

წინო შარაშენიძე

მოდულობის
კატეგორია
ქართულ ენაში

ნიმუშა

მოდულის კატეგორია ქართულ ენაში

გამომცემლობა „უნივერსალი“
თბილისი 2020

შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდი
SHOTA RUSTAVELI NATIONAL SCIENCE FOUNDATION

მონოგრაფიაში განხილულია ქართული ენის მოდალობის კატეგორია და მისი სისტემა. გაანალიზებულია გრამატიკალიზაციის პროცესი და თანამედროვე ქართულისათვის მოდალობის სისტემის ჩამოყალიბების გზები. წიგნში გამოყოფილია მოდალობის სახეები ქართულ ენაში, შემოტანილია მოდალური ინდიკატორების ცნება და წარმოდგენილია მოდალური ინდიკატორები მოდალობის სხვადასხვა სახისათვის. ასევე გაანალიზებულია მწკრივის ფორმისა და მოდალური ელემენტის დაკავშირებით შექმნილი მნიშვნელობა.

მონოგრაფია განკუთვნილია ქართველოლოგიის დარგში მომუშავე ენათმეცნიერთათვის, სემანტიკის საკითხებით დაინტერესებულ მეცნიერთათვის, ქართული ფილოლოგიის მიმართულების სტუდენტებისათვის, მაგისტრებისა და დოქტორანტებისათვის, ასევე ქართული ენის საკითხებით დაინტერესებული ფართო საზოგადოებისთვის. წიგნი აგრეთვე გამოადგებათ ზოგადი ენათმეცნიერებისა და ტიპოლოგიის საკითხებზე მომუშავე სპეციალისტებს.

აღნიშნული პროექტი განხორციელდა შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ფინანსური მხარდაჭერით (გრანტი 218000). წინამდებარე პუბლიკაციაში გამოთქმული ნებისმიერი აზრი ეკუთვნის ავტორს და შესაძლოა არ ასახავდეს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის შეხედულებებს.

This project has been made possible by financial support from the Shota Rustaveli National Science Foundation (grant N 218 000). All the ideas expressed here with are those of the author, and may not represent the opinion of the Foundation itself.

რედაქტორი

მარინა პარიკა

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი

© ნ. მარაშენიძე, 2020

გამომცემლობა „**უნივერსალი**“

თბილისი, 0186, ა. ჯოლიტაოვსკაიას №4, ☎: 5(99) 33 52 02, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal505@ymail.com; gamomcemlobauniversal@gmail.com

ISBN 978-9941-26-787-1

სარჩევი

წინასიტყვაობა.....	7
შესავალი	9
თავი 1	11
1.1. მოდალობის ცნება ლოგიკაში	11
1.2. მოდალობის სახეები	15
1.3. მოდალობის კვლევის ისტორიიდან	17
1.4. მოდალობის კვლევასთან დაკავშირებული საკითხები.....	26
1.4.1. ტერმინოლოგია	26
1.4.2. მოდალობის გამონათვის საშუალებები	29
1.4.3. მოდალური სემანტიკის განვითარების გზები	33
თავი 2	36
2.1. კილოს კატეგორიის ზოგადი ანალიზი ქართულში და კვლევის ისტორია	36
2.2. ზმნური სისტემა და კილოს კატეგორია ქართულში.....	40
2.3. კილოს ფორმათა ფუნქციები.....	42
თავი 3. მოდალობის კვლევის საკითხები ქართულში	47
3.1. „წინადადების მოდალობა“	47
3.2. კავშირებითი კილოს ფორმები და მოდალობა.....	49
3.3. განკერძოება, ჩართული სიტყვები და გამოთქმები.....	51
3.4. მოდალური ფორმები და ელემენტები.....	52
3.5. მოდალობა და კონტრასტული ლინგვისტიკის საკითხები	54
თავი 4. გრამატიკალიზაცია ქართულში	57
4.1. გრამატიკალიზაცია როგორც ენობრივი მოვლენა.....	57
4.2. ტერმინი „გრამატიკალიზაცია“	58
4.3. გრამატიკალიზაციის ეტაპები	63
4.4. გრამატიკალიზაციის მექანიზმები.....	66
4.5. „უნდა“ ფორმის დიაქრონიული ანალიზი და მოდალური სემანტიკის განვითარება.....	68
4.6. გრამატიკალიზაციის პირველი ეტაპი.....	70
4.6.1. ბინა / ბინა თუ	70

4.6.2. „უნდა“ ფორმის გრამატიკალიზაცია.....	74
4.6.3. უნდა ფორმის გრამატიკალიზაცია ქართული ენის დიალექტებში	77
4.6.4. გრამატიკალიზაცია და მოდალობის კატეგორია ქართულში	78
4.7. ებეზ, იქნებ, ლამის ფორმების გრამატიკალიზაცია	80
4.8. შეიძლება ფორმის გრამატიკალიზაცია	88
თავი 5	92
5.1. მოდალობის სიტემის ზოგადი ანალიზი თანამედროვე ქართულში.....	92
5.2. შესაძლებლობა და აუცილებლობა	96
5.2.1. ეპისტემური შესაძლებლობა	97
5.2.2. პარაუდის მოდალობა	99
5.2.3. ეპისტემური აუცილებლობა.....	100
5.3. დეონტური მოდალობა.....	102
5.3.1. ნებართვა.....	103
5.3.2. ვალდებულება	105
5.3.3. აკრძალვა – თხრვნა.....	106
5.4. დინამიკური მოდალობა	107
5.5. მოდალობის სხვა სახეები ქართულში.....	110
5.5.1. სურვილის მოდალობა.....	110
5.6. კვაზიმოდალური ფორმები ქართულში.....	114
თავი 6. მოდალური ინდიკატორები	117
6.1. ეპისტემური მოდალობის გამომხატველი სხვა ენობრივი საშუალებები	119
6.2. დეონტური მოდალობის გამომხატველი სხვა ენობრივი საშუალებები	123
6.3. დინამიკური მოდალობის გამომხატველი სხვა ენობრივი საშუალებები:	
6.4. სურვილის მოდალობის გამომხატველი სხვა ენობრივი საშუალებები	130
თავი 7. ეპისტემური მოდალობა თანამედროვე ქართულში	131
7.1. ლოგიკური შესაძლებლობის მოდალობა, ეპისტემური შეიძლება.....	131
7.1.1. შეიძლება — სემანტიკა.....	128
7.1.2. შეიძლება — სინტაქსური კონსტრუქციები	134
7.1.3. შეიძლება და მცირებითა სისტემა	141
7.2. პარაუდის მოდალობა	144

7.2.1. ალბათ.....	144
7.2.2. იძნეა.....	149
7.3. ეპისტემური აუცილებლობა. უნდა	170
7.3.1. ეპისტემური აუცილებლობის უნდა.....	173
7.3.2. მოდალური ინდიკატორები და მოდალური კონსტრუქცია	173
7.3.3. ზმნის პირველი პირის ფორმით გადმოცემული კონსტრუქცია	175
7.3.4. უნდა მოდალური ფორმით შედგენილი კონსტრუქციები.....	177

თავი 8. დეონტური მოდალობა ქართულში

8.1. დეონტური უნდა ქართულში.....	184
8.1.1. უნდა ფორმის პოლისემანტიკური ფუნქცია	186
8.1.2. დეონტური მოდალობა და ძირითადი საკლასიფიკაციო სისტემა	187
8.1.3. დეონტური უნდა და მისი სემანტიკა	190

თავი 9. დინამიკური მოდალობა ქართულში

9.1. დინამიკური აუცილებლობა ქართულში – უნდა ...	198
9.3. შესაძლებლობისა და უნარის უარყოფა ქართულში –ვერ.....	202
9.3.1. უარყოფის კატეგორია – მოკლე ანალიზი	203
9.3.2. მოდალობის კატეგორია	205
9.3.3. ვერ ნაწილაკი	207
9.3.4. ვერ უარყოფითი ნაწილაკი და მოდალობა	209
9.3.5. ვერ ნაწილაკი სინტაქსურ დონეზე	213
9.3.6. ვერ ნაწილაკი და ორმაგი უარყოფა	215
9.3.7. ვერ ნაწილაკი და ორმაგი მოდალობა	216

თავი 10. მოდალობა, დრო, კილო და ასპექტი

ქართულში	220
10.1. მოდალობა და მწკრივთა სისტემა	220
10.2. დრო, ასპექტი და კილო ქართულში.....	221
10.2.1. დროის გამოხატვა ქართულში	221
10.2.2. ასპექტის გამოხატვა ქართულში	223
10.2.3. კილოს გამოხატვა ქართულში.....	224
10.3. უნდა მოდალური ფორმა და მწკრივთა სისტემა ..	225
10.4. ანგეოს კავშირებითი	226
10.5. მეორე კავშირებითი	227
10.6. მესამე კავშირებითი	228
10.7. მეორე თურემოებითი	230
10.8. ქართული ენის სწავლება – მოდალობა და დრო ...	233

თავი 11. მოდულობის კატეგორია და ქართული ლექსიკოგრაფია	234
11.1. უნდა ფორმა და მთქმელის განუსაზღვრელი დამოკიდებულება	234
11.2. უნდა ფორმით შექმნილი მოდალური გამოთქმები	236
11.3. მოდალური ფორმების ასახვა ქართული ენის ლექსიკონებში	237
11.4. მოდულობის გამომხატველი ფორმების ლექსიკონში ასახვის პრინციპი	239
მოდულობის კატეგორია ქართულ ენაში ძირითადი დასკვნები	241
დანართი 1: მოდულობის სისტემა ახალ ქართულში	247
დანართი 2: მოდალური ინდიკატორები	251
დანართი 3: მოდალი და მწკრივთა სისტემა -1	258
მოდალი და მწკრივთა სისტემა 2	269
MODALITY IN GEORGIAN (Summary)	262
მითითებული ლიტერატურა	268
ლექსიკონები	276
კორპუსები	276
დამონებული წყაროები	277
შემოკლებები	278
ტერმინთა საძიებელი	279
განაწილებულ ფორმათა საძიებელი	283

წინასიტყვაობა

თანამედროვე ლინგვისტური კვლევების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მიმართულებაა სემანტიკა და სემანტიკურ ანალიზზე დამყარებული კვლევები. კვლევის ამ მიმართულებამ ენის სხვადასხვა დონის საკითხები მოიცვა და ენის ფუნქციონირების და შესწავლის სრულიად ახალი ასპექტები გამოავლინა.

ქართული ენა აგლუტინაციურ ენათა ჯგუფს განეკუთვნება. ამ ტიპის ენებში ყოველ გრამატიკულ კატეგორიას თავისი გამომხატველი ნიშანი აქვს, ფორმის შინაარსი სწორედ ძირისა და ამგვარ ელემენტთა ერთობლიობით გამოიხატება. გარდა ფორმანტთა გრამატიკული ფუნქციისა, ფორმის სემანტიკაში აისახება ამ ელემენტთა კომბინაციით შექმნილი სემანტიკაც. ამდენად, ამ ტიპის ენებისათვის მეტად მნიშვნელოვანი მიმართულებაა სემანტიკის კვლევა, რაც არა მხოლოდ ამ დარგისათვის საინტერესო სფეროებს წამოსწევს წინ, არამედ სტრუქტურალისტური მიდგომით დამუშავებულ ბევრ საკითხს სრულიად ახალ განვითარებას მისცემს. მორფოლოგიურ ანალიზთან ერთად მორფო-სემანტიკური და სემანტიკური ანალიზი არის სწორედ ის მიმართულება, რომელსაც ქართული ენის ახალი კვლევები უნდა დაეფუძნოს.

მოდალობის კატეგორიის კვლევა სემანტიკური ანალიზის ერთ-ერთ მთავარ მიმართულებას წარმოადგენს. მოდალობა მოიცავს მოლაპარაკისა და გამონათქვამის მიმართების სახეებს. ქართულ ენაში მოდალობის კატეგორიის კვლევა, მისი გამოხატვის საშუალებების აღწერა და კატეგორიის გამომხატველი ენობრივი მონაცემების სისტემური შესწავლა მნიშვნელოვანი ამოცანაა. ის აგრეთვე საფუძველი გახდება ქართულ ენაში და სხვა ქართველურ ენებში ახალი სემანტიკური მიმართულებების კვლევებისათვის. მოდალობის სემანტიკის კვლევა, თავის მხრივ, უკავშირდება გრამატიკალიზაციის პროცესს. ამდენად, მოდალობის გამომხატველის საშუალებების ანალიზისას მნიშვნელოვანია გრამატიკალიზაციის პროცესის მთელი სის-

რულით აღწერა და ენაში მიმდინარე ცვლილების პროცესების საფუძვლიანი ანალიზი. ამგვარი კვლევა მნიშვნელოვნად შეუწყობს ხელს სემანტიკური კვლევების არეალის გაფართოებას ქართული ენისათვის, რაც ენის კვლევის ახალ ეტაპზე გადასვლის ნიშანია.

მოდალობის კატეგორია აღიწერება სისტემით, რომლის საფუძველს წარმოადგენს ეპისტემური, დეონტური და დინამიკური მოდალობის სახეების გამოყოფა და მათი გამომხატველი ენობრივი საშუალებების კვლევა. ქართულ ენაში გამონათქვამის სემანტიკას ასევე ქმნის მოდალური ელემენტისა და ზმნის მწკრივის ფორმის კომბინაცია, რაც სპეციალური შესწავლის საგანია. გარდა მოდალობის ამ სამი ტიპისა, ქართულ ენაში გამოიყოფა მიდალობის სხვა ტიპებიც. კვლევა ასევე წარმოაჩენს ქართულში ერთი მოდალური ფორმით სხვადასხვა სემანტიკის გამოხატვის შესაძლებლობას. მონოგრაფია ასევე მოიცავს კავშირებითი კილოს ანალიზს ქართულში, რამდენადაც ის მნიშვნელოვნადაა დაკავშირებული მოდალობის კატეგორიის გამოხატვასთან.

მონოგრაფია წარმოადგენს მოდალობის კატეგორიის სისტემის აღწერას, იკვლევს ქართული ენის სისტემაში მომხდარ გრამატიკალიზაციის პროცესს და წარმოაჩენს ამ მოვლენის შედეგებსა და ტენდენციებს ენაში. კვლევა ჩატარებულია ქართული ენის ეროვნული კორპუსის ბაზაზე და წარმოდგენილი შედეგები სიახლეა ქართული საენათმეცნიერო აზრისათვის.

შესავალი

მოდალობა, როგორც აზრის გამოხატვის სუბიექტური პოზიცია და გამონათქვამისადმი დამოკიდებულების გარკვეული ფორმა, უძველესი დროიდან ხვდება ფილოსოფოსთა და ენის მკვლევართა თვალთახედვის არეში და დღემდე რჩება მათი ინტერესის ობიექტად. დიდი ინტერესისა და ბოლო პერიოდში წარმოებული ფართო და ინტენსიური კვლევების მიუხედავად, მოდალობის ცალსახა და ამომწურავი განმარტება რთულ ამოცანად რჩება (Portner 2009, 1). მოდალობა არ განიმარტება იოლად, ის დაკვირვებული და ღრმა კვლევის შედეგად ვლინდება და გამონათქვამის მეტად მნიშვნელოვან და ღირებულ მახასიათებლად ჩანს.

მართალია, მოდალობა სემანტიკურ-გრამატიკული მახასიათებელია ენისა (Palmer 1990, 1), მაგრამ მას არ მოეპოვება ისეთი აშკარა გამომხატველი ნიშნები, როგორიც აქვს, მაგალითად, დროის, რიცხვისა და პირის გრამატიკულ კატეგორიებს. ოპოზიციური წყვილების არსებობა აშკარად ავლენენ ამ კატეგორიათა მახასიათებელ ნიშნებსა და მანარმოებელ ფორმანტებს, რასაც ვერ ვიტყვით მოდალობის კატეგორიაზე (Palmer 1997, 1-2).

მოდალობა, როგორც მთქმელის დამოკიდებულება გამონათქვამისადმი, ენობრივი სისტემის ყველა დონეზე ვლინდება. ის შეიძლება გამოიხატოს ინტონაციით, სიტყვათა რიგით წინადადებაში, რთული ჰიპოტაქსური კონსტრუქციით, მოდალური ზმნების ან სპეციალური ნაწილაკების დართვით, ზმნის კილოს ფორმით. თავისთავად ცხადია, გამოხატვის ასეთი ფართო სპექტრი ართულებს მოდალობის, როგორც ლინგვისტური კატეგორიის კვლევას. ერთ-ერთ ბოლოდროინდელ კვლევაში აღნიშნულია, რომ პრაქტიკული თვალსაზრისით, სწორი გზა მოდალობის გამოსაკვეთად არის ის, რომ დავიწყოთ იმ ენობრივი მახასიათებლის გამოყოფით, რომელიც აშკარად შეიცავს მოდალობის სემანტიკას, ხოლო შემ-

დეგ დავაკვირდეთ, რამდენად არის ეს გამოთქმა იმავე სემანტიკის წარმოჩენისათვის პროდუქტიული, როცა ახალი ენობრივი გამონათქვამი ჩნდება (Portner 2009, 1)¹. ფაქტობრივად, ამგვარი მიდგომა ავლენს იმ გზას, რომელიც მოდალობის, როგორც სემანტიკური კატეგორიის, კვლევას შესაძლებელს ხდის.

¹«As a practical matter, the right way to discover modality is to begin with some of the features of language which most obviously involve modality, to understand these as well as possible, and then to see whether that understanding is also fruitful when applied to new features of language” (Portner 2009, 1).

თავი 1

1.5. მოდულოზის ცნება ლოგიკაში

ენისა და ლოგიკის კვლევის პირველი ეტაპი იყო ადამიანის ცნობიერებაში გაჩენილი აზრების დაბადებისა და მისი გამოხატვის ფორმებზე დაკვირვება. ეს მიდგომა ანტიკურ ფილოსოფიაში გამოიკვეთა და ამით მიეცა დასაბამი ლოგიკის მეცნიერებას. არისტოტელე შეეცადა ადამიანის გონებაში მიმდინარე პროცესები მიმდევრობით აღენერა. თავის ნაშრომში „ორგანონი“ ჩამოაყალიბა აზროვნების ძირითადი კანონები, აღწერა უმთავრესი ლოგიკური ოპერაციები. ამით, ფაქტობრივად, საფუძველი ჩაუყარა ფორმალურ ლოგიკას რომლისთვისაც მნიშვნელოვანია აზროვნების ფორმა. აზროვნების სისწორეს განაპირობებს არა მხოლოდ მსჯელობა და დებულების შინაარსი, რამედ ისიც, თუ რა ფორმით გადმოიცემა აზრი. ადამიანი ცოდნას გარე სინამდვილისაგან იღებს, ხოლო აზროვნების ქეშმარიტება დგინდება არა მარტო შინაარსით, არამედ აზროვნების ფორმით. აზროვნება გამოიხატება ენის მეშვეობით, ენა აზროვნების აუცილებელი პირობაა. აზროვნების ქეშმარიტება განისაზღვრება მისი მიმართებით სინამდვილესთან (ბრაჭული და სხვ. 2015, 114-116). ესაა ის ძირითადი დებულებები, რომლებიც ფორმალურ ლოგიკაში ენისა და აზრის მიმართებას გამოკვეთს. ფორმალური ლოგიკისათვის მნიშვნელოვან სხვა საკითხებთან ერთად არისტოტელეს მსჯელობის ერთ-ერთ საგანს წარმოადგენდა აუცილებლობა, შესაძლებლობა-შეუძლებლობა და მათ შორის მიმართებები (Perkins 1983, 6). ეს ლოგიკის ცნებებია, რომლებიც შემდგომ საყრდენ ცნებებად იქცა მოდულობის კატეგორიისათვის.

ფორმალურმა ლოგიკამ უმნიშვნელოვანესი საკითხები დასვა, მაგრამ თანამედროვეობის წინაშე წამოჭრილ ბევრ კითხვაზე კლასიკურ ლოგიკას პასუხები არ აღმოაჩნდა, რამაც განაპირობა არაკლასიკური ლოგიკის განვითარება. არაკლასიკური ლოგიკისათვის კი მნიშვნელოვან მიმართულებ

ბად იქცა მოდალური ლოგიკა. ამ მიმართულების ინტერესის სფეროში შემოვიდა აზროვნების პროცესში მონაწილე ისეთი ფაქტორები, როგორებიცაა ინტუიცია, ემოცია, ხატოვანი წარმოდგენა და სხვა (ბრაჭული და სხვ. 2015, 125). მათ შორის მნიშვნელოვანია პერსონალური პოზიციიდან დანახული გარესამყაროც.

მოდალობა ბუნებრივი ენის ერთ-ერთი ძირითადი მახასიათებელია. „მოდალური მსჯელობა, როგორც აზროვნების ფორმა, შეიცავს ორგვარ ინფორმაციას – ძირითადს და დამატებითს. ძირითადი ინფორმაცია მოცემულია სუბიექტისა და პრედიკატის კავშირით. დამატებითი ინფორმაცია იძლევა მსჯელობის სტატუსის ლოგიკურ ან ფაქტობრივ დახასიათებას. მოდალურობა არის ცხადად ან ფარულად გამოხატული დამატებითი ინფორმაცია მსჯელობის ლოგიკური ან ფაქტობრივი სტატუსის და სხვა მახასიათებლების შესახებ“ (ბრაჭული და სხვ. 2015, 125). ეს მახასიათებლები წინადადებაში სხვადასხვა ენობრივი ფორმების სახით ჩნდება. ფაქტობრივად, ლოგიკისათვის იმიჟინება ფაქტის ამსახველი თხრობითი წინადადება და გარკვეული ენობრივი ფორმებით გადმოცემული ის დამატებითი მახასიათებელი, რომელიც წინადადებით გადმოცემულ შინაარსთან დამოკიდებულებას გამოხატავს. ამდენად, ქრესტომათიული განმარტებით, „მოდალური არის ისეთი მსჯელობა, სადაც თხრობითი წინადადების სახით გამოთქმულ მსჯელობას თან ერთვის ისეთი ფრაზები, რომლებიც გამოხატავენ დამოკიდებულებას მსჯელობის ძირითადი ნაწილის შინაარსის მიმართ“ (ბრაჭული და სხვ. 2015, 125). ამდენად, მოდალურ მსჯელობაში გადმოცემულია არა ფაქტობრივი ვითარება, არამედ ის მოიცავს გამონათქვამის კვალიფიკაციას, როგორც ჭეშმარიტება-მცდარობის, ასევე რწმენისა და ცოდნის თუ სავალდებულო-ნებადართულობის შესახებ. ენობრივი თვალსაზრისით, ამგვარი მიდგომა ქმნის აუცილებლობას, გამოიყოს ის საწინადადებო მაკავშირებლები, რომლებიც მოდალობის სახეობებს გამოხატავს. ამგვარი მაკავშირებლებია: ალეთურ მოდალობაში – აუცილებელია, შესაძლებელია, შემთხვევითია, დეონტურ მოდალობაში – სავალდებულოა, ნებადართულია, აკრძალულია, ეპისტემურ მოდალობაში –

ცოდნა, არცოდნა, რწმენა, ვარაუდი (ბრაჭული და სხვ. 2015, 125).

ალეთურ (ბერძნ. ალეთეა – ჭეშმარიტება) მოდალურ მსჯელობაში აქტუალურია არა რეალური, ფაქტობრივი ვითარება, არამედ წინადადებით გამოხატული აზრის ჭეშმარიტებისა თუ მცდარობის კვალიფიკაცია. მნიშვნელობა ენიჭება საგნობრივი ვითარების მიმართებებსაც, რომლებიც შეიძლება იყოს აუცილებლობით განპირობებული, შემთხვევითი თუ შესაძლებელი. ამის მიხედვით განსხვავდება ლოგიკური და ფაქტობრივი მოდალობები. ლოგიკური მსჯელობის ჭეშმარიტება განისაზღვრება მსჯელობის ფორმით ან სტრუქტურით. ლოგიკურად ჭეშმარიტი მსჯელობა გამოხატავს ლოგიკურ კანონებს, ხოლო ლოგიკურად მცდარია ის მსჯელობა, რომელიც შინაგან წინააღმდეგობებს შეიცავს. ეს ყოველივე მიაწინებს იმას, რომ ფაქტობრივად, მოდალური მსჯელობა დაკავშირებულია მსჯელობის ობიექტურ ან ფიზიკურ დეტერმინატორთან. მნიშვნელოვანია რეალური სინამდვილის ფაქტობრივი მდგომარეობა. ფაქტობრივად ჭეშმარიტი მსჯელობა იმას გულისხმობს, რომ გამოთქმული მოსაზრება ყველა ვითარებაში ჭეშმარიტებას წარმოადგენს და არ არსებობს ისეთი ვითარება, რომელშიც ეს მოსაზრება მცდარი იქნება. ფაქტობრივად მცდარად კი ისეთი მსჯელობა ითვლება, რომელშიც ელემენტებს შორის კავშირი შესაძლოა არ შეესაბამებოდეს სინამდვილეს. ფაქტობრივად ჭეშმარიტ მსჯელობებში გამოიყოფა ფაქტობრივად აუცილებელი ან ფაქტობრივად შემთხვევითი მსჯელობები. ფაქტობრივად აუცილებელია ისეთი ჭეშმარიტება, რომელიც ბუნების კანონს გამოხატავს. ფაქტობრივად შემთხვევითი მსჯელობა გულისხმობს იმას, რომ მოცემული ვითარების ჭეშმარიტება რაიმე ბუნებრივი, კანონზომიერი აუცილებლობით არ არის განპირობებული, იგი რაიმე აუცილებლობით კი არ არის ჭეშმარიტი, არამედ მისი ჭეშმარიტება გარკვეულმა შემთხვევითობამ განაპირობა. ამ შემთხვევაში მთავარია ის, რომ მოვლენათა შეთავსება სრულიად შესაძლებელია და ამდენად, ამგვარი მსჯელობა ხასიათდება როგორც ფაქტობრივად შესაძლებელი. მაგრამ არსებობს ფაქტობრივად შეუძლებელი მსჯელობაც, რომელიც ინ-

ფორმაციას შეიცავს პრინციპულად შეუთავსებელი მოვლენების შესახებ.

მოდალურ მსჯელობაში ასევე მნიშვნელოვანია ის საფუძველი, რომელზე დაყრდნობითაც იქნა მიღებული დებულება. ამ შემთხვევაში გამოყოფენ ცოდნას და რწმენას. ცოდნა არის დასაბუთების საფუძველზე მიღებული ჭეშმარიტი ან მცდარი დებულება, ხოლო რწმენა არის დასაბუთების გარეშე მიღებული დებულება. მოდალური მსჯელობა, რომელიც ეფუძნება ცოდნას, არცოდნას, რწმენას, ვარაუდს – არის ეპისტემური (ბერძნული ეპისტემე – ცოდნა) მოდლობა. მას ასევე უწოდებენ ცოდნისა და რწმენის ლოგიკას. მისი სისტემური კვლევა დაიწყო მეოცე საუკუნის დასაწყისში, ხოლო ამავე საუკუნის 50-60-იან წლებში მისი კვლევის მეცნიერული საფუძველი შეიქმნა. ეპისტემური მოდალური მსჯელობისათვის მნიშვნელოვანია მოდალური სიტყვები: „ვიცი“, „მჯერა“, „მნამს“, „ვვარაუდობ“, „ვეჭვობ“. აქ მთავარია მიმართება მთქმელსა და გამოთქმულ მოსაზრებას შორის. ცალკე მოდლობად გამოყოფენ დოქსასიურ ლოგიკას (ბერძნული დოქსა – შეხედულება), რომელიც იკვლევს შეხედულების, რწმენის, განწყობის გამოთქმის ლოგიკურ ანალიზს.

დეონტურ მსჯელობად მიჩნეულია რჩევის, სურვილის ან ბრძანების სახით გამოთქმული მოწოდება. ამგვარი მსჯელობა გულისხმობს გარკვეული ქმედების ჩადენას ან არჩადენას. დეონტური გამოთქმებს მიეკუთვნება სამართლებრივი ან ზნეობრივი ნორმები, ქცევის წესები, ნორმატიული მსჯელობები. მათში უმთავრესად ვლინდება ვალდებულება, ნებართვა, აკრძალვა და აწესრიგებს უფლებებისა და მოვალეობების მიმართებებს. ამგვარ მსჯელობებს ახლავს იმგვარი გამოთქმების გაგება, როგორებიცაა „ნებადართულია“, „აქვს უფლება“, „აკრძალულია“, „შესაძლებელია“, „სავალდებულოა“ და მნიშვნელოვან როლს ასრულებს სამართლებრივ-ნორმატიულ სისტემაში.

მოდალური მსჯელობა წარმოადგენს არაკლასიკური მოდლობის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მიმართულებას. მისმა გამოკვეთამ ახალ მიმართულებებს დაუდო საფუძველი. ადამიანის მიერ საკუთარი ცოდნის გაცნობიერებამ განაპირობა

ცოდნის მოდალობის გამოკვეთა და მას დაუკავშირდა ინფორმაცია რეალური სამყაროს შესახებ, რომელიც ეფუძნება სუბიექტისა და რეალობის ურთიერთქმედებას. ასევე შემუშავდა შესაძლო სამყაროების სემანტიკა არაკლასიკური ლოგიკისათვის, ეპისტემური და შეკითხვის ლოგიკისათვის (ბრაჭული და სხვ. 2015, 127-129).

1.6. მოდალობის სახეები

მოდალობის, როგორც გრამატიკული კატეგორიის, კვლევა ლინგვისტიკაში უკვე დიდი ხანია მიმდინარეობს. ეს კატეგორია ლოგიკიდან გადმოსული ცნებებითვე აისახა ლინგვისტიკაში. მოდალობა სამყაროს სუბიექტური აღქმის იდეას ეფუძნება. ბუნებრივია, ყველა ენაში არსებობს სამყაროსა თუ მოვლენათა სუბიექტური აღქმის გადმოსაცემი ენობრივი საშუალებები და ამდენად, მოდალობა უნივერსალურ კატეგორიად არის მიჩნეული, თუმცა სხვადასხვა ენაში მისი გამოხატვის განსხვავებული საშუალებები და სისტემები ვლინდება. თუ მოდალობას ფართო გაგებით გავიაზრებთ, მოდალური შინაარსისაგან სრულიად დაცლილი წინადადება თუ დისკურსი არ არსებობს, მაგრამ მოდალობის, როგორც გრამატიკული კატეგორიის კვლევა უშუალოდ გულისხმობს იმ ენობრივი საშუალებების კვლევას, რომლებიც მოდალობის სემანტიკის მუდმივ გამომხატველად გვევლინება ენაში. ამდენად, გამონათქვამი – რამდენი ენაც არსებობს სამყაროში, მოდალობაც იმდენივეა – სრულიად სამართლიანია.

მაინც რა იგულისხმება ცნებაში „ლინგვისტური მოდალობა“? მოდალობა ესაა გამონათქვამისადმი მთქმელის, მოლაპარაკის დამოკიდებულების ენობრივი საშუალებებით გადმოცემა, რაც გულისხმობს ნათქვამში შემეცნებითი (კოგნიტიური), ემოციური თუ ნება-სურვილის შინაარსის გარკვეული ენობრივი ფორმით გამოვლენას. მოდალობის განმარტებისას, ჩვეულებრივ, წინადადების სემანტიკას ითვალისწინებენ, მაგრამ მნიშვნელოვანია, რომ მოდალობა არის არა კონტექსტი-

დან ამოვარდნილი წინადადების შესაბამისი ანალიზი, არამედ მისი არსის განსასაზღვრავად შესაძლოა მთელი ტექსტის, ანუ დისკურსის, გათვალისწინება იყოს საჭირო. ამისათვის ერთი მაგალითის მოყვანაც საკმარისია: მაგალითად:

ის ახლა სახლში უნდა იყოს. – ეს წინადადება სხვადასხვაგვარად შეიძლება გავიგოთ:

1. ის აუცილებლად უნდა იყოს ახლა სახლში, რადგან ესაა, ჩემი აზრით, ყველაზე ლოგიკური შესაძლებლობა, რადგან მე მის სახლში სინათლეს ვხედავ;

2. ის ვალდებულია, რომ ამ დროს სახლში იყოს;

3. არსებობს ალბათობა იმისა, რომ ის ახლა სახლში იყოს, თუმცა შესაძლოა სკოლაშიც იყოს.

პირველი განმარტება გამოხატავს შესაძლებლობას და ეს შესაძლებლობა გარკვეულ ანალიზს ემყარება: კერძოდ, იმას, რომ რამდენიმე დღეა ის ავადაა და ახლაც სრულიად შესაძლებელია, რომ სახლში იყოს, მით უფრო, რომ მე მის სახლში სინათლეს ვხედავ და ჩემი დასკვნაც ამას ეფუძნება;

მეორე განმარტება მოვალეობას ან ვალდებულებას გამოხატავს, რაც შეიძლება გულისხმობდეს მორალურ ან ზნეობრივ ვალდებულებას, ან გარკვეული რეჟიმის არსებობას, რომელსაც პიროვნება აუცილებლად უნდა დაემორჩილოს, ან სულაც რაიმე ეტიკეტის დაცვის მოთხოვნას, რომელიც გარდაუვლად იწვევს პიროვნების სახლში ყოფნას.

მესამე გაგება კი ზოგადი კანონზომიერების ანალიზს გამოხატავს, რადგან ახლა ოთხი საათია, ხოლო ის სამსახურში ორ საათამდეა, სავარაუდოა, რომ ამჟამად სახლში იყოს.

ყოველივე ზემოთქმული კარგად ავლენს იმას, რომ ერთი ფრაზა რამდენიმე შინაარსს გულისხმობს, რაც, რა თქმა უნდა, არ ეტევა ერთ წინადადების ფარგლებში და აუცილებლად ითვალისწინებს მის მიმართებას სიტუაციასთან, კონტექსტთან, ანუ გულისხმობს დისკურსს. აქვე ისმება მეორე საკითხი: რომელი ფორმა გამოხატავს მთქმელის დამოკიდებულებას გამონათქვამისადმი და რატომ გაიგება ერთი და იგივე წინადადება სხვადასხვაგვარად? რა უდევს საფუძვლად ამგვარ გაგებას? რა ენობრივი საშუალებებით გამოიხატება

მთქმელის სხვადასხვაგვარი დამოკიდებულება და როგორ შესაბამება ერთი ენობრივი სისტემა ამ თვალსაზრისით მეორე ენობრივ სისტემას? ამ და სხვა მსგავს საკითხებზე პასუხის გასაცემად მოდალობის კატეგორიის სიღრმისეული ანალიზია საჭირო როგორც კონკრეტული ენებისათვის, ისე ტიპოლოგიისა თუ კონტრასტული ლინგვისტიკის პოზიციიდან.

1.7. მოდალობის კვლევის ისტორიიდან

მოდალობა გრამატიკულ-სემანტიკური კატეგორიაა, რაც იმას ნიშნავს, რომ გარკვეული ფორმობრივი გამოხატულების გვერდით ყოველთვის უნდა იყოს გათვალისწინებული სემანტიკა, ის შინაარსი, რაც ფორმას ენიჭება სხვადასხვა კონტექსტში. ამდენად, მოდალობის კატეგორიაზე მსჯელობისას უმნიშვნელოვანესია მისი სემანტიკა. მოდალობის კატეგორიის ერთ-ერთი თვალსაჩინო მკვლევარი პალმერი (Palmer F.R.) ამ კატეგორიაზე მსჯელობას ესპერსენის (Jespersen) სიტყვებით იწყებს, რომ მოდალობა იანუსის მსგავსი ორსახოვნებით გამოირჩევა, რომელიც ყოველთვის ორ მიმართულებას გულისხმობს, ერთი მხრივ – ფორმა, ხოლო მეორე მხრივ – შინაარსი² (Palmer 1990, 1). სხვა გრამატიკული კატეგორიებისგან განსხვავებით, მოდალობის კატეგორიის ზუსტი დეფინიცია რთულდება, რადგან არ არსებობს მკვეთრი მახასიათებელი, რომელიც ცალსახად განსაზღვრავს ფორმას, მაგალითად, როგორც ეს ხდება დროის ან რიცხვის კატეგორიის განსაზღვრის შემთხვევაში: დროის გრამატიკული კატეგორიის შემთხვევაში ასტრონომიულ დროსთან მიმართება, ხოლო გრამატიკული რიცხვის რაოდენობასთან მიმართება. ამ მხრივ, მოდალობის ყველაზე მნიშვნელოვან მახასი-

²"Janis-like face both ways, towards form, and towards notion", Jespersen, O., *The Philosophy of Grammar*, London, 1924. წიგნიდან: Palmer, F. R., *Modality and the English Modals*, Longman, London & New York, Second edition, 1990, გვ.: 1).

ათებლად ითვლება მთქმელის მოსაზრება ან დამოკიდებულება გამონათქვამისადმი.

მოდალობა ენობრივ სისტემაში სხვადასხვა საშუალებებით გამოიხატება. ამ კატეგორიის გამოხატვის უმთავრეს საშუალებად კილოა მიჩნეული, მაგრამ აგრეთვე შეიძლება გამოხატული იყოს მოდალური ზმნებით, ზმნიზედებით, ნაწილაკებით (კლიტიკებით) და სპეციალური გამოთქმებითაც კი. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ სხვადასხვა ენაში სხვადასხვა დატვირთვა ეძლევა კილოსა და მოდალობის გამომხატველ ფორმებს. როგორც პალმერი აღნიშნავს, იმ ენებში, რომლებშიც კილოა განვითარებული, მოდალური ზმნების სისტემა ნაკლებადაა, ხოლო იმ ენებში კი, რომლებშიც მოდალური ზმნების სისტემა კარგადაა ჩამოყალიბებული, კილოს კატეგორია სუსტია. მაგალითად, ორივე – კილო და მოდალური ზმნები კარგადაა განვითარებული გერმანულში. ამ ენას მოეპოვება მთელი სისტემა მოდალური ზმნებისა და ასევე მკვეთრად გამოხატული კილოს კატეგორია. ენათა უმრავლესობაში კი მხოლოდ ერთ-ერთი მათგანი გვევლინება ნამყვანად (Palmer 2001, 4). ეს მოსაზრება მართებულია ქართულ ენასთან დაკავშირებითაც: ქართულ ენაში კილო მკვეთრად გამოხატული კატეგორია იყო, რამაც ერთგვარად შეუშალა ხელი მოდალური ზმნების სისტემის ჩამოყალიბებას. თუმცა საშუალო ქართულიდან მოყოლებული კილოს კატეგორიის გამოყენების არეალის შემცირებასთან ერთად ნელ-ნელა ისახება მოდალური ფორმების სისტემა, რომელიც კილოს კატეგორიის ფუნქციონირების პარალელურად განაგრძობს არსებობას. ამ მხრივ ქართულ ენაში სრულიად თავისებური სისტემა ჩამოყალიბდა.

მოდალობის, როგორც ლინგვისტური კატეგორიის კვლევა მჭიდროდ უკავშირდება ლოგიკას, ხოლო ამ კატეგორიისათვის საყრდენი ცნებების დამკვიდრება კი ფონ ვრიგტის (Von Wright) სახელთანაა დაკავშირებული. მოდალური ლოგიკის შესახებ შექმნილ წიგნში (Von Wright 1951, 2) მან შემოიტანა ტერმინები, რომელებიც შემდგომ მოდალობის di-

რითად შიდასაკალსიფიკაციო მახასიათებელ ნიშნებად იქცა. ავტორმა გამოყო ოთხი სახე ანუ მოდალობა.

Von Wright (1951) (Von Wright, H. G. An Essay in Modal Logic. Amsterdam: North Holland)	Alethic modes or modes of truth ალეთური, ანუ ჭეშმარიტების სახეები	Epistemic modes or modes of knowing ეპისტემური, ანუ ცოდნის სახეები	Deontic modes or modes of obligation დეონტური, ანუ ვალდებულების სახეები	Existential modes, or modes of existence ეგზისტენციალური, ანუ არსებობის სახეები
	necessary აუცილებლობა	verified შემოწმებული	obligatory ვალდებულება	universal უნივერსალური
	possible შესაძლებლობა		permitted ნებართვა	existing არსებული
	contingent შემთხვევითობა	undecided დაუდგენელი	indifferent ნეიტრალური	empty სიცარიელე
	impossible შეუძლებლობა	falsified გაყალბებული	forbidden აკრძალვა	

ფონ ვრიგტის მიერ შემოთავაზებული პრინციპი და ტერმინოლოგია საყრდენი გახდა ლინგვისტური მოდალობის განსაზღვრისათვის, რადგან ლინგვისტიკას ესაჭიროებოდა ის საფუძველი, რომლის ფონზეც შესაძლებელი გახდებოდა ნათლად გამოყოფილიყო ენობრივი საშუალებები თითოეული მოდალობისათვის. პირველი – ალეთური, ანუ ჭეშმარიტების მოდალობა – ლინგვისტიკაში არ დამკვიდრდა, როგორც საკლასიფიკაციო ნიშანი. იგი უფრო მეტად ლოგიკის სფეროში დარჩა, რადგან მისი გამომხატველი ენობრივი საშუალებები

იგივეა, რაც ეპისტემურისა და მათ შორის მკვეთრი ზღვარის დადება თითქმის შეუძლებელია – ის, რაც ჭეშმარიტებაა ლოგიკისათვის, მისი ენობრივი გამოხატულება ადამიანის ცოდნის თვალთახედვიდან ხდება, ამდენად ენობრივი მასალაც ერთი და იგივეა. რაც შეეხება ეპისტემურ და დეონტურ მოდალობას, იგი განმსაზღვრელი საკლასიფიკაციო ნიშანი გახდა ლინგვისტური მოდალობისა. ფონ ვრიგტს სქოლიოში შენიშვნის სახით აქვს მითითებული დინამიკური მოდალობის შესახებაც, რომელიც უკავშირდება უნარისა და შესაძლებლობების (ability, disposition) ცნებებს (Von Wright 1951, 28).

ლინგვისტური მოდალობის მომდევნო პერიოდის მკვლევრები მოდალობის გამომხატველი ენობრივი საშუალებების კვლევისას არსებულ მოდელს ან იმეორებდნენ ან უმატებდნენ სხვა საკლასიფიკაციო ნიშნებს. ჩვენ აღარ შევჩერდებით ცალკეული კვლევის პრინციპების ანალიზზე, რადგან ეს კვლევა კონკრეტული (ინგლისური) ენის მონაცემებს ეძღვნება, მაგრამ მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია ტერმინოლოგიისა და კვლევის მეთოდოლოგიის გაცნობა, რასაც ქვემოთ მოყვანილი ცხრილები წარმოაჩენს. თითოეული ავტორი კვლევისას გარკვეულ ჯგუფებს გამოყოფდა, რაც ეფუძნება მოდალობის გამომხატველ საშუალებათა ფუნქციურ-სემანტიკურ კლასიფიკაციას.

რაშერმა მოდალობის რვა სახე გამოყო:

Rascher (1968 qu. in Perkins 1983) (Parkins, M. R. Modal Expressions in English. London: Pinter)	Alethic ალეთური
	Epistemic ეპისტემური
	Temporal დროის
	Boulomaic სურვილის მოდალობა
	Deontic დეონტური
	Evaluative შეფასების მოდალობა
	Causal მიზეზის მოდალობა
	Likelihood ალბათობის მოდალობა

ქოათმა მოდალობის 12 სახეობა გამოყო, მაგრამ ისინი სამ ძირითად ჯგუფში გააერთიანა:

Coates (1983)	Deontic დეონტური	Dynamic დინამიკური	Epistemic ეპისტემური
	obligation (strong) ვალდებულება- მოვალეობა (ძლიერი)	ability უნარი	possibility შესაძლებლობა
	obligation (weak) ვალდებულება- მოვალეობა (სუსტი)	possibility შესაძლებლობა	inference (strong) დასკვნა (ძლიე- რი)
	permission ნებართვა		inference (weak) დასკვნა (სუს- ტი)
	volition სურვილის მო- ძალაობა		Hypothesis ჰიპოთეზა/ ვა- რაუდი
	prediction ვარაუდის მო- ძალაობა		quasi- subjunctive კვაზი კავშირე- ბითი

ქუირქმა მოდალობის სამი წყვილი გამოყო, რომელთაგან პირველ შემადგენელს უწოდა ინტრინზიკული ფორმები, ხოლო მეორეს – ექსტრინზიკული. ავტორის მიხედვით, ინტრინზიკული ნიშნავს იმგვარ მოდალობას, რომელიც წარმოაჩენს სულიერი არსების კონტროლს ქმედებაზე, ხოლო ექსტრინზიკული კი არ არის სულიერი არსების კონტროლის შედეგი, არამედ არის სულიერი არსების გადაწყვეტილება, ნება. ამგვარი კლასიფიკაცია განაპირობა იმ გარემოებამ, რომ ერთი და იგივე მოდალური ზმნა გამოიყენება ორივე სემანტიკით. ეს კლასიფიკაცია უარყოფს ეპისტემურ-დეონტურ-დინამიკურ მოდალობას. მაგალითად, ამ კლასიფიკაციის მიხედვით, გამოიყოფა ექსტრინზიკული შესაძლებლობა და ექსტრინზიკული აუცილებლობა. ეს კლასიფიკაცია სხვა მეცნი-

ერების მიერ გაზიარებული არაა, თუმცა კონტროლის ცნება მნიშვნელოვან მახასიათებლად რჩება.

Quirk (1985) (Quirk, R., S. Greenbaum, G. Leech & J. Svartvik (1985). A comprehensive Grammar of the English Language. London: longman)	permission-possibility / ability ნებართვა – შესაძლებლობა / უნარი	obligation-necessity ვალდებულება/ მოვალეობა – აუცილებლობა	volition-prediction სურვილი / ვარაუდი
--	--	---	---

მოდლობის სემანტიკური კლასიფიკაციის საინტერესო მოდელი ლიჩმა. მან მოდლობის 11 სახეობა წარმოადგინა:

Leech (1971 / 1987) (Leech, G. N. Meaning and the English Verb. London: Longman)	possibility (theoretical, factual) შესაძლებლობა (თეორიული, ფაქტობრივი)
	ability უნარი
	permission ნებართვა
	exclamatory wish გაოცება / გაკვირვება და სურვილი
	obligation / requirement ვალდებულება-მოვალეობა / მოთხოვნა-საჭიროება
	rules and regulations წესები და რეგულაციები
	logical necessity ლოგიკური აუცილებლობა
	prediction / predictability ვარაუდი / პროგნოზი
	willingness (weak volition) მზადყოფნა (სუსტი სურვილი)
	intention (intermediate volition) განზრახვა/გადაწყვეტილება (საშუალო სურვილი) insistence (strong volition) დაჟინება (ძლიერი სურვილი)

პალმერი ფონ ვრიგტის მოდელს ეფუძნება და სამ ძირითად სახეობას გამოყოფს: ეპისტემური, დეონტური და დინამიკური მოდალობა. მთავარ მახასიათებლად კი ამ მოდელში შესაძლებლობისა და აუცილებლობის სემანტიკა ვლინდება. მას ემატება ინგლისურისათვის დამახასიათებელი მომავლისა და წარსულის გამოხატვის ფორმოებრივ-სემანტიკური ანალიზი. უნდა აღინიშნოს, რომ პალმერის მიერ მოწოდებული მოდელი თითქმის უნივერსალურია და იგი შემდგომში საყრდენი გახდა სხვა ენებში მოდალობის კვლევისათვის. ამგვარი მიდგომა იძლევა როგორც მსგავსი, ისე განსხვავებული სისტემების ანალიზის კარგ შესაძლებლობას, რადგან სისტემის გარეთ დარჩენილი ფორმები დამატებით სემანტიკურ ჯგუფებს ქმნიან.

Palmer (1990) (Palmer, Frank R. Modality and the English Modals, London/New York: Longman)	Epistemic possibility (may) ეპისტემური შესაძლებლობა
	Epistemic necessity (must) ეპისტემური აუცილებლობა
	Epistemic W/ S (will) ეპისტემური მომავალი (will/shall)
	Deontic Possibility (may, can) დეონტური შესაძლებლობა
	Deontic Necessity (must) დეონტური აუცილებლობა
	Deontic W/S (shall) დეონტური მომავალი (will/shall)
	Dynamic Possibility (can) დინამიკური შესაძლებლობა
	Dynamic Necessity (must, have to, have got to) დინამიკური აუცილებლობა
	Dynamic W/S (will) დინამიკური მომავალი (will/shall)

მოდალობის კატეგორიის სიღრმისეულმა კვლევამ, გარდა მკვეთრად გამოხატული მოდალური ზმენებისა, ამ კატეგო-

რიაში ფართო გაგებით შემოიტანა სხვა სემანტიკური ჯგუფის ენობრივი ფორმები. ამ თვალსაზრისით დაიწყო შესწავლა ყველა იმ ენობრივი საშუალებისა, რომელიც ნათქვამისადმი სუბიექტის პირად დამოკიდებულებას გამოხატავს. რა თქმა უნდა, ენობრივი საშუალებების ასეთი ფართო და მასშტაბური შესწავლა ზოგადად სემანტიკისა და პრაგმატიკის საზღვარზე წარმოებული კვლევაა და ამდენად არის ლინგვისტიკისთვის ღირებული. მინდტის ნაშრომიც ენის სიტყმაზე ამგვარი დაკვირვების შედეგია.

Mindt (1998) (Mindt, Dieter, An empirical grammar of the English verb: modal verbs, Berlin: Cornelson, 1998)	possibility / high probability შესაძლებლობა / დიდი ალბათობა
	certainty /prediction უეჭველობა / ვარაუდი
	Ability უნარი
	hypothetical event / result სავარაუდო მოვლენა / შედეგი
	habit ჩვეულება
	inference / deduction დასკვნა / დედუქცია
	obligation ვალდებულება-მოვალეობა
	advisability / desirability მიზანშეწონილობა / სასურველობა
	volition / intention სურვილი / განზრახვა
	intention განზრახვა
	politeness / downtoning თავაზიანობა / უხეშობა (ვულგარიზმი)
	consent თანხმობა
	state in the past წარსული მდგომარეობა
	permission ნებართვა
	courage გამხნეება
	regulation / prescription რეგულაცია-მოწესრიგება /
	disrespect / insolence უპატივცემულობა-უხეშობა / ქედმაღლობა-ამპარტავნობა

მოდალობის შესახებ ერთ-ერთი საყურადღებო გამოკვლევაა პაულ პორტნერის ნიგნი (Portner, Modality 2009). ესაა მნიშვნელოვანი გამოკვლევა მოდალობის სემანტიკის კვლევის თვალსაზრისით და მოიცავს პრაგმატულ ანალიზსაც. პორტნერის აზრით, მოდალობის დაყოფა ეპისტემურ და დეონტურ მოდალობად საკითხისადმი მეტად მარტივი მიდგომაა, მით უფრო მაშინ, როცა ერთი და იგივე ფორმა შეიძლება ეპისტემურიც იყოს და დეონტურიც. ამდენად, პორტნერი მოდალობაში სამ კატეგორიას გამოყოფს:

1. სენტენციური (sentential modality) მოდალობა, ანუ წინადადების მოდალობა. ესაა მოდალობის გამოხატვა წინადადების დონეზე. იგი მოიცავს ტრადიციული გაგებით მოდალურ გამოთქმებს – მოდალურ ზმნებს და ზმნიზედებს. ავტორის აზრით, მოდალობის გამომხატველი ხდება სინტაქსური წყობაც, რაშიც ისეთივე მიდგომა ვლინდება, როგორიც გამოთქმაში „წინადადებით გამოხატული უარყოფა“ (pottnes... 2-3).

2. სუბსენტენციური მოდალობა (sub-sentential modality) – ესაა მოდალური გამოთქმა, რომელიც შედგენილობით უფრო ნაკლებია, ვიდრე მთელი წინადადება, მაგრამ შორდება ფორმათა მოდალობას და უფრო უკავშირდება ფრაზას. მისი კვლევის ობიექტია ზმნური და სახელური ფრაზები. ესაა, ფაქტობრივად, მოდალობის გამომხატველი ფრაზა + კილოს გამომხატველი ფორმა. ავტორს კილო სუბსენტენციური მოდალობის გამომხატველ საშუალებად მიაჩნია.

3. დისკურსის მოდალობა (Discourse modality) – ესაა მოდალობის გამოხატვის ის დამხმარე საშუალებები, რომლებიც ვერ ეტევა წინადადების ან გამონათქვამის ჩარჩოებში და გადასულია ტექსტში. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ეს არის მოდალური შინაარსი, რომელიც არ არის შემოფარგლული წინადადებით. თავად დისკურსის მოდალობა შეიცავს სენტენციურ მოდალობას, ასეთივე კავშირია სუბსენტენციურ და დისკურსულ მოდალობას შორის.

ნიგნში წარმოდგენილია თეორიები სენტენციური მოდალობის შესახებ. ავტორი მიაჩნებს, რომ სენტენციური მოდალობა არის მნიშვნელოვანი და ცენტრალური ნაწილი ზო-

გადად მოდალობისა. ამდენად მისი კვლევის ფოკუსი უმთავრესად მაინც სენტენციური მოდალობაა კილოს კატეგორიის ანალიზთან ერთად. ამავე დროს, ეს ერთგვარად შემამოწმებელი საშუალება გახდა სუბსენტენციური და დისკურსული მოდალობის კვლევისათვის. წიგნში ვრცლადაა მსჯელობა მოდალობის სამივე სახეობაზე.

ეს მხოლოდ მცირე ნაწილია იმ გამოკვლევებისა, რომლებიც მოდალობის კატეგორიის კვლევას ეძღვნება. მათი ზოგადი წარმოდგენა მხოლოდ მოდალობის სახეობათა გამოკვეთამ განაპირობა.

1.8. მოდალობის კვლევასთან დაკავშირებული საკითხები

1.4.1. ტერმინოლოგია

მოდალობა უნივერსალური კატეგორიაა და ყველა ენაში არსებობს, მაგრამ მისი გამოხატვის ფორმები სხვადასხვაგვარია. ტიპოლოგიისათვის საინტერესოა მოდალობის გამოხატვის საშუალებათა კვლევა და მათი შედარება-შეპირისპირებითი ანალიზი. მოდალობის ტიპოლოგიური ანალიზი მოიცავს მოდალობის გამოხატვის საშუალებებისა და პრინციპების კვლევას. ასეთი ანალიზისათვის აუცილებელი საფეხურია დიაქრონიული ანალიზი, რომელიც გრამატიკალიზაციის პროცესს უკავშირდება. ზოგადად, კონკრეტული მოდალური ფორმის ანალიზი, რა თქმა უნდა, გულისხმობს მის სემანტიკურ ასპექტს, კონტექსტს, რომელშიც ის ვლინდება, მეტყველების ფორმას (წერილობითია თუ ზეპირი), მის შედარებას სხვა მსგავს ფორმებთან მონათესავე ენებში, მისი გამოვლენის ადრეულ ნიმუშთან და ბოლოს მოლაპარაკის სოციალურ მახასიათებლებს (De Haan 2004, 4). ამდენად, მოდალური ფორმის ანალიზი მრავალმხრივია და ზოგჯერ იგი არა მარტო ლინგვისტურ, არამედ ექსტრალინგვისტური მახასიათებლების კვლევას გულისხმობს.

მოდალობის კვლევას ასევე უკავშირდება კატეგორიის შიგნით არსებული ძირითად ტერმინოლოგიის განსაზღვრა.

პირველი რიგის ტერმინებად გამოიყოფა ტერმინები **ეპისტემური** და **დეონტური**³. ეპისტემური მოდალობა მთქმელის ცოდნასა და რწმენას გამოხატავს, ხოლო დეონტური მოდალობა გულისხმობს შინაარსს, რომელშიც სუბიექტი ასრულებს მოქმედებას და ეს მოქმედება განპირობებულია მოლაპარაკის სურვილით ან სხვა სპეციფიკური მოტივით (მაგალითად, კანონი, მორალი, შინაგანი ან გარეგანი ღირებულება და ა.შ.) ამ დაყოფასა და ტერმინოლოგიას მრავალი მეცნიერი იყენებს (Lyons 1977; Palmer 1979, 1990, 2001; Frawley 1992; De Haan 1997; Van der Anvera and Plungian 1998...) მოდალობის კატეგორიის ანალიზისას ასევე მნიშვნელოვანი ტერმინია **დინამიკური მოდალობა**, რომელიც გამოხატავს უნარს, მიდრეკილებას (ბერძნ.: *dinamis* – ძალა, ღონე, ენერგია). ტერმინი პირველად გამოიყენა ფონ ვრიგტმა (Von Wright 1951). ამგვარი დაყოფის მიუხედავად, გაჩნდა ახალი ტერმინი დეონტური მოდალობისათვის – ძირეული მოდალობა (*root modality*), თუმცა ამ ტერმინმა ვერ ჩაანაცვლა ძირითადი ტერმინები (დეონტური და დინამიკური) და ზოგჯერ ისინი მხოლოდ ერთი ცნების ურთიერთჩანაცვლებად ტერმინებად გამოიყენება. ამ ტერმინთა გვერდით მომდევნო კვლევებში გაჩნდა კიდევ რამდენიმე ტერმინი, რომლებიც მოდალური ელემენტების დიაქრონიულ ანალიზს მიემართება. ამდენად, შეიქმნა ტერმინები: აგენტზე ორიენტირებული (*Agent-oriented*), მოლაპარაკეზე ორიენტირებული (*Speaker-oriented*), დაქვემდებარებული (*Subordinating*), ეს უკანასკნელი გამოიყენება დამოკიდებულ წინადადებაში. ტერმინი **აგენტზე ორიენტირებული** (*Agent-oriented*)

³ ჩვენ ვიყენებთ ტერმინებს „ეპისტემური“ და „დეონტური“, თუმცა ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოყენებულია „ეპისტემიკური“ და „დეონტიკური“ (ბრაჭული და სხვ. 2015). რამდენადაც **-იკ** სუფიქსი ინგლისური წარმოშობისაა, ხოლო ტერმინის სახელწოდება ეფუძნება ბერძნულ სიტყვებს **„ეპისტემე“** – ცოდნა, რწმენა და **„დეონ“** – ვალდებულება, მოვალეობა, ვფიქრობთ, რომ ამ ძირზე სრულიად ბუნებრივია ქართული მანარმოებლების დართვა და ტერმინის ამ პრინციპით შექმნა. არაქართული **-იკ** სუფიქსის გამოუყენებლობა არ ცვლის ტერმინის მნიშვნელობას და არ იწვევს მის ბუნდოვანებას. ამდენად, ჩვენს კვლევებში სწორედ ამ ტერმინებს გამოვიყენებთ. იმავე სახელმძღვანელოში Doxastic – თარგმნილია როგორც დოქსასიური (ბრაჭული და სხვ. 2015, 129) ასევე: შდრ: historic – ისტორიული, linguistic – ლინგვისტური.

მიემართება ყველა იმ მოდალობას, რომლებშიც გარემო პირობები ეფუძნება აგენტს, ასეთებია: ვალდებულება, სურვილი, უნარი, ნებართვა, შესაძლებლობა. მოლაპარაკეზე ორიენტირებული (Speaker-oriented) მოდალობა კი გულისხმობს მეტყველების აქტებს, რომელთა მიზანია რაიმეს შესრულება, მაგალითად, ბრძანება (imperative), დირექტივები (directive), სურვილი (optative) ნებართვა (permissive), აკრძალვა, აგრეთვე ეპისტემურ მოდალობას, რომელიც მიემართება მთელ გამონათქვამს (მსჯელობას) და გამოხატავს მოლაპარაკის პოზიციას ჭეშმარიტებასთან მიმართებით. ფაქტობრივად, იგი მოიცავს იმ სემანტიკას, რაც ძირეულ მოდალობაში (root modality) შედის და წარმოადგენს დეონტურ და დინამიკურ მოდალობებს. ეს ტერმინები პირველად გამოიყენა ბაიბი (Bybee 1985) და შემდგომ გადავიდა მის სხვა ნაშრომებშიც (Bybee & Fleischman 1995; Bybee, Perkins, Pugliuca, 1994). განხილული ცნებები შესაძლოა სხვა ტერმინებითაც იყოს გამოხატული, მაგალითად, აგენტზე ორიენტირებული მოდალობის ნაცვლად გამოიყენება ტერმინი – მონაწილეზე ორიენტირებული (participant-oriented) მოდალობა, რაც იმის გამოხატულებას, რომ გარკვეულ კონტექსტებში სუბიექტი არაა მოქმედების აქტიური აგენტი და აქვს მხოლოდ მოქმედების განმცდელის, ანუ პაციენსის, თემატური როლი. ამგვარი მიდგომა განასხვავებს კიდევ ორ ცნებას – შიდა მონაწილისა (participant-internal) და გარე მონაწილის (participant-external) მოდალობას (Van der Anvera & Plungian 1998). შიდა მონაწილის (participant-internal) მოდალობა მეტ-ნაკლებად უახლოვდება დინამიკურ მოდალობას და შესაძლებლობისა (ability) და საჭიროების (need) სემანტიკას, ხოლო გარე მონაწილის (participant-external) მოდალობა, თავის მხრივ, იყოფა დეონტურ (deontic) და არადეონტურ (non-deontic) გარე მონაწილის მოდალობებად. ამ თვალსაზრისით, დეონტური მოდალობა ქვეტიპია გარე მონაწილის მოდალობისა და აქ შემოდის ნებართვა (permission) და ვალდებულება (obligation), გამოწვეული მოლაპარაკის ან სხვა წყაროს მხრიდან. ხოლო არადეონტური მოდალობა კი მოიცავს გარემოპირობების არსებულ შესაძლებლობას

(possibility) ან აუცილებლობას (necessity). ამ მიდგომის მიხედვით, ნებაყოფლობა, ნება (volition) საერთოდ არ განიხილება მოდალობად. მოდალობას ასევე უკავშირდება რეალისისა და ირეალისის ცნებები, რომლებითაც ზოგიერთ ენაში მოდალობის კატეგორია გამოიხატება (De Haan 2005).

თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ ეს მიდგომები და, შესაბამისად, ტერმინებიც პარალელური გამოყენებისაა და დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა მიდგომას ირჩევს კონკრეტულ საკითხებზე მომუშავე მკვლევარი.

1.4.2. მოდალობის გამოხატვის საშუალებები

მოდალობა შეიძლება სხვადასხვა ენობრივი საშუალებებით გამოიხატოს – ინტონაციით, მორფოლოგიური, სინტაქსური და ლექსიკური საშუალებებით. ბუნებრივია, დგება საკითხი, თუ რა ჩაითვალოს მოდალობის ძირითად გამომხატველად. უპირველეს ყოვლისა, მოდალობის გამომხატველად მიიჩნევენ სპეციალურ მოდალურ ზმნებს, რომლებსაც მოდალური დამხმარე ზმნები ეწოდება (modal auxiliary verbs). მათ შორის გამოყოფენ ძლიერ მოდალობას (strong modality), როგორიცაა ინგლისური *must* (დეონტური მოდალობა) და სუსტ მოდალობას (weak modality), როგორიცაა ინგლისური *may*, რომელიც გამოხატავს ნებართვას (permission), რაც ასევე დეონტური მოდალობაა ან შესაძლებლობას (possibility), რაც ეპისტემურ მოდალობას წარმოადგენს. ამდენად, ერთი ფორმა შესაძლოა გამოხატავდეს როგორც ეპისტემურ, ასევე დეონტურ მოდალობას. მიჩნეულია, რომ ამგვარი ფენომენი ჩვეულებრივია და განიხილება კროსლინგვისტურ ფენომენად (Cross-linguistic phenomenon). მას აქვს დიაქრონიული საფუძველი, რადგან ეპისტემური მნიშვნელობა განვითარებულია დეონტური მნიშვნელობისაგან (Traugott 2005). ამგვარი ორაზროვნება, ანუ ერთი ფორმის გამოყენება ძლიერი და სუსტი მოდალობისათვის, დამახასიათებელია გერმანიკული, სლავური, რომანული, აფრიკული ენებისათვის (De Haan 2005). იგი-

ვე ვითარებაა ქართულ ენაშიც, როცა **უნდა** მოდალური ფორმა გამოხატავს როგორც დეონტურ, ისე ეპისტემურ მოდლობას.

მოდლობის კატეგორიასთან მჭიდროდაა დაკავშირებული კილოს კატეგორია. მას განიხილავენ მოდლობის გამოხატვის მორფოლოგიურ საშუალებად. ყველაზე გავრცელებული დაცოფა არის თხრობითი და კავშირებითი კილოს გამოყოფა. თხრობითი კილო რეალური ფაქტის გამომხატველი მოქმედებაა, ხოლო კავშირებითი კილო არარეალური, ჰიპოთეტური, წარმოსახვითი რეალობის ამსახველი. თუმცა კილოს კატეგორიას ასევე უკავშირდება სხვაგვარი დიფერენციაცია: **რეალისი** – რომელიც მოიცავს თხრობითი კილოს ფორმებს და არის ფაქტობრივი რეალობის ამსახველი და **ირეალისი** – რომელიც არ ასახავს ფაქტს და მასში განიხილება კილოს სხვადასხვაგვარი სახეები: კავშირებითი, პირობითი, ოპტატივი (რომელიც ასახავს სურვილს, იმედს, შიშს, გაოცებას), იმპერატივი. ზოგჯერ კილოს სახეობებად განიხილავენ მოდლობასაც. ზოგიერთ ენაში მხოლოდ თხრობითი-კავშირებითი ოპოზიცია განიხილება, ზოგი ენისათვის ოპტატივი ცალკე კატეგორიად არის გამოყოფილი (მაგალითად, ლათინურში), ზოგი ენისათვის ცალკე გამოიყოფა იმპერატივი და მას მკვეთრად განასხვავებენ პერფორმატივებისა და დეონტური მოდლობისაგან. რამდენადაც კილოს კატეგორია ქართულ ენაშიც მჭიდროდაა დაკავშირებული მოდლობის კატეგორიასთან, დანერჩილებით გაანალიზდება სპეციალური თავში.

ზოგ ენაში მოდლობას გამოხატავს ზმნის სპეციალური აფიქსები. ასეა, მაგალითად, თურქულ ენებში, ასევე გრენლანდიის ესკიმოსთა ენებში. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ ხშირად ასეთი მანარმოებელი კილოს კატეგორიის გამომხატველიცაა და ძნელდება განმასხვავებელი კრიტერიუმის დადგენა კილოს კატეგორიის გამომხატველად შეიძლება ჩაითვალოს ეს ნიშანი, თუ მოდლობის გამომხატველად. ამ თვალსაზრისით, ერთ-ერთ მეთოდად მიჩნეულია შემდეგი: თუ აფიქსი ადვილად შორდება ზმნის ფორმას, შესაძლოა იგი მოდლობის გამომხატველად ჩაითვალოს, ხოლო თუ ამგვარი

რამ არაა შესაძლებელი, მაშინ ფორმა კილოს კატეგორიის გამომხატველად განიხილება. ამ შემთხვევაში საკითხი ისევ გრამატიკალიზაციის მოვლენამდე მიდის (De Haan 2005), რაც ასევე სპეციალური მსჯელობის საგანი იქნება წიგნში.

მოდალობის სემანტიკის გამომხატველად ფართოდ გამოიყენება ლექსიკური ერთეულები, ძირითადად, ზმნიზედები და ზედსართავები. აღნიშნულია, რომ ამგვარი მოდალური ერთეულები უმთავრესად ეპისტემურია თავისი შინაარსითა და ფუნქციით (Perkins 1983, 89). მოდალობის გამომხატველ საშუალებად აგრეთვე მიიჩნევა მოდალური ნაწილაკების გამოყენება წინადადებაში.⁴ მიჩნეულია, რომ ამ შემთხვევებში ჩანს გრამატიკალიზაციის მოვლენის ნიშნები. ეს საკითხები მეტად აქტუალურია ქართული ენისათვის და მოგვიანებით უფრო დანერგვით განიხილება. ასევე მოდალურ სემანტიკას გამოხატავს ჩართული სიტყვები და გამოთქმები (Modal Tags) (De Haan 2005), მოდალური გამოთქმები (Modal Expressions) და მოდალური ზმნები (Modal Lexical Verbs) (Perkins 1983). ჩრდილოეთ ავსტრალიის ერთ-ერთ ენაში გამოვლინდა სახელის ბრუნვის მანარმოებელი, რომელსაც მოდალობის სემანტიკა შეაქვს წინადადებაში. ეს შემთხვევა განიხილება როგორც მოდალური ბრუნვა (De Haan 2005), თუმცა შესაძლებელია ეს მანარმოებელი არა მხოლოდ მოდალობის კატეგორიის, არამედ დროის ან კილოს მანარმოებლადაც გამოვლინდეს. ამდენად, ნარმოება საინტერესოა მოდალობის კატეგორიის ტიპოლოგიური ანალიზისათვის, მაგრამ მოდალობის გამოხატვის საერთო სურათს არ ცვლის.

მოდალობის კატეგორიის ტიპოლოგიური ანალიზისას ერთ-ერთი მიმართულებაა რეალის-ირეალისის ოპოზიცია, რომელიც მოვლენებს ყოფს რეალურ და ირეალურ სიტუაციებად. მსოფლიოს მრავალ ენაში ეს კატეგორია მოქმედია და ის მოდალობის კატეგორიას უკავშირდება, რამდენადაც მო-

⁴ამ თვალსაზრისით საინტერესოა ჰოლანდიური და გერმანული ენები, რომლებშიც ამგვარი მოდალური ნაწილაკები (denn, doch) უთარგმნელია სხვა ენებისათვის, ასევე too და so ამერიკული ინგლისურისათვის.

დალობა ირეალისის მანარმოებელი მორფემებით გამოიხატება (Bybee, Perkins, Pugliuca, 1994; De Haan 2005). თუმცა სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ ირეალისი მაინც ბუნდოვანი ტერმინია ყველა შემთხვევის აღსაწერად (De Haan 2005; Palmer 2001, 188). ირეალისის შესახებ მსჯელობისას გამოკვეთილია რამდენიმე პრობლემა: იშვიათადაა რეალიზებული რეალის-ირეალისის ოპოზიციური წყვილები, ასევე, ირეალისის მანარმოებელი ზოგჯერ სხვა შინაარსის შემტანია კონტექსტში. ანალიზს ართულებს ისიც, რომ ირეალისი ფართო ცნებაა და ზოგჯერ ჭირს მისი შემოფარგვლა, ასევე ზოგჯერ თავს იჩენს ოპოზიციურ ფორმათა შორის შეუსაბამობა რეალის-ირეალისის თვალსაზრისით (Bybee 1998; Palmer 2001, 188). ამ საკითხებზე მსჯელობის შემდგომ პალმერი ასკვნის, რომ რეალის-ირეალისთან შედარებით უფრო აქტუალური და მნიშვნელოვანი ტიპოლოგიური კატეგორია არის კილო (Palmer 2001, 191).

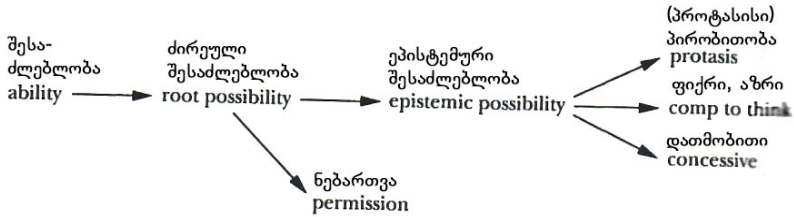
მოდალობის კატეგორია ასევე მჭიდროდაა დაკავშირებული დროის კატეგორიასთან. სამეცნიერო ლიტერატურაში დრო განსაზღვრულია როგორც გრამატიზებული გამონთქვამის განთავსება დროში (Comrie 1985). ინდოევროპულ ენებში მოდალობისა და დროის კატეგორიებს შორის კავშირი რამდენიმე საკითხით ვლინდება: მთავარი ასეთი კავშირი ისაა, რომ აშკარაა მოდალობასა და დროის გამომხატველ დამხმარე ზმნათა ერთი წყაროდან მომდინარეობა: მომავალი დროის მანარმოებელი დამხმარე ზმნები მოდალობის გამომხატველი ფორმებისაგან არის მიღებული. ეს კარად ჩანს ინგლისური ენის მაგალითზე, რომელშიც *will* და *Shall* ზმნები, ჩვეულებრივ, მოდალურ ზმნებად განიხილება (Palmer 2001, 191). ამგვარი მიდგომისათვის მნიშვნელოვანია ის, რომ მომავალი დრო შესაძლებელია განიხილებოდეს, როგორც რეალისი ან ირეალისი, ხოლო წარსული დრო, მართალია, უკვე მომხდარ მოქმედებას განსაზღვრავს, მაგრამ ისიც შეიძლება მოიცავდეს ჰიპოთეტურ ან პირობით სემანტიკას. მოდალობასთან დაკავშირებით მნიშვნელოვანია, რომ მომავალი დროის მოქ-

მედება შეიძლება განიხილებოდეს როგორც მხოლოდ დროითი მოვლენა, ასევე სხვადასხვა მოდალური სემანტიკით დახასიათებული ქმედება. მომავალი დრო უკავშირდება მოქმედებას, რომელიც ლაპარაკის შემდეგ მოხდება, ეს კი გულისხმობს მოლაპარაკის წინასწარმეტყველებას, პროგნოზს (prediction). სხვადასხვა ენის მონაცემთა ანალიზმა გამოავლინა, რომ დროის კატეგორიის დამატებითი მახასიათებლები მრავალგვარია: განსაზღვრული და განუსაზღვრელი მომავალი, გარდაუვალი, აუცილებელი მომავალი, უახლოესი / უშუალო მომავალი, შორეული მომავალი, მოსალოდნელი / სავარაუდო მომავალი, წინასწარ განსაზღვრული, დაგეგმილი მომავალი და სხვა სემანტიკური მახასიათებლებით და ზოგჯერ მორფოლოგიური ნიშნებითაც კი წარმოდგენილი მომავალი დრო. ამდენად, ტიპოლოგიური ანალიზის შედეგად მომავალი დროის ფორმების მიღების ორი გზა გამოიკვეთა: მარტივი მომავალი და წინასწარმეტყველება.

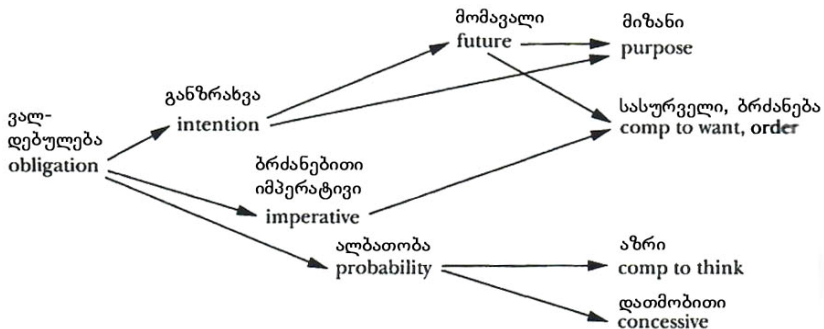
1.4.3. მოდალური სემანტიკის განვითარების გზები

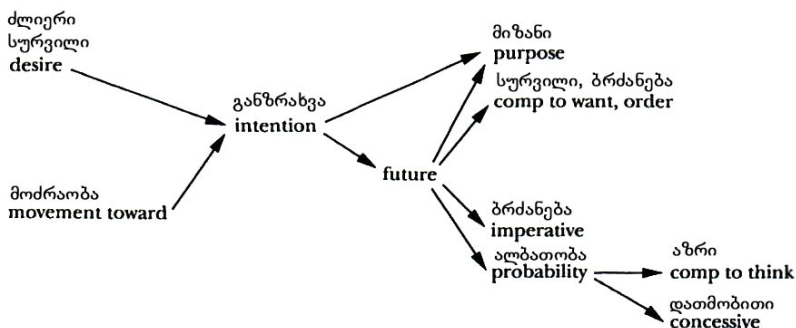
ტიპოლოგიური მიდგომით მოდალობის კატეგორიის გაანალიზებამ სხვა საკითხებიც წამოსწია წინა პლანზე. მნიშვნელოვანი დასკვნების გამოტანის საშუალება გახდა ცალკეული მოდალური სემანტიკის სინქრონიულ-დიაქრონიულ ჭრილში კვლევა და ერთგვაროვანი მოვლენების წარმოჩენა სხვადასხვა ენის მონაცემებში (Bybee, Perkins, Pugliuca, 1994; Van der Anwera, Plungian 1998; De Haan 2005). გამოიყო მოდალური სემანტიკის განვითარების გზა. ქვემოთ მოცემულ სქემაზე ჩანს, თუ როგორ განვითარდა უნარის სემანტიკიდან ჯერ ეპისტემური შესაძლებლობა, ხოლო შემდგომ პირობითი და დათმობითი სემანტიკა.⁵

⁵სქემები წარმოდგენილია ნიგნიდან: Bybee J., Perkins R., Pugliuca W., *Evolution of Grammar*, 1994, გვ. 240.

სქემა გამოხატავს უნარის სემანტიკის განვითარების გზას. პირველი გარდაქმნა ძირითადი შესაძლებლობის გამოხატვას უკავშირდება, საიდანაც ვიღებთ, ერთი მხრივ, ნებართვას, მეორე მხრივ, ეპისტემურ შესაძლებლობას (ასეთია ინგლისური may). ამის შემდეგ ფორმა იღებს დამატებით მნიშვნელობებს, ესაა პირობითი ან დათმობითი სემანტიკა. ეს გზა კარგად ავლენს სემანტიკის გაფართოებას, თუმცა ყველა ენაში ეს გზა ერთგვაროვანი არ იქნება. უნარის სემანტიკის გამომხატველი ფორმა ყოველთვის გაივლის შესაძლებლობის სემანტიკის გამოხატვის საფეხურს. მსგავსი სქემები შექმნილია ვალდებულების სემანტიკის გარდაქმნის მაჩვენებლად, ასევე იმის მაჩვენებლადაც, თუ როგორ ჩამოყალიბდა სურვილის, ნატვრის და გადაადგილების სემანტიკიდან მიზანი, ალბათობა და ბრძანება (ინგლისური ენისათვის).

მოცემული სქემები ზოგადია და ავლენს ფორმის სემანტიკის განვითარების გაზას ინგლისური ენისათვის. რა თქმა უნდა, ყველა ენა არ მიჰყვება ცვლილებათა ამ ჯაჭვს და ისიც შესაძლებელია, რომ ცვლილება რომელიმე ეტაპზე შეჩერდეს. ჩვენ მიერ ამ საკითხის განხილვა ერთგვარი საფუძველია იმაზე მსჯელობისათვის, თუ როგორ განვითარდა კონკრეტული ფორმის შინაარსი და როგორ მიიღება ახალი მოდალური სემანტიკა. მოგვიანებით, თითოეული მოდალური ფორმის ანალიზისას ქართული ენისთვისაც იქნება წარმოდგენილი განვითარების ის გზა, რაც მოდალურმა სემანტიკამ გაიარა ქართულ ენაში. უფრო ზოგადი ანალიზი მოიცავს აგენტზე ორიენტირებული მოდალობისაგან დაქვემდებარებული წინადადების მოდელის მიღებას. ამ დონეზე გრამატიკალიზაციის პროცესი ნაკლებიდან მეტისკენ არის მიმართული, ქართულ ენაში ამ თვალსაზრისით ანალოგიური ვითარებაა და ამაზე უფრო ვრცლად მსჯელობა ქართული ენის მასალებისა და შესაბამისი საკითხების განხილვისას იქნება წარმოდგენილი.

თავი 2

2.1. კილოს კატეგორიის ზოგადი ანალიზი ქართულში და კვლევის ისტორია

მოდალური სემანტიკა ენებში ძირითადად უკავშირდება ორ კატეგორიას: ერთი არის თავად მოდალური სისტემა, ხოლო მეორე – კილოს კატეგორია. ამ კატეგორიათა კავშირი უნივერსალია და სხვადასხვა სახით ყველა ენაში ვლინდება. ენათა უმრავლესობაში ორივე კატეგორია არსებობს, მაგრამ შესაძლოა ეს კატეგორიები სხვადასხვა ძალით იყოს გამოხატული. იმ ენებში, რომლებშიც კილოს კატეგორია ძლიერია და მორფოლოგიურად ჩამოყალიბებული კატეგორიაა, მოდალური სისტემა ნაკლები სიძლიერით ხასიათდება და ლექსიკური საშუალებებით გადმოიცემა, ხოლო იმ ენებში, რომლებშიც მოდალური სისტემა კარგადაა განვითარებული, კილოს კატეგორია ნაკლებადაა მორფოლოგიურად გამოხატული (Palmer 2001, 4).

კილო მორფოლოგიური კატეგორიაა. იგი მჭიდროდაა დაკავშირებული მოდალობის კატეგორიასთან. გამოთქმულია მოსაზრება, რომ კილო მოდალური გამოთქმების გრამატიკალიზაციის შედეგადაა მიღებული, ისევე როგორც ზოგადად დროის (time) გრამატიკალიზაციის შედეგია გრამატიკული დროის (tense) კატეგორია (Palmer, 2001, De Haan 2005). კილოს კატეგორიასთან დაკავშირებით მაინც აზრთა სხვადასხვაობაა, რადგან ზოგი მეცნიერის მიერ ის მორფოლოგიურ კატეგორიად განიხილება, ხოლო ზოგი მას სემანტიკასთან დაკავშირებით განიხილავს, თუმცა მათი შეფასებითაც კილოს კატეგორია მაინც უფრო მორფოლოგიური კატეგორიაა და არა აზრობრივ-სემანტიკური. მიუხედავად იმისა, რომ კილო სპეციფიკური ნიშნით მხოლოდ გარკვეულ ენებშია გამოხატული, იგი მაინც მორფოლოგიურ კატეგორიად მიიჩნევა (Lyons 1977, 848). ამასთან ერთად აღსანიშნავია ისიც, რომ კილოს სემანტიკური ფუნქცია მთელ წინადადებას ან გამო-

ნათქვამს მიემართება (Jespersen 1924, 373). კილოს კატეგორიასთან დაკავშირებით ყველაზე მეტად გავრცელებულია კლასიფიკაცია თხრობით და კავშირებით კილოდ. კილოს ეს ორი სახეობა კარგადაა გამოკვეთილი როგორც კლასიკურ ენებში, ისე ენათა უმრავლესობაში. თხრობითი კილო, ჩვეულებრივ, უკავშირდება რეალური ფაქტის გადმოცემას, ხოლო კავშირებითი კილო კი – არარეალურ, ჰიპოთეტურ მოქმედებას, თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ კილოს კატეგორია ისეთ სემანტიკასაც გამოხატავს, როგორებიცაა: ბრძანება, პოტენციალისი, ოპტატივი, განზრახვა (მიზანი). ინდოევროპულ ენებში ძირითადად კილოს სამი სახეობაა გამოკვეთილი, ესაა თხრობითი, კავშირებითი და ბრძანებითი. კილოს კატეგორიასთან ასევე დაკავშირებულია რეალისისა და ირეალისის კატეგორიები. რაც შეეხება პირობით კილოს, რამდენადაც მისი გამოხატვა სპეციფიკურ სინტაქსურ კონსტრუქციას უკავშირდება და გულისხმობს კილოსა და მოდალობის ერთიან სემანტიკას, იგი თავისი სპეციფიკური სინტაქსური კონსტრუქციით ცალკე გრამატიკულ ფენომენად განიხილება. ოპტატივი, ანუ სურვილისა და იმედის გამომხატველი კილო, კვეთს კავშირებითი კილოს სემანტიკას, თუმცა უმეტესად ოპტატივს კილოს ცალკე სახეობად განიხილავენ, მით უფრო, რომ ზოგ ენაში (არაბული, ძველი ბერძნული, იაპონური, სანსკრიტი) მას სპეციალური მორფოლოგიური ნიშანი აქვს და განიხილება, როგორც კილოს ცალკე სახე.

ქართულ ენათმეცნიერებაში კილო ძირითადად განიხილება როგორც გრამატიკული კატეგორია (შანიძე 1980, ოქროპირიძე 1975, ბოლქვაძე 1992). თუმცა არსებობს განსხვავებული პოზიცია და ზოგი მეცნიერი კილოს სემანტიკურ კატეგორიად მიიჩნევს (ჯორბენაძე 1986, გოგოლაშვილი 2011). ამ მოსაზრების ძირითადი არგუმენტებია ის, რომ კილოს გამოხატვა ქართულში არ ხდება მორფოლოგიური საშუალებით, რაიმე აფიქსით, კილოს მნიშვნელობა შეიძლება ერთი მწკრივის ფარგლებში ცვალებადი იყოს და კონტექსტის გარეშე შესაძლოა გართულდეს კილოური მნიშვნელობის განსაზღვრა (გოგოლაშვილი 2011, 338). ამ მიდგომას აძლიერებს ის ფაქ-

ტორიც, რომ ქართულში „კილოს კატეგორია მთელი წინადადების მნიშვნელობას განეკუთვნება და არა მხოლოდ ზმნას“ (არაბული 1992, 103). მიუხედავად ამ არგუმენტებისა, ქართული ენისათვის მნიშვნელოვანია ის, რომ კილო მწკრივთა სისტემის შემადგენელი ნაწილია და ამ კატეგორიის გარეშე მწკრივის ფორმა არ იქმნება. სწორედ ამ საკითხის გათვალისწინების შედეგია მოსაზრება, რომელიც ზმნური ფორმის **-ე, -ა, -ი, -ო** სუფიქსებს კილოს კატეგორიის, კერძოდ კი, კავშირებითი კილოს მანარმოებელ ნიშნებად მიიჩნევს (ჩიქობავა 1948, კოტინოვი 1986, 28). თუმცა დიაქრონიული ანალიზის შედეგად ირკვევა, რომ **-ა, -ო** ნიშნებისათვის კავშირებითი კილოს გამოხატვა მეორეულია, **-ი** ნიშნის მთავარი ფუნქცია პერმანსივის გამოხატვაა, ხოლო **-ე** ნიშანი კი უძველესი და ამასთანავე კავშირებითი კილოს ძირითადი მანარმოებელია (კოტინოვი 1986, 30).

ცალკე საკითხია კილოს სახეების გამოყოფის საკითხი ქართულ ენაში. კილო, როგორც გრამატიკული კატეგორია, ასახულია ძველ გრამატიკებში, თუმცა მისი სახელწოდებებიცა და გამოყოფის კრიტერიუმებიც განსხვავებულია. ევროპული გრამატიკების გავლენის შედეგად იყო მცდელობა კილოს ცალკე სახეებად გამოყოფილიყო პირობითი, შედეგობითი და ნატვრითი კილოები, თუმცა ქართულ ენათმეცნიერებაში კილო მაინც სამი სახით (თხრობითი, კავშირებითი და ბრძანებითი) განისაზღვრა და სხვა შინაარსი კილოს სემანტიკურ მახასიათებლებად განიხილება (ჩიქობავა 1952; შანიძე 1980; კოტინოვი 1986; ფეიქრიშვილი 2010; არაბული 1992).

კილო ზმნურ ფორმათა მწკრივებად დაჯგუფების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი და ძირითადი კატეგორიაა. თითოეული მწკრივის მნიშვნელობა კილოს, დროისა და ასპექტის კატეგორიათა მახასიათებლებით არის შედგენილი. მაგრამ თხრობითი და კავშირებითი კილოს ფორმები მნიშვნელოვნად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან და ეს განსხვავება „ნეიტრალური კონტექსტის“ შექმნის შესაძლებლობით არის განსაზღვრული (არაბული 1992, 103). კავშირებითი კილოს ფორმები ვერ ქმნიან „ნეიტრალურ კონტექსტს“ და ამიტომ სემანტიკას

სხვადასხვა სინტაქსური კონსტრუქციით გამოხატავენ. ამგვარი სინტაქსური კონსტრუქცია შეიძლება იყოს კითხვითი წინადადება, სხვადასხვა ნაწილაკები, **რომ / თუ** კავშირებით შექმნილი ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია. ამ მიდგომამ კარგად გამოავლინა კავშირებითი კილოს ფორმათა მთავარი მახასიათებელი, რის გამოც კილო განისაზღვრა როგორც სემანტიკურ-მოდალური კატეგორია (არაბული 1992, 104). ამ მსჯელობის შემდეგ საინტერესოა დასკვნა: „კავშირებითი კილოს ფორმა უკონტექსტოდ არაფერს არ გამოხატავს, ...რამდენადაც ვერ ქმნის, თხრობითი კილოსაგან განსხვავებით, ნეიტრალურ შესიტყვებას... კავშირებითი ფორმის მნიშვნელობა გამოვლინდება მხოლოდ კონტექსტურ გარემოცვაში“ (არაბული 1992, 104). ამ მსჯელობის ლოგიკური დასკვნა კი ის არის, რომ „კავშირებითი კილოს ფორმათა ტრადიციულად აღნუსხული სემანტიკურ-მოდალური მახასიათებლები (სურვილი, მისწრაფება, თხოვნა, გაფრთხილება, აკრძალვა, ნატვრითობა, საეჭვოობა, ვარაუდი, ვალდებულება, შესაძლებლობა, პირობითობა...) კავშირებითის ფუნქციონირების დონის კერძოობითი მნიშვნელობებია“ (არაბული 1992, 104).

წარმოდგენილი მსჯელობა კარგად ავლენს, ერთი მხრივ, კავშირებითი კილოს ფორმის ფუნქციებს, მაგრამ, მეორე მხრივ, აშკარაა, რომ „კერძოობითი მნიშვნელობები“ აუცილებლად უნდა განისაზღვროს და მიეცეს ლინგვისტური კვალიფიკაცია, რაც მოდალობის კატეგორიის სისტემური გამოყოფის გარეშე ნამდვილად არასრული აღწერა იქნება ენობრივი სისტემისა. ამდენად, ქართულისათვის იკვეთება მნიშვნელოვანი საკითხი – მოდალობის კატეგორიის გამოხატვის თავისებურება – კავშირებითი კილო გამოხატავს არარეალურ, სასურველ ან შესაძლებელ მოქმედებას, ხოლო ამ მოქმედების მოდალურ მახასიათებელს განსაზღვრავს კავშირებითი კილოს ფორმაზე დართული მოდალური სიტყვა.

2.2. ზმნური სისტემა და კილოს კატეგორია ქართულში

კილო ქართულში ზმნური სისტემის განუყოფელ ნაწილს წარმოადგენს. როგორც ძველ ქართულში, ისე ახალ ქართულში ზმნის უღლება კილოსა და დროის კატეგორიებს ეფუძნება. ყოველ სერიაში არის თხრობითი და კავშირებითი კილოს ფორმები და მათ დროსთან ერთად კილოს გამოხატვაც ეკისრება. ძველ ქართულში ბრძანებითი კილო დამოუკიდებელი მწკრივებით იყო წარმოდგენილი, ხოლო ახალ ქართულში ეს ფუნქცია გადანაწილდა კავშირებითი და თხრობითი კილოს ფორმებზე.

როგორც უკვე აღინიშნა ზემოთ, კილოს მორფოლოგიურ კატეგორიად მიჩნევისათვის მნიშვნელოვანია ის, რომ კავშირებითი კილოს ფორმებში ერთი და იგივე ნიშნები გამოიკვეთება, ხოლო ამ ნიშანთაგან (-ე, -ა, -ი, -ო) კავშირებითი კილოს უძველეს და პირველად მანარმოებლად **-ე** ნიშანი არის მიჩნეული (კოტინოვი 1986, 29; მარი 1925, 161; როგავა 1945, 651). გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში გავრცელებული მოსაზრების მიხედვით, მოცემული ფორმანტები მწკრივის მანარმოებლებია და არა კილოსი. ამ მოსაზრების მთავარი არგუმენტია ის, რომ ერთი და იგივე ზმნის ფორმა სხვადასხვა კონტექსტში სხვადასხვა კილოურ მნიშვნელობას იძენს (გოგოლაშვილი, არაბული 2016, 72-75). ვფიქრობთ, ეს საკითხი უფრო მწკრივის ფორმათა ფუნქციებსა და მათ პრაგმატულ ასპექტებს უკავშირდება. თავად ამ საკითხის გადაჭრით მტკიცებისთვის გასათვალისწინებელია რამდენიმე გარემოება: **კილოს კატეგორია უძველესია და ის წინ უძღოდა დროისა და ასპექტის კატეგორიის, ამასთანავე ზმის უღლების სისტემის ჩამოყალიბებას**, ხოლო მეორე მხრივ, ერთი და იმავე ნიშნით რამდენიმე მწკრივის ფორმის გამოხატვა აუცილებლად უნდა მიანიშნებდეს მათ შორის საერთო კატეგორიის გამოყოფას. სხვა მხრივ მწკრივის ფორმათა ოპოზიცია სრულყოფილი ვერ იქნებოდა.

ქვემოთ მოცემული ცხრილი წარმოადგენს კილოს ასახვას ქართული ენის ზმნურ სისტემაში:

ცხრილი №1: ზმნური სისტემა და კილოს კატეგორია ქართულში:

სერიები	ძველი ქართული	ახალი ქართული
I სერია (ნომინატიური კონსტრუქცია)	1. აწმყო (თხრობითი კილო, დრო ახლანდელი) 2. აწმყოს ხოლმეობითი (თხრობითი კილო, მრავალგზისი მოქმედება) 3. უწყვეტელი (თხრობითი კილო, წარსული დრო) 4. უწყვეტლის ხოლმეობითი (თხრობითი კილო, წარსული დრო, მრავალგზისი მოქმედება) 5. I ბრძანებითი (ბრძანებითი კილო, ახლანდელი ან წარსული დრო) 6. I კავშირებითი / I მყოფადი (თხრობითი ან კავშირებითი კილო, მომავალი დრო)	ა) აწმყოს წრე 1. აწმყო (თხრობითი კილო, ნუ ნაწილაკთან ბრძანებითი კილო, ახლანდელი დრო) 2. უწყვეტელი (თხრობითი კილო, წარსული დრო) 3. აწმყოს კავშირებითი (კავშირებითი კილო ან ბრძანებითი, ახლანდელი ან მომავალი დრო) ბ) მყოფადის წრე 4. მყოფადი (თხრობითი კილო, მომავალი დრო) 5. ხოლმეობითი / პირობითი (თხრობითი კილო, წარსული დრო, მრავალგზისი მოქმედება) 6. მყოფადის კავშირებითი (კავშირებითი კილო, მომავალი დრო)
II სერია (ერგატიული კონსტრუქცია)	7. წყვეტილი (თხრობითი კილო, წარსული დრო) 8. II ხოლმეობითი (თხრობითი კილო, წარსული დრო) 9. II ბრძანებითი (ბრძანებითი კილო, მომავალი დრო) 10. II კავშირებითი / II მყოფადი (კილო თხრო-	7. წყვეტილი (თხრობითი კილო, წარსული დრო; ბრძანებითი კილო, მომავალი დრო) 8. II კავშირებითი (კავშირებითი კილო, მომავალი დრო; ბრძანებითი კილო)

	ბითი ან კავშირებითი, მომავალი დრო) 11. შერეული კავშირებითი / შერეული მყოფადი (კილო თხრობითი ან კავშირებითი, მომავალი დრო)	
III სერია (დატიური კონსტრუქცია)	12. I თურმეობითი (თხრობითი კილო, წარსული დრო, უნახავი მოქმედება) 13. II თურმეობითი (თხრობითი კილო, წარსული დრო, უნახავი მოქმედება) 14. III ხოლმეობითი (თხრობითი კილო, წარსული დრო, მრავალგზისი მოქმედება) 15. III კავშირებითი (კავშირებითი კილო, მომავალი ან წარსული დრო)	9. I თურმეობითი / I შედეგობითი (თხრობითი კილო, წარსული დრო) 10. II თურმეობითი / II შედეგობითი (თხრობითი კილო, კავშირებითი კილო, პირობითი კილო, წარსული ან მომავალი დრო) 11. III კავშირებითი (კავშირებითი კილო, წარსული ან მომავალი დრო)

2.3. კილოს ფორმათა ფუნქციები

კილოს კატეგორიის უმთავრეს ფუნქციად იკვეთება ზმნით გამოსატყული მოქმედების მიმართება რეალობასთან, მის ფაქტობრივ მახასიათებელთან – კილო ზმნით გამოსატყულ მოქმედებას ახასიათებს როგორც ფაქტს ან როგორც სასურველ-შესაძლებელს. კილოს ფორმების ანალიზისას ვლინდება განსხვავებული სემანტიკური მახასიათებლები, მრავალფეროვანი სემანტიკური ფუნქცია, რაც სხვადასხვა კილოს გამოკვეთის საფუძველზე გახდა. უნდა აღინიშნოს, რომ ამ მრავალფეროვნებას ქმნის კილოს კატეგორიის მჭიდრო კავშირი დროის, ასპექტისა და მოდალობის კატეგორიებ-

თან. ამდენად, კილოს ფორმათა ფუნქციების გამოკვეთა სხვა კატეგორიების ანალიზსაც გულისხმობს და მხოლოდ კილოს ფორმათა ფუნქციების მრავალფეროვნების შესახებ მსჯელობა არასრული იქნება.

თხრობითი კილო რეალურ ფაქტს გადმოსცემს, თუმცა თანამედროვე ქართულში სხვადასხვა მოდალურ ელემენტთან ერთად გამოიყენება და სხვადასხვა კილოურ-მოდალურ მახასიათებელს იძენს. ამ საკითხების შესახებ მსჯელობა უფრო ვრცლად მოდალური ფორმებისა და ზმნის უღლების სისტემის ანალიზის დროს იქნება წარმოდგენილი. ამჯერად კი უნდა აღინიშნოს, რომ მიუხედავად რეალური ფაქტის გადმოცემისა, თხრობითი კილოს მოდალური სემანტიკა მრავალფეროვანია და ის დამოკიდებულია იმაზე, თუ რომელი მოდალური ფორმა იღებს მონაწილეობას მოდალური კონსტრუქციის შექმნაში.

კავშირებითი კილოს უმთავრესი ფუნქცია არის იმგვარი მოქმედების გამოხატვა, რომელიც არ წარმოადგენს ფაქტს და რომლის განხორციელებაც შესაძლებელია მომავალში, აწმყოში, ან შესაძლებელი იყო წარსულში. კავშირებითი კილოს მთავარი მახასიათებელი ადამიანის აზროვნებაში წარმოქმნილი მიმართებებია. ამგვარი წარმოსახვითი მიმართებები და მათთან დაკავშირებული პიროვნული დამოკიდებულება მოდალობის კატეგორიის მთავარი არსია, ამდენად, კავშირებითი კილო ყველაზე უფრო მეტად უკავშირდება მოდალობის კატეგორიას.

ცხრილი № 2: კილოსა და მოდალობის მიმართება:

თხრობითი კილო	კავშირებითი კილო
რეალური ფაქტი	სასურველ-შესაძლებელი ფაქტი
• წარსულ დროში • ახლანდელ დროში • მომავალ დროში	• წარსულ დროში • ახლანდელ დროში • მომავალ დროში
მოდალობა გამონათქვამისადმი დამოკიდებულება	

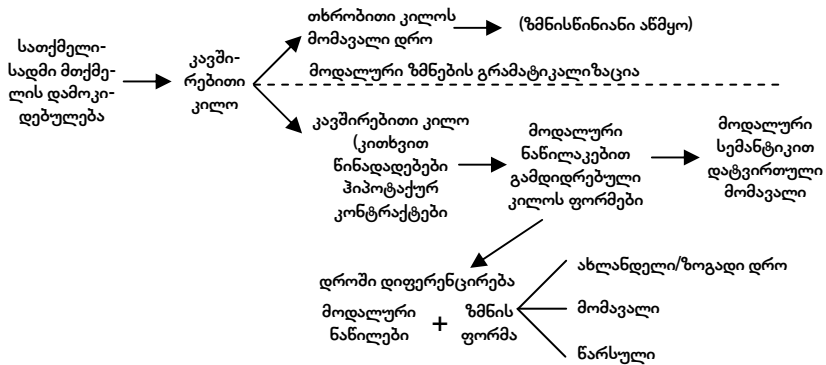
კავშირებითი კილო გამოხატავს ისეთ მოქმედებას, რომელიც არ არის ფაქტი, გარკვეულ ეტაპზე იგი განუხორციელებელია თავისი არსით. მის მთავარ სემანტიკურ მახასიათე-

ბელს სწორედ მოქმედების სასურველობა-შესაძლებლობა წარმოადგენს. ამაზე დაფუძნებით იგი პერსპექტიულ, ადამიანის წარმოსახვაში განსახორციელებელ, ან წარმოსახვით განხორციელებულ მოქმედებად განიხილება. სწორედ ეს სემანტიკური მახასიათებელი ედება საფუძვლად კავშირებითი კილოს მიმართებას მომავალ დროსთან – **ის, რაც სასურველი ან შესაძლებელია, ლოგიკურად უკავშირდება მომავალ დროს.** კავშირებითი კილოს ეს მახასიათებელი განმსაზღვრელი გახდა ძველ ქართულში, როცა კავშირებითი კილო იქცა მომავალი დროის თხრობითი კილოს გამოხატვის ერთ-ერთ საშუალებად. ძველ ქართულში არსებობდა კავშირებითის სამი ფორმა – I, II და III კავშირებითის მწკრივები (იხ. ცხრილი აქვე: ზმნური სისტემა), ეს ფორმები ერთმანეთისაგან არ განსხვავდებოდა ფუნქციის მიხედვით, ისინი თხრობითი კილოს მომავალ დროს გამოხატავდნენ და ამ ფუნქციით სამივე ფორმა თანაბრად გამოიყენებოდა. მიუხედავად ამისა, დროის გამოხატვა კავშირებითი კილოს ძირითად ფუნქციად არ მიიჩნევა. „კავშირებითისათვის ადრეულ პერიოდში რომელიმე დროის გადმოცემა და საერთოდ დროის კატეგორიის გარჩევა არაა არსებითი და პირველადი თვისება... მისთვის მთავარია კილოს კატეგორიის აღნიშვნა“ (კოტინოვი 1986, 38). ანალოგიური ვითარებაა ინდოევროპულ ენებში, ბერძნულში, ლათინურში, სომხურში, გერმანულში. ქართულში შესაძლებელ-სავარაუდო კილოს ფუნქციით კავშირებითის ფორმები გამოიყენებოდა როგორც დამოკიდებულ წინადადებაში, ისე მარტივი წინადადების კითხვით კონსტრუქციაში (კოტინოვი 1986, 38). ამ მოსაზრების მიხედვით მიჩნეულია, რომ „კილოს კატეგორიის ჩამოყალიბება ქართულში უნდა მიეკუთვნებოდეს იმ ხანას, როცა დროის კატეგორია ზმნაში ჯერ კიდევ არ იყო კონკრეტიზებული... ამით აიხსნება ის გარემოება, რომ კილოს ფორმები ძველ ქართულში არ განასხვავებენ მკვეთრად დროის კატეგორიას. უფრო გვიან კავშირებითის ფორმები გამოყენებულ იქნა თხრობითი კილოს მყოფადის გამოსახატავად. შესაძლებელია, რომ ამ პროცესში ბერძნულისა და სომხურის გავლენამაც გარკვეული როლი შეასრულა“ (კოტინოვი 1986, 39)

საკითხთან დაკავშირებით არსებობს განსხვავებული მოსაზრება, რომ მომავალი დროის ჩამოყალიბებას მოჰყვა კილოს გაგების გაჩენა. ანუ მომავალში შესასრულებელი მოქმედება არის შესაძლებელი, სავარაუდო, სათუო ან საექვო, ამდენად, სწორედ მომავალი დროის ფორმათა სემანტიკამ შეუწყო ხელი კავშირებითი კილოს ჩამოყალიბებას (მელიქიშვილი 2015, 20). ეს მოსაზრება ეფუძნება იმ ფაქტს, რომ ძველ ქართულში მომავალ დროს კავშირებითის მნკრივები (I კავშირებითი და II კავშირებითი) გამოხატავდა, ხოლო ეს ფორმები საკუთრივ კავშირებითი კილოს შინაარსითა და ფუნქციით გამოიყენებოდა მხოლოდ ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის დამოკიდებულ წინადადებაში: **რადთა** და სხვა კავშირთან: **რაჟამს, რად, ნუჟუე, უჟუეთუ, ოდეს....** (მელიქიშვილი 2015, 22).

ორივე მოსაზრება მიემართება კავშირებითი კილოსა და მომავალი დროის კავშირს ძველი ქართულის დონეზე და განსხვავდება იმის მიხედვით, თუ რომელი იყო კავშირებითის ფორმების თავდაპირველი ფუნქცია – კილოს თუ მომავალი დროის გამოხატვა. ეს საკითხი ასევე მნიშვნელოვანია ინდოევროპულ ენებში მომავალი დროის ჩამოყალიბების გზის გარკვევისათვის. მომავალი დრო აღიქმება, ერთი მხრივ, როგორც მოლაპარაკის, აგენტის, მთქმელის განზრახვა, ხოლო მეორე მხრივ, მისი წინასწარმეტყველება, რომელიც მესამე პირზე გადატანილი მოლაპარაკის განზრახვაა. (Bybee, Perkins, Pugliuca, 1994) ამდენად, მომავალი დროის სემანტიკა იმთავითვე გულისხმობს როგორც კილოს, ასევე მოდალობის შინაარსს, მომავალი დრო უფრო აბსტრაქტულია, ადამიანის ცნობიერებისთვის კი ამოსავალია სუბიექტური აღქმა, ხედვა, განზრახვა, გადაწყვეტილება და სხვა მსგავსი დამოკიდებულება. ჰიპოთეზის დონეზე შესაძლებელია იმ ვარაუდის დამტკიცება, რომ მოდალობა (ანუ მთქმელის დამოკიდებულება) იყო ამოსავალი როგორც კილოს, ასევე დროის გაგების ჩამოყალიბებისთვის. თუმცა ენებში ეს სხვადასხვა გზითა და ენის განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე სხვადასხვა ენობრივი საშუალებების წამოწევით განხორციელდა.

სქემა № 1. მოდალობა, კილო და დრო

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ კილოს კატეგორია მჭიდროდ უკავშირდება როგორც დროის, ისე მოდალობის კატეგორიებს. მოდალობის კატეგორიის ანალიზისათვის მნიშვნელოვანია იმ ენობრივი საშუალებების განხილვა, რომლებიც ენის განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე მოდალური შინაარსის გამოხატვას ემსახურებოდა. ამ თვალსაზრისით სრულიად განსხვავებული ვითარება იყო ძველსა და ახალ ქართულში. ასპექტის კატეგორიაში მომხდარმა ცვლილებამ (შანიძე 1980, 271) შეცვალა მწკრივთა სისტემა და დროის გამოხატვის საშუალებებიც ქართულში. კავშირებითი კილო გათავისუფლდა მომავალი დროის გამოხატვის ფუნქციისაგან და მას დაეკისრა მხოლოდ კილოსა და მოდალობის შინაარსის გამოხატვა. მოდალობის სისტემამ ასევე დიდი ცვლილება განიცადა – სპეციალური მოდალური ზმნების სისტემიდან გრამატიკალიზაციის შედეგად ნაწილაკური სისტემა მივიღეთ. ქართული ენის ზმნური სისტემის საყრდენი არის დრო და კილო. ამდენად, მოდალობის კატეგორიის ანალიზისას მნიშვნელოვანია სწორედ მოდალური ფორმითა და მწკრივის ფორმით მიღებული სემანტიკა, რაც სპეციალური განხილვის საგანი იქნება. გრამატიკალიზაციის შედეგად მიღებული სისტემა გახდა მოდალობის კატეგორიის ახლებური გამოხატვის საფუძველი თანამედროვე ქართულში.

თავი 3

მოდულოვის კვლევის საკითხები

ქართულში

ქართულ ენაში მოდულოვის კატეგორია, როგორც ლინგვისტური კატეგორია, აქამდე არ იყო გამოყოფილი, არც მისი საკლასიფიკაციო სისტემა არ ყოფილა შექმნილი და არც ამ კატეგორიის მანარმოებლები არ იყო გამოკვეთილი. თუმცა ქართულ საენათმეცნიერო ლიტერატურაში ტერმინი „მოდულობა“ ან „მოდალური“ გვხვდება და სხვადასხვა საკითხთან მიმართებით ამ ცნებებით ან ამ ცნებებზე მსჯელობაც არსებობს. ამდენად, თუ ჩვენ გვინდა ქართული საენათმეცნიერო ლიტერატურა მოდულობასთან მიმართებით განვიხილოთ, უმჯობესია, ეს რამდენიმე საკითხის გამოკვეთით წარმოვადგინოთ.

3.1. „წინადადების მოდულობა“

პირველ რიგში, მოდულოვის შესახებ მსჯელობა გვხვდება წინადადებათა შინაარსობრივი ანალიზის დროს. განმარტება ეფუძნება მოდულოვის ფართო გაგებას: „მოდულობა, ანუ რაგვარობა გულისხმობს, როგორაა ნათქვამის შინაარსის მიმართება სინამდვილისადმი, ხოლო მთქმელისა – ნათქვამისადმი. იგი მრავალგვარია გამოხატვის საშუალებებითა და შინაარსის მიხედვით. მოდულობის გამოხატვის საშუალებებია ინტონაცია, ზმნის კილოს ფორმები, კითხვითი ნაწილაკები, შორისდებულები“ (კვაჭაძე, 2006, 41). ამ განმარტების შემდეგ წარმოდგენილია „სხვადასხვა ტიპის“ წინადადება: ა) „გამოხატავს უეჭველობას, უტყუარობას, რისიმე დადასტურებას“ და ამ ტიპის წინადადებას ავტორი ძირითადად მიიჩნევს. ბ) „გადმოგვცემს მთქმელის ვარაუდს, შესაძლებლობას, არარეალურობას, სასურველობას“ და აქ ნიშნულად მოცემულია წინადადებები **აღბათ, იქნებ, ნეტამც** ფორმების მონაწილეობით, თუმცა ამ საკითხის შესახებ მსჯელობა აღარაა გაგრძე-

ლებული. გ) „გამოხატავს მთქმელის ნება-სურვილს, ჩვეულებრივ, მეორე პირისადმი მიმართულს, რომ მან იმოქმედოს ამ ნება-სურვილის შესაბამისად“ – ამ ნაწილში იგულისხმება ბრძანების შემცველი წინადადებები. საკითხზე მსჯელობა სრულდება იმის მინიშნებით, რომ „ბრძანებითი წინადადება გამოხატავს არა მარტო საკუთრივ ბრძანებას, არამედ თხოვნას, რჩევას, გაფრთხილებას, მიწვევას“ (კვაჭაძე 2006, 41).

როგორც ვხედავთ, მსჯელობა ზოგადია, მხოლოდ წინადადებათა შინაარსობრივ მახასიათებლებს ეხება და ამგვარი წინადადებების არც მანარმოებელი საშუალებები არაა გამოყოფილი და არც ლინგვისტური კატეგორიის შესახებ არის განვითარებული მსჯელობა.

განსხვავებულად არის წარმოდგენილი წინადადებათა ლოგიკური სახეები ა. დავითიანის წიგნში „ქართული ენის სინტაქსი“. ავტორი გამოყოფს წინადადების ჯგუფებს მტკიცების მიხედვით, სვამს საკითხს, თუ როგორ მრავალფეროვნად შეიძლება გამოიხატოს ობიექტური სინამდვილე მთქმელის მიზანდასახულობის მიხედვით და მსჯელობას ავითარებს სამი ტიპის წინადადების გამოყოფით: წართქმითი წინადადება (მსჯელობის პოზიტიური ფორმა), უკუთქმითი წინადადება (მსჯელობის ნეგატიური ფორმა) და კითხვითი წინადადება (მსჯელობის ინტეროგაციული ფორმა) (დავითიანი 1973, 96). ცალკე თავად არის გამოყოფილი „წინადადების ემოციურ-ნებელობითი სახეები“ და ამ ნაწილში განხილულია თხრობითი, ძახილისა და ბრძანებითი წინადადებები (დავითიანი 1973, 159-166), თუმცა არც აქ არ არის მსჯელობა იმ ენობრივი საშუალებების შესახებ, რომლებიც ამ ტიპის წინადადებების სხვადასხვა სემანტიკური მახასიათებლების გადმოცემისათვის გამოიყენება.

ამდენად, ცნებები „მოდალობა, წინადადების მოდალობა“ ზოგადად არის წარმოდგენილი ქართული ენის სინტაქსის სახელმძღვანელოებში, მაგრამ მათი ლინგვისტური კვალიფიკაცია, მით უფრო, მოდალობის კატეგორიასთან დაკავშირებული საკითხები საერთოდ არ არის განხილული.

3.2. კავშირებითი კილოს ფორმები და მოდალობა

მოდალური მნიშვნელობისა და მოდალური შინაარსის შესახებ უფრო ხშირად გვხვდება მსჯელობა კავშირებითი კილოს ფორმების ანალიზის დროს.

კილოს ფორმების ანალიზისას საგანგებოდ აღსანიშნავია ის საკითხი, რომ კილოს ფორმები (კერძოდ, კავშირებითი კილოს გამომხატველი მწკრივის ფორმები) ცალკე ვერ იძლევიან სრულყოფილ სემანტიკას. კავშირებითი კილოს ფორმა მიაწვდის ირეალურ მოქმედებაზე, მაგრამ ამ მოქმედების მრავალფეროვან მახასიათებელს იძლევა როგორც ზმნის ფორმაზე დართული მოდალური ფორმები (მოდალები), ისე სპეციფიკური ჰიპოტაქსური კონსტრუქციები. ამდენად, მოდალობა და კილოს კატეგორია მჭიდროდაა დაკავშირებული ერთმანეთთან როგორც, ზოგადად, სხვა ენებში, ისე ქართულშიც. სწორედ ამ მჭიდრო კავშირმა განაპირობა ის, რომ ქართულ საენათმეცნიერო ლიტერატურაში ხშირადაა მსჯელობა კავშირებითი კილოს სხვადასხვა სემანტიკურ მახასიათებლებზე, მაგრამ **არაა გამიჯნული მოდალობა, მოდალური ფორმების სემანტიკა და კილოს ფორმების ფუნქცია**. ამგვარი მიდგომის შედეგია მსჯელობა იმის შესახებ, რომ მაგალითად, „III კავშირებითის ... ნაკვეთის ფორმით გადმოცემული ზმნა გამოხატავს ეჭვს, შესაძლებლობას, ვარაუდს, შედარებას“ და მაგალითად მოხმობილია ფორმები „თითქოს აღიდებულიყოს, თითქოს ჩამოეტანათ“ (პაპიძე 1979, 58). ამგვარ კონსტრუქციებში ეჭვის, ვარაუდის ან შესაძლებლობის სემანტიკა უკავშირდება სწორედ მოდალურ ფორმას და არა ზმნის კავშირებითი კილოს ფორმას.

მწკრივთა ფორმების, განსაკუთრებით კი კავშირებითის მწკრივთა ფორმების, სემანტიკის კვლევისათვის მეტად მნიშვნელოვანია ა. პაპიძის სტატიები (პაპიძე 1979; პაპიძე 1981; პაპიძე 1983; პაპიძე 1984; პაპიძე 1993), რომლებშიც სიღრმისეულად არის გაანალიზებული მწკრივის ფორმითა და სხვადასხვა მოდალური ნაწილაკით შექმნილი კონსტრუქციები და მათი მნიშვნელობები. სტატიებში განვითარებულია აზრი,

რომ ნაწილაკებისა და ზმნის ფორმის კომბინაციას მრავალფეროვანი მოდალური სემანტიკის გადმოცემა შეუძლია, დანერვილებით არის განხილული ყველა შესაძლო კომბინაცია და მოცემულია მათი ფუნქციურ-სემანტიკური ანალიზი. ამგვარივე მიდგომაა წარმოდგენილი სხვა ენათმეცნიერთა სტატიებშიც, როცა მოდალური სემანტიკა განხილულია როგორც მწკრივის ფორმის დამატებითი ფუნქცია (აფრიდონიძე 1970; კოტინოვი 1959; ოქროპირიძე 1975;) თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ საკითხები განხილულია მწკრივთა ფუნქციონირების პოზიციიდან და არსად არ არის დასმული საკითხი ქართულ ენაში მოდალობის კატეგორიის გამოყოფის და მისი მანარმოებელი ენობრივი საშუალებების შესახებ.

მოდალობის კატეგორიის და მისი მანარმოებლების გამოყოფის გარეშე მსჯელობა განაპირობებს კილოს ფორმათა ფუნქციების უსასრულოდ ზრდას. ამგვარი მიდგომა, ერთი მხრივ, მეტად ტვირთავს კილოს კატეგორიას, ხოლო მეორე მხრივ, აღარ წარმოაჩენს იმ ბუნებრივ კავშირს, რაც ენაში არსებობს კილოს კატეგორიასა და მოდალობის კატეგორიას შორის. ეს ყოველივე კი ვერც ენობრივი სისტემის კვლევის სრულყოფილ ანალიზს ვერ მოგვცემს და ხშირად შესაძლოა შედარებითი, ტიპოლოგიური ან კონტრასტული ლინგვისტიკის კვლევებისთვისაც ხელის შემშლელი აღმოჩნდეს.

კილოსა და მოდალობის ფუნქციათა გამიჯვნისათვის მარტივი მაგალითის მოხმობა შეიძლება. ქვემოთ მოცემულ ცხრილში წარმოდგენილია მოდალური ფორმისა და კილოს კომბინაცია. ზმნის ერთი ფორმა (კერძოდ, მეორე კავშირებითის ფორმა) სხვადასხვა მოდალობასთან განსხვავებულ სემანტიკას გვაძლევს. ამ მარტივ მაგალითში სრულიად ნათლად ჩანს, რომ ზმნის კავშირებითი კილოს ფორმა გვაძლევს არარეალური, განუხორციელებელი (ან განსახორციელებელი) მოქმედების მახასიათებელს, ხოლო მოდალური ფორმა კი მკვეთრად მიაწინებს მოქმედების მოდალობაზე, ანუ მოქმედლის დამოკიდებულებაზე განსახორციელებელი მოქმედების მიმართ.

უნდა წავიდეს იქნებ წავიდეს შეიძლება წავიდეს ეგებ წავიდეს ნეტავ წავიდეს	• ამ ფორმებში ზმნის კილოს ფორმა გადმოსცემს არარეალურ, განსახორციელებელ მოქმედებას. • მოქმედების მოდალობა კი გადმოცემულია სხვადასხვა მოდალური ფორმით (მოდალით) (უნდა გამოხატავს აუცილებლობას, იქნებ – ვარაუდს, შეიძლება – შესაძლებლობას, ეგებ – ეჭვს, ნეტავ – ძლიერ სურვილს...)
---	---

ამდენად, ქართულ ენაში ჩატარებული არაერთი საინტერესო კვლევა მართლაც კარგად წარმოაჩენს ქართული ზმნის მრავალფეროვან ბუნებას და მის დატვირთულ შინაარსს, მაგრამ სემანტიკური კატეგორიების გამოყოფის გარეშე მხოლოდ მორფოლოგიური კატეგორიებით ენობრივი მონაცემების ანალიზი სრულყოფილი ვერ იქნება. მოდალობის კატეგორია სწორედ ის უნივერსალური კატეგორიაა, რომლის ანალიზი კარგად ახსნის როგორც ენის სტრუქტურას და მის წარმომქმნელ მექანიზმებს, ასევე წარმოაჩენს ქართული ენის მიმართებას იმ უნივერსალებთან, რომელთა ანალიზი აუცილებელია როგორც ენის კვლევისთვის და მისი ადგილის განსაზღვრისათვის მსოფლიო ლინგვისტურ სივრცეში, ასევე მომავალი ტიპოლოგიური და კონტრასტული ლინგვისტიკის კვლევებისათვის.

3.3. განკერძოება, ჩართული სიტყვები და გამოთქმები

მოდალური შინაარსი ასევე უკავშირდება განკერძოებულ სიტყვებსა და გამოთქმებს, კერძოდ კი, ჩართულს. მოდალობის ცნებებით აღინერება ჩართულის მიმართება ძირითადი წინადადებით გადმოცემულ შინაარსთან. ჩართულის მეშვეობით შეფასებულია მთქმელის პოზიცია, რაც წინადადებას სუბიექტურ-მოდალურ შინაარსს სძენს. ჩართულ სიტყვებსა და გამოთქმებს მოდალური შინაარსი აქვთ, მთელ წინადა-

დებას მიემართებიან და ლოგიკურ-სემანტიკურად წინადადების ღერძს – შემასმენელს უკავშირდებიან. ინტონაციურად ჩართული დამოუკიდებელია, მცირე პაუზით გამოეყოფა მთელ წინადადებას. ჩართული კონსტრუქციები ატარებს ემოციურ-შემფასებლურ, მოდალურ, დამაზუსტებელ ან დამაკონკრეტებელ ხასიათს, განიხილავს მთქმელის დამოკიდებულებას გამოთქმულ აზრთან (ცქიტიშვილი 1988, 250; დავითიანი 1973, 159; შამელაშვილი 1958; ნახაპეტოვა 1986). ჩართულის ტიპის გამონათქვამებიდან ჩანს მიღებული ზოგი მოდალური ნაწილაკი. მათ ხშირ გამოყენებას ჩართულ გამოთქმებში ხელი უნდა შეეწყოს იმ პროცესისათვის, რომლის მეშვეობით ზმნებისაგან ნაწილაკები ჩამოყალიბდა (ცქიტიშვილი 1988). ჩართულის ტიპის განკერძოებული გამოთქმის ნაწილაკად ქცევის პროცესი ჯერ კიდევ არ არის დასრულებული ქართულში და ამის მაგალითია „მგონი“ (< მე მგონია) ფორმა (პაპიძე 1981, 178).

ამდენად, მოდალობის ცნება დაკავშირებულია განკერძოებასთან, კერძოდ, ჩართულთან და ამ საკითხს ჩვენ კვლავ დავუბრუნდებით მოდალობის კატეგორიის ანალიზის შემდეგ, როცა მოდალურ ინდიკატორებზე ვიმსჯელებთ.

3.4. მოდალური ფორმები და ელემენტები

მოდალობის კვლევისათვის ქართულ ენაში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი და ღირებულია 1988 წელს გამოსული „ქართული ენის მორფემებისა და მოდალური ელემენტების ლექსიკონი“ (ბ. ჯორბენაძე, მ. კობაიძე, მ. ბერიძე). „ლექსიკონში“ შესულია ყველა ის მორფემა და მოდალური ელემენტი, რომლებიც გამოვლენილია ძველ ქართულში ან ახალ ქართულ სალიტერატურო ენასა და ქართული ენის დიალექტებში“ (მორფემების ლექსიკონი 1988, 5). ყოველ ფორმასთან მოცემულია მისი მორფოლოგიური და სემანტიკური დახასიათება. ამ ლექსიკონმა დიდი როლი შეასრულა მოდევნო პერიოდის კვლევებში, განსაკუთრებით კი შედარებით კვლევებში,

რომლებშიც სხვა ენების მოდალური სისტემა უდარდებოდა ქართულ მონაცემებს. რამდენადაც მოდალობის კატეგორია გამოყოფილი არ იყო ქართულ ენაში, ამდენად ამ ლექსიკონში შესული ფორმები გახდა ერთგვარი საყრდენი მასალა კონტრასტული ანალიზისთვის. ეს ლექსიკონი ასევე კარგი საშუალება იყო იმისათვის, რომ ქართული ენისათვის გამოკვეთილიყო ისეთი ერთეულები, რომლებიც ქართული ენის მორფოლოგიასა და სინტაქსში არ იყო გაანალიზებული, მაგრამ დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა გამონათქვამში სემანტიკური მახასიათებლების შეტანის თვალსაზრისით. სწორედ ამ ლექსიკონმა გაააქტიურა ქართულ ენაში მოდალური სემანტიკის კვლევის აუცილებლობა. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ მოდალობის კატეგორიის სისტემური დახასიათება, თუნდაც ამ კატეგორიის მანარმოებელი საშუალებების გამოკვეთის თვალსაზრისით, ამ ლექსიკონში არ ყოფილა და არც იყო მოსალოდნელი, რადგან ეს არ ყოფილა შემდგენელთა მიზანი. მაგრამ ენობრივი საშუალებების გამოყოფისა და მათი საკვლევ სფეროდ ქცევის ამოცანა ამ ლექსიკონმა უდავოდ შეასრულა. მოდალური ფორმების ასახვის თვალსაზრისით, ლექსიკონში ტერმინთა მრავალფეროვნება შეინიშნება: მოდალური ფორმა, მოდალური ელემენტი, მოდალური ნაწილაკი, მორფემოიდი, ნაწილაკი-მორფემოიდი, მოდალური ფორმა-შესიტყვება, მოდალური ზმნა – ეს ის ტერმინებია, რომლებიც ამ ლექსიკონში გამოხატავს მოდალურ სემანტიკას. ტერმინები სხვადასხვაა და ზოგჯერ ჭირს გარკვეული სისტემური მახასიათებლის გამოკვეთა. მიუხედავად ამისა, უნდა აღინიშნოს, რომ ამ ლექსიკონს დღემდე დიდი მნიშვნელობა აქვს მოდალობის შესახებ წარმოებული კვლევებისათვის.

მოგვიანებით ბ. ჯორბენაძემ გამოაქვეყნა სტატია „ნაზმნარი მოდალური ელემენტები ქართულში“, რომელიც ქართული ენის მოდალობის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან და სპეციალურ კვლევას წარმოადგენს (ჯორბენაძე 1993), სტატიაში არაერთი საინტერესო საკითხია განხილული, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ზმნებისაგან წარმოქმნილი მოდალური ფორ-

მების გამოყოფა, სპეციფიკური ანალიზი და მათი ფუნქციისა და სემანტიკის გაანალიზება.

ქართულ ენაში მოდალობის კვლევისათვის ასევე მეტად მნიშვნელოვანი იყო ალისა ჰარისის სტატია (ჰარისი 1995), რომელშიც ავტორი განიხილავს ორ ფორმას – **უნდა** და **შეიძლება**. სტატიაში გაანალიზებულია ამ ფორმათა ცვლილების გზა ზმნიდან დამხმარე ზმნამდე, მათი სინტაქსი და მოცემულია დასკვნა, რომ **უნდა** ფორმამ განიცადა რენალიზი, ხოლო **შეიძლება** ფორმამ – არა.

ამ კვლევებმა საფუძველი ჩაუყარა ქართულ ენაში მოდალობის საკითხის წამოწევის და შესწავლას.

3.5. მოდალობა და კონტრასტული ლინგვისტიკის საკითხები

ბოლო პერიოდში, კერძოდ 2000-იანი წლებიდან, არაერთი კვლევა ჩატარდა კონტრასტული ლინგვისტიკის მიმართულებით. მოდალობა ერთგვარ საინტერესო საკვლევ საკითხად იქცა ორი არამონათესავე ენის შედარების თვალსაზრისით. ინგლისური და გერმანული ენების მოდალურ სისტემებს შედარდა ქართული ენის მონაცემები და კვლევები ემყარებოდა თარგმნით ტექსტებში გამოვლენილი ენობრივი საშუალებებისა და შესაბამისობების მიმართებებს. პირველ რიგში, ეს განაპირობა იმან, რომ ინდოევროპულ ენებში, განსაკუთრებით კი ინგლისურსა და გერმანულში, მოდალობის სიტემა სიღრმისეულად არის შესწავლილი, შექმნილია მრავალი ფუნდამენტური კვლევა, ამომწურავადაა დახასიათებული მოდალობის სისტემა. ყოველივე ეს კონტრასტული ლინგვისტიკის კვლევების კარგი საფუძველი იყო. მაგრამ მეორე მხრივ, ამ მიმართულების კვლევების პრობლემად გამოჩნდა ის ფაქტი, რომ აქამდე ქართულ ენაში არ იყო გამოყოფილი და ჩამოყალიბებული მოდალობის სისტემის აღწერა. ამიტომ კვლევებში ერთმანეთს ედარებოდა, ერთი მხრივ, ინგლისური (ან გერმანული) ენის მოდალური დამხმარე ზმნა და, მეორე მხრივ,

ყველა ის ენობრივი მონაცემი, რაც თარგმანებში მოდალობის ენობრივ შესაბამისობად (ეკვივალენტებად) ისახებოდა ქართულ ენაში. რა თქმა უნდა, ყველა ამ კვლევას ჰქონდა თავისი პოზიტიური შედეგი, როგორც თვით კონტრასტული ლინგვისტიკის კვლევებისათვის, ისე თარგმანმცოდნეობისათვის. ამ კვლევებმა გამოიწვია მთელი რიგი საკითხების წამოწევა ქართულ ენათმეცნიერებაში, და, ამდენად, მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელი ქართული ენის შესწავლასაც, რადგან საკვლევ სფეროდ გამოვლინდა ენის ახალი შრეები. ამდენად, კვლევის ეს მიმართულება და ჩატარებული კვლევები ქართულში მოდალობის შესწავლის თვალსაზრისით მნიშვნელოვან ნაბიჯს წარმოადგენდა.⁶ თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ ამ კვლევებმა კიდევ უფრო თვალსაჩინოდ დააყენა ის საკითხი, რომ **ქართულ ენაში სისტემური სახით შესწავლილიყო და გამოყოფილიყო მოდალობის კატეგორია**. მოდალობის კატეგორიის სისტემური ანალიზი, რა თქმა უნდა, ხელს შეუწყობს ამ მიმართულებით კვლევების განვითარებას. გარდა ამისა, ეს მნიშვნელოვან მიმართულებად იქცევა ქართული ენის მომავალი კვლევებისათვის, რადგან ენის სიღრმისეული შესწავლისათვის მნიშვნელოვანი ეტაპია, ერთი მხრივ, სემანტიკური კატეგორიებისა და მათი გამოხატვის ენობრივი საშუალებების ანალიზი, ხოლო მეორე მხრივ, ტიპოლოგიურ კვლევებში ქართული ენობრივი სისტემებისა და მონაცემების ჩართვა. ასევე აღსანიშნავია ისიც, რომ სემანტიკისა და პრაგმატიკის სფეროში წარმოებული კვლევები ქართული ენის არაერთ სა-

⁶ ამ მიმართულებით დაცული დისერტაციებია: ბერსენაძე-კაციტაძე მარინე, მოდალობა ქართულსა და ინგლისურში, არნოლდ ჩიქობავას ენათმეცნიერების ინსტიტუტი, 2006; ყიფიანი სოფიო, ეპისტემური მოდალობის ფუნქციურ-სემანტიკური ველი ინგლისურსა და ქართულში, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2008; ბაბუხაძე მარიამ, მოდალობის გამოხატვის გრამატიკული საშუალებები ინგლისურსა და ქართულში, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2010; ლალი ბერიძე, მოდალური ზმნების სწავლების ლინგვო-კულტუროლოგიური თავისებურებები, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, 2010; ქეთევან ტაბუცაძე, მოდალობის გამოხატვის საშუალებანი თანამედროვე ინგლისურ ენაში და ქართული ეკვივალენტური თარგმანის საკითხი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, 2013.

კითხს ახსნის ან უკვე შესწავლილის უფრო მეტ სიღრმეს წარმოაჩენს.

ზემოთ განხილული საკითხების ანალიზმაც აჩვენა, რომ მოდალური სემანტიკა ენაში მრავალი კუთხით ვლინდება, თუმცა მოდალობის კატეგორია სისტემური სახით აქამდე არ ყოფილა გამოკვეთილი და ეს ართულებდა როგორც მონაცემთა შედარებით ანალიზს, ისე ცალკეული საკითხების სისტემასთან მიმართების კვლევას. ჩვენი მიზანიც სწორედ ესაა – **ქართულში მოდალობის კატეგორიის გამოყოფა, მისი ანალიზი, საკლასიფიკაციო ნიშნები და მიმართება სხვა კატეგორიებთან.**

თავი 4 გრამატიკალიზაცია ქართულში

4.1. გრამატიკალიზაცია როგორც ენობრივი მოვლენა

ენის განვითარების თანამდევნი და მნიშვნელოვანი პროცესია ენობრივი ცვლილებები, ამასთანავე იგი გარკვეულ როლს ასრულებს ენის გრამატიკული სისტემის ჩამოყალიბებაში. ენობრივი ცვლილებების ერთ-ერთი მთავარი პროცესი არის ლექსიკური ერთეულების გარდაქმნა გრამატიკული ფუნქციის მქონე ფორმებად. ეს მოვლენა თანამედროვე ლინგვისტიკაში **გრამატიკალიზაციის** ტერმინითაა ცნობილი. გრამატიკალიზაცია ენის ისტორიას უკავშირდება და ენაში მომხდარი ცვლილებების დიაქრონიული ასპექტით გაანალიზებას ითვალისწინებს. ამდენად, იგი ისტორიული ლინგვისტიკის კვლევის საგანს წარმოადგენს, მაგრამ, ამასთანავე, ენის მონაცემთა სინქრონიული კვლევის მნიშვნელოვანი ასპექტიცაა. გრამატიკალიზაციის პროცესი ენის განვითარების გარკვეულ პერიოდს უკავშირდება და მისი სისტემის გარკვეულ ელემენტებს ეხება. გრამატიკალიზაცია გულისხმობს დამოუკიდებელი ლექსიკური ერთეულების ცვლილებას, მათი ლექსიკური მნიშვნელობის დაკარგვას, ანუ **დესემანტიზაციას** და ამ ფორმების გრამატიკული ფუნქციის ფორმებად, ანუ **ფუნქციურ** ელემენტებად გარდაქმნას. ზოგადად, გრამატიკალიზაცია შემდეგ პროცესს გულისხმობს: ლექსიკური ერთეულები, სახელდობრ, ზმნები, ხვდება ისეთ ენობრივ გარემოცვაში, რომ ისინი, თავისი ლექსიკური მნიშვნელობის გარდა იძენენ გარკვეულ გრამატიკულ ფუნქციას, რაც შეიძლება ჩაითვალოს გრამატიკალიზაციის პირველ საფეხურად. შემდგომ დამატებითი გრამატიკული ფუნქციით დატვირთული ფორმა თანდათან კარგავს თავის ლექსიკურ მნიშვნელობას და, უკვე გრამატიკალიზებული აგრძელებს ახალი გრამატიკული ფუნქციების განვითარებას. გრამატიკალიზაციის პროცესში მთავარია ის, რომ ლექსიკური ფორმა კარგავს თავის შინაარსს, ანუ ლექსიკურ მახასიათებელს და იძენს გრამატიკულ ფუნ-

ქციას, ანუ ფორმა ივსება მეტი გრამატიკული ფუნქციით. ინდოევროპულ ენებში გრამატიკალიზაციით იხსნება დამხმარე ზმნების, ბრუნვის ნიშნების, ფლექსიური ელემენტების და წინადადებათა დამაკავშირებელი საშუალებების სისტემური ჩამოყალიბება (Hopper & Traugott 2003, p. 1).

გრამატიკალიზაციის პროცესი მნიშვნელოვანია როგორც ენის მორფოლოგიური სტრუქტურის ჩამოყალიბებისათვის, ასევე სემანტიკურ სტრუქტურებსაც ეხება და იგი დიდ როლს ასრულებს ისეთი სემანტიკური კატეგორიის წარმოებაში, როგორიცაა მოდალობის კატეგორია. ქართულ ენაში მოდალობის კატეგორიის გამოხატვა მჭიდროდ უკავშირდება გრამატიკალიზაციის პროცესს და მისი ანალიზის გარეშე მოდალობის კატეგორიის შესახებ მსჯელობა არასრულყოფილი იქნება.

4.2. ტერმინი „გრამატიკალიზაცია“

როგორც უკვე ითქვა, გრამატიკალიზაციის პროცესი ისტორიული ლინგვისტიკის ასპექტია, ამდენად, სრულიად ბუნებრივია, რომ მისი ანალიზი ადრეულ საენათმეცნიერო კვლევებშივე დაიწყო. ჯერ კიდევ ბოპის, შლეგელისა და ჰუმბოლდტის ნაშრომებშია გრამატიკალიზაციის საკითხები დასმული. ჰუმბოლდტი მსჯელობდა ენობრივი ევოლუციის საკითხზე და მიიჩნევდა, ენის განვითარების ადრეულ ეტაპზე არსებობდა გრამატიკული სტრუქტურები, თუმცა ეს სტრუქტურები ლექსიკურად გამოიხატებოდა. თავდაპირველად არსებობდა სიტყვები კონკრეტული ობიექტებისა და იდეებისთვის და სწორედ მათი ტრანსფორმაციით ჩამოყალიბდა გრამატიკული მიმართებები (Harris & Campbell 1995, p.18). 1822 წელს გამოქვეყნებულ ლექციაში „გრამატიკული ფორმების გენეზისი და მათი გავლენა იდეათა ევოლუციაზე“⁷ ჰუმ-

⁷“On the genesis of grammatical forms and their influence on the evolution of ideas” (“Über das Entstehen der grammatikalischen Formen und ihren Einfluss auf die Ideenentwicklung”)

ბოლდტი გამოყოფდა ენის განვითარების რამდენიმე სტადიას. ეს სტადიები საინტერესოდაა განხილული გრამატიკალიზაციის პროცესთან მიმართებით და მასში ახალი მიდგომის მნიშვნელოვანი საფუძველია დანახული. წიგნში „გრამატიკალიზაცია“ ((Hopper and Traugott 2003) ტერმინის ისტორიის შესახებ მსჯელობისას ვრცლადაა მსჯელობა ჰუმბოლდტის აღნიშნულ ლექციაზე და ნაჩვენებია მისი მიმართება თანამედროვე მიდგომებთან. ავტორები განიხილავენ ენის განვითარების ჰუმბოლდტისეულ სტადიებს და ცდილობენ მათ გადმოცემას თანამედროვე ლინგვისტიკის ცნებითი და ტერმინოლოგიური ინვენტარით: **პირველ სტადიაზე** საგნები მხოლოდ აღინიშნებოდა, თუმცა კონკრეტული ობიექტების მიმართება გამონათქვამში არ იყო ექსპლიციტური, მათი დაკავშირება მსმენელის მიერ ხდებოდა. ავტორები შენიშნავენ, რომ ამას თანამედროვე ტერმინოლოგიით შეიძლება „პრაგმატიკა“ ან „დისკურსზე დაფუძნებული“ სტადია ეწოდოს. მომდევნო ეტაპზე ამგვარ კომუნიკაციაში წარმოდგენილი ობიექტების დაკავშირება ენობრივ დონეზე (ენობრივად) გამოიხატა. ამგვარი ფიქსირებული მიმართება ცნებასა და ობიექტს შორის არის **მეორე სტადიის** მახასიათებელი, რომელსაც თანამედროვე ტერმინოლოგიით ავტორები „სინტაქტიკურს“ უწოდებენ. ამ სტადიაზე სიტყვები „მატერიალურ“ (კონკრეტულ) და „ფორმალურ“ (სტრუქტურულ თუ გრამატიკულ) მნიშვნელობებს შორის მერყეობენ. ზოგიერთ ასეთ სიტყვას სპეციალური ფუნქცია მიენიჭა გამონათქვამში. **მესამე სტადიაზე** ეს ფუნქციური სიტყვები სხვა სიტყვების აფიქსებად იქცა. თანამედროვე ტერმინოლოგიით ამას ავტორები „კლიტიკიზაციის“ ტერმინით ახასიათებენ. ამგვარად წარმოიქმნა აგლუტინაციური წყვილები, რომლებშიც მონაწილეობდა მატერიალური ფუნქციის მქონე და მისამართი სიტყვა. **მეოთხე ეტაპზე** ეს აგლუტინაციური წყვილები ერთმანეთს შეერწყა სინტაქსურად და ცალკეულ ერთეულებად იქცა. ამ ერთეულებმა გრამატიკული ფუნქცია შეიძინეს. ავტორები ამას „მორფოლოგიურ“ სტადიას უწოდებენ. მეოთხე სტადიაზე ზოგიერთ სიტყვას შეიძლება გაეგრძელებინა თავისი არსებობა როგორც

გრამატიკული მიმართებების ფორმალურ მახასიათებელს. სიტყვების ამგვარი ფუნქციური არსებობა აისახება მათ ფორმასა და მნიშვნელობაზე. მათი მრავალგზისი გამოყენების შედეგად თავდაპირველი მნიშვნელობა დაიკარგა და ფორმამაც ცვეთა განიცადა. ((Hopper and Traugott 2003, 20)

მეცხრამეტე საუკუნის ბოლოს გერმანელი მეცნიერის გაბელენტის მიერ (Georg von der Gabelentz) შედარებით უფრო სრულად ჩამოყალიბდა ენობრივი ცვლილებების პროცესების საყრდენი დებულებები, თუმცა ტერმინი მას არ გამოუყენებია. ის მსჯელობდა, რომ ენობრივი ცვლილება არის ორი ტენდენციის შედეგი, ერთია არტიკულაცია და მეორე – მკაფიოობა. მეორე მნიშვნელოვანი დასკვნა იყო ისიც, რომ ცვლილება არ არის ხაზოვანი (ლინეარული) ბუნებისა, არამედ ის ცირკულარული პროცესია. გრამატიკული ფორმების გარდასახვა არის განმეორებადი და ამ ციკლის ხელშემწყობი პირობები ყოველთვის არსებობს ენაში. ამასთან ერთად, ციკლი გამარტივებისკენაა მიდრეკილი. ესაა პროცესი, რომელშიც ზუსტად კი არ მეორდება ცვლილებები, არამედ წინა ცვლილებების პარალელურად მიმდინარეობს ((Hopper and Traugott 2003, 21).

რაც შეეხება ტერმინს „გრამატიკალიზაცია“, პირველად იგი გამოიყენა ფრანგმა ლინგვისტმა Antoine Meillet-მა სწორედ იმ კონტექსტში, როგორადაც იგი თანამედროვე ლინგვისტიკაში არსებობს. ის იყო არა მხოლოდ ტერმინის შემქმნელი, არამედ ამ მიმართულების კვლევების ფუძემდებელიც. მან დასვა გრამატიკალიზაციის, როგორც ენობრივი პროცესის, მნიშვნელობის საკითხი და გამოკვეთა ენობრივ მონაცემში მისი ტრანსფორმაციული მახასიათებლები. მან, ფაქტობრივად, აღადგინა გრამატიკული ფორმების შექმნის გზა და, ასევე, გამოყო ამ ფორმათა შესატყვისი ცნებები, რამაც სათავე დაუდო გრამატიკალიზაციის კვლევის შემდგომ ეტაპებს. საყურადღებო იყო მოსაზრება იმის შესახებ, რომ დამოუკიდებელი ლექსიკური ერთეულის მნიშვნელობა, მისი გამომხატველობითი ფუნქცია იკარგებოდა ხშირად გამოყენებულ შესიტყვებებში და ამგვარად ერთვებოდა ფორმა გრამა-

ტიკალიზაციის პროცესში. გამომხატველობითი ფუნქციის დაკარგვა ხშირად იწვევდა მისი ფონოლოგიური ფორმის ცვლილებასაც და კონკრეტული სემანტიკური მახასიათებლის დაკარგვასაც. Antoine Meillet-ის ნაშრომში რამდენიმე საინტერესო დებულება გამოიკვეთა: ახალი გრამატიკული ფორმები ძირითადად ორი პროცესის შედეგად ვლინდება: პირველი ესაა **ანალოგია**, როცა ახალი პარადიგმა უკვე არსებული პარადიგმის ანალოგიით ჩნდება; ხოლო მეორე პროცესია დამოუკიდებელი სიტყვებისაგან **ახალი გრამატიკული ელემენტების მიღება**. ეს პროცესი შესაძლოა სხვადასხვა ენასა და სხვადასხვა ფორმაში სხვადასხვაგვარად განვითარდეს, თუმცა გარდაქმნის პრინციპები ყოველთვის ერთგვარია. საინტერესოა ასევე მოსაზრება იმის შესახებაც, რომ გრამატიკალიზაცია შეიძლება შეეხოს არა მარტო ცალკეულ სიტყვებს, არამედ ფრაზებსაც. გრამატიკალიზაცია ასევე შეიძლება გავრცელდეს სიტყვათა რიგზეც. ამდენად, პირველ მნიშვნელოვან და ფუძემდებლურ ეტაპად სწორედ Antoine Meillet-ის ნაშრომი ითვლება, რომელიც არა მარტო ტერმინის შემქმნელი იყო, არამედ ენობრივი ცვლილებების პრინციპებისა და მისი კვლევის მეთოდების განმსაზღვრელი და დამმკვიდრებელიც (Hopper and Traugott 2003, 21-22; Meillet 1912).

შემდგომ პერიოდში გრამატიკალიზაცია მხოლოდ ინდოევროპული ენების კვლევათა მიმართულებისათვის გახდა აქტუალური და ისიც მხოლოდ იმ მკვლევართათვის, რომელთა კვლევები უშუალოდ ამ ენების ანალიზს ეხებოდა. ენობრივი ცვლილებები ძირითადად განიხილებოდა, როგორც ერთი ფორმის გარდაქმნა მეორე ფორმად, მაგრამ ნაკლები იყო ინტერესი ფორმის ცვლილების გარდამავალ პროცესზე ან ამ პროცესში ჩართულ სხვა მოვლენებზე. გარდა ამისა, ლინგვისტიკაში სტრუქტურალიზმის თეორიის დამკვიდრებამ გრამატიკალიზაციის თეორიის განვითარება ერთგვარად შეაჩერა, რადგან ეს თეორია ძირითადად ენის სინქრონიული დონის კვლევებით შემოიფარგლებოდა და მისთვის მთავარი არ იყო ენობრივი ცვლილებების პროცესების კვლევა.

მომდევნო პერიოდში, მეოცე საუკუნის 60-იან წლებში, Meillet-ის სტუდენტი, ბენვენისტი დაუბრუნდა გრამატიკალიზაციის ანალიზის პრინციპებს. 1968 წელს გამოსულ ნაშრომში „ლინგვისტური კატეგორიის ცვლილებები“ (Mutations of linguistic categories) მისი მასწავლებლის მიერ ჩამოყალიბებული პრინციპები კვლავ აქტუალური გახდა ლექსიკური ზმნევის დამხმარე ზმნებად ქცევის გრამატიკალიზაციასთან დაკავშირებით. ბენვენისტმა ამ ტიპის ცვლილებისთვის ახალი ტერმინიც შემოიღო – ოქსილარიზაცია, ანუ დამხმარე ზმნად ქცევა (“auxiliation”).

პრაგმატული და ტიპოლოგიური კვლევების წინ ნამოწევამ გრამატიკალიზაცია მნიშვნელოვან მიმართულებად აქცია ლინგვისტიკაში. სწორედ ამის დასტურია გავრცელებული გამოთქმა: „დღევანდელი მორფოლოგია არის გუშინდელი სინტაქსი“ (Hopper, Traugott 2003, p. 26; Givon, 1971, 413)

მეოცე საუკუნის სამოცდაათიან წლებში, როცა ლინგვისტიკაში გაჩნდა კვლევები ლინგვისტური უნივერსალიებისა და დისკურსული ანალიზის შესახებ, გრამატიკალიზაციის თეორია მეტად აქტუალური გახდა და არაერთი ნაშრომი შეიქმნა ამ მიმართულებით. გრამატიკალიზაცია უკვე განიხილებოდა, როგორც ზოგადი პრობლემატიკის ამხსნელი საშუალება. იგი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს კატეგორიების ჩამოყალიბების კვლევის თვალსაზრისით. გაჩნდა ახალი ტერმინები: **სინტაქსიზაცია, მორფოლოგიზაცია**. მომდევნო კვლევებში გრამატიკალიზაციის თეორია გაფართოვდა და ახალი ასპექტებით შეივსო. გრამატიკალიზაცია უკვე განიხილებოდა პროცესად, რომელშიც ხდება მორფემათა რანგების განვითარება ლექსიკური მნიშვნელობიდან გრამატიკულ მნიშვნელობამდე ან ნაკლები გრამატიკული მნიშვნელობიდან მეტ გრამატიკულ მნიშვნელობამდე, ანუ დერივაციული ფორმანტიდან ფლექსიურ ფორმანტამდე (Saritarani, Pramodini 2014; Kurylowicz 1975).

მეოცე საუკუნის ბოლოს მნიშვნელოვანი ნაშრომები შეიქმნა **გადამკვეთ ლინგვისტიკაში** (Cross-linguistics). დიდი კომ-

პიუტერული ბაზის შექმნამ ხელი შეუწყო ენობრივი უნივერსალიების შესწავლას. შეიქმნა არაერთი პროექტი, რომლებიც ენათა დიდ რაოდენობაში იკვლევდა ცალკეულ საკითხებს და ამ საკითხთა შორის ცენტრალური ადგილი ეკავა გრამატიკალიზაციას.

4.3. გრამატიკალიზაციის ეტაპები

გრამატიკალიზაციის პროცესის უფრო თვალნათლივ წარმოსაჩენად გამოიკვეთა მისი განვითარების ეტაპები:

1. **გარდაქმნის იერარქია (Layering)** – როცა ფუნქციური ცვლილების ერთი ფენა გამოვლინდება, ხოლო ძველ მონაცემთა ფენა ჯერ კიდევ არაა განდევნილი და ის თანაარსებობს ახალ ფენასთან ერთად.

2. **სხვადასხვაობა, დივერგენცია (Divergence)** – პრინციპი გულისხმობს იმას, რომ ენობრივი მონაცემი განიცდის გრამატიკალიზაციას, შედეგი კი ისაა, რომ ამ მონაცემთა ახლადშექმნილ მენეჯილეს ისევ აქვს შენარჩუნებული თავისი ეტიმოლოგია, მაგრამ განსხვავებულია ფუნქციურად.

3. **სპეციალიზაცია (Specialization)** – როცა ხდება წარმოქმნილი არჩევანის დავიწროება და ახლად გამოვლენილი გრამატიკული ფუნქციის ჩამოყალიბება.

4. **მდგრადობა, პერსისტენცია (Persistence)** – როცა ერთი (ბ) მონაცემის მნიშვნელობა ვითარდება და არ არის აუცილებელი, რომ ადრეული მნიშვნელობის (ა) მონაცემი დაიკარგოს; უფრო მეტიც, (ბ) ზეგავლენას ახდენს (ა) მონაცემზე მანამ, სანამ (ბ) არ განიცდის მორფოლოგიზაციას.

5. **დეკატეგორიზაცია (Decategorilization)** – გრამატიკალიზაცია განაპირობებს იმ ძირითადი, უმთავრესი კატეგორიების დაკარგვას მონაცემისათვის, რაც მისთვის იყო დამახასიათებელი. ეს ნიშნავს ფორმისათვის უკვე არამნიშვნელოვანი და კატეგორიათა გამომხატველი ნიშნების (მარკერების) ჩამოცილებას. (Saritarani, Pramodini 2014; Hopper 1991)

გრამატიკალიზაცია ლინგვისტური კვლევების მნიშვნელოვანი მიმართულება გახდა, რამაც ახალი ხედვა და ლინგვისტური საკითხების ახლებური ანალიზი წამოსწია წინ. გაჩნდა ახალი ტერმინები და შემუშავდა ახალი მეთოდები. (Hopper, Traugott 2003, Lehman, 1982). გრამატიკალიზაციის შედეგად მიღებული ფორმები არის გარკვეულწილად „გაფილტრული“ ამ პროცესისა თუ შედეგის აღსანიშნავად ლინგვისტურ ნაშრომებში სხვადასხვა სახელდება-ტერმინი გამოიყენება: ხდება **სემანტიკური მახასიათებლების გაქრობა** (“bleaching”) სემანტიკური ცვეთა (“semantic depletion”), **სემანტიკური შინაარსის დასუსტება** („weakening of semantic content”), შინაარსისგან დაცლა (“fleshing out”) ან **აბსტრაგირება** (“abstracting out”) (Saritarani, Pramodini 2014).

გრამატიკალიზაციის პროცესში მნიშვნელოვანია, რომ ხდება ერთი ფუნქციურ-სემანტიკური კომპონენტის ცვლა მეორით, ხდება კონკრეტული მნიშვნელობის შეცვლა უფრო აბსტრაქტული მნიშვნელობით, რაც განპირობებულია სემანტიკურ-პრაგმატული ფაქტორებით (Saritarani, Pramodini 2014).

გრამატიკალიზაციის მოვლენის შესწავლისას გამოიკვეთა ახალი ტერმინი **„გრამი“**. ეს არის სპეციფიკური ენობრივი ფორმა, რომელიც შესაძლოა უნივერსალურ ენობრივ ერთეულად იქნეს მიჩნეული. გრამი არის პოლისემიური ფორმა და ამავე დროს ენებში გადის განვითარების ერთნაირ გზას – ფაქტობრივად, მეტაფორული პროცესების ამოქმედების შედეგად მათგან ვიღებთ კოგნიტურად სახეცვლილ ფორმას, რომელშიც აისახება კომუნიკაციის პროცესში ადამიანური აზროვნების ცვლილების ეტაპები (Bybee, Perkins, Pagliuca 1994, 5-6)

გრამატიკალიზაციის პროცესში გამოიყოფა სამი დონე – 1. ლექსიკური ერთეულის გამოყენების სფერო; 2. ლექსიკური მორფემის გრამატიკალიზებული ფორმა; 3. უკვე გრამატიკალიზებული ფორმის ადრეული და გვიანი სტადიები. ამ დონეებში ჩანს განზოგადების განვითარება ან სპეციფიკურობის დაკარგვა ფართო გამოყენებადობის პირობებში. გამოყოფი-

ლია გრამატიკალიზაციაში სემანტიკური ცვლილებების რამდენიმე სახე:

სემანტიკური განზოგადება (Semantic generalization) – ესაა იმ კონტექსტის გრამატიკალიზაცია, რომელშიც გამოყენებულია გრამი. ამ დროს იკარგება მნიშვნელობის გარკვეული კომპონენტები. ამდენად, ამ პროცესს ასევე შეიძლება ეწოდოს **სემანტიკური რედუქცია**. სემანტიკური რედუქციის პარალელურად გრძელდება გრამის **ფონოლოგიური რედუქცია**, ლექსიკურ სტატუსთან ერთად იკარგება მისი ხმოვნითი ან თანხმოვნითი ნაწილი ან სხვადასხვა კატეგორიის გამომხატველი ნიშანი. სემანტიკური და ფონოლოგიური რედუქცია იწვევს გრამის სინტაქსური ფუნქციის გაზრდას და მისი გავრცელების არეალი მჭიდროდ უკავშირდება სხვა გარემომცველ ელემენტებს. გრამი გამოიყენება არა მხოლოდ იქ, სადაც მისი მნიშვნელობა მკაცრადაა განსაზღვრული, არამედ, იქაც, სადაც მისი მნიშვნელობა შეთავსებულია, შესამებულია ზოგად კონტექსტთან და მოლაპარაკის ჩანაფიქრთან (Bybee, Perkins, Pagliuca 1994, 7-8)

გრამატიკალიზაცია უნივერსალურია. გრამატიკალიზაციის პროცესში იგულისხმება ერთმიმართულებიანი ცვლილება, რაც იმას ნიშნავს, რომ ლექსიკური ერთეული შეიძლება იქცეს გრამატიკულ ერთეულად, მაგრამ პირიქით არასოდეს მოხდება. ასევე მნიშვნელოვანია ისიც, რომ არსებობს გარდაქმნის უნივერსალური გზა და ყველა ენის მონაცემი ამ გზას ერთგვარად გადის. თუ გრამატიკალიზაცია იწყება ერთი და იმავე ან მსგავსი მნიშვნელობის წყაროდან, მოსალოდნელია, რომ იგი იმგვარივე სახის ცვლილებას მოგვცემს. უფრო მეტიც, თუ გრამატიკალიზაცია განსხვავებულ წყაროებს გულისხმობს, იგი მაინც მოგვცემს ერთ გრამატიკულ მნიშვნელობას, უფრო განზოგადებულსა და აბსტრაქტულს გრამატიკალიზაციის მოგვიანო ეტაპზე. მას აგრეთვე ახასიათებს ერთი რამ: გრამატიკალიზაციის პროცესი იწყება ნელა და ვითარდება თანდათანობით, ზოგჯერ იგი საუკუნეებსაც მოიცავს. (Bybee, Perkins, Pagliuca 1994, 12-18)

გრამატიკალიზაციის მოგვიანო ეტაპზე გრამის განმარტებისათვის მნიშვნელოვანი როლი ენიჭება კონტექსტს. გრამი რაც უფრო მეტად კარგავს თავის თავდაპირველ მნიშვნელობას, მით უფრო მიდრეკილია ცვლილებისკენ კონტექსტი, რომელშიც იგი ჩნდება. მოდალური გრამი უფრო მეტად ხდება დამოკიდებული კონტექსტზე, მისი მნიშვნელობა ეხამება კონტექსტს, ნაცვლად იმისა, რომ თავისი დამოუკიდებელი ნვლილი შეიტანოს კონტექსტში. ამ თვალსაზრისით ის ხდება სემანტიკურად ჭარბი. მოდალური გრამის მემვეობით თხრობითი კილო იცვლება კავშირებითით (Bybee, Perkins, Pagliuca 1994, 26).

4.4. გრამატიკალიზაციის მექანიზმები

გრამატიკალიზაცია არის ენობრივი ცვლილების პროცესი და ის სხვადასხვა ენობრივი მექანიზმით შეიძლება განხორციელდეს. ესენია: **დესემანტიზაცია, მორფოლოგიური რედუქცია, ფონეტიკური ეროზია.**⁸

დესემანტიზაცია ენობრივი ცვლილების პროცესის ყველაზე მკვეთრი მახასიათებელია. იგი ლინგვისტურ ლიტერატურაში სხვადასხვა ტერმინით შეიძლება შეგვხვდეს: **სემანტიკური ცვეთა (Semantic Bleaching), სემანტიკური რედუქცია.** დესემანტიზაცია შეიძლება აღიწეროს, როგორც სემანტიკური შინაარსის დაკარგვა. გრამატიკალიზაციის შედეგად ხდება ფორმის მთელი ან ძირითადი სემანტიკური შინაარსის გაფერმკრთალება, საბოლოოდ კი დაკარგვა, მაგრამ მისი გრამატიკული შინაარსი შენარჩუნებულია. ფაქტობრივად, ესაა ლექსიკური ერთეულის მორფოლოგიურ ფორმანტად ქცევის პროცესი, ანუ **სემანტიკური რედუქცია.** დესემანტიზაცია ხდება, როცა მორფემა კარგავს თავის ფუნქციას: ვინრო მნიშ-

⁸გრამატიკალიზაციის გამოვლინებას სხვადასხვა ენაში მიეძღვნა სპეციალური კრებული: Approaches to Grammaticalization: Volume II. Focus on Types of Grammatical Markers, edited by EC Traugott, B. Heine, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 1991.

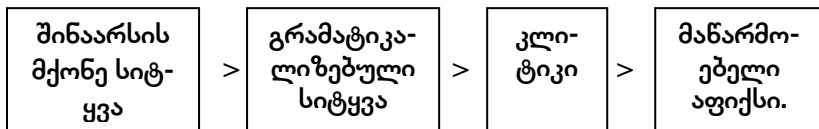
ენელობის, იდეის აღწერიდან იგი იქცევა ფართო სპექტრის აღმწერად და საბოლოოდ მან შეიძლება სრულიად დაკარგოს პირვანდელი მნიშვნელობა. ქართული ენისათვის ამგვარ ნიმუშად შეიძლება განვიხილოთ გარკვეულ ზმნიზედათა თანდებულებად გარდაქმნის პროცესი.

მორფოლოგიური რედუქცია არის ენობრივი გამოთქმის შეცვლა ლექსიკური ერთეულიდან გრამატიკულ მნიშვნელობამდე, ლექსიკური ერთეული კარგავს მორფოლოგიურ და სინტაქსურ ელემენტებს, რომლებიც დამახასიათებელი იყო მისი თავდაპირველი კატეგორიისთვის, მაგრამ რომელიც აღარაა რელევანტური მისი გრამატიკული ფუნქციისათვის. ამ მოვლენას ასევე უწოდებენ **დეკატეგორიზაციას**, ანუ ეს არის დამოუკიდებელი ლექსიკური ერთეულის გრამატიკული კატეგორიის გამომხატველი ნიშნების ფუნქციის დაკარგვა, რის შემდგომაც ეს ნიშნები აღარ გამოხატავენ გრამატიკული კატეგორიის ფუნქციას. ეს ასევე შეიძლება დახასიათდეს როგორც მორფოლოგიური რედუქცია (Heine, Kuteva 2007, p. 40).

ფონეტიკური ეროზია, ზოგადად, ენობრივი ცვლილების ჩვეულებრივი პროცესია. იგი ყოველთვის გრამატიკალიზაციით არ სრულდება, მაგრამ შეიძლება გრამატიკალიზაციას წინ უძღოდეს. იგი განიხილება ენობრივი ცვლილების საწყისად, რაც ზოგჯერ ზეპირმეტყველებაში მომხდარ ცვლილებებს ასახავს. ფონეტიკური ეროზია შესაძლოა სხვა ტერმინებითაც დახასიათდეს, მაგალითად: **ფონოლოგიური ცვეთა ან ფონოლოგიური რედუქცია**. ის გულისხმობს, რომ ლექსიკური მონაცემი გრამატიკალიზაციის პროცესში კარგავს ფონეტიკურ გამოხატულებას და ხდება სხვა ფონეტიკურ მონაცემზე დამოკიდებულ ელემენტად.

კატეგორიული დაქვეითების ციკლი – ენობრივი ცვლილების პროცესში ლექსიკური ერთეულის ფუნქციურ სიტყვად ან გრამატიკულ ფორმანტად გარდაქმნა გულისხმობს სიტყვის ერთი კლასიდან მეორეში გადასვლას. ამგვარი ტრანსფორმირება არაა ერთჯერადი მოვლენა და იგი ხანგრძლივი პროცესია. ამ პროცესში ხდება ერთგვარი სერიული გადასვლა, რო-

მელიც გარკვეულ დონეებად შეიძლება განვიხილოთ. გრამატიკალიზაციის პროცესის შესწავლისას გამოიყოფა ცვლილებათა ჯაჭვი, რომელსაც ეწოდა **კლინი** (Cline) (Hopper and Traugott 2003, p.6). მიუხედავად იმისა, რომ გრამატიკალიზაციის პროცესი ენებში მეტ-ნაკლებად ერთგვარად ვითარდება, ძნელია კლინის ზუსტი დეფინიციის ჩამოყალიბება, რადგან კლინის დონეები ენებში სხვადასხვაგვარ მონაცემებს ავლენენ. გრამატიკული კატეგორიის (კატეგორიული) დაქვეითების ციკლი, ანუ დეკატეგორიზაცია, სქემატურად ამგვარად შეიძლება გამოიხატოს:

ეს კლინი იწოდება ამგვარად: „გრამატიკალობის კლინი“ ან „კატეგორიის დაქვეითების ციკლი“ (Hopper and Traugott 2003, p.7). მასში ყოველი მონაცემი მარჯვნივ გამოხატავს მეტ გრამატიკალიზებულ და ნაკლებად ლექსიკურ ფორმას, ვიდრე ყოველი მარცხენა.

გრამატიკალიზაციის პროცესის ანალიზის შემდგომ განვიხილავთ მოდალობის მანარმოებული მთავარი ელემენტის **უნდა** ფორმის განვითარებას, რომელმაც გრამატიკალიზაციის რამდენიმე ეტაპი სრულად გაიარა.

4.5. „უნდა“ ფორმის დიაქრონიული ანალიზი და მოდალური სემანტიკის განვითარება

„უნდა“ დამოუკიდებელი ზმნის – **„ნდომა“** სურვილი, წადილი – მესამე პირის მხოლობითი რიცხვის ფორმაა. თანამედროვე ქართულში იგი გამოიყენება როგორც დამოუკიდებელი ზმნა და როგორც უცვლელი ელემენტი, რომელიც დაერთვის ზმნის ფორმას და ანიჭებს მას გარკვეულ სემანტიკას.

დამოუკიდებელი ფუნქციით ზმნა ორ მნიშვნელობას აღნიშნავს:

1. სურვილი აქვს, სწადია: *ბავშვს ძალიან უნდა ნამცხვარი.*

2. სჭირდება, ესაჭიროება: *ამ საკითხს კარგად ახსნა უნდა.*

„უნდა“ ფორმამ ფორმობრივი და ფუნქციური ცვლილების დიდი გზა გაიარა. ზმნის ძირად გამოიყოფა **-ნ-: მ-ი-ნ-ა, გ-ი-ნ-ა, უ-ნ-ა** ძველ ქართულში ახლანდელი დროის ფორმა იყო, ხოლო წარსული დროის (უწყვეტლის მწკრივის) გამომხატველი ფორმა იყო **მ-ი-ნ-დ-ა, გ-ი-ნ-დ-ა, უ-ნ-დ-ა**, რომელშიც **-დ** არის სავრცობი, წარსული დროის გამომხატველი ფორმანტი. დაახლოებით IX-X საუკუნეებში **-დ** ფორმანტი ძირს შეუერთდა და ზმნამ უწყვეტელში ახალი **-ოდ** ფორმანტი დაირთო და ახალი პარადიგმა შეიქმნა: ანმყო **-უ-ნდ-ა**, უწყვეტელი – **უ-ნდ-ოდ-ა**, ანმყოს კავშირებითი **უ-ნდ-ოდ-ე-ს**. XII საუკუნის ძეგლში, „ვეფხისტყაოსანში“, ამ ზმნურ ფორმაში **-დ** უკვე ძირეულია (სარჯველაძე, 1986). თუმცა **მ-ი-ნ-ებ-ს, გ-ი-ნ-ებ-ს, უ-ნ-ებ-ს** ფორმები XVII საუკუნემდე არსებობს. ფაქტობრივად, ორი პარადიგმა ერთმანეთის გვერდით არსებობდა და გრამატიკალიზაციის პროცესი ორივე პარადიგმას თანაბრად და ერთნაირად შეეხო.

„უნდა“ ზმნა თავისებურია იმიტაც, რომ მას რამდენიმეგვარი ცვლილება უკავშირდება. სალიტერატურო ენის განვითარების ადრეული საფეხურიდანვე ზმნამ ფორმობრივი ცვლილებაც განიცადა – ზმნის ძირს დაერთო **-ებ** თემის ნიშანი (**მ-ი-ნ-ებ-ს, გ-ი-ნ-ებ-ს, უ-ნ-ებ-ს**); ხოლო შემდგომ **-ებ** ძირს შეუერთდა და ფორმას ახალი **-ავ** თემის ნიშანი დაერთო (**მ-ნებ-ავ-ს, გ-ნებ-ავ-ს, ჰ-ნებ-ავ-ს**). ახალ ფორმას დაუკავშირდა არა მხოლოდ სემანტიკური, არამედ ფუნქციური ცვლილებაც. ფორმამ თავაზიანობის გამომხატველი სემანტიკა განივითარა და თანამედროვე ქართულში გარკვეულ პრაგმატულ ასპექტში გამოიყენება: **რა გნებავთ? რას ინებებთ?** – „გინდა“ ზმნის თავაზიანობის გამომხატველი სპეციალური ფორმებია.

ანწყო	მინა გინა უნა	მინდა გინდა უნდა	მინებს გინებს უნებს	მნებავს გნებავს ჰნებავს
უნყვეტე- ლი	მინდა გინდა უნდა	მინდოდა გინდოდა უნდოდა	მინებდა გინებდა უნებდა	[მნებავდა] გნებავდათ (ჰ)ნებავდათ
ანწყოს კავშირები- თი	მინდეს გინდეს უნდეს	მინდოდეს გინდოდეს უნდოდეს	მინებდეს გინებდეს უნებდეს	მნებავდეს გნებავდეს (ჰ)ნებავდეს

4.6. გრამატიკალიზაციის პირველი ეტაპი

4.6.1. გინა / გინა თუ

გრამატიკალიზაციის პროცესი ჯერ კიდევ გაურთულე-ბელ ძირს – „გინა“ ფორმას – უკავშირდება. გინა / გინა თუ ფორმები ადრეულ ძეგლებში ვლინდება. გინა „ნდომა“ ზმნის მეორე პირის ფორმაა. „გინა“ წინადადებაში ორ ფორმას აკავშირებდა და მაცალკეებელ კავშირად მიჩნეული (შანიძე, 1976, 145). გინა უძველეს ტექსტებში დასტურდება:

(1) „რომელსა უყვარდეს ძჴ თჳსი გინა ასული თჳსი (მ.10,37).

(2) „არავინ არს, რომელმან დაუტევა სახლი გინა ძმანი,

გინა დანი, გინა მამაჲ, გინა დედაჲ, გინა ცოლი, გინა შვილნი, გინა აგარაკი ჩემთჳს და სახარებისა ამისთჳს, უკუეთუ არა მოიღოს ასი წილი“ (მრ.10,29)

მოცემულ კონსტრუქციაში გინა ფორმის რენალიზია წარმოდგენილი. ფორმამ ნაწილობრივ შეინარჩუნა თავდაპირველი სემანტიკა „სურვილის გამოხატვა“, მაგრამ შეიძინა ახალი ფუნქცია – იგი დამოუკიდებელი ზმნისაგან გადაიქცა ორი ფორმის მაკავშირებელ საშუალებად. სუბიექტური მოდალობის სემანტიკის წინ წამოწევამ მისი მნიშვნელობის გადანევა და ფუნქციის შენაცვლება გამოიწვია. სემანტიკური გადასვლა ამგვარად შეიძლება გამოიხატოს:

გინა > ზმნა: გსურს, გნადია: მეორე პირის ფორმა	< გინა მოდალური ელემენტი კავშირის ფუნ- ქციით სუბიექტის მიერ ობიექტისთვის შეთა- ვაზეებული თავისუფალი არჩევანი, რო- მელშიც სუბიექტის დამოკიდებულება განურჩეველია: თავისუფალი არჩევანი (არჩევითობა) და განურჩევლობა.
--	---

ზმნური სემანტიკიდან („სურვილი, ნდობა“) განვითარდა მოდალური ელემენტის სემანტიკა და მასზე დაყრდნობით შეიძინა ახალი ფუნქცია. ლოგიკურია, რომ გრამატიკალიზაციის პირველი ეტაპი სწორედ **მეორე პირის** ფორმას დაუკავშირდა, რომელშიც უფრო მკვეთრად ვლინდება **სუბიექტის მიერ ობიექტისათვის** შეთავაზებული **არჩევანი**. ამდენად, „გინა“ ზმნური ფორმის **რენალიზის** შედეგად მივიღეთ პირველი მოდალური ელემენტი „გინა“ მაკავშირებელი საშუალების სახით.

„გინა“ ფორმის მორფოლოგიური სახეცვლის პარალელურად (**გინა > გინდა**) მისი სემანტიკური და ფუნქციური ცვლილებები მექანიკურად გადადის ახალ „გინდა“ ფორმაზე: „გინდა“ ფორმით ჩანაცვლდა განხილული სინტაქსური კონსტრუქცია, ხოლო არჩევითობის სემანტიკა კიდევ უფრო მეტად გამოიკვეთა.

(3) „*მოახსენა: მე აქ მიახლებიაო, გინდა მოკალ, გინდა დაარჩინეო*“ (რუსუდ. 267, 36).

(4) *დღეის წაღმა გინდა შვილი ვარ შენეო, გინდა ძმაო*“ (რუსუდ. 259,37).

არის შემთხვევები, როცა ერთ წინადადებაში პარალელურად და სრულიად თავისუფლად თანაარსებობს ორივე ფორმა, ზმნური და მოდალური ელემენტი. ეს მიუთითებს ორივე ფენის აქტიურ არსებობაზე ენაში, რაც ცნობილია როგორც გარდაქმნის იერარქია (Layering) (Hopper 1991).

(5) „*თუ გინდათ, პატარა ნავით წადითო, გინდა გურიას, გინდა ახალციხეზედაო*“ (საბა, მოგ ზ. 243, 28).

გარდა იმისა, რომ (5) კონტექსტში ჩანს ერთი ფორმის ორივე ფუნქცია, ის ასევე ავლენს იმასაც, რომ არჩევითობის

სემანტიკის გამოსახატავად ზმნის მეორე პირის ფორმის გამოყენებას მნიშვნელოვანი საფუძველი ჰქონდა ფორმის სემანტიკის გათვალისწინებით.

„გინდა“ ფორმის პარალელურად ვრცელდება **„გინდ“** ფორმა, რომელიც არის დეკატეგორიზებული ზმნური ფორმის სემანტიკური და ფონოლოგიური რედუქციის შედეგი – ლექსიკური სტატუსის დაკარგვასთან ერთად დაიკარგა მისი ხმოვნითი ნაწილი – პირის ნიშანი. ამან გამოიწვია მისი სინტაქსური როლის გაზრდა და სხვადასხვა კონსტრუქციაში გამოვლენა. **გინდა / გინდ** მოდალური ელემენტი ჩანს კითხვით და მიმართებით ნაცვალსახელებთან ერთად და ქმნის ახალ კონსტრუქციას, რომელიც **არჩევითობისა და განუარჩევლობის** სემანტიკას გამოხატავს მეორე სახელის არსებობის გარეშე: **ვინ გინდ / რა გინდ / სადა გინდ / რომელი გინდ // ვინც გინდ / რაც(ა) გინდ / სადაც გინდ / რომელიც გინდ** მოდელი მომდევნო ზმნასთან ერთად ქმნის **არჩევითობის გამომხატველი სემანტიკის** კონსტრუქციას, რომელიც კონსტრუქციაში მოცემული ორი ფორმის არჩევითობას კი აღარ გამოხატავს (შდრ.: (4) გინდ შვილი, გინდ ძმა), არამედ **ზოგად არჩევითობას**:

(6) „ფრინველი **სადა გინდ** დაჯდებაო...“ (რუსუდ.)

(7) „თუ არ მოვიდეს, მაშინ **რომელი გინდა**, იგი ქენითო...“ (რუსუდ. 337, 19)

(8) „მიბრძანა, **რაც გინდა** მთხოვეო...“ (საბა, მოგ ზ. 203, 11)

„გინდ“ ფორმასთან **თუ** კავშირის გამოყენება (**თუ გინდ / თუ გინდა**) კონსტრუქციას ახალ სემანტიკას ანიჭებს, ესაა **პირობითობა**. ეს რთული სემანტიკაა, რომელიც გულისხმობს პირობით არჩევითობას, რომელსაც **თუ** კავშირი აძლიერებს.

(9) „გამოაგ ზავნე და **თუ გინდა**, შენც თან მოყევით.“ (რუსუდ. 377, 4)

თუ გინდ / თუ გინდა ფორმის სემანტიკური და ფონოლოგიური რედუქცია იწვევს ახალი ფორმის გაჩენას. ეს პროცესი ქართულში თანაბრად განვითარდა როგორც მეორე პირის ფორმასთან (გინდა), ისე მესამე პირის ფორმასთან (უნდა): **თუ გინდა – თუ უნდა** (ჯორბენაძე 1988). მორფოლოგიური და ფონოლოგიური ცვლილებების პროცესებიც ასევე პარა-

ლელურად და ანალოგიურად წარიმართა: ერთგვარად განვითარდა ამ ფორმების სემანტიკაც: **არჩევითობა და განურჩევლობა**. ამდენად, როგორც ჩანს, ეს ორი პროცესი დროის მიხედვითაც და ცვლილების თვალსაზრისითაც პარალელურად წარიმართა და შედეგიც ერთგვარია:

თუ გინდა > **თუგინდა** > **თუგინდ**;
თუ უნდა > **თუნდა** > **თუნდ**.

ჩვეულებრივ, მორფოლოგიური ელემენტის მიღება მესამე პირის ფორმას უკავშირდება, მაგრამ ამ შემთხვევაში მეორე პირის გააქტიურება და გრამატიკალიზაციის პროცესში ჩართვა განპირობებულია მისი სემანტიკითაც – მოდალური გამონათქვამისათვის მნიშვნელოვანი ხდება მეორე პირი, რადგან სწორედ მას მიემართება გამონათქვამი, კონკრეტულ შემთხვევაში კი არჩევანის შეთავაზება (თუ გინდა).

ფორმოზოგიურ და სემანტიკურ ცვლილებას მოჰყვება ახალი ნაწილაკების დართვა, რომლებსაც ახალი სემანტიკური ნიუანსები შემოაქვთ მოდალურ ფორმაში. -**ც** ნაწილაკის გამაძლიერებელი ფუნქცია დამატებითი სემანტიკით წარმოაჩენს ფორმას. -**ც** ნაწილაკით გართულებული ფორმები გვხვდება როგორც საშუალ ქართულში, ასევე თანამედროვე ქართულში.

(10) „ჩემი აზრით რაღაც სიმართლე მართლაც იმალება ამ ცნობებში, რომლებიც გადმოიცემა ყოველმხრივ და ყველა სახით, როგორიცაა ფილმები, დოკუმენტური **გინდა** თუ მხატვრული, ჟურნალ-გაზეთები, ან **თუგინდაც** მეგობრებში საუბრისას. (<http://gigol.net/531>)

საბოლოოდ, „ნდომა“ ზმნის მეორე პირის ფორმის გრამატიკალიზაცია განვითარების ამგვარ სურათს გაჩვენებს:

გინა > **გინდა** > **გინდ** > **გინდაც** > **თუ გინდა** /
თუ გინდ > **თუგინდაც**

საინტერესოა ის გარემოებაც, რომ „თუგინდაც“ ფორმა უკვე ერთად იწერება, რაც ამ ფორმას ახალ ფუნქციურ-სემანტიკურ ერთეულად წარმოაჩენს. გრამატიკალიზაციის პროცესი კი გულისხმობს ფორმის ამგვარ გარდაქმნას: **რენა-**

ლიზი (reanalysis) > დეკატეგორიზაცია (Decategorilization) > ფონოლოგიური რედუქცია (phonological reduction).

4.6.2. „უნდა“ ფორმის გრამატიკალიზაცია

გრამატიკალიზაციის მეორე მიმართულებაა „ნდომა“ ზმნის მესამე პირის ფორმის გარდაქმნა მოდალურ ელემენტად, რომელმაც გაცილებით უფრო მეტი მოდალური სემანტიკა განივითარა, ვიდრე მეორე პირის ფორმამ, თუმცა მას არ განუცდია მნიშვნელოვანი ფორმობრივი ცვლილება. „უნა“ ზმნური ფორმა ძველ ქართულშიც გვხვდება და საშუალ ქართულშიც, თუმცა გაცილებით უფრო მეტი რაოდენობით ძველსავე ქართულში გვხვდება „უნდა“ ფორმა. „უნებს“ ფორმა კი XVIII საუკუნემდე გამოიყენება, ფუნქციური ცვლილება მხოლოდ „უნდა“ ფორმას უკავშირდება.

ძველ ქართულში „ნდომა“ ფორმის შემცველი ორი კონსტრუქცია ვლინდება: მასდარული კონსტრუქცია – **უნდა შესლვაჲ** – და ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია – **უნდა, რამთამცა შევიდეს**. უფრო ადრეულად სწორედ მასდარული კონსტრუქცია ჩანს. ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია მოგვიანებით ჩნდება. ეს მიუთითებს მასდარით გამოხატული ფორმის გააქტიურებას, მასდარის ზმნად ქცევასა და „უნდა“ ფორმის სინტაქსური ძალის დასუსტებას, რაც საბოლოოდ **უნდა** ფორმის გრამატიკალიზაციამდე მიდის.

ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში **მინდა / გინდა / უნდა** ზმნა მთავარ წინადადებაშია, ხოლო დამოკიდებულში კი ზმნა კავშირებითის კილოს ფორმითაა წარმოდგენილი. ძველ ქართულში ამ ტიპის კონსტრუქციას აკავშირებდა **რამთა / რამთამცა** კავშირი, ახალ ქართულში კი **რომ** კავშირი. კავშირის ელიფსისის შედეგად მკვიდრდება ახალი კონსტრუქცია: **მინდა, რომ გავაკეთო > მინდა გავაკეთო**. ფაქტობრივად, კავშირის დაკარგვამ შექმნა ბივერბალური სინტაქსური კონსტრუქცია (კოტინოვი 1986, ჯორბენაძე 1993, Harris & Campbell

1995). პირველი კონსტრუქცია ჰიპოთაქსის მეშვეობით გამო-
ხატავდა სურვილს, ნდომას იმ მოქმედებისა, რაც დამოკიდე-
ბული წინადადების ზმნით არის გადმოცემული, ხოლო მეორე
კონსტრუქცია კი არის სურვილის გამომხატველი ბივერბალუ-
რი კონსტრუქცია, რომელიც გარდამავალ ფორმად შეიძლება
მივიჩნიოთ: **მინდა გავაკეთო > უნდა გავაკეთო**.

თანამედროვე ქართულისათვის **მინდა/გინდა/უნდა** ზმნის
შემცველი ჰიპოთაქსური კონსტრუქცია ნაკლებად პროდუქ-
ტიულია, მაგრამ მის ნაცვლად აქტიურად გამოიყენება მოდა-
ლური კონსტრუქციები:

(1) მინდა გაკეთება	სურვილის გამომხატველი ინ- ფინიტიური კონსტრუქცია;
(2) მინდა გავაკეთო	სურვილის გამომხატველი მო- დალური კონსტრუქცია, მინდა ზმნური ფორმისა და ძირითადი ზმნის კავშირებითი კილოს ფორმის შემცველი. კონსტრუქ- ცია გამოხატავს გადაწყვეტილე- ბის, განზრახვის სემანტიკას;
(3) უნდა გავაკეთო	ეპისტემური მოდალობის გა- მომხატველი კონსტრუქცია, უნ- და მოდალური ფორმისა და ძი- რითადი ზმნის კავშირებითის ფორმის შემცველი. გამოხატავს სხვადასხვა ტიპის მოდალობას.
(4) უნდა გააკეთო	დეონტური მოდალობის გამომ- ხატველი კონსტრუქცია, უნდა მოდალური ფორმისა და ძირი- თადი ზმნის კავშირებითი კი- ლოს ფორმის შემცველი.

„**უნდა**“ ფორმის გრამატიკალიზაციის შედეგია ის, რომ
მას აღარ შეუძლია სახელის ბრუნვაში მართვა. სახელს ბრუნ-

ეაში მართავს მასთან მყოფი ზმნა: **მას უნდა** გააკეთოს > **მან** უნდა **გააკეთოს** (Harris, Campbell 1995, 176). კონსტრუქციაში ჩანს, რომ „უნდა“ ფორმას უკვე დაკარგული აქვს სახელის ბრუნვაში მართვის მორფოლოგიური უნარი, რაც მის დეკატეგორიზაციაზე მიუთითებს.

„უნდა“ ფორმის გრამატიკალიზაცია და მისი ახალი მოდალური სემანტიკა ვლინდება XV საუკუნიდან (შარაშენიძე 1999; შარაშენიძე 2010, 183).

არჩევითობის სემანტიკა მეტად ახლოსაა „ნდომა“ ზმნის ძირეულ მნიშვნელობასთან. ეს სემანტიკა მესამე პირის ფორმისაგან მიღებულ **უნდა** მოდალურ ელემენტზეც აისახა, განსაკუთრებით იმ კონსტრუქციებში, რომელსაც ახლავს **თუ** კავშირი. „**გინდა**“ ფორმის გრამატიკალიზაციის პარალელურად „**უნდა**“ ფორმაც ავლენს მსგავს კონსტრუქციასა და სემანტიკას.

(11) „**მე თუნდა (/ თუ უნდა B) ფრჩხილსა ზედა თმისა ამოსლვასა დავიჯერებდი, მაგრამ მისგან ამას არ მოველოდი**“ (ვისრ. 203, 6).

(12) „**უნდა ეტლით მივიდოდა, თუ უნდოდა ქვეითად საუნჯეში შევიდოდა.** (საბა, მოგ ზ. 220).

„**თუ უნდა**“ კონსტრუქცია პირობითი სემანტიკის გამომხატველია. იმ კონტექსტებში, რომლებიც პირველ პირს მიემართება, აშკარად ჩანს, რომ „თუ უნდა“ გრამატიკალიზაციის შედეგად უკვე ახალი ფუნქციითა და სემანტიკით გამოიყენება – ეს ფუნქციაა ორი ფორმის დაკავშირება და არჩევითობის სემანტიკის გამოკვეთა.

(13) „**ვაზირობა აღარ გინდა, მე თუ უნდა წავიდე, თუ უნდა, არაო.**“

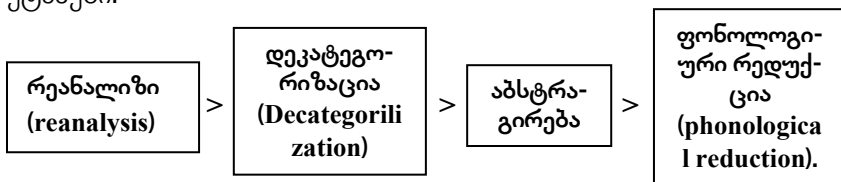
მოცემული კონტექსტები ავლენენ, რომ „უნდა“ ზმნური ფორმის დეკატეგორიზაციის პარალელურად ენაში მიმდინარეობს „უნდა“ მოდალური ფორმის ახალი სემანტიკური და სინტაქსური ფუნქციით დატვირთვის პროცესი.

საშუალო ქართულშივე ჩნდება „უნდა“ ფორმის კიდევ ერთი მოდალური სემანტიკა: ესაა **ვარაუდი**. ეს სემანტიკა ვლინდება „რა უნდა“ კონსტრუქციასა და კითხვით წინადადებაში.

(14) „მიკვირს, რა უნდა იყოსო?“ (ამირ. 795,22).

„უნდა“ ფორმის სხვა მოდალურ სემანტიკასთან ერთად, ვარაუდის გამოხატვა ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მახასიათებლად ვლინდება თანამედროვე ქართულში.

ამდენად, **უნდა** ფორმის გრამატიკალიზაციის შედეგად განვითარების ამგვარი გზა შეიძლება წარმოვიდგინოთ – ფორმამ ძირითადად გაიარა გრამატიკალიზაციის შემდეგი ეტაპები:

აბსტრაგირება (“abstracting out”) გულისხმობს „უნდა“ ფორმის მოდალური სემანტიკის მრავალმხრივ განვითარებას, რაც თანამედროვე ქართულში სემანტიკურად ჭარბ და მრავალფუნქციურ სურათს ავლენს. რაც შეეხება ფონოლოგიურ რედუქციას, იგი უშუალოდ „უნდა“ ფორმას არ უკავშირდება, მოდალურ კონსტრუქციებში მან სრულად შეინარჩუნა ფორმა, მაგრამ „თუნდ“ ფორმაში კი რედუქციის პროცესი გაგრძელდა: [უნა] > უნდა > უნდა > თუ უნდა > თუნდა > თუნდ > თუნდაც

4.6.3. უნდა ფორმის გრამატიკალიზაცია ქართული ენის დიალექტებში

სალიტერატურო ქართულში „უნდა“ ფორმის ფონოლოგიური რედუქციის პროცესი არ ვლინდება. მაგრამ ეს პროცესი, როგორც ჩანს, გაგრძელდა დიალექტებში. მნიშვნელოვანია ის გარემოებაც, რომ სალიტერატურო ქართულში „უნა“ ფორმას საერთოდ არ შეეხებია არც გრამატიკალიზაციისა და

არც ფუნქციური ცვლილების პროცესი. ფუნქციურ-სემანტიკური ცვლილება მხოლოდ „უნდა“ ფორმას დაუკავშირდა. აღმოსავლეთ საქართველოს დიალექტებში (კახური, მესხურ-ჯავახური) „უნა“ ფორმა მოდალური სემანტიკითა და ფუნქციით დასტურდება: **უნა გავეკეთო / ნავიდე / უთხრა...** „უნდ“ რედუცირებული ფორმა დასტურდება ინგილოურში.

„უნდა“ ფორმის გრამატიკალიზაციის შედეგად დიალექტებში დასტურდება **-ნა / -ნდა / -და** ფორმები. **ნა-** ძირითადად ვლინდება ზმნის წინა პოზიციაში: **ნა ნავიდე / ვიმუშაო / ვნერო...** ეს ფორმები სემანტიკურად დაკავშირებულია ერთმანეთთან და მათ შორის სხვა ფორმების ჩასმა დაუშვებელია. ხშირად ინტონაციურად არც გაიყოფა და ერთ სიტყვად აღიქმება. არსებობს მოსაზრება, რომ **-ნა** ფორმისთვის ამოსავალი უნდა ყოფილიყო „უნა“ ფორმა – **უნა > ნა**, ხოლო **-და** ფორმისათვის კი – „უნდა“: **უნდა > ნდა > და** (ბერიძე 1983).

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ „უნდა“ ფორმის გრამატიკალიზაციის პროცესი დიალექტებში დასრულდა და ის იქცა კლიტიკად, რომელიც მოდალობის მანარმოებელ საშუალებად გვევლინება და რომელიც გრამატიკალიზაციის შედეგად უკვე მკვეთრად დაშორებული ამოსავალ ფორმას. ამდენად, ქართული ენის დიალექტებში ფორმის გრამატიკალიზაციის ორი მიმართულება ვლინდება, ერთი მხრივ – **უნა > ნა**, ხოლო მეორე მხრივ, **უნდა > უნდ > ნდა > და**.

4.6.4. გრამატიკალიზაცია და მოდალობის კატეგორია ქართულში

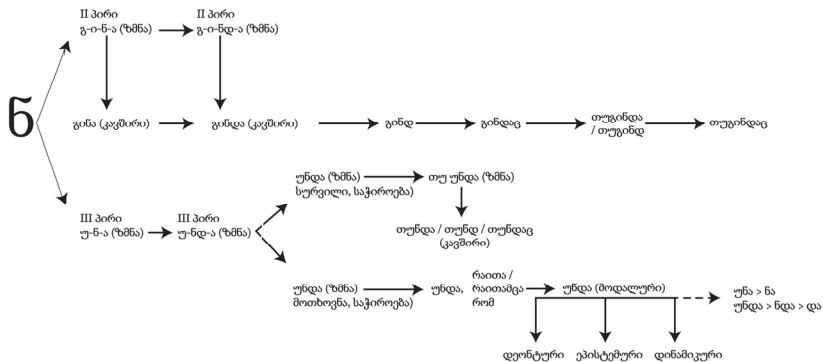
გრამატიკალიზაცია ქართულში ახალი სისტემის ჩამოყალიბების საფუძველი გახდა – მოდალობის კატეგორიის სისტემური გამოხატვა მჭიდროდ უკავშირდება გრამატიკალიზაციის პროცესს. ძველ ქართულში მოდალური სემანტიკა მხოლოდ სპეციალური ზმნების გამოყენების საშუალებით იყო შესაძლებელი (ჯერ არს, უკმს, ეგების, ძალ-უცს...). დაახლოებით XIV – XV საუკუნეებიდან ენაში დიდი ძვრები შეინიშნე-

ბა და ეს უკავშირდება გარკვეულ ფორმათა სისტემურ ცვლილებებს. ამ ფორმათაგან ყველაზე დიდი ცვლილება სწორედ „ნდომა“ ზმნას შეეხო. მისი ფორმოებრივი და ფუნქციური ცვლილებები, ამ ფორმასთან დაკავშირებული გრამატიკალიზაციის არაერთი მოვლენა გახდა საფუძველი მოდალობის კატეგორიის ჩამოყალიბებისა. მოდალობის კატეგორიის შესწავლა გრამატიკალიზაციის მოვლენის შესწავლის გარეშე ვერ მოხდება, რადგან ამ სისტემურმა ცვლილებამ არაერთი ფორმისა და ახალი სემანტიკის განვითარება გამოიწვია.

გრამატიკალიზაციის პროცესის კვლევა არა მხოლოდ ფორმის ცვლილების ანალიზს მოიცავს, არამედ იმ სემანტიკური ცვლილებების ახსნასაც ითხოვს, რომლებსაც ადგილი ჰქონდა ენაში. ამ მხრივ, **უნდა** ფორმის სემანტიკური ცვლილება მეტად თავისებურ სურათს გვიჩვენებს. გრამატიკალიზაციისას ცნობილია სემანტიკური მახასიათებლების გაქრობის ან დაკარგვის შემთხვევები, მაგრამ „ნდომა“ ფორმის ანალიზი საშუალებას იძლევა ვიმსჯელოთ ფორმის ახალი სემანტიკით დატვირთვის შესახებაც (სემანტიკური განზოგადება). „ნდომა / ნადილის“ ამოსავალი სემანტიკა ქართულში გახდა საფუძველი მეტად მრავალფეროვანი მოდალური შინაარსისა. ამ ფორმას დაუკავშირდა არაერთი მოდალური სემანტიკა. ის, რაც სხვა ენებში რამდენიმე მოდალური ფორმით გადმოიცემა (must, have to, should), ქართულში **“უნდა”** მოდალური ფორმით გამოიხატება. ეს აშკარად ავლენს ამ ფორმის სემანტიკურ სისავსეს. ამდენად, დგება საკითხი ამ სემანტიკური მრავალფეროვნებიდან რომელი მნიშვნელობა შეიძლება ჩაითვალოს ამოსავლად გრამატიკალიზაციის პროცესის საწყისი ეტაპისათვის და რომელი სემანტიკა ვითარდება შემდგომ, რომელია ძირითადი და რომელი – განვითარებული?

გრამატიკული პროცესის პარალელურად სემანტიკური ცვლილება ამგვარად შეიძლება წარმოვიდგინოთ: „ნდომა“ ზმნური ფორმის გრამატიკალიზაციის პროცესის ანალიზმა აჩვენა, რომ პირველი სემანტიკური გადანევა უკავშირდება არა მესამე პირის ფორმას, არამედ მეორე პირის გამომხატველ **„გინა / გინდა“** ფორმას. **„ნდომა“** ზმნის გრამატიკალიზა-

ციის პირველ საფეხურად ვლინდება **თავისუფალი არჩევანის (არჩევითობის) და განურჩევლობის სემანტიკა**. დეკატეგორიზებული „უნდა“ ფორმაც ანალოგიურად ამ სემანტიკას ავლენს, თუმცა შემდგომ მასში პარალელურად იკვეთება ახალი სემანტიკა: ესაა დებიტივის, ვალდებულების, დეონტური მოდალობისა და ეპისტემური აუცილებლობის ძირითადი სემანტიკა, რომელიც თავისთავად არაერთ სხვა სუბსემანტიკურ გაგებას გვაძლევს.

4.7. ეგებ, იქნებ, ლამის ფორმების გრამატიკალიზაცია

გრამატიკალიზაციის პროცესის შედეგად საშუალო ქართულის პერიოდში კიდევ რამდენიმე მოდალური ფორმა ჩამოყალიბდა, ესენია **იქნებ, ეგებ, ლამის** ნაწილაკები. მათი განვითარების გზა ერთნაირად წარიმართა. ცვლილება დამოუკიდებელი ზმნური ფორმის ნაწილაკად ქცევის პროცესს გულისხმობს (ჯორბენაძე 1993, შარაშენიძე 2010). ძველ ქართულში სამივე ეს ფორმა ზმნური ფუნქციით დასტურდება და ამ ზმნების გრამატიკალიზაციის პროცესს საერთო ნიშნები აქვს:

4.7.1. ლექსიკური მნიშვნელობა – ის საერთო, რაც ამ ზმნებში გამოიკვეთება, არის მათი სემანტიკა. ეს აღმოჩნდა

საფუძველი ამ ფორმების ახალი, მოდალური ფუნქციით დატვირთვისათვის⁹.

იქნების / იქნება ზმნური ფორმა „ყოფნა“ ზმნის მომავალი დროის მესამე პირის ფორმაა. **ყოფნა** ზმნა ეგზისტენციალური ზმნაა და, ზოგადად, ამგვარი ზმნები ტიპოლოგიურად მიდრეკილია დამხმარე, მეშველი ზმნის მეორეული ფუნქციით გამოყენებისაკენ. ეს მახასიათებელი ქართულშიც ვლინდება: გარდა მყოფობის ლექსიკური მნიშვნელობისა, **იქნება** ზმნა გვხვდება ანალიზური ვნებითის მანარმოებლადაც: **გაილება – გალებულ იქნება, გაიღო – გალებულ იქნა, აშენდა – აშენებულ იქნა** (ლვინაძე 1989, ჯორბენაძე 1993, 270). ამგვარი წარმოება არ არის დამახასიათებელი დიალექტებისათვის, მაგრამ სალიტერატურო ქართულისათვის ჩვეულებრივი მოვლენაა, რადგან ის ჯერ კიდევ ძველი ქართულის ორიგინალურ ძეგლებში გვხვდება. ანალიზურ წარმოებას რაიმე სპეციალური მორფოლოგიური ფუნქცია არ გააჩნია და ჩვეულებრივ გამოიყენება სინთეზური წარმოების გვერდით, მაგრამ ნაკლები სიხშირით. მას უფრო სტილისტიკური დანიშნულება აქვს. მისი წარმოშობის შესახებ არსებობს მოსაზრება, რომ იგი **იქმნება** ზმნისაგან მიღებული ფორმაა, რომელიც **მ-** ბგერის დაკარგვის შედეგად დაემთხვა არის ზმნის მომავალი დროის **იქნება** ფორმას. ეს პარონიმული ზმნებია და მხოლოდ თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში გაიმიჯნა: **იქმნება – შეიქმნება, შეიქმნა, შექმნილი და იქნება – იქნა, იქნეს. იქნება** ფორმა თანამედროვე ქართულში დამოუკიდებლად გამოიყენება, იგი მომავალ დროს გამოხატავს **არის, იყო** მეშველი ზმნის პარადიგმაში, ხოლო **იქნა** ფორმა დამოუკიდებლად აღარ გამოიყენება და მხოლოდ ანალიზური წარმოების ვნებითის ფორმებში გვხვდება. ამ პროცესებისათვის ერთგვარი ბიძგი თარგმნილ ლიტერატურასა და სხვა ენების გავლენას უნდა მიეცა (ლვინაძე 1989, 269-270). რა თქმა უნდა, გრამატიკალიზაციის პროცესისათვის სხვა გარემოებებთან ერთად აღნიშნულიც

⁹ ჩვეულებრივ, გარკვეული სემანტიკის ზმნები (კერძოდ, ეგზისტენციალური, გრძნობა-აღქმის, მოძრაობა-გადაადგილების ზმნები) განიცდიან გრამატიკალიზაციას (Bybee, Perkins, Pugliuca, 1994).

ხელშემწყობ ფაქტორად შეიძლება ჩაითვალოს. გრამატიკალიზაციის პროცესს და **იქნების / იქნება** ზმნური ფორმის მოდალურ ნაწილაკად ქცევას ასევე ხელი შეუწყო მისმა სემანტიკამ: ის, რაც მომავალს განეკუთვნება, გაიაზრება როგორც **სასურველი ან სავარაუდო**. ამას ადასტურებს ისიც, რომ **იქნება** რამდენიმე გამოთქმაში გვხვდება, რაც მისი პრაგმატული გამოყენების არეალს აფართოებს და სასურველობის / შესაძლებლობის სემანტიკას წამოსწევს წინ: ასეთებია: **ერთხელაც იქნება** = შესაძლოა; **არ იქნების / არ იქნება** = არ შეიძლება (ჯორბენაძე 1993, 270; შარაშენიძე 2010).

საშუალო ქართულშივე დასტურდება ისეთი კონტექსტები, რომლებშიც ფაქტის **სასურველობა** წინ წამოწეული, თუმცა **იქნება** ფორმა ზმნური ფუნქციითაა გამოყენებული:

(1) „და თუ დაათხოვს, **ხომ კარგი იქნება**, თუ არა და, მუახლედ ჰყუანდეს“ (ქსძ I, გვ. 527).

ეგების / ეგება „გება“ საწყისისაგან ნაწარმოები ენიანი ენებითის ფორმაა და აღნიშნავს **შესაძლებლობას, ვალდებულებას ან შესაძლებლობის ფარგლებში მოქმედების შესრულების აუცილებლობას**. ძველი ქართული ენის ლექსიკონებში ეს ფორმა შესულია საწყისად და პირიან ზმნად და განმარტებულია ამგვარად: გება – შეძლება, ჯერ-ყოფა (აბულაძე 1973); ნუთუ ეგების – შეიძლება (ი. იმნაიშვილი 1986); გება – შეიძლება, არ ეგებოდა – არ შეიძლებოდა (ყაუხჩიშვილი 1959); არ ეგების – არ შეიძლება, არ იქნება, არა ჯერ არს (ქეგლ). ძველ ქართულში ეს ზმნური ფორმა დასტურდებოდა უწყვეტელში, უწყვეტლის ხოლმეობითსა და I კავშირებითში. ამ ზმნას ძველ ქართულშივე ჰქონდა მოდალური სემანტიკა, რადგან გამოხატავს მთქმელის **დამოკიდებულებას, განწყობას ფაქტისადმი ან რეალობისადმი**. ამ ზმნის სემანტიკა აღმოჩნდა ის საფუძველი, რამაც გრამატიკალიზაციის შედეგად ზმნური ფორმა მოდალურ ნაწილაკად აქცია და მასში ვარაუდის, ეჭვის, სურვილის, თხოვნის სემანტიკა განავითარა.

(2) „მას რომე საქმენი და ომნი გარდაუქდიან, ყველასა მოთულა **არ ეგების**“ (ამირ., 397, 3).

(3) „იმისი გარეშეცევა **ალარ ეგებოდა**, ხელმწიფისა სინანული უსარგებლოდ დავინახე“ (თეიმ. II, 217, 25).

(4) „შენ ჩემი რამინისაგან მოწყუედა მაშინ შეგიძლია, რა კაცისა დაბადება შენგან **ეგებოდეს**“ (ვისრ. 105, 21)

საშუალ ქართულშივე ჩნდება ეს ფორმას ემანტიკურად შეცვლილი და ნაწილაკური ფუნქციით. ამგვარ კონსტრუქციაში ის უკვე კავშირებითი კილოს ზმნას დაერთვის:

(5) „**ეგების** სხვაც რამ **ვასმინო**, – მე ესე მეიმედევდა“ (თეიმ. II, 109, 82).

ლამის ზმნური ფორმა გავრცელებულია ძველი ქართულის წერილობით ძეგლებში. მისი სალექსიკონო განმარტება ამგვარია: ვლამი – ვაპირებ (საბა 1991); ლამა, ლამვა – მსურს, მნებავს, მინდა (ჩუბინაშვილი 1984); ლამა – ნდომა, ნადილი (აბულაძე 1973). ლამის, ლამობს – ცდილობს, სურს, ისწრაფვის (ქეგლ). ზმნის მნიშვნელობაა სურვილი, ნდომა, ცდა, სწრაფვა, ნადილი, რაც სუბიექტური მოდალობის განმსაზღვრელი სემანტიკაა (შარაშენიძე 2010). **ლამის** ზმნა, ძირზე **-ობ** სუფიქსდართული, თანამედროვე ქართულშიც გამოიყენება და სუბიექტის **ცდას, სწრაფვას, სურვილს** გამოხატავს. ნაწილაკად ქცევის პროცესში მისი სემანტიკა ამ მიმართულებით განავითარა: ის, რაც სუბიექტური განცდით იწყება, შესაძლებელ ქმედებად ესახება მთქმელს. რამდენადაც სურვილი პროცესის საწყისი ეტაპია, ნაწილაკურ ფორმაში ეს მნიშვნელობა განზოგადდა და ახალი შინაარსით დაიტვირთა: „თითქმის, ცოტალა აკლია, რომ... სულ ცოტაც, კინალამ“ (ქეგლ): **ლამის = სურს, ცდილობს > [შესაძლებელია] > ლამის = თითქმის, კინალამ.**

მოცემულ ზმნათა ლექსიკური მნიშვნელობის გაანალიზებამ გამოავლინა, რომ გრამატიკალიზაციის პროცესის შედეგად მიღებული მოდალური ნაწილაკების სემანტიკა დაეფუძნა მათ ლექსიკურ მნიშვნელობას და ფორმაუცვლელ

ელემენტად ქცევის შემდგომ უფრო კონკრეტული მოდალური სემანტიკის მატარებელი გახდა.

4.7.2. სინტაქსური კონსტრუქცია – სამივე ზმნურ ფორმას მსგავსი კონსტრუქცია ახასიათებდა, რამაც ხელი შეუწყო მათი გრამატიკალიზაციის პროცესს. ძველ ქართულში ისინი, მართალია, დამოუკიდებელ ზმნებად გამოიყენება და ასევე გამოკვეთილი ლექსიკური მნიშვნელობაც აქვთ, მაგრამ ისინი ხშირად გვევლინებიან **მასდარულ ან ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში** და ფუნქციასა და მნიშვნელობას სხვა ფორმებთან მიმართებით გამოხატავენ.

ეგების ზმნა ამ მხრივ ყველაზე მკვეთრად ავლენს ამ თავისებურებას. კონტექსტთა გაანალიზებამ აჩვენა, რომ **ეგების** ზმნა შინაარსობრივად უკავშირდება ან **საწყისს** (მარტივ ნინადადებაში) ან **ზმნას** (რთულ ქვენყობილ ნინადადებაში) და ამგვარად გამოხატავს აღნიშნული მოქმედების შესრულების შესაძლებლობა-შეუძლებლობას. ეს იმაზე უნდა მიუთითებდეს, რომ ძველი ქართულის დონეზე დამოუკიდებლად გამოყენებული **ეგების** ფორმა სუსტია სრული ლექსიკური შინაარსის გადმოსაცემად და მიემართება საწყისს ან სხვა ზმნას, რათა მათი საშუალებით გადმოცემული მოქმედების შესრულების შესაძლებლობა-შეუძლებლობა გამოხატოს. ძველ ქართულში მასდარული კონსტრუქცია ძირითადად გვევლინება საწყისის **ვითარებითი ბრუნვის ფორმით** – „**ეგების ყოფად**“, ხოლო საშუალ ქართულში ამ კონსტრუქციის ბრუნვის ფორმა იცვლება და მკვიდრდება – **ეგების + მასდარი (საწყისი) სახელობით ბრუნვაში**:

ცხრილი № 3: ეგებ ფორმის კონსტრუქციები:

ეგების / არ ეგების + მასდარი ვითარებით თი ბრუნვის ფორმით	ეგების / არ ეგების + მასდარი სახელობით თი ბრუნვის ფორმით / დამოკიდებული წი- ნადადების ზმნა	ეგების / ეგება / ეგებ ნაწილაკი + ზმნის კავშირებითი ან თხრობითი კილოს ფორმა
(6) „თქუა იოდასაფ: ვითარ ეგების ესე ყოფად? !“ (ბალავა- რიანი)	(7) „ჯელის მოჭრაარ ეგების “ (ქსდ I, 149, 68) (8) „ყოველთა მეფეთ- მეფე ხარ და არ ეგე- ბის , თუმცა მათ კაც- თა ამბავი არა სცა- ნით .“ (ამირ., 12,11)	(9) „ ეგების ჩვენ უფ- რო მარჯვეს გზა- ზედ დავიბაროთ , ქა- ლაქს ნულარ მოვა.“ (ქსდ, II, 446); (10) „დედამთილის საქონელი ეგებ სხვამ მოიპარაო “. (ბესიკი, 166, 99)

ანალოგიური ვითარებაა **იქნების / იქნება** და **ლამის** ფორმებთან დაკავშირებით. ეს ზმნებიც დასტურდება რო-
გორც მასდარულ, ისე ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციებში:

მიემართება სანყისს:

(11) „განირვა და **დავინყება** ჩემგან შენი **არ იქნების**“
(ვეფხ.435დ)

(12) „განგებისა **შეცვლა არ იქნება**, რაც ღმერთსა გაუ-
გია, ის იქნება.“ (რუსუდ. 10, 23)

(13) „თურე არა **ლამის მოცემასა** ქალთა მნათობთასა.“
(ამირ., 239,4)

(14) „ლეონს კაცი გაუძახა და თრევით მოიღეს, **მოკვლას
ლამოდა**“ (საბა, 29, 28)

ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში:

(15) „თუ სამნივე ერთად არ გამოხუალთ, **არ იქნებისო**“
(ამირ. 144, 2)

(16) „**არ იქნების**, თუ თქვენც არ ნახავთ მამულსა თქუენ-
სა.“ (რუსუდ. 387, 26)

(17) „*იქნების, რომე თორმეტი ლიტრისანი იყოს*“ (ქსძ I, 513)

(18) „*მომიხველ სიძედ ჩემდა და ვლამი, რომე ჩემსა სიბერესა შინა ვნახე ასულისა ჩემისა კეთილი დღე*“ (რუსუდ. 353,34)

აღნიშნული კონსტრუქციები შეიძლება გარდამავალ საფეხურად ჩაითვალოს მოცემულ ზმნურ ფორმათა ნაწილაკად ქცევის გზაზე.

მასდარული კონსტრუქცია ძველ ქართულში გავრცელებული კონსტრუქცია იყო. საშუალ და თანამედროვე ქართულში მისგან მივიღეთ, ერთი მხრივ, მიმდებარე კონსტრუქცია (ნავიდა ამხანაგის სანახავად), ხოლო მეორე მხრივ, ჰიპოთაქსური კონსტრუქცია კავშირებითი კილოს შემცველი დამოკიდებული წინადადებით (კოტინოვი 1986, 82). სწორედ საშუალი ქართულიდან იწყება დიდი ცვლილებები, რაც ორი მომართულებით განვითარდა: ერთ მიმართულებად ჩანს ის გარემოება, რომ ძველი ქართულის რამდენიმე მოდალური ზმნა დეკატეგორიზაციას განიცდის და ზმნური ფუნქციიდან ნაწილაკურ ფუნქციაზე გადადის (უნდა, ეგებ, ლამის, იქნებ...). მეორე მიმართულებად კი გვევლინება ბივერბალური, ანუ ორზმნიანი კონსტრუქციების ჩამოყალიბება, რაც თანამედროვე ქართულში ფართოდ განვითარდა. ბივერბალური კონსტრუქცია ისეთი სინტაქსური კონსტრუქციაა, რომლის პირველი კომპონენტი მოდალური ზმნაა (მინდა, მსურს, მემიძლია, ვლამოვ, ვცდილობ...), ხოლო მეორე კომპონენტი – კავშირებითი კილოს ფორმა (ავამაღლო, ვწერო, ვხატო...) და მათ საერთო ქვემდებარე შეესაბამება წინადადებაში (კოტინოვი 1986, 98). ეს ყოველივე უკავშირდება მოდალობის კატეგორიის გამოხატვის საშუალებების ცვლილებებს, ჩამოყალიბდა ახალი სისტემა, რამაც გამოიწვია როგორც ფუნქციურად, ისე სინტაქსურად განსხვავებული ენობრივი მოდელები.

4.7.3. გრამატიკალიზაცია და სემანტიკური გადაწევა – სპეციალიზაცია – ეგებ, იქნებ, ლამის ფორმათა ნაწილაკად

ქცევის პროცესის ანალიზის პირველი საკითხი არის ის, თუ როგორ მიემართება ერთმანეთს ფორმისა და ფუნქციის ცვლილება. როგორც საშუალო ქართულის მასალის ანალიზი ავლენს, ცვლილება დაიწყო ზმნური ფორმების სემანტიკის დაეინროებითა და მათი სპეციალიზაციით. სპეციალიზაცია ნიშნავს მნიშვნელობის დაეინროებას და ახლად გამოვლენილი გრამატიკული ფუნქციის ჩამოყალიბებას. ახალი გრამატიკული ფორმა დაერთვის ზმნის თხრობითი ან კავშირებითი კილოს ფორმას და ამგვარად იქმნება კონსტრუქცია, რომელიც რამდენიმე მოდალურ სემანტიკას გამოხატავს და სხვადასხვა პრაგმატულ კონტექსტში გვხვდება.

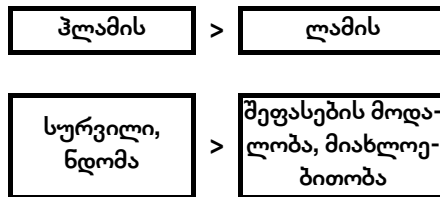
იქნების > იქნებ, ეგების > ეგებ: იქნებ და ეგებ ნაწილაკები თანამედროვე ქართულის ლექსიკონებში (ქეგლ, ქართული ლექსიკონი) სინონიმურ ერთეულებად არის მიჩნეული. გამოხატავს იმედსა და შესაძლებლობას. ამ ორი ფორმის მსგავსი მნიშვნელობა და ასევე მსგავსი ცვლილების გზა საშუალო ქართულშივე ვლინდება. ჯერ კიდევ ზმნური ფუნქციის მქონე ეს ორი ფორმა ზოგჯერ ერთი ტექსტის ვარიანტულ ნაკითხვას წარმოადგენენ (შარაშენიძე 2010, 174). ერთგვარად, და ასევე, ერთ ეპოქაში (XV საუკუნიდან), განვითარდა მათი სემანტიკური გადანევა, ანუ სპეციალიზაცია, **ეების > ება** ცვლილება და მორფოლოგიური რედუქცია, ანუ ზმნური დაბოლოების დაკარგვა:

ეგების > ეგება > ეგებ

იქნების > იქნება > იქნებ

შესაძლებლობის
ფარგლებში მოქმე-
დების შესრულების
/ არ შესრულების
კატეგორიულობა > შესაძ-
ლებ-
ლობა > სასურ-
ველობა > ვარა-
უდი > დაეჭვე-
ბა.

ჰლამის > ლამის ფორმამ შედარებით ნაკლები ცვლილება განიცადა, რაც პირის ნიშნის დაკარგვით დასრულდა. თუმცა არსებობა გააგრძელა როგორც ნაწილაკური, ისე ზმნური ფორმით. საშუალო ქართულში ერთმანეთის პარალელურად არსებობდა ორი ფორმა: **(ჰ)ლამის** და **(ჰ)ლამობს** (ჯორბენაძე 1993, 268). თანამედროვე ქართულში **ლამის** მოდალური ფორმა არა მხოლოდ კავშირებითი კილოს, არამედ თხრობითი კილოს ფორმებთან გვხვდება და შეფასებით მოდალობას, მიახლოებითობას (**კინალამ, თითქმის** მნიშვნელობით) გამოხატავს.

4.8. შეიძლება ფორმის გრამატიკალიზაცია

შეძლება ზმნა ძველ ქართულშივე მოდალური შინაარსის იყო. იგი რთული ზმნის სახით გამოიყენებოდა, რომლის პირველი ნაწილი იყო სახელი – „**ძალ**“ „ძალა, შეძლება, ძლიერება“, ხოლო მეორე ნაწილი კი – ზმნური **ცემა / დება**. პირის ნიშნები სწორედ მეორე ნაწილს დაერთვოდა და ასევე მასზე აისახებოდა უღლებასთან დაკავშირებული ცვლილებები. **შეძლება** ზმნა სხვადასხვა ფორმით დასტურდებოდა ძველ ქართულში. ძველ ქართულშივე, X საუკუნიდან, ჩნდება „შემიძლია, შეგიძლია“ ფორმები (სარჯველაძე 1984, 413), მაგრამ რთული ზმნა არსებობას ისევ აგრძელებს.

მოდალური სემანტიკა **შეძლება** ზმნას ახალ ქართულშიც გადმოჰყვა. **შეძლება** ზმნამაც განიცადა გრამატიკალიზაცია, თუმცა, **უნდა** ფორმისაგან განსხვავებით, ზმნის ნაწილაკად ქცევის პროცესი არ არის დასრულებული (ჰარისი 1995). თანამედროვე ქართულში აქტიურად გამოიყენება როგორც

ზმნა, ისე გრამატიკალიზაციის შედეგად მიღებული **შეიძლება** ფორმა.

გრამატიკალიზაციის პროცესის დაუსრულებლობაზე მიუთითებს რამდენიმე გარემოება:

1. **შეიძლება** ფორმის შემდეგ შესაძლებელია **რომ** კავშირის გამოყენება:

შეიძლება ნავიდე / შეიძლება, რომ ნავიდე.

2. **არ** ნაწილაკი გამოიყენება მოდალური ფორმის პრეპოზიციისაშიც და პოსტპოზიციისაშიც:

არ შეიძლება ნავიდე / შეიძლება არ ნავიდე.

3. **შეიძლება** ზმნას უძღვის წინ ან მოსდევს მას:

შეიძლება ნავიდე / ნავიდე შეიძლება.

ქვემოთ მოცემულ ცხრილში წარმოდგენილია მონაცემები ქართული ენის ეროვნული კორპუსიდან (GNC). **შეიძლება** ზმნის სხვადასხვა ფორმის გამოყენების სიხშირე კარგად ავლენს, რომ მიუხედავად ზმნური ფორმის მრავალგვარობისა, ყველაზე მეტი გამოყენება მაინც **შეიძლება** მოდალური ფორმას უკავშირდება (1698). თუმცა ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონებში ეს ფორმა არ არის ნაწილაკის ფუნქციით დაფიქსირებული. ქეგლ-ში მითითებულია, რომ **შეიძლება** გვხვდება მხოლოდ გარდაუვალი სტატიკური ზმნის მესამე პირის ფორმით და მხოლოდ ანმყოს წრის მწკრივებში. ხოლო „ქართულ ლექსიკონში“ მხოლოდ **შეიძლება** საწყისია შეტანილი.

ცხრილი № 4: **შეიძლება** ქართული ენის ეროვნულ კორპუსში:

ძველი და საშუალო ქართული	ახალი ქართული	
ძალ უძს – 2	შემიძლია – 206	შევეძელი – 23
ძალ უც – 19	შეგიძლია – 105	შეძელი – 2
ძალმიც – 31	შეუძლია – 223	შეძლო – 57
ვერ ძალმიც – 15	შეგვიძლია – 46	შევეძელით – 7
არ ძალმიც – 2	შეგიძლიათ – 48	შეძელით – 1
უძღავს – 21	შეუძლიათ – 39	შეძლეს – 2

მიძლავს – 17 გიძლავს – 12 შემძლებელ არს – 603 შემძლებელ ვარ – 119 შემძლებელ ხარ – 113 შესაძლებელ არს – 418 შეუძლებელ არს – 307 შემიძლია – 54 შეგიძლია – 31 შეუძლია – 95 შეიძლების – 2 შეიძლება – 7	შევძლებ – 11 შეძლებ – 1 შეძლებს – 23 შევძლებთ – 4 შეძლებთ – 6 შეძლებენ – 0 შესაძლებელია – 110 შეუძლებელია – 72 შესაძლოა – 46 შეიძლება – 1698	შევძლებ – 11 შეძლებ – 1 შეძლებს – 23 შევძლებთ – 4 შეძლებთ – 6 შეძლებენ – 0 შევძლებდი – 7 შეძლებდი – 1 შეძლებდა – 30
--	--	---

შეიძლება სხვა გრამატიკალიზებულ ფორმებთან რამდენიმე მსგავსებას ავლენს:

1. ძირითადი კონსტრუქცია ნარმოდგენილის **საწყისისა** და **შეიძლება** ზმნის კომბინაციით – **საწყისი + შეიძლება / შეიძლება + საწყისი**:

(1) დალევა არ შეიძლება არყის.

(2) არ შეიძლება შესვლა.

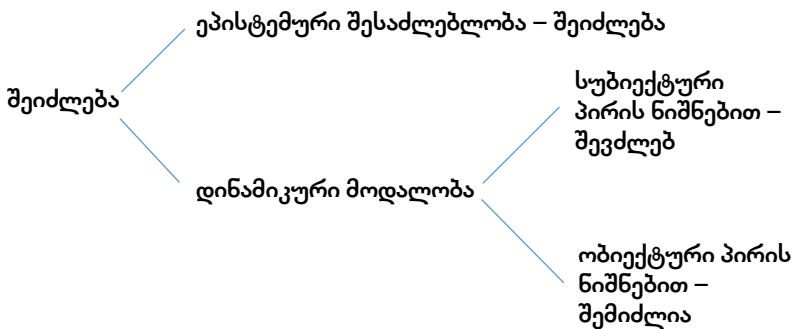
2. გვხვდება როგორც ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში, ასევე ბივერბალურ კონსტრუქციაში, როცა მაკავშირებელი საშუალება მოშლილია და **შეიძლება** ზმნასთან ერთად გამოიყენება:

(3) არ **შეიძლება**, [რომ] სადმე რამე კვალი არ არსებობდეს.

(4) ზოგიერთი **შეიძლება გაასამართლონ** კიდევ.

თანამედროვე ქართულში კარგად ჩანს განვითარების ეტაპი, განსაკუთრებით ეს ვლინდება სასვენ ნიშნებთან დაკავშირებით, **შეიძლება** ზოგჯერ მძიმეებშია მოქცეული, ზოგჯერ მის შემდეგ იწერება მძიმე, ზოგჯერ კი მძიმე არაა გამოყენებული და ზმნას პირდაპირ უკავშირდება.

შეძლება მოდალურმა ზმნამ სხვადასხვა სემანტიკა განი-
 ვითარა და იგი გამოხატავს როგორც ეპისტემურ შესაძლებ-
 ლობას (**შეიძლება**), ასევე დინამიკურ მოდალობას (**შევძლებ,**
შემიძლია). მისი სრული რენალიზის პროცესი თანამედროვე
 ქართულში არაა დასრულებული, თუმცა ფორმის დეკატეგო-
 რიზაციის, ანუ დევერბალიზაციის პროცესი ნამდვილად დაწ-
 ყებულია და **შეიძლება** უკვე მოდალურ ნაწილაკის, ანუ მოდა-
 ლობის კატეგორიის გამომხატველ საშუალებად გვევლინება.

თავი 5

5.1. მოდულობის სიტემის ზოგადი ანალიზი თანამედროვე ქართულში

მოდულობის კატეგორიის გამოხატვის ის სისტემა, რომელიც თანამედროვე ქართულში არსებობს, დაახლოებით XV საუკუნიდან გრამატიკალიზაციის პროცესის შედეგად ყალიბდება. ესაა კომბინაცია, რომლის შემადგენელია მოდალური სემანტიკის გამომხატველი დამხმარე ელემენტი (დამხმარე ზმნა, მოდალური ნაწილაკი) და ძირითადი ზმნის პირიანი ფორმა. მოდალური სემანტიკა იცვლება მოდალური ელემენტის ჩანაცვლების შედეგად, მაგრამ სხვა კატეგორიებისა და მნიშვნელობის გამოხატვა ეკისრება ძირითად ზმნას.

საზოგადოდ, მოდალური დამხმარე ზმნის ჩამოყალიბების სამი გზა არსებობს:

1. დამოუკიდებელი ზმნისგან მიიღება მოდალური დამხმარე საშუალება;

2. ორშემადგენლიანი სტრუქტურიდან (bi-clausal) ერთშემადგენლიან (mono-clausal) სტრუქტურაზე გადასვლა;

3. მნიშვნელობის ცვლილება (ჰარისი 1995, 195).

ქართული სამწერლობო ენის მონაცემებით, განვითარების სამივე გზა კარგად ჩანს. ქართულ ენაში ცვლილების პროცესი ხანგრძლივი დროის განმავლობაში და კომპლექსურად მიმდინარეობდა. ერთი მხრივ, მოდალური სემანტიკის გამომხატველი სპეციალური ზმნები (ჯერ-არს, ჯამს...) ნაკლები სიხშირით გამოიყენებოდა, მეორე მხრივ, საშუალო ქართულის პერიოდიდან დაიწყო მოდალური სემანტიკის მქონე რამდენიმე ზმნის (უნდა, ძალ-უც, ეგების, იქნების, ჰლამის) დევერბალიზაცია და ნაზმნარი მოდალური ელემენტების ჩამოყალიბება. გარდა ამისა, ჩნდება მოდალური სემანტიკის გამომხატველი რამდენიმე ნაწილაკი.

მოდულობის კატეგორიის კვლევისას აუცილებლად უნდა დაისვას ორი საკითხი: ერთი მხრივ, გასათვალისწინებელია უნივერსალია – რაც ზოგადია ბევრი ენისათვის და მეორე მხრივ, უნდა გამოიკვეთოს კონკრეტული ენის ის მონაცემები,

რომლებიც ენაში მოდალობის სემანტიკის გამოხატვას ემსახურება. ქართული მორფოლოგიურად მდიდარ ენათა ჯგუფს განეკუთვნება. ამდენად, მასში კარგად ვლინდება როგორც უნივერსალიები, ასევე ენობრივი მონაცემების ახალი ფუნქციითა და სემანტიკით დატვირთვის შემთხვევები. მოდალობის კატეგორიის გამოხატვაც სწორედ ამ ორი მიმართულებით წარიმართა ქართულში.

მოდალობის კატეგორიის კვლევისას უპირველესად დგება საკითხი იმის შესახებ, რა სახის კატეგორიას განეკუთვნება იგი – არის მხოლოდ სემანტიკური კატეგორია, თუ არის სემანტიკურ-გრამატიკული კატეგორია? საკითხის ამგვარად დასმის შემდეგ პალმერი ცალსახად პასუხობს, რომ მოდალობა განეკუთვნება სემანტიკურ-გრამატიკულ კატეგორიათა რიცხვს (პალმერი 2013, 1). მოდალობა გულისხმობს მთქმელის დამოკიდებულებას ფაქტისადმი, მის მოსაზრებას ფაქტის შესახებ, მაგრამ ენებში ეს განსხვავებული სისტემებით ვლინდება. ზოგ ენაში ამ დამოკიდებულებას სპეციალური მოდალური ზმნების გამოხატავენ, ზოგ ენაში კი ნაწილაკები. გარდა ამისა, გამონათქვამის შინაარსს განაპირობებს იმ კატეგორიათა მონაცემებიც, რომლებიც შესიტყვებაში აისახება. ქართული ენისათვის ეს მით უფრო თვალსაჩინოა, როცა მოდალური სემანტიკის გამომხატველი ფორმა ძირითადი ზმნის პირიან ფორმას უკავშირდება, ხოლო შედეგად კი კომპლექსურ, რთულ სემანტიკას იღებს. ამ შინაარსში აუცილებლად აისახება როგორც მოდალური ელემენტის სემანტიკა, ასევე ის მნიშვნელობები, რაც ძირითად ზმნას აქვს. მოდალური ნაწილაკი რომელიმე მწკრივის ფორმას დაერთვის, მწკრივი კი ქართულში რთულ კატეგორიად განიხილება და იგი მოიცავს როგორც პირისა და რიცხვის, ისე დროის, კილოს, ასპექტისა და, გარკვეულ შემთხვევებში, სხვა კატეგორიებსაც. ამდენად, მოდალობის კატეგორიის კვლევისას სწორედ ეს კომპლექსური სემანტიკა იქნება გასათვალისწინებელი.

მოდალური სემანტიკა, თავის მხრივ, ორ ფუნდამენტურ სახეობად იყოფა – ესაა ეპისტემური და დეონტური მოდალობა. ეს ორი სახე მნიშვნელოვნად განსხვავდება ერთმანეთისა-

გან და როგორც პალმერი აღნიშნავს, აუცილებელია მოიძებნოს ის გარემოებები, რომლებიც მათ გააერთიანებს ერთ კატეგორიაში (პალმერი 2013, 2). ამას ემატება ისიც, რომ ერთი მოდალური ფორმა ზოგჯერ სხვადასხვა სემანტიკას გამოხატავს. ამის მაგალითად პალმერს მოჰყავს ინგლისურის *can* და *will* მოდალური ზმნები, მათ შეიძლება გამოხატონ როგორც შესაძლებლობა (ability) და ნება (volition), ასევე მომავალი დრო და სხვა მოდალური სემანტიკაც. იგივე შეიძლება ითქვას ქართულის **უნდა** ფორმაზე, რომელიც გამოხატავს როგორც სურვილს, ისე აუცილებლობას, ვალდებულებას, გადანიშნულებას, ვარაუდს და ასე შემდეგ. ამდენად, დგება საკითხი იმის შესახებ, რომ **აუცილებელია გამოიყოს და გაიმიჯნოს მთავარი, ცენტრალური მნიშვნელობა და პერიფერიული, მეორეული, არაძირითადი მნიშვნელობა**. გარდა ამისა, გასათვალისწინებელია, რომ მოდალური სემანტიკა შეიძლება სხვა საშუალებებითაც გამოიხატოს, მაგალითად, ლექსიკური მნიშვნელობის მქონე ზმნებით, ან შესიტყვებებითა და ფრაზებით. აქ აუცილებლად დადგება საკითხი, თუ რა ჩაითვალოს მოდალობის გამოხატვის ძირითად საშუალებად ენაში. ამისათვის კი მნიშვნელოვანია, გამოიკვეთოს ის ენობრივი საშუალებები, რომლების მოდალობის **მუდმივ** გამოხატულებად გვევლინებიან ენაში.

ამდენად, ის კრიტერიუმები, რომლებიც მოდალობის კატეგორიის მანარმოებლების გამოსაკვეთად იქნება მნიშვნელოვანი, ამგვარად შეიძლება ჩამოყალიბდეს:

1. არ წარმოადგენს ულლებად ზმნებს;	უნდა, შეიძლება, იქნებ, ეგებ...
2. უშუალოდ უკავშირდებიან ზმნურ ფორმებს	უნდა ნავიდე (# უნდა თბილისში ნავიდე)
3. ძირითადად განსაზღვრულია მათი პოზიცია ზმნასთან – უმეტესად ისინი წინ უძღვიან ზმნურ ფორმას;	უნდა ნავიდე (# ნავიდე უნდა) იქნებ გავაკეთო (# გავაკეთო იქნებ) ეგებ მომეხმარო (# მომეხმარო ეგებ)

4. მათი ჩანაცვლებისას (სუბსტიტუციისას) იცვლება მოდალური სემანტიკა;	უნდა წავიდე – შეიძლება წავიდე
5. უარყოფითი ნაწილაკი თავსდება მოდალური ელემენტის წინ და ძირითადად ეს პოზიცია ფიქსირებულია;	არ უნდა წავიდე (# უნდა არ წავიდე)
6. ზმნის უღლებისას არ იცვლიან ფორმას, იცვლება მხოლოდ ზმნური ფორმა	უნდა მივდიოდე, უნდა მიდიოდე, უნდა მიდიოდეს, უნდა წავიდე, უნდა წახვიდე...
6. თავისუფლად ვერ თანაარსებობს ერთ ზმნასთან დაკავშირებული ორი მოდალური ფორმა	# უნდა შეიძლება წავიდე # უნდა იქნებ წავიდე

ეს კრიტერიუმები მეტ-ნაკლებად საერთოა ყველა მოდალური ფორმისთვის, თუმცა შესაძლოა თითოეული მოდალური ფორმა არ აკმაყოფილებდეს ყველა კრიტერიუმს. მაგალითად, დინამიკური მნიშვნელობით გამოყენებული **შეძლება** მოდალური ზმნა იცვლება არა მარტო პირების მიხედვით, არამედ სუბიექტური და ობიექტური უღლების მიხედვითაც; შესაძლებელია ზოგიერთი მოდალური ფორმა უშუალოდ არ უკავშირდებოდეს ზმნას და მათ შორის მოთავსდეს წინადადების რომელიმე წევრი; ასევე შესაძლოა ორი მოდალური ფორმა ერთად დასტურდებოდეს, მაგრამ ამ შემთხვევაში სემანტიკა სკოპუსის (მოდალური ფორმის შინაარსის გავრცელების არეალი) მიხედვით იცვლება. თუმცა ამ კრიტერიუმთან გან რამდენიმეს მაინც ყველა მოდალური ფორმა აკმაყოფილებს.

მოდალობის სახეების განსაზღვრისთვის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანის ტესტია გამონათქვამის შინაარსის ანალიზი პარაფრაზირების მეთოდის გამოყენებით:

გამონათქვამი	პარაფრაზი	მოდალობის სახე
დავითი ახლა შეიძლება იყოს თბილისში.	„შესაძლებელია, რომ...“ – გარკვეული გარემოებების გათვალისწინებით, მაგალითად, ცოდნაზე დაფუძნებით, მთქმელი ასკვნის, რომ დავითი ახლა თბილისშია.	ეპისტემური შესაძლებლობა
დავითი ახლა უნდა იყოს თბილისში.	„აუცილებელია, რომ...“ – მთქმელის ცოდნის გათვალისწინებით, დავითი ახლა აუცილებლად არის თბილისში.	ეპისტემური აუცილებლობა
დავითი ახლა უნდა იყოს თბილისში.	„სავალდებულოა, რომ...“ – არსებობს გარემოებები, რომელთა გათვალისწინებით დავითი ვალდებულია, რომ თბილისში იყოს.	დეონტური მოდალობა

ეპისტემური და დეონტური მოდალობა ძირითადი სახეობებია მოდალობისა და ისინი განსხვავდება იმის მიხედვით, თუ რას ეფუძნება გამონათქვამი: მთქმელის ცოდნას თუ გარკვეული გარემოებების შედეგად არსებულ ვალდებულებას.

5.2. შესაძლებლობა და აუცილებლობა

შესაძლებლობა და აუცილებლობა მოდალობის კვლევით სათვის საყრდენ, ცენტრალურ, მთავარ სემანტიკას წარმოადგენს. ეპისტემური მოდალობა, რომლის მთავარ მახასიათებელს წარმოადგენს მთქმელის ცოდნაზე დამყარებული რწმენა, მოიცავს **ეპისტემური შესაძლებლობისა და ეპისტემური აუცილებლობის** მნიშვნელობას.

5.2.1. ეპისტემური შესაძლებლობა

ეპისტემური შესაძლებლობა ეფუძნება მნიშვნელობას „შესაძლებელია, რომ...“ „რამდენადაც ჩემთვის ცნობილია, შესაძლებელია რომ...“. ეს მნიშვნელობა მიემართება უფრო მეტად პროპოზიციას, ვიდრე მოქმედებას (პალმერი 2013, 30). მთქმელი გამონათქვამის ფარგლებში გულისხმობს იმ გარემოებებს, რომლებიც განაპირობებს მის დასკვნას ზმნით გამოხატული მოქმედების შესაძლებლობის შესახებ. **შესაძლებლობა შესაძლოა** სხვადასხვა სემანტიკური ნიუანსით იყოს გამოხატული, ხშირად ამგვარ წინადადებაში პირველი პირის ფორმაა და მისი მოსაზრება სხვა მოდალური ინდიკატორებით იყოს გაძლიერებული.

(1) „**მაგას ვფიქრობდი მეც, ამხანაგთან გამხელა არ შეიძლება** ამის, არაფრით არ დამრთავს ნებას.“ (ჭ. ამირეჯიბი, *დათა თუთაშხია*)

(1) წინადადებაში **შეიძლება** მოდალური ზმნა **არ** უარყოფითი ნაწილაკით შესაძლებლობის უარყოფას გამოხატავს. **შეიძლება** მიემართება საწყისს – **გამხელა**. შესიტყვების მნიშვნელობა ეპისტემურია, რადგან მთქმელი დასკვნას საკუთარი ცოდნისა თუ რწმენის საფუძველზე გამოთქვამს, ამას კი უფრო მკვეთრად მიაწინებს წინადადებაში წარმოდგენილი და მოდალობის გამომხატველი შესიტყვების წინა პოზიციაში არსებული ფრაზა „**მაგას ვფიქრობდი მეც**“. მოცემულ წინადადებაში ეპისტემური მოდალობის მნიშვნელობა მოდალური ინდიკატორითაც არის წარმოდგენილი (ამის შესახებ ცალკე თავში იქნება მსჯელობა). წინადადების სემანტიკა გულისხმობს პროპოზიციას, რაც ეფუძნება მთქმელის მიერ წინასწარ გაანალიზებულ დასკვნას. განხილული წინადადება ავლენს **შეიძლება** მოდალური ზმნის როგორც ეპისტემურ სემანტიკას, ასევე წინადადების სტრუქტურაშივე წარმოდგენს ეპისტემური მოდალობის ინდიკატორს. მოცემულ კონტექსტში უარყოფითი ნაწილაკით წარმოდგენილი **შეიძლება** უშუალოდ დაკავშირებული საწყისთან (გამხელა არ შეიძლება).

ეს ძირითადი კონსტრუქციაა – ხშირად საწყისი უშუალოდ უკავშირდება **შეიძლება** მოდალურ ზმნას. თუმცა, რამდენადაც **შეიძლება** ფორმის გრამატიკალიზაცია ბოლომდე დასრულებული არაა, წინადადებაში მოდალური ზმნა სხვა წევრებით არის გათიშული:

(2) *ფეხმძიმე ქალებისთვის წამლების მიღება ზოგადად შეიძლება, მაგრამ ყველა წამლის – არა.*

(3) *რა ასაკიდან შეიძლება ბავშვისთვის თაფლის მიცემა?*

(4) *არ შეიძლება ჯვრის ტანსაცმლის ზემოდან ტარება.*

მოცემულ წინადადებებში **შეიძლება** გათიშულია მასთან დაკავშირებული საწყისისგან (*მიღება შეიძლება, შეიძლება მიცემა, არ შეიძლება ტარება*) ერთი, ორი, სამი და შესაძლებელია მეტი სიტყვითაც. ამ თვალსაზრისით **შეიძლება** მოდალური ზმნა განსხვავდება **უნდა** მოდალისგან, რომელიც პრეპოზიციურია ძირითად ზმნასთან და ამავე დროს უშუალოდ უკავშირდება მას.

(2), (3) და(4) წინადადებები ასევე ავლენენ ეპისტემური შინაარსის **ნეიტრალურ** გაგებასაც, რაც იმას ნიშნავს, რომ შესაძლებლობა ან შესაძლებლობის უარყოფა, მართალია, მომდინარეობს მთქმელის დამოკიდებულებიდან, შექმნილია მისი ცოდნისა და რწმენის საფუძველზე, მაგრამ ის უფრო განზოგადებული ხდება და კარგავს კავშირს მთქმელის დამოკიდებულებასთან. ამგვარი გამონათქვამი მაინც ეპისტემურია, რადგან განპირობებულია მთქმელის დამოკიდებულებით, მაგრამ ნეიტრალურია, რადგან განზოგადებულია. (2) ნიმუში ავლენს, რომ სწორედ ცოდნის საფუძველზე დგინდება რა წამლის მიღება ან არმიღებაა შესაძლებელი ფეხმძიმე ქალისთვის, მაგრამ სუბიექტური დამოკიდებულება განზოგადებულია. (3) წინადადება კითხვის კონსტრუქციისაა, მაგრამ ისიც მიმართულია უფრო ზოგადი, ნეიტრალური სემანტიკისაკენ. (4) წინადადება კი ემყარება რწმენას, მაგრამ იღებს ნეიტრალურ ხასიათს და ზოგად შინაარს ატარებს.

ამდენად, ეპისტემური მოდალობის პირველი მთავარი სემანტიკა არის **ეპისტემური შესაძლებლობა**, დაფუძნებული მთქმელის აზრსა და რწმენაზე და თანამედროვე ქართულში ის გამოხატულია **შეიძლება** მოდალური ფორმით / მოდალით.

5.2.2. პარაულის მოდალობა

ეპისტემური შესაძლებლობა ქართულში ასევე მოიცავს **ვარაუდის** სემანტიკას. ვარაუდის შინაარსი ეფუძნება მთქმელის ვარაუდს, ქმედების წინასწარ აღქმას, იმ შესაძლებლობას, რაც მოხდა ან შეიძლება მოხდეს, ფაქტის მისეულ გააზრებას. ეს ცენტრალური სემანტიკაა და გამოხატულია **ეგებ, იქნებ** ნაზმნარი (დევერბალიზებული) მოდალური ელემენტებით. აქვე შეიძლება შემოვიდეს **ალბათ** მოდალური ფორმაც. ეს მოდალური ფორმები ასევე შეიძლება გამოხატავდეს **ეჭვის, იმედისა და თხოვნის** სემანტიკასაც, თუმცა ვარაუდი მაინც ცენტრალური სემანტიკაა ამ ჯგუფის მოდალობისათვის. მისი პარაფრაზული შინაარსი გამოიხატება ფრაზით: „სავარაუდოა...“, შესაძლებელია იმის ვარაუდი, რომ...”

(5) *ამ ნაწილმა დიდი შთაბეჭდილება ვერ მოახდინა, ვნახოთ, ეგებ, გაგრძელება უფრო საინტერესო აღმოჩნდეს.*

(6) *„ვეფხვი ჭიჭირობდა, იქნებ ველარ მოკლა ნადირი და დახმარებას მთხოვს, ისევე, როგორც წინათ დაეხმარებივარო.“ (ვაჟა-ფშაველა „როგორ გაჩნდნენ ბუები ქვეყანაზედ?“*

(7) *ზეთისხილს არ ჭამთ არც ერთი. არ გიყვართ ალბათ (ჭ. ამირეჯიბი, დათა თუთაშხია).*

(5) მაგალითი მთქმელის ვარაუდს გამოხატავს: არსებობს მისი წინასწარი განწყობა, მაგრამ ეს განწყობა ვერ გამართლდა ტექსტის ნაწილის წაკითხვით, ამდენად, მთქმელი ვარაუდობს, რომ გაგრძელება უფრო საინტერესო შეიძლება აღმოჩნდეს. ამ შესაძლებლობის დაშვებას და მის ვარაუდს **ეგებ** მოდალური ფორმა გამოხატავს.

(6) წინადადებაში ვარაუდი წინარე გამოცდილებას ემყარება და ეს ასახულია კიდეც გამონათქვამში, ხოლო ამ ვარაუდის გამოხატვა **იქნებ** ფორმას ეკისრება. „იქნებ ვერ მოკლა“ სწორედ დასაშვებ შესაძლებლობას, მთქმელის ვარაუდს, მოვლენათა მისეულ აღქმას გადმოსცემს.

(7) წინადადება ემყარება ფაქტის შემდგომ მთქმელის მიერ გაკეთებულ დასკვნას – რადგან იგი ხედავს, რომ ზეთისხილს არც ერთი არ ჭამს, იგი ვარაუდობს, რომ არც ერთს არ უყვარს ზეთისხილი. ეს ვარაუდი უშუალოდ უკავშირდება ფაქტსა და მთქმელის მიერ გამოტანილ დასკვნას.

უნდა აღინიშნოს, რომ **ეგებ, იქნებ, ალბათ** მოდალურ ფორმებს თანამედროვე ქართულში სემანტიკური მრავალფეროვნება ახასიათებთ, რაც ცალკე განიხილება შესაბამის ნაწილებში. მიუხედავად ამ მრავალფეროვნებისა, ამ ჯგუფის ძირითად სემანტიკურ მნიშვნელობად **ვარაუდის** სემანტიკა გამოიკვეთება.

5.2.3. ეპისტემური აუცილებლობა

მეორე ძირითადი სემანტიკა ეპისტემური მოდალობისა არის **აუცილებლობა**. მისი მნიშვნელობა ეფუძნება შინაარსს „აუცილებელია, რომ...“ „რამდენადაც ჩემთვის ცნობილია, აუცილებელია, რომ...“ „აუცილებელია, რამდენადაც მე ვიცი“, „რამდენადაც მე მწამს“.... ეპისტემური აუცილებლობა გულისხმობს მთქმელის იმგვარ დამოკიდებულებას, რომელიც განპირობებულია მისი ცოდნითა და რწმენით, მისი ხედვის ჭეშმარიტებით. გამონათქვამის პროპოზიცია გულისხმობს მოლაპარაკის აზრს, გამოცდილებას, ცოდნით გამყარებულ დამოკიდებულებას, ხოლო გამონათქვამი გამოხატავს მოქმედების **ლოგიკურ აუცილებლობას**. ესაა სუბიექტური მოდალობა, რომელიც ეფუძნება მთქმელის დამოკიდებულებას. ქართულში ეს შინაარსი გამოხატულია **უნდა** მოდალური ფორმით.

უნდა აღინიშნოს, რომ **უნდა** მოდალური ფორმა ასევე გამოხატავს დეონტურ მოდალობას. ეპისტემური აუცილებ-

ლობა და დეონტური მოდალობის გამყოფი და მკვეთრად განმასხვავებელი კრიტერიუმი არის ფაქტისა და მოვლენის აღქმა – ეპისტემური აუცილებლობა არის ცოდნითა და რწმენით შეპირობებული აუცილებლობა, ხოლო დეონტური მოდალობა კი გამოხატავს სოციალური თუ პერსონალური ნებასურვილით ან სხვა ფაქტორებით განპირობებულ ვალდებულებას.

(8) ახალი სამსახურის ძებნა წესით არ უნდა გააჭირვებოდეთ.

(8) წინადადება აუცილებლად გულისხმობს იმ აზრს, რომ მთქმელისთვის კარგად არის ნაცნობი ის ფაქტორები, რომლებიც სამსახურის შოვნისთვისაა აუცილებელია. ამაზე დაყრდნობით მას გამოაქვს დასკვნა, რომ სამსახურის ძებნა, მისი რწმენითა და შეხედულებით, არ იქნებოდა ძნელი. ეს დასკვნა და მისგან გამომდინარე აუცილებლობა გამოხატულია **უნდა (არ უნდა)** მოდალური ფორმით.

ამდენად, ეპისტემური მოდალობა ქართულში მოიცავს ლოგიკური შესაძლებლობის, ვარაუდისა და ეპისტემური აუცილებლობის მოდალობას. ქვემოთ მოცემული ცხრილი წარმოადგენს ეპისტემური მოდალობის გამომხატველ ფორმებსა და ზმნის კილოს ფორმებთან მათ შესაძლო კომბინაციებს.

ცხრილი № 5: ეპისტემური მოდალობა

ეპისტემური მოდალობა				
ლოგიკური შესაძლებლობა	შესაძლებლობის მოდალობა	შეიძლება	შეიძლება + კავშირებითი კილო	შეიძლება ასე იყოს შეიძლება ასე გაკეთდეს შეიძლება წავიდეს შეიძლება მოიტანოს

	ვარაუ- დის მო- დალობა	ალბათ	ალბათ + თხრობითი კი- ლო	ალბათ მოვა ალბათ გეტყვის
		იქნებ	იქნებ + კავში- რებითი კილო იქნებ + თხრო- ბით კილო	იქნებ იყო იქნებ მოვიდა იქნებ იყოს იქნებ მოვიდეს
		ეგებ	ეგებ + კავში- რებითი კილო ეგებ + თხრო- ბითი კილო	ეგებ იყო ეგებ მოვიდა ეგებ იყოს ეგებ მოვიდეს
ლოგიკური აუცილებ- ლობა	ლოგიკუ- რი აუცი- ლებლობა	უნდა	უნდა + კავში- რებითი კილო	ის ახლა სახლში უნდა იყოს მას კარგად უნ- და გაეკეთებინა ეს საქმე

5.3. დეონტური მოდალობა

დეონტური მოდალობა ტრადიციულად განიხილება როგორც მორალური თუ ლეგალური ვალდებულებებისა და ნებართვის გამომხატველი სემანტიკა, რომელშიც, ეპისტემური მოდალობის მსგავსად, გამოკვეთილია შესაძლებლობისა და აუცილებლობის მნიშვნელობა. ის, რაც განიხილება მორალურ ვალდებულებად და აუცილებლობის სფეროს განეკუთვნება, მიემართება მორალურ წესებს. ხოლო ის, რაც ნებადართულია და შეესაბამება კანონს, მიჩნეულია შესაძლებლად. სწორედ ამ სემანტიკით უპირისპირდება დეონტური მოდალობა ეპისტემურ მოდალობას. მიუხედავად ამ კლასიფიკაციისა, დეონტური მოდალობა მოიცავს აუცილებლობისა და შესაძლებლობის მრავალფეროვან სემანტიკას (Charlow, Crisman 2016, 2-3). დეონტური მოდალობა ეფუძნება პარაფრაზს „აუცილებელია, რომ...“, შესაძლებელია. რომ...“, „სავალდებულოა, რომ...“. გარდა მოდალური ფორმებისა, გამონათქვამში სემანტიკა ხშირად გაძლიერებულია დეონტური შინაარსის გამომხატველი ზედსართავითა და ზმნიზედებით.

დეონტური მოდალობა მიემართება, ერთი მხრივ, დინამიკურ მოდალობას, ხოლო მეორე მხრივ, პერფორმატივებს. განსხვავება დეონტურ და დინამიკურ მოდალობას შორის არის ის, რომ დეონტური მოდალობა დისკურსზე არის ორიენტირებული, ხოლო დინამიკური – არა (Palmer, 2013). დეონტურ მოდალობასა და პერფორმატივებს შორის კი ის განსხვავებაა, რომ პერფორმატივები მიემართება ლაპარაკის მომენტს, ხოლო დეონტური მოდალობა გულისხმობს მიმართებას საზოგადოდ არსებულ წესებსა და რეგულაციებთან.

დეონტურ მოდალობაში რამდენიმე ძირითად სემანტიკას გამოყოფენ. მათ შორის ცენტრალურია **ნებართვისა და ვალდებულების** მნიშვნელობა. ქართული ენა სწორედ ამ სისტემას ასახავს. დეონტური მოდალობა ქართულში მოიცავს **ნებართვის, ვალდებულებისა და აკრძალვა-თხოვნის** სემანტიკას.

5.3.1. ნებართვა

ნებართვა შეიძლება განვიხილოთ შესაძლებლობის სემანტიკის სფეროში. ნებართვა მოიცავს იმ პირობებისა და გარემოებების გათვალისწინებას, რომლის ფარგლებშიც შესაძლებელია ან დასაშვებია მოქმედება. ქართულში შესაძლებლობის სემანტიკა დაკავშირებულია **შეიძლება** მოდალური ფორმასთან, ამდენად დეონტური მოდალობის ნებართვის სემანტიკას ეს მოდალური ზმნა გადმოსცემს, მაგრამ იგი ნებართვის სემანტიკით გამოიყენება როგორც **შეიძლება** ან **თუ შეიძლება** ფორმით, ისე **შეიძლება** ზმნის **ობიექტური უღლების პარადიგმა**ით.

(9) ერთხანს უსმინა და მერე კატეგორიული ტონით მოითხოვა: – **თუ შეიძლება** დამსვით ფანჯარასთან. (მიშველაძე, უცნობი)

(10) მე მაქვს ერთი შეკითხვა, **თუ შეიძლება**. (ნ. დუმბაძე, მე ბებია...)

(11) ჩვენი ხელშეკრულების თანახმად, **შევიძლია** ამ მიღებასაც დაესწრო. (ჭ. ამირეჯიბი, დათა თუთაშხია)

(12) ამ საკითხზე ნულარ ვილაპარაკებთ, თვითონ იფიქროს დათამ. ექვსი თვე შეუძლია იფიქროს. (ჭ. ამირეჯიბი, დათა თუთაშხია)

უნდა აღინიშნოს, რომ ნებართვას შეიძლება მოდალური ზმნა გამოხატავს, მაგრამ ხშირად კითხვით კონსტრუქციაში გვხვდება ამ ფუნქციით: „**შეიძლება შემოვიდე?**“, „**შეიძლება ავიღო?**“ თხრობით წინადადებაში კი ეს სემანტიკა უმეტესად უკავშირდება „**თუ შეიძლება**“ შესიტყვებას. **თუ** პირობითი წინადადების მატყვმდებარებელი კავშირია ქართულში. ერთ შესიტყვებად (თუ შეიძლება) ხშირი გამოყენება და კონკრეტული ფუნქციით გააქტიურება, სავარაუდოა, რომ ამ შესიტყვებას ნებართვის გამომხატველ ერთიან ფორმად აქცევს.

(9) წინადადებაში „**თუ შეიძლება**“ არა მხოლოდ ნებართვას გამოხატავს, არამედ იგი კატეგორიულ მოთხოვნასაც შეიძლება წარმოადგენდეს და ამას მოდალური ინდიკატორები გამონათქვამშივე მიუთითებს. მოცემულ კონტექსტში ხაზგასმითაა მინიშნებული კატეგორიულობა, ამდენად, მის დამატებით შინაარსად შესაძლოა ესეც გამოვკვეთოთ – „**თუ შეიძლება**“ აღნიშნავს ნებართვას, მოთხოვნას ან კატეგორიულ მოთხოვნას. (10) წინადადებაში „**თუ შეიძლება**“ გამონათქვამის ბოლო პოზიციაშია მოთავსებული, იგი ინტონაციურადაც გამოიყოფა და თითქოს ცალკე ფრაზადაც ემიჯნება გამონათქვამს. ეს მიაჩნებოდა, რომ შესიტყვება ერთ ოდენობას წარმოადგენს და წინადადებაში მისი ადგილი თავისუფალია, (გვხვდება გამონათქვამის თავში, შუაში ან ბოლოში), თუმცა ეს არც ფუნქციურად და არც სემანტიკის თვალსაზრისით ვითარებას არ ცვლის. თანამედროვე ქართულში, ნებართვის სემანტიკის მქონე „**თუ შეიძლება**“ შესიტყვება ზოგადად თავაზიანობის გამომხატველ ფორმად იქცა და თავისი გამოყენების არეალს ამ მხრივ იფართოებს.

ნებართვას გამოხატავს შეიძლება ზმნის ობიექტური წყობის ფორმები. ეს სემანტიკა კარგად ჩანს (11) და (12) წინადადებებში. (11) ნიმუში აჩვენებს, თუ რას ეფუძნება ეს ნებართვა – გამონათქვამში მითითებულია ის ურთიერთშეთან-

ხმება („ხელშეკრულების თანახმად“), რასაც მიემართება ნებართული ქმედება. ხოლო (ნიმუში (12) ავლენს, რომ ნებართვა შესაძლებელია სიტყვიერი შეთანხმების შედეგიც იყოს.

მოცემული ნიმუშები ავლენენ დეონტური მოდალობის ნებართვის სემანტიკას და ასევე იმას, თუ რას შეიძლება ემყარებოდეს ნებართვა – რაიმე რეგულაციას თუ სიტყვიერ შეთანხმებას.

5.3.2. ვალდებულება

დეონტური მოდალობის გამოკვეთილი სემანტიკაა **მოვალეობა-ვალდებულება**, რაც **უნდა** მოდალური ფორმითაა გამოხატული. ეს მნიშვნელობა გულისხმობს როგორც ნესებისა და რეგულაციების მოთხოვნებს, ასევე იმ მორალურ ვალდებულებებს, რასაც საზოგადოება ან თავად შინაგანი მორალი აკისრებს პიროვნებას. დეონტური მოდალობის ეს სემანტიკა ამოსავალი სემანტიკაა **უნდა** ფორმისა და ამდენად ყველაზე გავრცელებული. **ნდომა** ზმნის მესამე პირის გრამატიკალიზებული ფორმა ამოსავალ მნიშვნელობაში შეიცავდა ვალდებულებას და სავარაუდოა, რომ ეპისტემური აუცილებლობის სემანტიკა მისგანაა განვითარებული. ასეთი სემანტიკური განვითარების დინამიკას ენათა ტიპოლოგიაც ავლენს. (Bybee, Perkins, Pugliuca, 1994)

(13) კანონი გვავალებულებს, დატაცების შემთხვევაში აქტივს შევადგინოთ და ოქმიც. სასამართლო განიხილავს ამ საქმეს, თუ დაადგენს, რომ ადგილი ჰქონდა დატაცებას, აბონენტს გასაჩივრების უფლება აღარ ექნება. მან **უნდა გადაიხადოს** აქტით დარიცხული თანხაც.

[id=231427726174092&cpo=56738422](#)

მოცემულ (13) ნიმუშში კარგად ჩანს კანონით განპირობებული ვალდებულება. ამდენად, დეონტური მოდალობის მთავარი და ძირითადი სემანტიკა არის **მოვალეობა-ვალდებულების** გამოხატვა **უნდა** მოდალური ფორმით.

5.3.3. აკრძალვა – თხოვნა

მოდალობის კატეგორიის გამომხატველ სისტემაში აკრძალვის სემანტიკისა და მისი გამომხატველი ფორმის უარყოფითი **ნუ** ნაწილაკის შეტანა ერთგვარი პირობითობაა. ეს განპირობებულია რამდენიმე მიზეზით:

1. ქართულ ენაში უარყოფის კატეგორია სამწევრა სისტემას მოიცავს. **არ** – ნეიტრალურ უარყოფას გამოხატავს, **ვერ** – დინამიკური შესაძლებლობის უარყოფის სემანტიკის გამომხატველია (ამის შესახებ იხილეთ თავი 9), ხოლო **ნუ** ნაწილაკი კი – აკრძალვისა და შემდგომ მისგან განვითარებული თხოვნის სემანტიკის გამომხატველია. რამდენადაც ქართული ენის უარყოფის სისტემა მჭიდროდაა დაკავშირებული მოდალობასთან და ამას კარგად ავლენს **ვერ** ნაწილაკი, დგება საკითხი იმის შესახებ, რომ **ნუ** ნაწილაკი, რომელიც აკრძალვითი ბრძანებითი კილოს მანარმოებელ ნაწილაკად არის მიჩნეული ტრადიციულ გრამატიკაში, თავისი სემანტიკის გამო შეიძლება დაუკავშირდეს მოდალობის კატეგორიას და ამ სისტემის ფარგლებში განვიხილოთ **ვერ** ნაწილაკთან ერთად.

2. მეორე არგუმენტი, რამაც განაპირობა **ნუ** ნაწილაკის მოდალობის კატეგორიის სისტემაში შეტანა, არის ის, რომ **ნუ** ნაწილაკიანი ფორმის პარაფრაზისას ჩანაცვლება სწორედ სხვა მოდალური ფორმითა და კავშირებითი კილოს ზმნის მეშვეობით ხდება:

ნუ აკეთებ – არ უნდა გააკეთო, არ შეიძლება გააკეთო;

ნუ წერ – არ უნდა წერო, არ შეიძლება წერო

ნუ ლაპარაკობ – არ უნდა ილაპარაკო, არ შეიძლება ილაპარაკო...

ამდენად, დეონტური მოდალობა ქართულში მოიცავს ვალდებულება-მოვალეობის, აკრძალვისა და ნებართვის მოდალობას. ცხრილი წარმოადგენს დეონტური მოდალობის გამომხატველ ფორმებს და ზმნის კილოს ფორმებთან მათ შესაძლო კომბინაციებს.

ცხრილი № 6: დეონტური მოდალობა

დეონტური მოდალობა	ვალდებულება მოვალეობა	უნდა	უნდა + კავშირებითი კილო	უნდა დანერო უნდა გააკეთო
	აკრძალვა-თხოვნა	ნუ	ნუ + თხრობითი კილო	ნუ აკეთებ ნუ კითხულობ
	ნებართვა	შეიძლება / თუ შეიძლება	შეიძლება + კავშირებითი კილო	შეიძლება ნავიდე? შეიძლება გავაკეთო? თუ შეიძლება მომეცით.
		შემიძლია	შეიძლება ობიექტური უღლების ფორმით + კავშირებითი კილო	შეგიძლია ნახვიდე შეგიძლია გააკეთო

5.4. დინამიკური მოდალობა

დინამიკური მოდალობა გამოხატავს გარეგანი ან შინაგანი მდგომარეობის შედეგად გამოწვეულ შესაძლებლობას ან აუცილებლობას. იგი გულისხმობს როგორც მენტალური, ისე ფიზიკური შესაძლებლობების, უნარის გამოხატვას. დინამიკურ მოდალობაში გამოიყოფა დინამიკური აუცილებლობისა და დინამიკური შესაძლებლობის სემანტიკა (Palmer 2013). დინამიკური მოდალობა არ მიეკუთვნება სუბიექტურ მოდალობას. მისი პარაფრაზია: „შესაძლებელია...“ „აუცილებლობაა, რომ...“ „შემიძლია / შეუძლია...“, „უნარი აქვს...“.

ქართულ ენაში დინამიკური მოდალობა ძირითადად მოიცავს უნარისა და შესაძლებლობის სემანტიკას, რომელიც გამოხატულია **შეძლება** მოდალური ზმნის **ობიექტური უღლების ფორმებით** (*შემიძლია, შეგიძლია, შეუძლია, შეგვიძლია, შეგიძლიათ, შეუძლიათ*). დინამიკური აუცილებლობის სემანტიკა აქვს აგრეთვე **უნდა** მოდალურ ფორმასაც, როცა ის გამოხატავს **ობიექტური რეალობით გამოწვეულ აუცილებლობას**.

ქართულისთვის სპეციფიკურია დინამიკური შესაძლებლობის უარყოფის გამოხატვა **ვერ** ნაწილაკით.

(14) ნუ მათქმევინებთ ყველაფერს, თქვენთვისაა ცუდი, თორემ მე უსასრულოდ **შემიძლია ვილაპარაკო**. (ო. ჭილაძე, აველუმი)

(15) ვდუმდით, რადგან, ერთი მხრივ, ამდენი ეშმაკობის, ლოგიკურობის და, მეორე მხრივ, გაუვალი სიბრყევის დაპირისპირებას გონება ერთბაშად **ვერ გადაამუშავებდა**. (ჭ. ამირეჯიბი, დათა თუთაშხია)

(16) წესით, მისი დამთავრება აგვისტოსთვის **უნდა მოესწროს**, რადგან, ძირითადად, მხოლოდ კოსმეტიკური სამუშაოებიღა დარჩა.

მოყვანილ მაგალითებში აშკარად იკვეთება დინამიკური მოდალობის მთავარი მახასიათებელი – ობიექტური რეალობით გამოწვეული შესაძლებლობა ან აუცილებლობა. ქართული ენა არ განასხვავებს იმას, ეს შესაძლებლობა თუ აუცილებლობა ეფუძნება გარეგანსა თუ შინაგანს, ფიზიკურსა თუ მენტალურს. (14) მაგალითი დინამიკური შესაძლებლობის სემანტიკის გამომხატველია, ფართო ტექსტუალური ანალიზის გარეშე შეუძლებელია განირჩეს, რას ეფუძნება ლაპარაკის შესაძლებლობა, მთქმელის ფიზიკურ ან მენტალურ შესაძლებლობას, თუ გარეგან ან შინაგან ფაქტორს. **ვერ** დინამიკური შესაძლებლობის უარყოფის გამომხატველია. (15) კონტექსტი მენტალური შესაძლებლობის უარყოფის სემანტიკას ასახავს. მოცემული კონტექსტის მიხედვით, გონების მიერ ინფორმაციის გადაამუშავებას გარკვეული ზღვარი აქვს და ამ შემთხვევაში **ვერ** ნაწილაკი სწორედ ამ ზღვარზე მიუთითებს, რომლის იქითაც გონებას არ შეუძლია ინფორმაციის გადაამუშავება. შესაძლებლობის უარყოფას სწორედ **ვერ** ნაწილაკი გამოხატავს. (16) კონტექსტი **უნდა** მოდალური ფორმას შეიცავს, მაგრამ გამონათქვამის გაანალიზებისას აშკარად ვლინდება, რომ **უნდა** მოდალური ფორმის სემანტიკა აქ არც ეპისტემურია (რადგან მთქმელის ცოდნასა და რწმენაზე არაა დამოკიდებული) და არც დეონტუ-

რი (რადგან არ ავლენს რაიმეს შესრულების მოვალეობა-ვალდებულებას). გამონათქვამის სემანტიკა გულისხმობს, რომ ობიექტური გაანალიზების შედეგად სამუშაოების დასრულება მოსალოდნელია გარკვეული ვადისათვის და ეს მიემართება ობიექტურ შესაძლებლობას, რაც დინამიკური მოდალობის მახასიათებელია. ამ შინაარსზე მიუთითებს გამონათქვამში გამოყენებული ჩართული, ანუ მოდალური ინდიკატორი – „წესით“. რაც ობიექტურად გაანალიზებულ საზოგადოდ არსებულ კანონზომიერებას წარმოადგენს.

ამდენად, დინამიკური მოდალობა ქართულში გამოხატულია **შესაძლებლობისა** და **უნარის (შემიძლია)**, **აუცილებლობის (უნდა)**, ასევე **შესაძლებლობის უარყოფის (ვერ)** სემანტიკით. ცხრილი წარმოადგენს დინამიკური მოდალობის გამომხატველ ფორმებს და ზმნის კილოს ფორმებთან მათ შესაძლო კომბინაციებს.

ცხრილი № 7: დინამიკური მოდალობა

დინამიკური მოდალობა				
დინამიკური შესაძლებლობა	შესაძლებლობა, უნარი	შემიძლია	შემიძლია + სანყისი; შემიძლია + კავშირებითი კილო	შემიძლია ცურვა შემიძლია გაკეთება შემიძლია გაკაკეთო
	შესაძლებლობისა და უნარის უარყოფა	ვერ	ვერ + თხრობითი კილო	ვერ ვცურავ ვერ ვხედავ ვერ მივდივარ ვერ გავაკეთებ
დინამიკური აუცილებლობა	დინამიკური აუცილებლობა	უნდა	უნდა + კავშირებითი კილო	უნდა გაიგზავნოს

5.5. მოდალობის სხვა სახეები ქართულში

მოდალობის სამი ძირითადი სახეობის გარდა ქართულში შეიძლება გამოიყოს მოდალობის სემანტიკის შემცველი კიდევ რამდენიმე კონსტრუქცია. ფაქტობრივად, ქართულ ენაში მოდალობის სემანტიკის გამოხატვა დაეკისრა გრამატიკალიზაციის შედეგად მიღებულ ფორმებს (ეგრეთ წოდებულ ნაწილაკებს). ძველ ქართულშიც, გარდა მოდალური ზმნებისა, მოდალური მნიშვნელობა გამოხატული იყო სპეციალური ნაწილაკებით. ამდენად, ამ ტენდენციის გაგრძელება თანამედროვე ქართულისთვისაც ბუნებრივია. ამის გამო დგება საკითხი, გარკვეული ნაწილაკებით გამოხატული მოდალური სემანტიკა ჩაითვალოს თუ არა მოდალობის სახედ და გამოიყოს თუ არა ცალკე, ხოლო ნაწილაკი ჩაითვალოს თუ არა მოდალობის მანარმოებელ ელემენტად? ამ კითხვისადმი დამოკიდებულება ამგვარად შეიძლება ჩამოყალიბდეს: **რამდენადაც თანამედროვე ქართულში მოდალობის სისტემის გამოხატვა ეკისრება გრამატიკალიზაციის შედეგად მიღებული ფორმებს, ამდენად, მოდალობის ცალკე სახეებად გამოიყოს ყველა ის კონსტრუქცია, რომლებშიც მონაწილეობს გრამატიკალიზაციის შედეგად მიღებული ფორმები, აქვთ მოდალური სემანტიკა და ეს სემანტიკა ამ ფორმებით შექმნილი კონსტრუქციების მუდმივი მახასიათებელია, თუნდაც ისინი სხვადასხვა კონტექსტუალური და შინაარსობრივი ნიუანსებით იყოს წარმოდგენილი.**

5.5.1. სურვილის მოდალობა

ქართულ ენაში მოდალობის ცალკე სახედ უნდა გამოიყოს **სურვილის მოდალობა, ანუ ვოლიტივი**. ტერმინი ვოლიტივი ბერძნული სიტყვისაგან მომდინარეობს და აღნიშნავს სურვილს. ზოგადად ვოლიტივი სურვილს ან ნებართვას გამოხატავს. ლინგვისტიკაში აღნიშნავს კონკრეტული გამონათქვამის სუბიექტის ან აგენტის მიერ გადმოცემულ აზრს, რაც უკავშირდება მისი სურვილის გარკვეული ფორმით გამოხატვას. ვოლიტივი უნივერსალიაა, მაგრამ ენებში მისი გამოხატვის სხვადასხვა გზა არსებობს, გამოხატულია აფიქსებით ან

სხვა ენობრივი საშუალებებით. შესაძლოა ენაში ის არ იყოს მარკირებული და მხოლოდ ლექსიკური ზმნების საშუალებით გადმოიცეს (მაგალითად ინგლისური want, prefer ზმნებით), ან კილოს ფორმით, ან მისი სემანტიკის გამოხატვა შეითავსოს მოდალურმა დამხმარე ზმნამ (ინგლისური may), ზოგჯერ მას განიხილავენ დეონტური მოდალობის ქვესახედაც.

ქართულ ენაში სურვილის მოდალობის, ვოლიტივის გამოყოფის შემთხვევაში მოდალობის ორი სახე გაიმიჯნება: პირველია **სურვილის** მოდალობა, რომელიც **იქნებ** მოდალითაა გადმოცემული. **იქნებ** მოდალური ფორმის ძირითადი სემანტიკაა ეპისტემური შესაძლებლობის, ვარაუდის გამოხატვა, თუმცა ხშირად იგი ნეიტრალურ სურვილსაც გამოხატავს:

(17) *ბაზრამდე სულ ტირილ-ტირილით ვირბინე, იქნებ სადმე ვნახო-მეთქი, იმედი მქონდა (ჭ. ამირეჯიბი).*

ნიმუშიდან ჩანს მთქმელის სურვილი, რაც გამონათქვამში მომდევნო ფრაზითაც იკვეთება (იმედი მქონდა). **იქნებ ვნახო – ნეტავ ვანახო** ფრაზებს შორის მიმართება სურვილის სიძლიერეს ეფუძნება, **იქნებ ვნახო** შედარებით სუსტ სურვილად შეიძლება დახასიათდეს, ხოლო **ნეტავ** უფრო ძლიერ სურვილს, ნატვრას გულისხმობს.

იქნებ მოდალური ფორმა სურვილის სემანტიკით დასტურდება კითხვით კონსტრუქციაში. ამგვარ კონტექსტებში იგი უფრო გამონათქვამის დასაწყისში ჩანს და მთელ გამონათქვამს მთქმელის სურვილის გამოხატულებად აქცევს:

(18) *იქნებ საკუთარი თავიდან დაგვეწყო ამ ცხოვრების შეცვლა?*

(19) *დაფიქრდით და იქნებ შეჩერდეთ? არასოდეს არ არის გვიან.*

მოყვანილ ნიმუშებში ჩანს მთქმელის სურვილი და ეს სემანტიკა გამონათქვამში სწორედ **იქნებ** მოდალური ფორმას უკავშირდება. სხვა მოდალური ფორმით ჩანაცვლებისას (მაგალითად, უნდა, ნეტავ, შეიძლება, ეგებ...) სურვილის სემან-

ტიკა იკარგება და გამონათქვამის მნიშვნელობა იცვლება სხვა მოდალური ფორმის სემანტიკით.

სურვილის მოდალობის (ვოლიტივის) მეორე და ძირითად სახეობად გამოიყოფა **ძლიერი სურვილის**, ანუ **ნატვრის** სემანტიკა, რომლის გამომხატველია **ნეტავ** მოდალური ფორმა. **ნეტავ** ორ ძირითად კონსტრუქციას ქმნის:

1. **ნეტავ** გამოხატავს ძლიერ სურვილს და ნატვრას:

(20) ახლა იმას ~~ნატვრად~~, **ნეტავ** ვინმე **გამოჩნდებოდეს**,
შევეციოთხო მაინც, სანდლების ასე გაქრობა თუ გაგიგონიაო.
(ო.ჭილაძე)

(21) **ნეტავ** **შემეძლოს** ნამის გაჩერება და იმ ერთ ნამში
ცხოვრება. (KaWac)

(22) კონტექსტი ნატვრის სემანტიკას გამოხატავს და,
გარდა **ნეტავ** ნაწილაკისა, ამ სემანტიკას ავლენს ზმნა „**ნატვრად**“. (21) კონტექსტი კი გამოხატავს ძლიერ სურვილს, ნატვრას.

2. მეორე კონსტრუქცია, რომელსაც **ნეტავ** ფორმა ქმნის, არის **ნეტავ + ვიცოდე / იცოდე / მცოდნოდა**. ეს კოლოკაცია გამოხატავს ძლიერ ნატვრას, რაც მთქმელის ალქმის სფეროს გაენკუთვნება და მისი გონებრივი თუ კოგნიტური შესაძლებლობების გაფართოების **ძლიერ სურვილს, ნატვრას** წარმოადგენს.

(23) **ნეტავ ვიცოდე**, ვისთვის ამზადებს ამდენ რამეს.
სუფრას დღესაც მაინც მარტო მიუჯდება. (KaWac)

(24) **ნეტავ იცოდე**, რა მშიშარა ვარ, ხმელ ფოთოლსაც კი
ვერ შევედრები. (KaWac)

(25) **ნეტავ მცოდნოდა**, საით წავიდა. (KaWac)

ცოდნა ზმნის შემცველი კონტექსტების რაოდენობა კორპუსში დიდი არაა და რაოდენობრივად ჩამორჩება ისეთ კონტექსტებს, რომლებშიც „**ცოდნა**“ ზმნა ელიფსირებულია, დაკარგულია. გაცილებით მეტია იმგვარი კონტექსტები, რომლებშიც **ნეტავ** მიემართება არა „ცოდნა“ ზმნას, არამედ მთელ გამონათქვამს. ამგვარ გამონათქვამში ზმნის აღდგენა

ადვილადაა შესაძლებელი. მაგრამ ამ ტიპის კონტექსტებში იკარგება ძლიერი სურვილისა და ნატვრის სემანტიკა და შემოდის **ინტერესის** სემანტიკა. სემანტიკური ცვლილება ბუნებრივია: ხშირად გამოყენებული შესიტყვება (ნეტავ ვიცოდე) გონებრივი აღქმის გაფართოების სურვილს მოიცავს და სინტაქსურად ცალკე ერთეულს ქმნიდა (*მთავარ წინადადებას – ნეტავ ვიცოდე*), რომელიც მიემართებოდა ჰიპოტაქსის მეორე ნაწილს (ანუ იმას, რისი ცოდნის ძლიერი სურვილი აქვს მთქმელს (*საით ნავიდა*). ცოდნა ზმნის დაკარგვის შედეგად მათ შორის კავშირი ქრება და **ნეტავ** პირდაპირ უკავშირდება გამონათქვამის მეორე ნაწილს. ამ შემთხვევაში ელიფსის შედეგად იკარგება ცოდნის ძლიერი სურვილის სემანტიკაც. თუმცა **ნეტავ** ფორმის გამოყენება გამონათქვამს ახალ შინაარსს აძლევს. სემანტიკურად რჩება ის, რაც უკავშირდება ცოდნის სურვილს, ანუ **ინტერესს**. ამ კონსტრუქციის მახასიათებელია ისიც, რომ **ვიცი** ზმნის ელიფსისის შემდეგ გამონათქვამი **კითხვით კონსტრუქციად** გარდაიქმნება:

(26) *ნეტავ დაცემული ანგელოზი ხომ არ შემრჩა ხელთ?*
(KaWac)

(27) *ვინ გაჭრა ნეტავ თოკი, რომელიც ჩვენ გვაერთებდა.*(KaWac)

(28) *ნეტავ მამასთვის რას ნიშნავს „მალე“?* (KaWac)

(26) და (28) წინადადებები კითხვითი წინადადებებია, (27) წინადადება კი არაა წარმოდგენილი კითხვითი ნიშნით, თუმცა ისიც კითხვითი კონსტრუქციისაა.

სურვილის მოდალობა, ანუ ვოლიტივი, თანამედროვე ქართულში მოიცავს სურვილს, რომელსაც **იქნებ** მოდალური ფორმა გამოხატავს და ძლიერ სურვილს, ანუ ნატვრას, რომელსაც **ნეტავ** მოდალური ფორმა გადმოსცემს.¹⁰

¹⁰ აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ნატვრითობა ქართულში უფრო კილოს კატეგორიასთან არის დაკავშირებული. ადრეულ საენათმეცნიერო ლიტერატურაში არსებობდა მოსაზრება იმის შესახებ, რომ ნატვრითი კილო ცალკე გამოყოფილიყო, თუმცა თანამედროვე ქართულში ნატვრითობა კავშირებითი კილოს ერთ-ერთ სემანტიკურ ნიუანსად არის მიჩნეული. ნატვრითობა შეიძლება გამოიხატოს სპეციალური ზმნური ფორმებით, ნაწილაკებით, მო-

ცხრილი № 8: სურვილის მოდალობა, ვოლიტივი

სურვილის მოდალობა, ვოლიტივი				
სურვილის მოდალობა	სურვილი	იქნებ	იქნებ + კავ- შირებითი კილო	იქნებ ნავიდე იქნებ გავაკეთო
	ძლიერი სურ- ვილი, ნატვრა	ნეტავ	ნეტავ + კავშირებითი კილო	ნეტავ ნავიდე ნეტავ გავაკეთო

5.6. კვაზიმოდალური ფორმები ქართულში

ქართული ენის მოდალობის სისტემის აღწერის შემდეგ გამოიკვეთა მოდალობის ძირითადი სახეები და მანარმოებლები. მათ აერთიანებთ ერთგვარი წარმომავლობა, საერთო მორფო-სინტაქსური და სემანტიკური მახასიათებლები.

თანამედროვე ქართულში მოდალობის გამოხატვა ძირითადად ეკისრება მოდალური ზმნებისაგან გრამატიკალიზაციის შედეგად მიღებულ ფორმებს, რომელთაგან ზოგი ფორმის გრამატიკალიზაცია დასრულებულია (უნდა), ზოგი ფორმისა კი – გრძელდება და ის თანაბრად გამოიყენება როგორც მოდალური ზმნის ფუნქციით, ისე უცვლელი მოდალური ელემენტის სახით შევძლებ – (შემიძლია-შეიძლება).

დალური სიტყვებით, შესაბამისი სემანტიკის ზმნებითა და კონტექსტის გათვალისწინებით. ნატვრითობის გამომხატველ სპეციალურ საშუალებად მიჩნეულია **ნეტავ, იქნებ, ეგებ, ვინძლო** ფორმები. ამ მიმართულებით მეტად საინტერესოა **რუსუდან ზექალაშვილის სტატია „ნატვრის გამოხატვა და ზმნის გრამატიკულ-სემანტიკური ცვლილებები ქართულში“, ენათმეცნიერების საკითხები 2017, გვ. 151-163**). ნაშრომში განხილულია პირის ნიშანთა ინვერსიის შედეგად მიღებული ფორმები, რომლებიც ნატვრას გამოხატავენ. ესენია ომონიმური ფორმები, რომელთა შინაარსი განსხვავდება ერთმანეთისაგან: **გამაგებინა მან მე ის – ნეტავ გამაგებინა მე ის**. ეს ენობრივი მექანიზმი (სხვა საკითხებთან ერთად, კერძოდ, გრამატიკული სუბიექტის დაკარგვა, დროის ტრანსსემანტიზაცია, კაუზატიური ფორმის ნეიტრალიზაცია) ნატვრითობის გამომხატველად იკვეთება ქართულ ენაში. ჩვენ მიერ **ნეტავ** ფორმის შეტანა მოდალობის სისტემაში განაპირობა ამ ფორმასთან დაკავშირებულმა სემანტიკამ. გრამატიკული თუ ლექსიკური საშუალებებით ნატვრითობის გამოხატვა ცალკე კვლევის საგანია.

ქართულში აშკარად ვლინდება ტენდენცია, რომ მოდალობის გამოხატვა ლექსიკური ზმნებიდან გადადის უცვლელ ელემენტებზე, ეგრეთ წოდებულ მოდალურ ნაწილაკებზე, რომლებიც დაერთვის კავშირებითი ან თხრობითი კილოს ზმნას და ამგვარად იქმნება მოდალური სემანტიკის გამომხატველი კონსტრუქცია. მაგრამ აღსანიშნავია, რომ მოდალობის სისტემის გარეთ რჩება მთელი რიგი ნაწილაკებისა, რომლებსაც აქვთ ფუნქცია გარკვეული მოდალური სემანტიკა შეიტანონ გამონათქვამში. სისტემის გარეთ დარჩენილი მოდალური ნაწილაკები ხასიათდებიან სემანტიკური ვარიაციულობით, მრავალფეროვნებით და იმ მთავარი ნიშნით, რომ მიემართებიან ან ზმნას ან მთლიან გამონათქვამს და გამოხატავენ მთქმელის დამოკიდებულებას გამონათქვამისადმი. ამდენად, მიზანშეწონილია, რომ სისტემის გარეშე დარჩენილი ამგვარი ფორმები აღინეროს მოდალური სემანტიკის გამოხატვის თვალსაზრისით და მიეცეს გარკვეული საკლასიფიკაციო ნიშანი, რაც მათ დააკავშირებს მოდალობის კატეგორიასთან იმ შემთხვევაშიც კი, როცა ისინი არ არიან ამ სისტემის მონაწილე ელემენტები. მათი სახელწოდება შეიძლება განისაზღვროს ტერმინით „**კვაზიმოდალური** ნაწილაკები / ფორმები“, რამდენადაც მათ აქვთ გარკვეული მოდალური სემანტიკა, მაგრამ ვერ ქმნიან სისტემას, ყოველთვის არ არიან გრამატიკალიზაციის შედეგად მიღებული ფორმები, ან ვერ ქმნიან ისეთ მორფო-სინტაქსურ კორელაციას, როგორც მოდალური ფორმები. ტერმინი კვაზიმოდალები გვხვდება სამეცნიერო ლიტერატურაში, თუმცა ინგლისური ენისათვის ისინი სპეციფიკური მოდალური ფორმებისათვისაა გამოყენებული (Perkins 1983, 59-65). ვფიქრობთ, ქართულსათვის შესაძლებელია ეს ტერმინის იმ ფორმებს (ნაწილაკებს) დავუკავშიროთ, რომლებსაც აქვთ მოდალური სემანტიკა, მაგრამ ვერ მონაწილეობენ სისტემის შექმნაში.

ამდენად, კვაზიმოდალურ ნაწილაკებად შეიძლება მივიჩნიოთ შემდეგი ფორმები:

ცხრილი № 9: კვაზიმოდალური ნაწილაკები ქართულში

კვაზიმოდალური ნაწილაკი / ფორმა	სემანტიკური მახასიათებელი	„მორფემებისა და მო- დალური ელემენტე- ბის ლექსიკონის“ სა- ხელდება
აბა	წაქეზება; გაკვირვება; და- დასტურება; დასკვნა; დანაწება	მოდალური ნაწილა- კი
ბარე, ბარემ (<ბა- რე-მცა)	მოწოდება; ნებართვა მიღე- ბული გადაწყვეტილების შე- სასრულებლად; დადასტურე- ბა-დაზუსტება;	მოდალური ფორმა
თითქმის (<თუ-ით- ქმის)	შეფასება-მიახლოებითობა;	ნაწილაკი-მორფემო- იდი
თითქოს (<თუ-ით- ქვას)	დაეჭვება; მოჩვენებითობა; ოდნაობა	ნაწილაკი-მორფემო- იდი
კინალამ (<კინ-ლა)	შეფასება-მიახლოებითობა; ოდნაობა;	ნაწილაკი-მორფემო- იდი
ვითომ (<ვითარ-მცა > ვითამცა > ვი- თომც – ვითომ)	შეფასება-მიახლოებითობა; დაეჭვება; გაკვირვება; მიმ- სგავსება; მოჩვენებითობა;	ნაწილაკი-მორფემო- იდი
ვინიცობა (<ვინ- იცის > ვინ-იც-ობა)	პირობა-შესაძლებლობა;	მოდალური ფორმა
ვინძლო (<ვინ შეიძ- ლო > ვინ – ძლო)	წახალისება, წაქეზება;	ნაწილაკი-მორფემო- იდი
განა	გაკვირვება; გაოცება; ჩაკით- ხვა;	ნაწილაკი-მორფემო- იდი, გამოხატავს კითხვას.
ნუთუ (<ნუ + თუ)	გაკვირვება; გაოცება; აღ- შფოთება;	კითხვითი ნაწილაკი- მორფემოიდი
აკი	დადასტურება; გაკვირვება; საყვედური; ნიშნისმოგება;	ნაწილაკი-მორფემო- იდი

თავი 6

მოდალური ინდიკატორები

მოდალობის სისტემის ანლიზის შემდეგ უნდა განვიხილოთ ის ფორმები და გამოთქმები, რომელთა ფუნქციაა გამონათქვამში მოდალური სემანტიკის გამოკვეთა, წინ წამოწევა ან გამკვეთება. ამგვარ გამოთქმებს **მოდალური ინდიკატორები** ვუწოდებთ¹¹. მოდალური ინდიკატორები მიაწინებენ იმ მოდალურ სემანტიკაზე, რომელიც გამონათქვამში შეიძლება გამოსატყული იყოს სპეციალური მოდალური ფორმითა და ზმნის კომბინაციით ან ლექსიკური ზმნით. მოდალური ინდიკატორების არსებობა გამონათქვამში **მიაწინებს** ან **ამკვეთებს** **მოდალურ სემანტიკას** (ტერმინიც სწორედ ამ ფუნქციას მიემართება).

მოდალური ინდიკატორების გამოყოფა რამდენიმე ფაქტორით არის განპირობებული:

1. ხშირად მოდალური ფორმა (მოდალი) მრავალფუნქციურია, ის შეიძლება გამოხატავდეს ეპისტემურ, დეონტურ ან დინამიკურ მოდალობას, ამის მაგალითია **უნდა** მოდალი, რომელიც სამივე ძირითადი მოდალობის გამომხატველია. მო-

¹¹1983 წელს გამოცემულ წიგნში Perkins M. R., *Modal Expressions in English* ავტორი განიხილავს იმ სპეციფიკურ გამოთქმებს, რომლებიც მოდალურ სემანტიკას გამოხატავენ. ავტორი აღნიშნავს, რომ სინტაქსურად ისინი მოდალებისაგან განსხვავებულ კლასს ქმნიან, მაგრამ სემანტიკურად მათი მიმართება მოდალებთან ჰომოგენურია, რადგან იმავე ტიპის მოდალობას გამოხატავენ (Perkins 1983, 25). პერკინსის წიგნი გვთავაზობს იმ მოდალური გამოთქმებისა და სხვა ენობრივი საშუალებების კლასიფიკაციას, რომელთა მთავარი ფუნქციაა მოდალური სემანტიკის გამოხატვა. ჩვენ ვითვალისწინებთ ამ კლასიფიკაციას, თუმცა ქართული ენისათვის იქმნება მოდალობის გამოხატვის ენობრივ საშუალებათა სპეციფიკური ჯგუფები, რომელთა ფუნქციაა მოდალური სემანტიკის გამოხატვა და ხშირად მოდალური კონსტრუქციის პარაფრაზირების ალტერნატიულ საშუალებას წარმოადგენენ. ჩვენ ამგვარ გამოთქმებს **„მოდალური ინდიკატორები“** ვუწოდებთ. ისინი ხშირად გვევლინებიან როგორც მოდალურფორმებიან კონსტრუქციებში, ისე მოდალური სემანტიკისა და მიმართების გამომხატველ სხვა გამონათქვამებში, რომლებიც არ განიხილება მოდალურ კონსტრუქციებად, რადგან მათში არაა ამ კატეგორიის გამომხატველი სპეციფიკური ფორმა – მოდალი.

დალურ ფორმიან კონსტრუქციას ასევე შეიძლება ჰქონდეს სხვადასხვა სემანტიკური ნიუანსი, როგორიცაა, მაგალითად, გადანწყვეტილება, ეჭვი, ვარაუდი, თხოვნა და ასე შემდეგ. მოდალური ინდიკატორი იძლევა საშუალებას ამ სემანტიკის დაზუსტებისათვის, რაც მნიშვნელოვანია არა მარტო მოდალობის სახის განსაზღვრისათვის, არამედ მოდალური სემანტიკის ზუსტად ამოსაცნობად. მისი თარგმანისათვის სხვა ენაზე და შესაბამისი ფორმების ადეკვატურად გამოყენებისათვის.

2. მოდალური სემანტიკის განსაზღვრისათვის ასევე მნიშვნელოვანია **პარაფრაზირების მეთოდი**, რაც ხშირად გულისხმობს მოდალური ფორმის ჩანაცვლებას მსგავსი, უფრო ვრცელი და ადეკვატური სემანტიკის გამომხატველი ფორმებით. მოდალური ინდიკატორების გამოყოფა და მათი კლასიფიკაცია ამ საკითხისათვის მნიშვნელოვან წინაპირობას წარმოადგენს.

3. მოდალური ინდიკატორების კლასიფიკაცია ასევე მნიშვნელოვანია ფრაზის ორაზროვნების მოხსნისათვის (ე.წ. დისამბიგვირებისათვის).

4. მოდალობა ასევე შეიძლება გადმოცემული იყოს არა მოდალური ფორმით, არამედ სხვა ენობრივი საშუალებებით. მაგალითად, მნიშვნელობა **უნდა ნავიდე** (must ვი) შესაძლოა გამოხატული იყოს „ვფიქრობ, ნავალ“, „აუცილებლად ნავალ“ ან „სავარაუდოა, ნავალ“ ენობრივი ფორმებით. ამგვარ შემთხვევებშიც მოდალური ინდიკატორების კლასიფიკაცია და მათი დაკავშირება მოდალობის სახეებთან დამხმარე ინსტრუმენტია მოდალური სემანტიკისა და ფუნქციის განსაზღვრისათვის.

5. ასევე მნიშვნელოვანია ქართულ ენაში არსებული ჩართული სიტყვებისა და გამოთქმების საკმაოდ დიდი კლასის ახლებური კლასიფიკაცია და მოდალობასთან, როგორც გრამატიკულ კატეგორიასთან მათი მიმართების უფრო თვალსაჩინოდ გამოკვეთა, აგრეთვე, მათი გრამატიკული როლის განსაზღვრა გამონათქვამში. ჩართულ სიტყვებსა და გამონათქვამებში გამოიყოფა რამდენიმე შინაარსობრივი ჯგუფი, მაგრამ მათი დანიშნულება და გრამატიკული როლი განსაზღვრული არაა. ისინი სწორედ მოდალურ ინდიკატორებს წარ-

მოადგენენ და გამონათქვამის მოდალურ სემანტიკაზე მიუთითებენ. ამდენად, მათი კლასიფიკაცია და მოდალურ ინდიკატორებში მათი შეტანა წარმოაჩენს მათ ფუნქციასა და დანიშნულებას გამონათქვამში, ასევე განსაზღვრავს მათ სინტაქსურ როლს.

ამდენად, მოდალური ინდიკატორების გამოყოფა, კლასიფიკაცია და მათი დაკავშირება მოდალობის სახეებთან აუცილებელ საფუძველს წარმოადგენს ქართულ ენაში მოდალობის კატეგორიის გამოხატვის სრული სურათის წარმოსაჩენად.

6.1. ეპისტემური მოდალობის გამოხატვები სხვა ენობრივი საშუალებები:

ეპისტემური მოდალური ინდიკატორების რიცხვს განეკუთვნება ის ფორმები, რომელებიც შემდეგ თემატურ სფეროებს მიემატება და სუბიექტურ დამოკიდებულებას გამოხატავს:

რწმენა, მსჯავრი, განხილვა, განსჯა, ეჭვი, მოლოდინი, იდეა, წარმოდგენა, გრძნობა, შეგრძნება, ფიქრი, აზრი, შეხედულება, დადასტურება, მტკიცება, განაცხადი, არგუმენტი, მტკიცებულება, მოთხოვნა, კომენტარი, შენიშვნა, ვარაუდი, დეკლარირება, მინიშნება, ჰიპოთეზა, ჩანართი, ჩართვა, შეჯამება, დასკვნა, დაკვირვება, წინასწარ ვარაუდი, პროგნოზი, ოფიციალური განაცხადი, წინასწარ განჭვრეტა, შეთავაზებული წინადადება, შეთავაზება, შენიშვნა-კომენტარი, მოხსენება, ფაქტის უეჭველობა, უცილობლობა.

გარდა ამ თემატიკის ზმნებისა, გამონათქვამი შეიძლება მოიცავდეს ეპისტემური მოდალობის სემანტიკის გამომხატველ ზედსართავ სახლებს, ზმნიზედებს, **რომ** კონსტრუქციის გამონათქვამებს, რომლებშიც მონაწილეობს ეპისტემური თემატიკის ზმნები. ქვემოთ მოცემული ცხრილები წარმოადგენენ იმ ფორმებსა და გამოთქმებს, რომლებიც ეპისტემური შინაარსის გამოხატვას ემსახურება ენაში:

ცხრილი № 10: ეპისტემური მოდალობის ინდიკატორები

ეპისტემური მოდალობის ინდიკატორები	
ზედსართავი სახელები	საკამათო, სადავო, შესაძლებელი, წარმოსადგენი, საეჭვო, ბუნდოვანი, გაურკვეველი, მოსალოდნელი, საკითხავი...
მოდალური ზმნი-ზედები	თითქოს, ვითომ, ვითომდა, თითქოსდა, აშკარად, ცხადად, უეჭველად, თვალნათლივ, სადავოდ, უდავოდ, უეჭველად, აუცილებლად, უცილობლად ნათლად, აშკარად, ცხადად, დარწმუნებით, იმედით, სასოებით, (-ის) თანახმად, ერთი შეხედვით...
რომ კონსტრუქცია	დარწმუნებული ვარ, რომ... დარწმუნებული ვარ იმაში, რომ... უეჭველია, რომ... უდავოა, რომ... უცილობელია, რომ... აუცილებელია, რომ... აშკარაა, რომ... ცხადია, რომ... თვალნათლივ ჩანს, რომ... თვალნათელია, რომ... ნათელია, რომ... აღსანიშნავია, რომ... უეჭველად ჩანს, რომ...
ზმნები, რომლებიც გამოხატავენ ეპისტემური მოდალობის სემანტიკას	მჯერა, რომ... მნამს, რომ... ვაცხადებ, რომ... [საჯაროდ] ვაცხადებ, რომ... ვადასტურებ, რომ... ვამოწმებ, რომ... ვამტკიცებ, რომ... ვადასტურებ, რომ... მოვითხოვ, რომ... შევნიშნავ, რომ... აღვნიშნავ, რომ... განვმარტავ, რომ... ვვარაუდობ, რომ... ვფიქრობ, რომ... ვაფასებ, რომ... ვადგენ, რომ... მივანიშნებ, რომ... აღვნიშნავ, რომ... შევნიშნავ, რომ... ვგულისხმობ [იმას], რომ... [-ის საფუძველზე] ვასკენი, რომ... [დაკვირვების შედეგად] ვასკენი, რომ... ვაღიარებ, რომ... ვინიასწარმეტყველებ, რომ... გთავაზობთ, რომ... გეუბნებით, რომ... მოგახსენებთ, რომ... გაცნობებთ, რომ... გატყობინებთ, რომ... წინას-

	წარ განვჭვრეტ, რომ... საჯაროდ ვაცხადებ, რომ... განსახილველად გთავაზობთ, რომ... უფლება მაქვს, მოვითხოვო, რომ... უფლება მაქვს, მოვითხოვო, რომ... ვაფასებ რა... ვაცხადებ რა... განვსაზღვრავ რა... ამტკიცებს, რომ... აცხადებს, რომ... კამათობს, რომ... დაჟინებით აცხადებს, რომ... განაცხადა, რომ... იწინასწარმეტყველა, რომ...
გავრცელებული, მაგრამ სტილის-ტურად გაუმართავი გამოთქმები	*ანონსებს, რომ... *არეკლამებს, რომ... *პრეტენზია მაქვს -ზე, რომ... *ახსნა-განმარტებას ვაკეთებ, რომ... *ვაკომენტარებ, რომ... *ვასაჯაროებ, რომ...

მოდალობა გამონათქვამისადმი მთქმელის დამოკიდებულების გამოხატვას გულისხმობს, თუმცა შესაძლოა მოდალობა გამოხატული იყოს მდგომარეობის შეფასებით. ამგვარი ფორმები წარსული დროის მიმღეობის ფორმებით არის შექმნილი და ობიექტურ მოდალობას გამოხატავს.

ცხრილი № ეპისტემური მოდალობის ინდიკატორები

ეპისტემური მდგომარეობა	ნავარაუდევია, რომ... დამაჯერებელია, რომ... განხილულია, რომ... გასათვალისწინებელია... წარმოსადგენია... ადვილი წარმოსადგენია... წარმოუდგენელია... საგრძნობია... სავარაუდოა... საფიქრებელია... მიჩნეულია, რომ... [ადვილი] მისახვედრია... მოსალოდნელია, რომ... საეჭვოა... ეჭვის აღმძვრელია... უეჭველია... ეჭვგარეშეა...
-------------------------------	--

მოდალური ინდიკატორებია ის **ჩართული სიტყვები და გამოთქმები**, რომლებიც წინადადების (გამონათქვამის) პერიფერიულ ნაწილს წარმოადგენენ, მიემართებიან არა ზმნას,

არამედ მთელ წინადადებას / გამონათქვამს და გამოხატავენ მთქმელის დამოკიდებულებას გამონათქვამისადმი.

ცხრილი № 11: ეპისტემური მოდალობის გამომხატველი ინდიკატორები – ჩართული სიტყვები და გამოთქმები

გამონათქვამი შეფასებულია როგორც უეჭველი, უტყუარი, ნამდვილი ფაქტი:	რასაკვირველია, რა თქმა უნდა, ცხადია, თავისთავად ცხადია, უეჭველია, მართლაც, მე რომ მკითხოთ...
გამონათქვამი შეფასებულია მთქმელის ემოციური განწყობით:	სამწუხაროდ, საბედნიეროდ, საუბედუროდ, ჩვენდა სასიხარულოდ, ბედად...
გამოხატავს აზრის წყაროს, თუ ვის ეკუთვნის მოსაზრება	ჩემი აზრით, მისი აზრით, ჩემი წარმოდგენით, მისი წარმოდგენით, -ის თანახმად...
მთქმელის დამოკიდებულება გამოთქმული მოსაზრებისადმი და გამონათქვამის სტრუქტურირება:	უფრო სწორად რომ ვთქვათ, ასე ვთქვათ, უკეთ რომ ვთქვათ, უკეთ, ვთქვათ, უფრო სწორად... ჯერ ერთი, მეორეც, ერთი მხრივ, მეორე მხრივ, პირველი, მეორე, ერთი სიტყვით, ამგვარად, ასე და ამრიგად, მაშასადამე, დასასრულ, როგორც ვთქვით, როგორც აღვნიშნეთ, როგორც მოგახსენეთ, მოკლედ, ამასთანავე, სხვათა შორის, მაგალითად, პირიქით, სამაგიეროდ...
გამონათქვამი შეფასებულია როგორც ვარაუდი, საეჭვო, სათუო ან საეგებიო:	მგონი, მგონია, ვგონებ, როგორც ჩანს, ეტყობა, ეტყობოდა, როგორც ვატყობ, რამდენადაც მახსოვს, თუ არ ვცდები, როგორც ვხედავთ, ვინ იცის, ვფიქრობ, ერთი შეხედვით, ვთქვათ, ერთიც ვნახოთ...

შესაძლებლობის მოდალობა	შესაძლოა, რომ...შესაძლებელია, რომ... შეიძლება, რომ... მოსალოდნელია, რომ... ადვილი წარმოსადგენია, რომ... ჩანს, რომ...ეტყობა, რომ...
ვარაუდის მოდალობა	სავარაუდოა, რომ...საფიქრებელია, რომ...დიდი ალბათობაა, რომ... სავარაუდოდ...

ეპისტემური მოდალობის გამომხატველი მოდალური ინდიკატორების საერთო მახასიათებლები ამგვარად შეიძლება ჩამოყალიბდეს:

1. ისინი **გამოხატავენ, გამოკვეთენ ან ამკვეთრებენ** ეპისტემური მოდალობის სემანტიკას;
2. ისინი მიემართებიან **მთელ წინადადებას** და არა გამონათქვამის ერთ რომელიმე წევრს;
3. ნაწილი მოდალური ინდიკატორებისა წარმოადგენს **ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციას** (რომ კონსტრუქცია) ან **მომდინარეობს** ჰიპოტაქსური კონსტრუქციისგან.
4. ისინი არიან წინადადების **პერიფერიულ** სტრუქტურაში;¹²

6.2. დეონტური მოდალობის გამომხატველი სხვა ენობრივი საშუალებები

დეონტური მოდალობის ძირითადი სემანტიკა არის ვალდებულება-მოვალეობა და ნებართვა. ამ სემანტიკას გამომხატველი შემდეგი თემატური ზმნეები:

ბრძანება, მოვალეობა, ვალდებულება, მითითება, დირექტივა, მოწოდება, დაძახება, შეგონება, დარიგება, გაფრთხილება,

¹²როგორც ჩანს, ეს არის უნივერსალია. პერკინსი მოდალური გამოთქმების ანალიზისას მიუთითებს ამ საკითხის შესახებ: Perkins 1983, აგრეთვე: Quirk R, Greenbaum S., Leech G., Svartvik J., A Grammar of Contemporary English, London, Longman, 1972

განკარგულება, ინსტრუქცია, შეთავაზება, პეტიცია, მოთხოვნა, იძულება, ძალდატანება, აკრძალვა, თხოვნა, მიწვევა, მიპატიჟება.

ცხრილი № 12: დეონტური მოდალობის ინდიკატორები

დეონტური მოდალობის ინდიკატორები	
ზედსართავი სახელები და მოდალური ზმნიშედები	აუცილებლად, უცილობლად, უსათუოდ, უეჭველად, უთუოდ, ნამდვილად,
ზმნები, რომლებიც გამოხატავენ დეონტური მოდალობის სემანტიკას	უფლებამოსილია, რომ... მოთხოვნილია, რომ... შეთავაზებულია, რომ... გთავაზობთ, რომ... გამოძახებულია...გამოცხადებულია, რომ გამოქვეყნებულია, რომ... შეთანხმებულია, რომ... მოვუწოდებთ, რომ... ნაბრძანებია, რომ... ნაფიქრია, რომ...
რომ კონსტრუქცია	
ნა-პრეფიქსიანი წარსული დროის მიმღობა	აკრძალულია... დამტკიცებულია, რომ... გაფრთხილებულია, რომ... აცნობიერებს, რომ / გაცნობიერებულია... მოწვეულია, დაპატიჟებულია, ნებადართულია
მოემართება დეონტურ მოქმედებას	გაცემულია განკარგულება... დაჟინებით მოვითხოვთ, რომ... მივმართავთ, რომ... მივმართავთ თხოვნით, რომ... უფლებამოსილება გადაეცა... შუამდგომლობა მიცემულია... შუამდგომლობა მოთხოვნილია/გადაცემულია... დაკითხულია, გამოკითხულია, რომ... ანონდანონილია, რომ...

მიემართება მდგომარეობას, რომელიც განპირობებულია უფრო დეონტური ქმედებით, ვიდრე თავად არის დეონტური ქმედება.	დასაშვებია, რომ... დაშვებულია, რომ... აღიარებულია, რომ... იძულებულია, რომ... დაკანონებულია, რომ... შესაძლებლობა მიეცათ, რომ... უფლება მიეცათ, რომ... ვალდებულებისაგან განთავისუფლდნენ... განზრახულია, რომ... დაგეგმილია, რომ... გამიზნულია, რომ... საჭიროა, რომ... სავალდებულოა, რომ... აუცილებელია, რომ... ვალდებულია, რომ... მოვალეა, რომ... ვალდებულება აკისრია, რომ... დაუშვებელია, რომ... თავიდან ასაცილებელია, რომ... ესაჭიროება სჭირდება მოითხოვს იძულებით... იძულების წესით... ვალდებულებისაგან თავის არიდება... ვალდებულებისაგან თავის არიდების გამო...
გამონათქვამი მიუთითებს აზრის წყაროს:	-ის მიხედვით, -ის ბრძანებით, -ის წარმოდგენით, -ის ცნობით, -ის აზრით, -ის თქმულებით... (კონსტიტუციის მიხედვით, მინისტრის ბრძანებით, ხალხის / ჩემი / მისი წარმოდგენით, გაზეთის ცნობით, მეთაურის აზრით, ხალხის თქმულებით...)

დეონტური მოდალობის ინდიკატორები მიემართებიან როგორც დეონტურ მოქმედებას, ისე მდგომარეობას, რომელიც განპირობებულია დეონტური ქმედებით. ეპისტემური

მოდალობის ინდიკატორების მსგავსად, დეონტური მოდალობის ბევრი ინდიკატორი წარმოადგენს ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციას. ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის მთავარ წინადადებაში ხშირად არის გამოყენებული დეონტური სემანტიკის გამომხატველი ზმნები, ხოლო დამოკიდებული წინადადება შეიძლება წარმოადგენილი იყოს როგორც მოდალური ფორმით, ისე აქტიური ან პასიური ზმნური კონსტრუქციით. სხვა ზოგადი მახასიათებლები დეონტური მოდალობის ინდიკატორებს ისეთივე აქვს, როგორც ეპისტემური მოდალობის ინდიკატორებისთვისაა დამახასიათებელი.

6.3. დინამიკური მოდალობის გამომხატველი სხვა ენობრივი საშუალებები:

დინამიკური მოდალობის ძირითადი სემანტიკა მოიცავს დინამიკური შესაძლებლობისა და დინამიკური აუცილებლობის მნიშვნელობას. ეს არის უნარი, შესაძლებლობისა და აუცილებლობის შინაარსი. როგორც უკვე აღინიშნა, ქართული ენა არ განასხვავებს არც გარეგან და შინაგან, და არც ფიზიკურ და მენტალურ შესაძლებლობას, მათი გამომხატველი ფორმები ერთია. მაგრამ მოდალური ინდიკატორები, განსაკუთრებით კი ლექსიკური ზმნები, იძლევა შესაძლებლობას იმისას, რომ განირჩეს ეს ნიშნები. დინამიკური მოდალობა მიემართება შემდეგ თემატურ ზმნებს:

ცოდნა, შესაძლებლობა, უნარი, ჩვევა, მოხერხება, მიდრეკილება, პოტენციალი, შესრულება.

საინტერესოა, რომ უნარისა და შესაძლებლობის გამოხატვა ქართულ ენაში ხშირად ხდება ანალიზური წარმოებით – კერძოდ, **მასდარისა** (ან არაერთი სახელისა) და **ქონა** ზმნის მეშვეობით: **უნარი აქვს, მიდრეკილება აქვს, შესაძლებლობა აქვს, პოტენციალი აქვს, სურვილი აქვს, მზაობა აქვს...** ასევე არის დინამიკური მოდალობის გამომხატველი რამდენიმე ლექსიკური ზმნა: ასეთია **იცის, ეხერხება, ემარჯვება, ეადვილება, გამოსდის, აგვარებს** ზმნები, რომელთა სემანტიკა და

ფუნქცია სწორედ **უნარსა და შესაძლებლობაზე** მიუთითებს. ეს ზმნები ვერ ჩაითვლება მოდალურ ზმნებად (რადგან მოდალობის გამოხატვა ქართულში განსხვავებული სისტემით ხდება), მაგრამ მათი მნიშვნელობა და პრაგმატიკული არეალი აშკარად არის დინამიკური მოდალობის სემანტიკის შემცველი.

ცხრილი № 13: დინამიკური მოდალობის ინდიკატორები

დინამიკური მოდალობის ინდიკატორები	
ზედსართავი სახელები და მოდალური ზმნიზედები	ადვილად, კარგად, მარჯვედ, ხელმარჯვედ, შნოიანად, უნარიანად...
ზმნები, რომლებიც გამოხატავენ დინამიკური მოდალობის სემანტიკას	უნარი აქვს მიდრეკილება აქვს შესაძლებლობა აქვს პოტენციალი აქვს სურვილი აქვს მზაობა აქვს იცის ეხერხება ემარჯვება ეადვილება გამოსდის აგვარებს
ზმნები უსულო სუბიექტისათვის	ტევადობა – იტევს მოცულობა – მოიცავს
გამონათქვამი შეფასებულია როგორც ჩვეულებრივი ფაქტი, ალერებული ქეშმარიტება ან განზოგადებული თვალსაზრისი:	ჩვეულებრივ, როგორც წესი, წესის თანახმად, როგორც ვიცით, როგორც ცნობილია, როგორც ყოველთვის, როგორც ხშირად ხდება ხოლმე, საერთოდ, საზოგადოდ...

6.4. სურვილის მოდალობის გამომხატველი სხვა ენობრივი საშუალებები

სურვილის მოდალობის სემანტიკა მოიცავს სურვილსა და ნატვრას. გარდა მოდალური ნაწილაკებისა, ამ სემანტიკის გამომხატველია ლექსიკური ზმნები. სემანტიკას შეიძლება აძლიერებდეს სპეციალური გამაძლიერებელი ზმნიზედები.

სურვილის მოდალობას გამოხატავს შემდეგი თემატური ზმნები:

სურვილი, ნადილი, ნდომა, იმედი, სასოება, ოცნება, ნება, ღტოლვა, სწრაფვა...

ცხრილი № 14: სურვილის მოდალობის ინდიკატორები

სურვილის მოდალობის ინდიკატორები	
მოდალური ზმნიზედები	ძალიან, ძლიერ, ძლიერად, მეტად, ძალუმაღ, ძალუმ,
ზმნები, რომლებიც გამოხატავენ სურვილის მოდალურ სემანტიკას	სურს სწადია უნდა ინებებს, ჰნებავს, ელტვის, მიელტვის... იმედოვნებს, იმედი, აქვს, იმედია... ოცნებობს ისწრაფვის, მიისწრაფვის... ეშურება ეფიქრება...

მოდალური ინდიკატორები გამონათქვამის სემანტიკის დაზუსტების დამხმარე საშუალებაა. როგორც უკვე აღინიშნა, ის შესაძლოა იყოს გამონათქვამში, შესაძლოა – არა, მაგრამ მისი აღდგენის, პარაფრაზირების შემთხვევაში იგი აზუსტებს მოდალურ სემანტიკას, უფრო ზუსტად განსაზღვრავს მოდალობის სახეს და ხსნის ფრაზის ორაზროვნებას. ამდენად, მო-

დალური ინდიკატორების გამოკვეთა მოდალობის კატეგორიის განუყოფელი ნაწილი უნდა იყოს.¹³

ამდენად, დასკვნის სახით შეიძლება კვლავ გამოიკვეთოს მოდალური ინდიკატორების ფუნქცია და დანიშნულება ენაში და ის მიმართება, რაც მათ აქვთ მოდალობის კატეგორიასთან:

1. მოდალური ინდიკატორების უმნიშვნელოვანესი ფუნქციაა **ორაზროვნების მოხსნა**. ორაზროვნება ხშირად არის დამახასიათებელი მოდალური ფორმის შემცველი გამონათქვამისთვის, რადგან უნივერსალის წარმოდგენს ის ფაქტი, რომ ერთი მოდალური ფორმა რამდენიმე მოდალური სემანტიკის გამომხატველი შეიძლება იყოს. ამის მაგალითია „**უნდა წავიდე**“ ფორმის ანალიზიც. გამონათქვამი ორაზროვანია, ხოლო ორაზროვნების მოხსნა შესაძლებელია მხოლოდ მოდალური ინდიკატორის შემოტანის შემდეგ:

ჩემი აზრით, უნდა წავიდე – ეპისტემური შესაძლებლობის გამომხატველია,

აუცილებლად უნდა წავიდე – დეონტური მოდალობისა;

ალბათ უნდა წავიდე – შეესაბამება ვარაუდის მოდალობას;

საზოგადო წესია, რომ უნდა წავიდე – კი დინამიკურ მოდალობას გამოხატავს.

2. მოდალური ფორმა არასაკმარისია მოდალური გამონათქვამის ზუსტი სემანტიკის დადგენისათვის. ზუსტი მნიშვნელობის დადგენისათვის ხშირად არის საჭირო დამატებითი ენობრივი საშუალებების შემოტანა, პარაფრაზირების ან სუბ-

¹³ამგვარი პოზიციაა გატარებული წიგნში Perkins M, Modal Expressions in English, 1983, რომელშიც პირველად დაისვა საკითხი მოდალურ დამხმარე ზმნებთან ერთად განხილულიყო ის მოდალური გამოთქმები, რომლებიც ასევე გამოხატავდნენ მოდალურ სემანტიკას. დასკვნით თავში მოცემულია იმ მიზეზთა ანალიზი, რამაც განაპირობა მოდალური გამოთქმებისადმი მეტი ყურადღების დათმობა და მათი შემოტანა მოდალობის ლინგვისტური ანალიზის სფეროში. გვ.: 106-115

სტიტუციის (ჩანაცვლების) მეთოდის გამოყენება. ამ მეთოდების ამოქმედებისთვის კი მოდალური ინდიკატორების გამოყოფა და მათი კლასიფიკაცია მნიშვნელოვანი წინაპირობაა.

3. მოდალური ინდიკატორები არის დამატებითი, დამხმარე საშუალება მოდალობის სახის დასადგენად.

4. მოდალობის სახის დასადგენად ასევე წარმატებით გამოიყენება **ლექსიკური ზმნები**. მოდალობის თემატური ჯგუფების მიხედვით წარდგენილი ზმნების არსებობა ან ჩართვა გამონათქვამში ხშირად არის ეფექტური მეთოდი მოდალობის სახის დასადგენად.

5. მოდალური **დამხმარე ზმნა არის მხოლოდ მინიმალური**, უმცირესი მონაცემი მოდალური სემანტიკის დასადგენად. ამ თვალსაზრისით მნიშვნელოვანი ხდება სხვა დამხმარე ენობრივი საშუალებების შემოტანა (Perkins 1983; Bauma 1975).

6. მოდალური ფორმა მოდალურ სემანტიკას გამოხატავს გრამატიკულად, **მოდალური ინდიკატორი კი ლექსიკურად**. შესაძლოა ამის გამო ის გამონათქვამის პერიფერიულ სტრუქტურაში იყოს განთავსებული, მაგრამ მნიშვნელოვანი ფუნქციის მატარებელია.

თავი 7 ეპისტემური მოდლობა თანამედროვე ქართულში

ეპისტემური მოდლობა, მოდლობის სხვა სახეებთან შედარებით, მკვეთრად გამოკვეთილი სემანტიკით ხასიათდება. ეპისტემური მოდლობაში გამოიყოფა **ლოგიკური შესაძლებლობისა და ლოგიკური აუცილებლობის** მოდლობა. როგორც აღნიშნულია, ეს უფრო პროპოზიციის მოდლობაა, ვიდრე მოქმედების, მდგომარეობის ან მოვლენის. თუმცა ხშირად პროპოზიცია თავსდება დამოკიდებულ წინადადებაში და მთავარ წინადადებას უკავშირდება **რომ** კავშირით (Palmer 1990, 50).

ეპისტემური მოდლობა, ჩვეულებრივ, სუბიექტურ მოდლობას წარმოადგენს და იგი დაკავშირებულია მოლაპარაკის თვალსაზრისთან. მისი პარაფრაზია „ერთადერთი დასკვნა, რაც შეიძლება გამოვიტანოთ, არის ის, რომ...“. ეპისტემური გამონათქვამი მიიღება სწორედ სუბიექტის ინტერპრეტაციით (Palmer 1990, 51). ზოგიერთი მკვლევარი მას უკავშირებს ტერმინს „ლოგიკური“ (Leech 1969, 204), თუმცა პალმერი ამ ტერმინს არ იყენებს. ვფიქრობთ, ქართული ენისათვის ამ ტერმინის გამოყენება უფრო მოსახერხებელია, რადგან ეპისტემური მოდლობის შინაარსი დაკავშირებულია ლოგიკური შესაძლებლობისა და ლოგიკური აუცილებლობის სემანტიკასთან.

ქართულში ლოგიკური შესაძლებლობის სემანტიკა წარმოდგენილია ორი ქვეჯგუფით: **შესაძლებლობა და ვარაუდი**. შესაძლებლობა გამოხატულია **შეიძლება** მოდალური ფორმით, ხოლო ვარაუდი – **ალბათ, იქნებ და ეგებ** მოდალებით.

7.1. ლოგიკური შესაძლებლობის მოდლობა, ეპისტემური შეიძლება

მოდალური სემანტიკა **შეიძლება** ფორმას ძველ ქართულშივე უკავშირდება, მაშინაც, როცა ის რთული ზმნის სახით იყო წარმოდგენილი. როგორც უკვე აღინიშნა, **შეიძლება**

ფორმა გრამატიკალიზაციის შედეგად არის მიღებული, თუმცა მისი გრამატიკალიზაციის პროცესი დასრულებული არაა (იხ. 4.8). სწორედ ეს დაუსრულებელი მოვლენაა მიზეზი იმისა, რომ **შეიძლება** მოდალური ფორმისა და ზმნის კავშირი თავისუფალია, არაა ისეთი მყარი, როგორც **უნდა** მოდალური ფორმის შემთხვევაში – **უნდა** ყოველთვის პრეპოზიციურია ზმნასთან (იხ. 5.2.1.)

7.1.1. შეიძლება — სემანტიკა

შეიძლება მოდალური ფორმის სემანტიკა მკვეთრად ეპისტემურია და იგი **ლოგიკურ შესაძლებლობას** აღნიშნავს. როგორც უკვე აღინიშნა, ახალ ქართულში **შეიძლება** ფორმის ნაწილაკად ქცევის პროცესი დასრულებული არაა. ეს ფორმა გვხვდება როგორც ჰიპოთაქსურ, ისე ბივერბალურ კონსტრუქციაში. თუმცა მისი სემანტიკა უცვლელია და იგი **ლოგიკურ შესაძლებლობას** გამოხატავს.

(1) „*პოპულარული ყაჩაღი ადვილად შეიძლება, რომ საამბოხოდ განწყობილი ჯგუფების თუ ბრბოების წინამძღოლად იქცეს.*“ (ჭ. ამირეჯიბი, დათა თუთაშხია)

მოცემული წინადადების ჰიპოთაქსური კონსტრუქციის შეცვლა და **რომ** კავშირის გარეშე წარმოდგენა სრულიად არ ცვლის არც ფრაზის შინაარსს და არც მის მოდალურ სემანტიკას:

**პოპულარული ყაჩაღი ადვილად შეიძლება საამბოხოდ განწყობილი ჯგუფების თუ ბრბოების წინამძღოლად იქცეს.*

**პოპულარული ყაჩაღი საამბოხოდ განწყობილი ჯგუფების თუ ბრბოების წინამძღოლად ადვილად შეიძლება იქცეს.*

ჩვენ მიერ შექმნილი ორივე კონტექსტი ერთნაირ შინაარსს გადმოსცემს და მათ შორის სხვაობა არ არის. ამდენად, **შეიძლება** მოდალური ზმნაა და ნაწილაკად ქცევის პროცესში იგი სრულად ინარჩუნებს თავის სემანტიკას. სწორედ ამის გამოა, რომ თანამედროვე ქართულში სულ უფრო იშვიათად გვხვდება **შეიძლება** მოდალური ზმნით შექმნილი ჰიპოთაქსურ-

რი კონსტრუქციები, სულ უფრო მეტ შემთხვევაში იკარგება **რომ** კავშირი და **შეიძლება** ზმნა მეტად იძენს მოდალის თვისებებს. როგორც უკვე აღინიშნა, ეს კარგად ჩანს პუნქტუაციის ნიშნებთან დაკავშირებით, რაც ორ შემთხვევას წარმოშობს: 1. **შეიძლება** ფორმის შემდეგ დაისმის მძიმე; 2. **შეიძლება** ორივე მხრიდან არის გამოყოფილი მძიმეებით.

(2) „თვით მან სხვებზე უკეთ იცოდა, რომ დათა თუთაშხიასთან ანგარიშის გასწორების ცდას **შეიძლება**, უკუშედეგი მოყოლოდა.“ (ჭ. ამირეჯიბი, დათა თუთაშხია)

(3) ის, **შეიძლება**, იყოს მოვლენა, რომელიც საშინელებას ნერგავს და ბედისწერასავით გარდაუვალია (KAWAC).

(2) წინადადებაში **რომ** კავშირი არაა, თუმცა მძიმე დასმულია. ხოლო (3) წინადადებაში **შეიძლება** ორივე მხრიდან გამოყოფილია მძიმეებით, რაც ქართული ენისათვის ამ ფორმას განკერძოებული სიტყვა-გამოთქმის, კერძოდ, ჩართულის ფუნქციას ანიჭებს. რეალურად კი ეს უკვე მოდალად ქცეული ფორმაა, მომდინარე ჰიპოთაქსური კონსტრუქციისაგან. მის მოდალურ ფუნქციას ამყარებს ისიც, რომ ამ შემთხვევაში იგი უშუალოდ წინ უძღვის ზმნას და ზმნით გადმოცემული მნიშვნელობის შესაძლებლობას გამოხატავს. ამდენად, ეს შემთხვევაც დამატებით აჩვენებს იმას, რომ **შეიძლება** მოდალური ფორმის გრამატიკალიზაციის პროცესი მთლიანად არაა დასრულებული და სინტაქსური მრავალფეროვნებაც ამის შედეგია. **უნდა** მოდალური ფორმის ცვლილების გზა ამ პროცესის განვითარების მიმართულებას გარკვეულად წარმოაჩენს: საბოლოოდ **შეიძლება** ფორმა უფრო მჭიდროდ დაუკავშირდება ზმნას და არა მხოლოდ მისი სემანტიკა, არამედ ფორმაც უშუალოდ იქნება ზმნასთან მიბმული.

შეიძლება მოდალურ ფორმის სემანტიკასთან დაკავშირებით დამატებით აუცილებლად უნდა აღინიშნოს მისი ძირითადი ფუნქციიდან განვითარებული კიდევ ერთი მნიშვნელობა: ესაა **ვარაუდის** სემანტიკა. ვერ ვიტყვით, რომ ასეთი მაგალითები ბევრია, მაგრამ შესაძლებლობისა და ვარაუდის სე-

მანტიკის სიახლოვის გამო, ასეთი კონტექსტები მაინც გვხვდება და ამდენად, მათი აღნიშვნა აუცილებელია. შესაძლებლობის სემანტიკის ვარაუდის სემანტიკად განვითარება არაა მოულოდნელი, თუმცა ქართულში ვარაუდის სემანტიკა ეპისტემური მოდალობის კარგად გამოკვეთილი მნიშვნელობაა და იგი უკავშირდება არაბულიდან შემოსულ **ალბათ** ფორმას, ვარაუდის სემანტიკას ასევე გამოხატავს **ეგებ** და **იქნებ** მოდალური ფორმებიც. ამდენად, **შეიძლება** მოდალური ფორმის ამ სემანტიკით დატვირთვა აშკარად მეორეულია.

(4) „იმოდრავე საკუთარი სხეულის გარშემო, **შეიძლება** ეს ერთადერთი გზაა, რომელიც მოგიხსნის ამ ცოდვებს“ (KAWAC) [პარაფრაზი – სავარაუდოა, ალბათ].

7.1.2. **შეიძლება** — სინტაქსური კონსტრუქციები

როგორც აღინიშნა, **შეიძლება** ფორმა სემანტიკურ მრავალფეროვნებას არ ავლენს, მაგრამ გრამატიკალიზაციის პროცესის დაუსრულებლობის გამო მის მიერ შექმნილი სინტაქსური კონსტრუქციები მართლაც მრავალფეროვანია.

ერთ-ერთი გავრცელებული შესიტყვება (კოლოკაცია) არის „**შეიძლება იყოს**“.¹⁴ ეს კოლოკაცია ავლენს, რომ **შეიძლება** ზმნასთან პრეპოზიციურია და მოდალის ფუნქციას ასრულებს.

(5) საკრებულოს უმრავლესობის მიერ მიღებული გადაწყვეტილება მათთვის მტკივნეულიც **შეიძლება იყოს**. (KAWAC)

(6) სუბიექტური აზრი ნაკლებად საინტერესო **შეიძლება იყოს** უმეტესი ნევრებისთვის. (KAWAC)

¹⁴KAWAC კორპუსში „შეიძლება იყოს“ კოლოკაციის რაოდენობაა 784, GNC კორპუსში „შეიძლება“ 1698 კონტექსტს ავლენს, ხოლო „შეიძლება იყოს“ – 17-ს.

შეიძლება მოდალური ფორმის ადგილი სრულიად თავისუფლად შეიცვლება სემანტიკის უცვლელად, მაგრამ ზმნასთან მისი პრეპოზიცია აშკარად ავლენს იმ ტენდენციას, რაც **შეიძლება** მოდალური ფორმისათვის ხდება ნიშანდობლივი, პოზიციურად იგი უფრო მეტად უკავშირდება ძირითად ზმნას.

შეიძლება ფორმასთან დაკავშირებული გავრცელებული გამოთქმებია „**თუ შეიძლება ასე ითქვას**“, „**თუ შეიძლება ითქვას**“, და „**შეიძლება ითქვას**“. ეს გამოთქმები თითქმის მყარ კოლოკაციებად გვევლინება და ხშირად წინადადებაში მთქმელის დამოკიდებულების გამომხატველი ჩართული გამოთქმის როლს ასრულებს.¹⁵ ვფიქრობთ, მოცემული გამონათქვამები პირობითი წინადადების ერთგვარ სახეობას წარმადგენს, რომელსაც დაკარგული აქვს სინტაქსური ფუნქცია და ამ ეტაპზე დეკატეგორიზაციის შედეგად ჩართული გამონათქვამის ფუნქციას ასრულებს.

(7) *პოლიტიკურ-აღმზრდელობითი მუშაობა ჩვენს ფაკულტეტზე მოიკოჭლებს, მოიკოჭლებს კი არა, თუ შეიძლება ასე ითქვას, პირდაპირ ჩავარდნილია. (GNC, დუმბაძე, მზიანი ღამე)*

¹⁵ზოგადად უნდა ითქვას, რომ ჩართული სიტყვები და გამოთქმები ზოგიერთი ფორმის გრამატიკალიზაციის გარკვეულ ეტაპად შეიძლება განვიხილოთ. წინადადების რომელიმე წევრის გადასვლა ჩართულთა კატეგორიაში იმას ნიშნავს, რომ წინადადების წევრი რამდენიმე ცვლილებას განიცდის: იგი კარგავს **სინტაქსურ** კავშირს წინადადების სხვა წევრებთან, **სემანტიკურად** ემიჯნება წინადადების სტრუქტურას და ხდება მთქმელის **დამოკიდებულების** გამომხატველი (ამით იგი იძენს მოდალურ ფუნქციას), საბოლოოდ კი პუნქტუაციური ნიშნების გამოყენებით ქმნის გამონათქვამის იზოლირებულ სახეს. ჩართულის შემდგომი ცვლილებები უკავშირდება ფრაზის გამარტივებას (მე მგონი > მგონი, მე ვფიქრობ > ვფიქრობ...). თანამედროვე ქართულში ჩართულები ცვლილების ამ ეტაპს ასახავენ, თუმცა შესაძლოა ენაში გრამატიკალიზაციის პროცესის გაგრძელებასთან ერთად ახალი კლასიც ჩამოყალიბდეს. ამ ეტაპზე ისინი, ჩვენი კლასიფიკაციის მიხედვით, მოდალური ინდიკატორების როლს ასრულებენ. თუმცა უკვე გამოვლენილი ტენდენცია – **ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია > ბივერბალური კონსტრუქცია > მოდალური ფორმა** – ამ ფორმათა გრამატიკალიზაციის პროცესის გზას ავლენს. ბივერბალური კონსტრუქციის შესახებ ვრცლად იხ.: კოტინოვი ნ., კილოს კატეგორია და სინტაქსის ზოგიერთი საკითხი ქართულში, თბ. 1986; აგრეთვე: ცქიტიშვილი ნ., ჩართული, ქსკს 8, თბ., 1988

(8) რაც შეეხება კაჭკაჭს, ძალიან უხდება აქაურობას, **თუ შეიძლება ასე ითქვას**, აცოცხლებს, მაგრამ რანაირი საკენიცი არ უნდა დაუყარო, სიახლოვეს არ გაგეკარება. (GNC, ჭილაძე, გოდორი)

(9) ზემოთქმული მხოლოდ ერთი ნაწილი იყო ჩემი დანაშაულისა. მეორე, უფრო მძიმე და გაცილებით მნიშვნელოვანია, იმაში მდგომარეობდა, რომ ყველა დროისა და ერის იმპერიათა არსებობის საფუძველი ხელეყავი, **თუ შეიძლება ითქვას**, წესდება დავარღვიე. (GNC, ჟ. ამირეჯიბი, დათა თუთაშხია)

ფრაზის გამარტივებული ვარიანტია გამონათქვამი: „**შეიძლება ითქვას**“. საინტერესოა ის ფაქტი, რომ თუ ფრაზის ვრცელი ვარიანტები წინადადების სტრუქტურისაგან იზოლირებული იყო სასვენი ნიშნებით და ამით მისი განკერძოებული გამონათქვამის ფუნქცია ჩანდა, „**შეიძლება ითქვას**“ კოლოკაცია ჰიპოტატასური კონსტრუქციითაც გვხვდება (რომ კავშირით) (10), უკავშიროდაც (11) და პუნქტუაციური ნიშნების გარეშეც (12):

(10) ნამდვილად **შეიძლება ითქვას**, რომ თავისი ტაქიკარდიითა თუ ბრადიკარდიით, აქ წარმოდგენილი ნაწარმოებები ინდივიდუალიზმით ხასიათდება. (KAWAC)

(11) პირველი ოთხი წლის მანძილზე თუთაშხია, დანამდვილებით **შეიძლება ითქვას**, საქართველოს ფარგლებს არ გასცილებია. (GNC, ჟ. ამირეჯიბი, დათა თუთაშხია)

(12) მთელ დანარჩენ ცხოვრებას კი (მოზარდობის, შუახნის და სიბერის ჟამს) მხოლოდ ბავშვობის პერიოდის გახსენება-მოგონებას ვუთმობთ და **შეიძლება ითქვას** ამით ვცოცხლობთ, ამით ვარსებობთ. (KAWAC)

მოცემული კონტექსტები ავლენს იმ მრავალფეროვნებას, რაც ზოგადად ენობრივი ცვლილებების პროცესის დაუსრულებლობას ახასიათებს ენაში.

რაც შეიძლება + ზმნიზედა – ეს კონსტრუქცია თავისი მრავალრიცხოვნებით გამოირჩევა (KAWAC – 847, GNC – 92). მისი პარაფრაზი უკავშირდება შემდეგ შინაარსს: „რაც შეიძლება ბევრი = იმდენად ბევრი, რაც არის შესაძლებელი

საერთოდ...“ **შეიძლება** მოდალური ფორმა (როგორც უკვე აღინიშნა 5.2.1.), ხშირად მოიცავს შინაარსის ნეიტრალურ გაგებას, გამოხატავს ზოგად, ნეიტრალურ შესაძლებლობას. ამგვარი კონტექსტები ეპისტემური მოდალობის სახეობად უნდა განვიხილოთ, რადგან მათ საფუძვლად მაინც მთქმელის აღქმა, დამოკიდებულება უდევს. კოლოკაციასთან ხშირად გვხვდება შემდეგი ზმნიზედები ან ზედსართავი სახელები:

რაც შეიძლება	ხშირად, იშვიათად, შორს, ახლოს, ადრე, მალე, გვიან, ბუნებრივად, კარგად, მარტივად, მოხერხებულად, ნელა, სწრაფად, სრულად, ახლოს, გამარტივებულად, დიდხანს, მაქსიმალურად, მეგობრულად, საინტერესოდ, თავაზიანად...
	ბევრი, სრული, მეტი, მოკლე, ნაკლები, ღირსეული, საინტერესო, ფართო, ფასეული...

(13) შენზე ამბობს ნერვიულობსო და **რაც შეიძლება** ხშირად, **რაც შეიძლება** ბევრი მოინერე მაქაური ამბებოო. ((GNC, ჭილაძე, აველუმი)

(14) საჭიროა ეკონომიკური საქმიანობის ისე წარმართვა, რომ **რაც შეიძლება** ნაკლები ნარჩენი იყოს ბუნებაში. (KAWAC)

საერთო მასალაში ასევე იკვეთება რამდენიმე კონსტრუქცია: **შეიძლება იმიტომ** ... (KAWAC – 216, GNC – 3), **შეიძლება იმიტომაც** ... (KAWAC – 57, GNC – 13), **შეიძლება ამიტომ** ... (KAWAC – 15), **შეიძლება ამიტომაც...** (KAWAC – 67, GNC – 10). მოცემული კონსტრუქციები საინტერესოა იმიტაც, რომ მათში უფრო ვარაუდის სემანტიკა იკითხება, ვიდრე ლოგიკური შესაძლებლობისა.

(15) გამართლებად სულ ორი სავარაუდო პასუხი მექვს. **შეიძლება იმიტომ, რომ** წერას უკვე დიდი ხანია გადავეჩვიე, შე-

იძლება იმიტომაც, რომ საკამათო თემას ვერაფრით ვპოულობ. (KAWAC)

(16) **შეიძლება იმიტომ არ მოვიდა, რომ,** როგორც თვითონ ამბობს, ათეისტია და ღმერთი არ სწამს. (KAWAC)

(17) მსახიობებისადმი ცუდი დამოკიდებულება ჰქონდა, რადგან ის თეატრალია და **შეიძლება ამიტომ მიწერს** ასეთ დაბალს ქულებს. (KAWAC)

(18) შავი სათვალე შუბლზე აენია და, **შეიძლება ამიტომაც,** ჩამოგდებულ, ტყვედ ჩავარდნილ მფრინავს უფრო **ჰგავდა,** ვიდრე ბრმას. (GNC, ჟილაძე, მარტის მამალი)

კორპუსში მრავლად დასტურდება ნიმუშები, რომლებშიც **შეიძლება** მოდალურ ფორმასთან ერთად კოლოკაციას ქმნის **კითხვითი სიტყვა**. ეს კოლოკაცია ძირითადად მიემართება ზმნას ან საწყისს, ან არის ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის ნაწილი. გამოხატულია ეპისტემური შესაძლებლობა. კითხვითი სიტყვების მიხედვით სიხშირე მოცემულია ცხრილში (მხოლოდ KAWAC კორპუსის მიხედვით).

ცხრილი № 15: კოლოკაცია – კითხვითი სიტყვა + მოდალური ფორმა: KAWAC კორპუსში კონტექსტთა რაოდენობა

ხომ შეიძლება (KAWAC – 854)	რა შეიძლება (KAWAC – 849)
ხომ არ შეიძლება (KAWAC – 344)	რა არ შეიძლება (KAWAC – 42)
რამდენჯერ შეიძლება (KAWAC – 55)	რატომ შეიძლება (KAWAC – 241)
როგორ შეიძლება (KAWAC – 846)	რატომ არ შეიძლება (KAWAC – 742)
როგორ არ შეიძლება (KAWAC – 39)	რომელი შეიძლება (KAWAC – 14)
რაში შეიძლება (KAWAC – 78)	რანაირად შეიძლება (KAWAC – 66)
ვინ შეიძლება (KAWAC – 456)	რამდენად შეიძლება (KAWAC – 279)
ვინ არ შეიძლება (KAWAC – 9)	

(19) **ხომ შეიძლება ჩვენი ამბავიც იცოდეს?** რა გასაკვირია?! (GNC, ჭილაძე, აველუმი)

(20) **რამდენჯერ შეიძლება არჩევნებზე დავამყაროთ იმედი?** (KAWAC)

(21) **როგორ შეიძლება ებრძოლოს ადამიანი ამ სენს?** (KAWAC)

(22) **რაში შეიძლება მდგომარეობდეს გამოსავალი?** (KAWAC)

(23) **ვერ ვხვდები, ბლოგის სივრცე რაში შეიძლება, რომ გამოვიყენო?** (KAWAC)

(24) **ვინ შეიძლება, იყოს მტრული საქართველოსთვის?** (KAWAC)

კითხვითი სიტყვისაგან და **შეიძლება** მოდალური ზმნი-საგან შექმნილი კოლოკაცია კითხვითი წინადადების კონსტრუქციას ქმნის. მაგრამ კონტექსტთა უმრავლესობაში ეს არ არის შეკითხვა, რომელიც პასუხს მოითხოვს ან რომელსაც პასუხი მოსდევს. უმეტესი კონტექსტები უფრო რიტორიკულ შეკითხვებს გამოხატავენ, რომლებშიც მკვეთრად ჩანს მთქმელის დამოკიდებულება კონკრეტული საკითხისადმი. ამიტომ ამ გამონათქვამებს ჩვეულებრივ არ მოსდევს კითხვით სიტყვაზე ორიენტირებული ზუსტი პასუხი. გამონათქვამი მთქმელის დამოკიდებულებას აგრძელებს.

(25) **ერთ-ერთ ასეთ სტატიაზე დავურეკე და ვუთხარი, რამდენჯერ შეიძლება მომაცენო შეურაცხყოფა-მეთქი. ამას მოჰყვა პრესის ჯიხურების ალების თემა, როცა ვაცხადებდი, როგორ შეიძლება „პრაიმ ტაიმისთვის“ ყველაფერი დასაშვები იყოს და დანარჩენი გაზეთები ცუდ მდგომარეობაში იყვნენ-მეთქი** (KAWAC).

(26) **აღარ დადგა დრო ჩვენს საკუთარ შეცდომებზე ვისნავლით რამე? რამდენჯერ შეიძლება ერთი და იგივე შეცდომების გამეორება და ჩაკეტილ მრუდზე ტრიალი? მარგინალუბი არიან, ვინც რევოლუციას ითხოვს...** (KAWAC).

(27) **როგორ შეიძლება, აქვე არ გაგახსენდეს საქართვე-**

ლოს ნაკრების სავალალო მდგომარეობა, გუნდისა, რომელიც კვლავინდებურად უფროსი ასაკის ლეგიონერებზე არის ორიენტირებული და არ განახლება შინ გამოზრდილი ახალგაზრდების ხარჯზე! (KAWAC)

მოცემული კონტექსტები კარგად ავლენს კონსტრუქციის თავისებურებას: კითხვითი სიტყვისა და ეპისტემური მოდალობის გამომხატველი **შეიძლება** ფორმის კოლოკაციით გამოხატულია მთქმელის დამოკიდებულება, რწმენა, პოზიცია არსებული სიტუაციის მიმართ და ეს დამოკიდებულება არის მკვეთრად **კრიტიკული**. ამგვარი კრიტიკულ დამოკიდებულებას შესაძლოა სხვადასხვაგვარი საფუძველი ჰქონდეს – აღშფოთება, გაღიზიანება, მიუღებლობა, ინტერესი... ამ ტიპის გამონათქვამებში კითხვითი სიტყვა **აძლიერებს** ან **აკონკრეტებს** (რამდენჯერ, როგორ, ვინ, რა...) მთქმელის დამოკიდებულებას, ხოლო **შეიძლება** მოდალური ზმნა კი მიანიშნებს ძირითადი ზმნით გადმოცემული მოქმედებისადმი **კრიტიკულ** დამოკიდებულებას. (25) კონტექსტი და მისი გამონათქვამი „**რამდენჯერ შეიძლება მომაყენო შეურაცხყოფა**“ გამოხატავს ერთი მხრივ, მთქმელის კრიტიკულ დამოკიდებულებას, კერძოდ, აღშფოთებას შეურაცხყოფის მიყენების გამო, ხოლო მეორე მხრივ, კი აკონკრეტებს მთქმელის დამოკიდებულებას იმით, რომ ასეთი ფაქტები ადრეც მომხდარა (რამდენჯერ).

განხილული გამონათქვამები იმითაც არის საინტერესო, რომ მათი პარაფრაზი ან სხვა მოდალური ფორმით ჩანაცვლება იწვევს წინადადების **მტკიცებულების** შეცვლას:

რამდენჯერ შეიძლება მომაყენო შეურაცხყოფა	არ შეიძლება მომაყენო შეურაცხყოფა არ უნდა მომაყენო შეურაცხყოფა...
რამდენჯერ შეიძლება ერთი და იგივე შეცდომების გამეორება	არ შეიძლება შეცდომების გამეორება არ უნდა გაიმეორო შეცდომები
როგორ შეიძლება, არ გაგახსენდეს	შეიძლება გაგახსენდეს უნდა გაგახსენდეს

ეს საინტერესო ენობრივი მოვლენაა და სპეციალური შესწავლის საგანი უნდა გახდეს. დასკვნის სახით კი შეიძლება ითქვას, რომ ეპისტემური **შეიძლება** გამოხატავს როგორც **ლოგიკური შესაძლებლობის** სემანტიკას, ისე **ნეიტრალური შესაძლებლობის** სემანტიკას და ასევე **ვარაუდის სემანტიკას**. ხოლო ამ ფორმის შემცველი კონსტრუქციების მრავალფეროვნება კი იმის ნიშანია, რომ ამ მოდალური ფორმის გრამატიკალიზაციის პროცესი ჯერ არ არის დასრულებული, ამიტომ ის გვხვდება როგორც **მოდალური ზმნის**, ისე ზმნასთან პრეპოზიციურად დაკავშირებული მოდალური ფორმის – **მოდალის** ფუნქციით.

7.1.3. შეიძლება და მწკრივთა სისტემა

თითოეულ მოდალურ ფორმასთან დაკავშირებით საინტერესოა კიდევ ერთი საკითხი – თუ რომელი მწკრივის ფორმას უკავშირდება იგი და რა სემანტიკას იღებს ეს კომბინაცია. **შეიძლება** მოდალური ფორმისა და ზმნის ძირითადი ფორმის კომბინაცია წარმოდგენილია ქვემოთ მოცემულ ცხრილში. ცხრილი ასევე შეიცავს ინფორმაციას იმის შესახებ, თუ რა სემანტიკა დევს მოდალისა და ზმნის კომბინაციაში: პირველი ცხრილი იძლევა ზოგად ინფორმაციას, რამდენადაც იგი ხელოვნურად შექმნილ კომბინაციას გამოხატავს. მეორე ცხრილში კი წარმოდგენილია სხვადასხვა მწკრივის ფორმებთან დადასტურებული მაგალითები კორპუსიდან. კომბინაციის შექმნისას ასევე მნიშვნელოვნად გასათვალისწინებელია ძირითადი ზმნისა და მოდალური ფორმის სემანტიკათა თავსებადობა, უნდა ითქვას, რომ ნებისმიერ ზმნას ყველა ეს კომბინაცია შესაძლოა არც დაუდასტურდეს, რადგან ზმნის სემანტიკის გამო კომბინაცია დაიბლოკოს.

ცხრილი № 16: შეიძლება მოდალური ფორმისა და ძირითადი ზმნის კომბინაცია

I სერია	მწკრივები	მოდალური ფორმისა და ზმნის შესაძლებელი კონსტრუქცია	სემანტიკა
	ანმყო	შეიძლება აკეთებს	ეპისტემური შესაძლებლობა, ვარაუდი, ახლანდელი დრო
	უნწყვეთელი	შეიძლება აკეთებდა	ეპისტემური შესაძლებლობა, ვარაუდი, წარსული დრო
	ანმყოს კავშირებითი	შეიძლება აკეთებდეს	ეპისტემური შესაძლებლობა, ვარაუდი, ზოგადი ანმყო
	მყოფადი	-----	
	ხოლმეობითი / პირობითი	-----	
	მყოფადის კავშირებითი	-----	
II სერია	წყვეტილი	შეიძლება გააკეთა	ეპისტემური შესაძლებლობა, ვარაუდი, წარსული დრო
	II კავშირებითი	შეიძლება გავაკეთო (kawac – 39) შეიძლება გააკეთო (kawac – 40) შეიძლება გააკეთოს ((kawac – 116) შეიძლება გავაკეთოთ (kawac – 75) შეიძლება გააკეთოთ ((kawac – 21) შეიძლება გააკეთონ (kawac – 14)	ეპისტემური მოდალობა, ლოგიკური შესაძლებლობა, მომავალი დრო
III სერია	I თურმეობითი / I შედეგობითი	შეიძლება გაუკეთებია	ეპისტემური მოდალობა, ლოგიკური შესაძლებლობა, წარსული დრო
	II თურმეობითი / II შედეგობითი	შეიძლება გამეკეთებინა (kawac – 1)	ეპისტემური მოდალობა, ლოგიკური შესაძლებლობა, წარსული დრო
	III კავშირებითი	-----	

შეიძლება KAWAC კორპუსიდან

ანამყო	შეიძლება არც ისე თავმდაბალი ვარ ახლა. (KAWAC)
უნწყვეტელი	ზოგ პარტიას შეიძლება ჰქონდა მიზეზი, რომ არ ენდობოდნენ ... (KAWAC)
ანამყოს კავშირებითი	ამ საგნებსა თუ მოვლენებს, შეიძლება, ჰქონდეთ როგორც პოზიტიური, ასევე ნეგატიური შინაარსობრივი დატვირთვა. (KAWAC)
მყოფადი	-----
ხოლმეობითი / პირობითი	-----
მყოფადის კავშირებითი	-----
წყვეტილი	შეიძლება ვერ ვთქვი კარგად ჩემი სათქმელი. (KAWAC)
II კავშირებითი	ვინ იცის, შეიძლება თმის ფერიც შეიცვალოს. (KAWAC)
I თურმეობითი / I შედეგობითი	-----
II თურმეობითი / II შედეგობითი	ვფიქრობ, რუსთაველის ამ შენიღბვას სხვა მიზეზიც შეიძლება ჰქონოდა. (KAWAC) ვის შეიძლება გაეკეთებინა ეს?! (KAWAC) ახალი რა შეიძლებოდა დამენერა გერნიკაზე? (KAWAC)
III კავშირებითი	-----

ამდენად, შეიძლება მოდალური ფორმა KAWAC კორპუსში დასტურდება ძირითადი ზმნის შემდეგი მწკრივის ფორმებთან: ანამყო, უნწყვეტელი, ანამყოს კავშირებითი, წყვეტილი, მეორე კავშირებითი, მეორე თურმეობითი. აღსანიშნავია, რომ შეიძლება მოდალური ზმნა წარსულ დროში თავადაც იცლის ფორმას მეორე თურმეობითის ზმნასთან. ეს კომბინაცია წარსული დროის მოდალობას გამოხატავს და ორივე ვარიანტი შესაძლებელია: შეიძლება გაეკეთებინა, შეიძლებოდა გაეკეთებინა.

7.2. ვარაუდის მოდალობა

ეპისტემური მოდალობის გამოკვეთილი სემანტიკაა ვარაუდი. ვარაუდის მოდალობაც განისაზღვრება როგორც სუბიექტური მოდალობა, რადგან იგიც დაკავშირებულია მოლაპარაკის თვალსაზრისთან, მის მიერ ჰიპოთეტურად დაშვებულ შესაძლებლობასთან, ვარაუდთან. ახალ ქართულში ეს სემანტიკა მოდალობის ცალკე სახეობად ჩამოყალიბდა. ვარაუდის გამომხატველი ფორმებია: **ალბათ, ეგებ, იქნებ** მოდალები.

7.2.1. ალბათი

მოდალური სისტემის განვითარება და ჩამოყალიბება ძირითადად ენის წიაღში ხდება და მას საფუძვლად გრამატიკალიზაციის პროცესი უდევს. თუმცა ქართულში განვითარების ამ გზას არ ავლენს ვარაუდის გამომხატველი ძირითადი ფორმა – **ალბათ**.

ალბათ ფორმა არაბულიდან არის შემოსული, მაგრამ ამოსავალ ენაში იგი ნიშნავს „აუცილებლად, ნამდვილად“ (წერეთელი 2000). ქართულ ენაში მისი მნიშვნელობა ამგვარად განისაზღვრება: „ალბათ – შესაძლოა, როგორც ჩანს, უნდა ვიფიქროთ, რომ...“ (ქეგელ).¹⁶ **ალბათ** ფორმა არ დასტურდება

¹⁶ ფორმის შემოსვლა ქართულში არაბობის პერიოდს (VII-XI ს.ს.) უნდა უკავშირდებოდეს. საფიქრებელია, რომ ამოსავალ ენაში **ალბათ** ფორმა ეპისტემური აუცილებლობის სემანტიკას მოიცავდა, ხოლო ვარაუდის სემანტიკა კი შემდგომში განვითარებული. ამგვარი ცვლილება არაა მოულოდნელი, რადგან ეპისტემური აუცილებლობა სუბიექტური მოდალობაა (ეფუძნება მთქმელის სუბიექტურ აღქმას) და გულისხმობს სუბიექტურ აღქმაზე დაფუძნებულ ლოგიკურ ჭეშმარიტებას. ამ მნიშვნელობიდან ვარაუდის სემანტიკის განვითარება კი შემდეგნაირადაა შესაძლებელი: ის, რაც ლოგიკურ ჭეშმარიტებას წარმოადგენს სუბიექტისთვის, ობიექტური აღქმით შესაძლოა ვარაუდად ჩაითვალოს. ამგვარ მოსაზრებას ისიც უწყობს ხელს, რომ ქართულში **უნდა** ფორმამაც შეიძინა **ვარაუდის** მნიშვნელობა: გამონათქვამი „**სავარაუდოდ, ამას დიდი მნიშვნელობა უნდა ჰქონდეს**“, გაიგება როგორც ვარაუდის სემანტიკის გამომხატველი, რომელიც არა მარტო იგუებს ვარაუდის მოდალობის გამომხატველ ინდიკატორს (სავარაუდოდ), არამედ ადვილად ჩაინაცვლებს **ალბათ** ფორმასაც: **ამას დიდი მნიშვნელობა უნდა ჰქონდეს. = ალბათ ამას დიდი მნიშვნელობა აქვს.** (შარაშენიძე 1999, 53).

„ვეფხისტყაოსანში“, ძველი ქართულის ნათარგმნ თუ ორიგინალურ ძეგლებში. ეს აშკარად ადასტურებს იმას, რომ **ალბათ** ქართულში ზეპირი გზით შემოსული ფორმაა და წერილობით ძეგლებში საკმაოდ გვიან აისახა.

მეორე მხრივ, საინტერესოა ის, რომ **ალბათ** ფორმას არ განუვითარებია დამატებითი სემანტიკა და შეიძლება ითქვას, რომ **ვარაუდი** მისი ერთადერთი მნიშვნელობაა თანამედროვე ქართულში. ეს ზმნიზედა იმდენად დამკვიდრებულია ენაში, რომ ახალ ტერმინოლოგიასაც დაედო საფუძვლად.¹⁷

ალბათ ფორმის ადგილი თავისუფალია წინადადებაში. იგი შეიძლება შეგვხვდეს ზნის წინ, შემდგომ, წინადადების თავში, შუაში, ბოლოში. აღსანიშნავია, რომ თანამედროვე ქართულში იგი ზმნისართად არის გაგებული, თუმცა ზოგჯერ მას ნაწილაკადაც მიიჩნევენ. (ფეიქრიშვილი 2018, 331). ასევე განსხვავებულია მასთან სასვენი ნიშნების გამოყენების პრინციპებიც. ზოგჯერ ის განკერძოებულ სიტყვად არის აღქმული და ორივე მხრიდან მძიმით გამოიყოფა წინადადების სხვა წევრებისაგან, ზოგჯერ მის წინ ან შემდგომია მძიმე დასმული, ზოგჯერ კი მძიმის გარეშეა წინადადებაში. ნორმის თვალსაზრისით, რამდენადაც ის ზმნისართადაა მიჩნეული, ზმნას უნდა უკავშირდებოდეს და მძიმის გარეშე უნდა იყოს წარმოდგენილი.

როგორც აღინიშნა, წინადადებაში მისი ადგილი თავისუფალია. მოყვანილ კონტექსტებში ასევე ჩანს სასვენ ნიშანთა დასმის არაერთგვაროვნება:

(1) ისიც ამ პატარა გოგოსავით პირთეთრი და საყვარელი ბავშვი იქნება, **ალბათ**, – გავიფიქრე (KAWAC).

(2) მაგრამ ფორუმით სარგებლობს, **ალბათ**, ავტორთა 20% ან უფრო ნაკლებიც (KAWAC).

(3) აქ რაზეა კამათი და საკუთარი პოზიციების გამაგრება, **ალბათ**, ვერ გავიგებ და არც შევეცდები. (KAWAC)

¹⁷ტერმინები: **ალბათობა**, **ალბათობის თეორია**...

(4) მომავალ ზაფხულს ხომ ჩამოხვალ, შეილო? – ჩამოვალ **ალბათ** (KAWAC).

(5) დეამ ძველ დროში გადამისროლა, **ალბათ** ჰიპნოზის ძალით (KAWAC).

ალბათ ფორმა მთელი წინადადების როლსაც შეიძლება ასრულებდეს. ეს უფრო მეტად ჩანს მიზეზის გარემოებით დამოკიდებულ წინადადებაში:

(6) თქვენ რატომ გიყვართ ის, ვინც გიყვართ? – **ალბათ**, იმიტომ, რომ არ ვიცი რატომ. (KAWAC)

(7) ჩადრიდან სამყარო სულ სხვაგვარი ჩანდა, **ალბათ** იმიტომ, რომ სამყარო აღიქვამდა მას როგორც სხვანაირს. (KAWAC)

ალბათ და მწკრივთა სისტემა

ცხრილი № 17: **ალბათ** მოდალური ფორმისა და ძირითადი ზმნის კომბინაცია

I სერია	მწკრივები	მოდალური ფორმისა და ზმნის შესაძლებელი კონსტრუქცია	სემანტიკა
	ანმყო	ალბათ აკეთებს	ეპისტემური ვარაუდი, ახლანდელი დრო
	უნყვეტელი	ალბათ აკეთებდა	ეპისტემური ვარაუდი, წარსული დრო
	ანმყოს კავშირებითი	-----	
	მყოფადი	ალბათ გააკეთებს	ეპისტემური ვარაუდი, მომავალი დრო
	ხოლმეობითი / პირობითი	ალბათ გააკეთებდა	ეპისტემური ვარაუდი, მომავალი დრო, პირობითი წინადადება
	მყოფადის კავშირებითი	-----	

II სერია	წყვეტილი	ალბათ გააკეთა	ეპისტემური ვარაუ- დი, წარსული დრო
	II კავშირებითი	ალბათ გაუკეთებია	ეპისტემური ვარაუ- დი, წარსული დრო, ევიდენციალობა
III სერია	I თურმეობითი / I შედეგობითი	-----	
	II თურმეობითი / II შედეგობითი	-----	
	III კავშირებითი	-----	

ალბათ ფორმა KAWAC კორპუსში შემდეგი მწკრივის
ფორმებთან დასტურდება:

ცხრილი № 18: შეიძლება KAWAC კორპუსიდან

ანმყო	ალბათ მაქვს ჩემი მისია. ალბათ ჯობია ასე დავინყოთ. ალბათ ეს ისტორია ყველამ იცით.
უწყვეტელი	ალბათ იცოდით, რა სკანდალიც მოჰყვა პროექტის პირველ სეზონს. ალბათ იცოდა, რომ ველარ ითამაშებდა. ალბათ ვიცოდით, რომ დილით ვერაფრით შევძლებდი მოვლენების აღდგენას. ალბათ ამბობდა, არგენტინა ჩემიაო.
ანმყოს კავში- რებითი	-----
მყოფადი	თუკი სახალხოვდ ამბობთ, მაშინ ალბათ უპირანი იქნე- ბა, დააკონკრეტოთ.
ხოლმეობითი / პირობითი	გრძელი გ ზა გამოიარეთ და ალბათ დაილღებოდით. პატარა რომ ვყოფილიყავი, ალბათ გაპატიებდი, ოღონდ ახლა
მყოფადის კავშირებითი	-----
წყვეტილი	ალბათ არ გააფრთხილეთ, თორემ ხომ გამოგ ზავნიდ- ნენ მკლავჭიდის გუნდსაცო.
II კავშირები- თი	-----
I თურმეობი-	

თი / I შედეგობითი	
II თურმეობითი / II შედეგობითი	-----
III კავშირებითი	-----

ალბათ ფორმა სხვა ზმნებთან შედარებით უფრო მეტად გამოვლინდა **ცოდნა** ზმნის სხვადასხვა მწკრივის ფორმებთან: KAWAC კორპუსის მონაცემებით: ალბათ იცოდა – 11, ალბათ იცოდი -3, ალბათ გეცოდინება -10, ალბათ გეცოდინებათ -14.

ალბათ მოდალური ფორმა არ დასტურდება კავშირებითი მწკრივის ფორმებთან. არც დაკვირვებითა და არც კორპუსში ასეთი მაგალითები არ გამოვლინდა. მაგრამ საინტერესო აღმოჩნდა ის ფაქტი, რომ **ალბათ** ფორმა კავშირებითის მწკრივის ფორმებს **უნდა** ან **შეიძლება** მოდალური ფორმების მეშვეობით აწარმოებს. KAWAC კორპუსში ამგვარი კონტექსტები არც თუ ისე ცოტა გამოვლინდა: **ალბათ უნდა** – 168, **ალბათ შეიძლება** – 36, **ალბათ არ შეიძლება** – 8, **ალბათ შეიძლებოდა** – 8, **ალბათ არ შეიძლებოდა** – 2. როგორც ჩანს, ეს ერთგვარი ტენდენციაა ენაში და მოდალებისა დამწკრივთა ფორმების ახალ სისტემურ განაწილებას ავლენს. გარდა ამისა აქ დგება სკოპუსის (მოდალური შინაარსის გავრცელების არეალის) საკითხი. შეიძლება ითქვას, რომ ორი მოდალური ფორმის გამოყენების შემთხვევაში პირველი მოდალის სკოპუსი უფრო ფართოა, ვიდრე მომდევნოსი. ამდენად, **ალბათ უნდა წერდეთ** – ავლენს რთულ სემანტიკას – **ვარაუდი + ეპისტემური აუცილებლობა**, **ალბათ შეიძლება** – **ვარაუდი + ეპისტემური შესაძლებლობა**.

(8) ხო, **ალბათ უნდა წერდეთ...** ალბათ კი არადა, აუცილებლად უნდა წერდეთ თქვენ.

(9) ძალიან განსაკუთრებული იყო, აი, ვერ გადმოვცემ, **ალბათ უნდა შეიგრძნო** ეს ყველაფერი.

(10) ფაქტია, რომ ეს მოხდა და **ალბათ უნდა მომხდარიყო კიდევც.**

(11) მე მიჭირდ ზუსტად ავხსნა რითი, **ალბათ შეიძლება** ამას **უნოდოთ** სოლიდურობა.

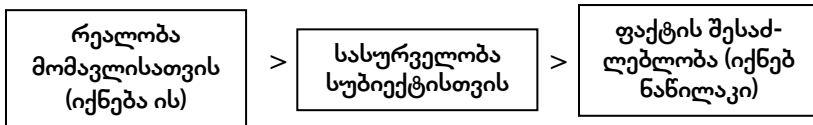
(12) **ალბათ არ შეიძლება** მთელი ცხოვრება სხვის უკან **იმალებოდე.**

(13) **ალბათ შეიძლება** გულს **ვტკენდე**, მაგრამ ამ შემთხვევაში ჩემი პირადი ცხოვრება მხოლოდ ჩემია და მე გადავწყვეტ, ვინ როდის ჩაერთოს ჩემს პირადში.

დასკვნის სახით უნდა ითქვას, რომ **ალბათ** გამოხატავს ვარაუდის მოდალობას, მაგრამ **უნდა** და **შეიძლება** მოდალებთან ერთად ის რთული სემანტიკის გამომხატველიცაა, რთულ სემანტიკაში კი იგულისხმება ვარაუდისა და ეპისტემური აუცილებლობის ან ვარაუდისა და ეპისტემური შესაძლებლობის სემანტიკის გამოხატვა ერთ ზმნაზე დართული ორი მოდალური მნიშვნელობის ფორმით.

7.2.2. იქნებ

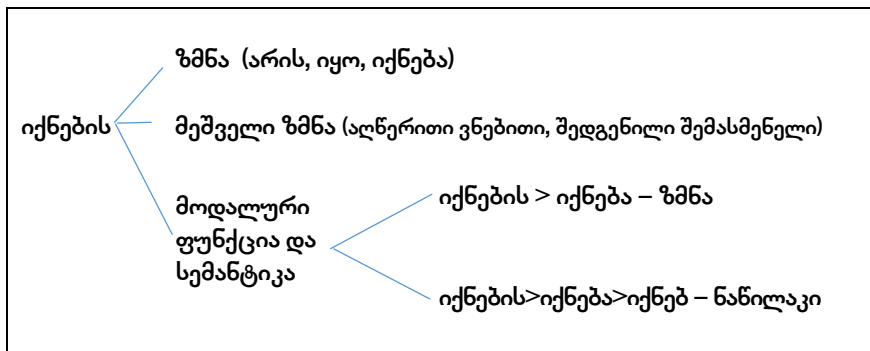
იქნებ ნაწილაკი მიღებულია **ყოფნა** ზმნის მომავალი დროის ფორმისაგან. ყოფნა ზმნა ეგზისტენციალურ ზმნათა რიგს განეკუთვნება. ამ ზმნებს ხშირად აქვთ როგორც ძირითადი, ისე დამხმარე ზმნის ფუნქცია. ქართულში ეს ზმნა აწარმოებს აღწერითი ვნებს ფორმებს, ასევე შედგენილ შემასმენელს (ჯორბენაძე 1993). ამ ფორმამ განივითარა მოდალური ფუნქცია და საბოლოოდ იქცა ნაწილაკად. ნაწილაკად ქცევის პროცესში სუბიექტური მოდალობის სემანტიკა გახდა განმსაზღვრელი (შარაშენიძე 2010, 170), რაც სქემატურად ასე შეიძლება გამოიხატოს:

საშუალო ქართული ენის ტექსტებში ჩანს შუალედური, გარდამავალი სემანტიკის გამომხატველი კონტექსტები, რომელთა მნიშვნელობა სასურველ ფაქტს, სასურველობას უკავშირდება:

(1) და თუ დაათხოვს, კარგი იქნება, თუ არა და, მუახლედ ჰყვანდეს“ (ქსძ I, 527).

მოდალური სემანტიკის განვითარებისას მომდევნო საფეხურად უნდა განვიხილოთ ფაქტის შესაძლებლობის, ვარაუდის გამოკვეთა. ამგვარი კონტექსტები დასტურდება სამართლის ძეგლებში (შარაშენიძე 2010, 17-176). ეს სემანტიკა ზმნური ფორმის გამოყენებას უკავშირდება. აქვე უნდა აღინიშნოს ის, რომ საშუალო ქართულიდან მოყოლებული თანამედროვე ქართულში თანაბარი სინშირით გამოიყენება **იქნება** ზმნა თავისი ყველა ფუნქციითა, **იქნებ** ნაწილაკი გვიან განვითარებული სემანტიკითა და ახალი ფუნქციით. ამდენად, **იქნების** ფორმამ გრამატიკალიზაციის შედეგად განიცადა როგორც ფორმობრივი, ისე ფუნქციური ცვლილება:

იქნების ზმნური ფორმა ძირითადად დასტურდება ორ სინტაქსურ კონსტრუქციაში – იგი მიემართება სანყის ან გამოყენებულია რთულ ქვეწყობილ წინადადებაში და აზრობრივად მიემართება დამოკიდებული წინადადების ზმნას. სწორედ

ამგვარი კონსტრუქცია არის იქნებ ნაწილაკის ახალი ფუნქციის ჩამოყალიბების საწყისი ეტაპი.

(2) გაწირვა და დავინწყება ჩემგან შენი არ **იქნების** (ვეფხისტყაოსანი, 435 დ).

(3) არ **იქნების**, თუ თქვენც არ ნახავთ მამულსა თქვენსა (რუსუდანიანი 387, 26).

ზმნური ფორმიდან ნაწილაკად ქცევამდე ერთნაირი გზა განვლო **იქნებ** და **ეგებ** ფორმებმა, მათ ასევე განივითარეს ერთგვარი სემანტიკა და ფუნქცია. ამის დამადასტურებელია მათი ვარიანტული მონაცვლეობა და ასევე ზოგჯერ ერთ ნინადადებაში გამოყენება:

(4) ქუეყანა უჭირო არ **იქმნების** (ვარ. **ეგების** GO, ვისრამიანი 191, 24).

(5) ჩემი მათში მისვლა აღარ **ეგებო** და ერთი მხევალი გაგ ზავნა“ (**იქნებო** B, რუსუდანიანი 553, 2)

იქნებ ნაწილაკი მოდალური ფუნქციით XVII საუკუნიდან ჩანს, თუმცა სავარაუდოა, რომ **იქნებ** და **ეგებ** ნაწილაკების ფუნქციური ცვლილება ერთ დროს, XV საუკუნეს, უკავშირდებოდეს (შარაშენიძე 2010, 174-176).

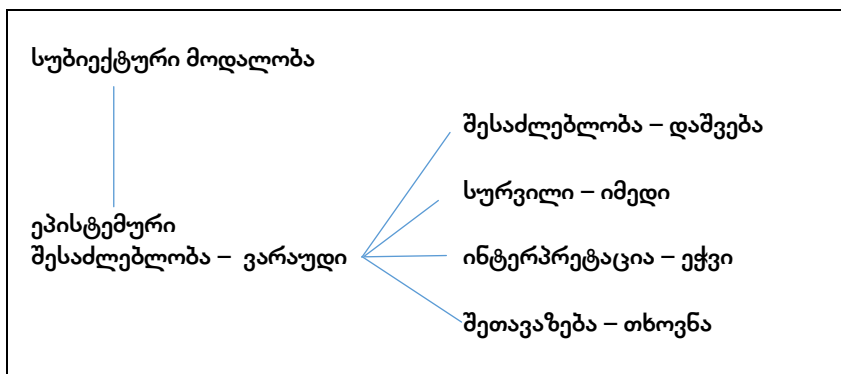
იქნებ მოდალური ფორმა ძირითადად ზმნასთან პრეპოზიციურია. თუმცა შესაძლოა იგი უშუალოდ არ უკავშირდებოდეს ზმნას და მათ შორის რამდენიმე წევრიც კი იყოს:

(6) დავილაღე და შემომეშველო, ღმერთო, **იქნებ** ბავშვობა **გადავარჩინო** ჩემში (KAWAC).

(7) **იქნებ**, წასაკითხად ისეთი ლექსები **შეგერჩიათ**, ადვილად რომ გაიგებდით და ავტორს არ მიმართავდით, საკუთარ ლექსზე „ახსნა-განმარტებითი“ ბარათი მოეწერა“ (KAWAC).

იქნებ – სემანტიკა

იქნებ მოდალური ფორმა ეპისტემურია, იგი ვარაუდს გამოხატავს. თუმცა თანამედროვე ქართულში ხშირად გამოიყენება ვარაუდისაგან განვითარებული სემანტიკით. **იქნებ** მოდალური ფორმის ძირითადი სემანტიკა სუბიექტურ მოდალობას, ეპისტემურ შესაძლებლობას, კერძოდ კი, ვარაუდს უკავშირდება. ვარაუდის სემანტიკიდან უნდა იყოს განვითარებული შესაძლებლობა-დაშვების, სურვილის, იმედისა და მოლოდინის სემანტიკა. მეორე მნიშვნელობა კი ინტერპრეტაციისა და ეჭვის მიმართულებით განვითარდა. ასევე განვითარებულ სემანტიკად უნდა ჩაითვალოს შეთავაზებისა და თხოვნის მნიშვნელობა. საბოლოოდ, იქნებ ფორმის სემანტიკა ამგვარად შეიძლება წარმოვადგინოთ:

ვარაუდი:

(8) თან ისეთი დაჟინებული მზერა აქვს, ლამისაა გამოვრიცხო პირველი ვარაუდი. **იქნებ** ვინმეს ვაგონებ? ვინმეს, ვინც რაღაც დაუშავა. (KAWAC)

შესაძლებლობა-დაშვება:

(9) შაურს დადებ – ორს აიღებ! **იქნებ** აბაზიც გერგოს! ორ შაურს დადებ – აბაზს აიღებ. **იქნებ** ორი აბაზიც გერგოს!“ (GNC, ჭ. ამირეჯიბი)

(10) სამჯერ, ოთხჯერ წააგებ, მერე ერთხელ, **იქნებ** ორჯერაც მოიგო, მაგრამ საბოლოოდ შეჭველად წაგებული რჩები“. (GNC, ჟ. ამირეჯიბი)

(11) მაგრამ ისიც საფიქრალია, რომ **იქნებ** არ ღირდეს ადამიანის მოდგმა წესიერი კაცის ზრუნვად და არც ქვეყნის არეულ-დარეულ საქმეებში ჩარევა. (GNC, ჟ. ამირეჯიბი)

(12) ზოგჯერ ვფიქრობ იმას, რომ პრობლემა **იქნებ** ჩვენშია? (KAWAC)

სურვილი, იმედი:

(13) **იქნებ** მერე დედამაც დაილაპარაკოს... გივიკომ **იქნებ** იამზე ნახოს... **იქნებ**, ვინ იცის... (KAWAC)

(14) **იქნებ** როგორმე მოვახერხოთ, – ამბობს თაკო. (KAWAC)

(15) თუ აქაური სილამაზით გული იჯერე, **იქნებ** ჩემთან ერთად წამოხვიდე? (KAWAC)

(16) **შეიძლება** ბიჭი ახალი ჩათრეული იყო ამ ამბავში და **იქნებ** ჯერ კიდევ გვეშველა რამე. (KAWAC)

(17) მე ეს მახარებს, **იქნებ** გამოადგეს ვინმეს? (KAWAC)

საინტერესოა (16) კონტექსტი, რადგან მასში კარგად ჩანს ორი ეპისტემური მოდალური ფორმის განსხვავებული შინაარსი: **შეიძლება** მოდალი **შესაძლებლობას** გამოხატავს, რაც მთქმელის სუბიექტური აღქმით არის განპირობებული, ხოლო **იქნებ** მოდალი **სურვილსა** და **იმედს**. რაც შეეხება (17) კონტექსტს, აქ უფრო მეტად ჩანს **იმედის** სემანტიკა, ვიდრე მხოლოდ სურვილისა, თუმცა იმედის შინაარსი მაინც სურვილის შინაარსის განვითარებად უნდა ჩაითვალოს.

როგორც უკვე აღინიშნა, მეორე მიმართულებად **ინტერპრეტაციისა** და **ექვის** სემანტიკა ვითარდება. ვფიქრობთ, რომ ინტერპრეტაციის განვითარება უნდა იყოს ექვის სემანტიკა და არა პირიქით:

ვარაუდი-ინტერპრეტაცია:

(18) **იქნებ** ამიტომაც ჰქვია პოეზიას ღმერთების ენა.
(KAWAC)

(19) არ ვიცი, **იქნებ** არ ვართ საპრეზიდენტო რესპუბლიკა, ჩვენში ხომ ყველას უფროსობა სწადია. (KAWAC)

(20) სხვა შემთხვევაში საჯაიასთან რაიმე მსგავსება **იქნებ** პატივადაც ჩამეთვალა, მაგრამ ასე რომ არ არის?
(KAWAC)

(21) **იქნებ** ეს თქვენგან შეფარული რევანშის მცდელობაა ჩემს მიერ თქვენივე თხოვნით თქვენს ლექსზე გამოთქმული მძაფრი კრიტიკის გამო? (KAWAC)

(22) რის სურვილი შეიძლება იმალებოდეს ამ ბავშვის თვალებს მიღმა? **იქნებ** მშობლები არ ჰყავს და სითბო აკლია, მაგრამ ვერ ვხვდები, რა შეიძლებოდა დაენახა ჩემში დედობრივი. (KAWAC)

(23) ის, ვინც არ არის შენს გვერდით, რატომ უნდა ელოდო? **იქნებ** სიმარტოვეა ამ სურვილის დეკლამატორი?
(KAWAC)

მოცემულ კონტექსტებში (18-23) ვფიქრობთ ვარაუდზე მეტად სწორედ მთქმელისეული ინტერპრეტაცია იკვეთება, რაც მის **აღქმასა** და **წარმოდგენაზე** დაფუძნებული. ამდენად, ეს სემანტიკა, მართალია, ვარაუდის სემანტიკისაგან არის განვითარებული, მაგრამ მათ შორის იკვეთება ის სხვაობა, რამაც მისი ცალკე გამოყოფა განაპირობა.

ეჭვი:

(24) აზრს ვაფიქსირებ, **იქნებ** არა ვარ მართალი, მაგრამ მაინც. (KAWAC)

(25) სულაც არ მომჩვენებია დაულაგებლად, (რა ვიცი, **იქნებ** ვერ შევნიშნე, მე ხომ ერთი უბრალო მკითხველი ვარ).
(KAWAC)

(26) თუმცა მაინც ვიფიქრებ თქვენს რჩევაზე, **იქნებ** მართლაც უმჯობესი აღმოჩნდეს მაგ მომენტის გამკვეთებისაგან თავის შეკავება. მაღლობა. (KAWAC)

(27) მოიყვანა მეგობრები ახალი წლის აღსანიშნად. ბედნიერები, მხიარულები, **იქნებ** მართლაც ერია იმათში ვინმე, ვისაც ეპრანჭებოდა. (KAWAC)

ეჭვის სემანტიკა, უპირველეს ყოვლისა, მთქმელის გონებაში ჩნდება და მას რაიმე ფაქტორი უძღვის წინ. (24) კონტექსტი აშკარად ავლენს დაეჭვებას საკუთარ თავში, საკუთარ ხედვაში და ეს **იქნებ** მოდალური ფორმით არის გადმოცემული. (25) კონტექსტი ასევე საკუთარ თავში დაეჭვების შინაარსიდან ამოდის და ეს შესაძლებლობის უარყოფის (ვერ) და ზმნის კომბინაციით იკვეთება (*ვერ შევნიშნე*), ხოლო **ეჭვს** კი **იქნებ** მოდალური ფორმა გამოხატავს. (26) კონტექსტი გარეგანი ფაქტორის (რჩევის) შედეგად გაჩენილი ეჭვია საკუთარ თავში, რასაც მთელი კონტექსტი აშკარად გამოხატავს. (27) კონტექსტი კი დაკვირვების შედეგად გაჩენილი ეჭვია და ამას **მართლაც** მოდალური ინდიკატორი ავლენს. ამდენად, **ეჭვის** სემანტიკის ცალკე გამოყოფასაც, ვფიქრობთ, საკმაო საფუძველი აქვს.

ცალკე გამოიყოფა **შეთავაზებისა** და **თხოვნის** სემანტიკა.

შეთავაზება:

(28) ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, დედანს მშვენიერი რიტმი და რითმა დაჰყვება, რაც თქვენ უგულებელყავით. **იქნებ** გადაგეხედათ? ვერ მოგიწონეთ თარგმანი, პატივცემულო ავტორო. (KAWAC)

(29) **იქნებ** კიდევ ერთხელ გეცადა? (KAWAC)

(30) **იქნებ** მერე კიდევ შემოიხედოთ დროდადრო, ვიბსჯელოთ. (KAWAC)

(31) როცა ქალბატონს ეკამათები, **იქნებ** აგეწონა სიტყვები, ა? (KAWAC)

(32) **იქნებ** საკუთარი ფრაზეოლოგიით გესაუბრათ, ასე უკეთ წარმოჩნდებოდათ. (KAWAC)

(33) სანამ ამ ლექსებს დავდებდი აქ, ერთმა ადამიანმა, რომლის აზრსაც ვითვალისწინებ, მითხრა, რომ **იქნებ** ჯობდა, ბოლო სტროფი შეგვეცვალა საერთოდ? (KAWAC)

(34) **იქნებ** ზღაპრების წიგნი წამეკითხა? (KAWAC)

თხოვნა:

(35) **იქნებ** ამიხსნას ვინმემ, რატომ აქვს სემის ღრმააზროვან ლექსებს დაბალი რეიტინგი. (KAWAC)

(36) **იქნებ** ამიხსნათ, რა ვერ გავიგე?

(37) რაც შეეხება ბატონ ვაჟას, ორივემ ვთხოვოთ – სანთელივით კაცია, **იქნებ** გამონახოს დრო. (KAWAC)

(38) **იქნებ** დავაზუსტოთ ციტატა. (KAWAC)

(39) **იქნებ** დამეხმარო, ღმერთო, შევძლო ვჭამდე იმისთვის, რომ ვიარსებო. (KAWAC)

(40) სადაც მომეცემა საშუალება, ამის შესახებ უნდა ვკითხო ამაღლობელს და ვუთხრა, **იქნებ** დანეროს რაიმე წერილი მაინც იმ ბიჭებზე. (KAWAC)

(41) როგორ მოვაქციო თვალთმაქცი ჭეშმარიტებისაკენ, ან რა უნდა გავაკეთოთ სრულიად ადამიანებმა, რომ უკვდავება დაგვიბრუნო. ან **იქნებ** აგვიხსნა, რისთვის გაგვაჩინე, რაში გჭირდებით. (KAWAC)

შეთავაზებისა და თხოვნის სემანტიკას განასხვავებს ის, რომ **თხოვნა** გულისხმობს კონკრეტულ **ქმედებას** (ახსნას, მოსვლას, დაზუსტებას, დახმარებას, დანერას...). ხოლო შეთავაზების სემანტიკაში არ იგულისხმება ამგვარი ქმედების შესრულების პერსპექტივა. ვფიქრობთ, რომ ეს ნიუანსი ამ ორი სემანტიკის ცალ-ცალკე წარმოდგენას გარკვეულ საფუძველს უქმნის.

იქნებ და მწკრივთა სისტემა

ცხრილი № 19: იქნებ მოდალური ფორმისა და ძირითადი ზმნის კომბინაცია

I სერია	მწკრივები	მოდალური ფორმისა და ზმნის შესაძლებელი კონსტრუქცია	სემანტიკა
	ანმყო	იქნებ აკეთებს	ეპისტემური ვარაუდი, ახლანდელი დრო
	უნყვეტელი	იქნებ აკეთებდა	ეპისტემური ვარაუდი, წარსული დრო
	ანმყოს კავშირებითი	იქნებ აკეთებდეს	ეპისტემური ვარაუდი, ახლანდელი ან ზოგადი დრო
	მყოფადი	-----	
	ხოლმეობითი / პირობითი	-----	
	მყოფადის კავშირებითი	-----	
II სერია	წყვეტილი	იქნებ გააკეთა	ეპისტემური ვარაუდი, წარსული დრო
	II კავშირებითი	იქნებ გააკეთოს	ეპისტემური ვარაუდი, მომავალი დრო
III სერია	I თურმეობითი / I შედეგობითი	იქნებ გაუკეთებია	ეპისტემური ვარაუდი, წარსული დრო
	II თურმეობითი / II შედეგობითი	იქნებ გაეკეთებინა	ეპისტემური ვარაუდი, წარსული დრო
	III კავშირებითი	იქნებ გაეკეთებინოს	

ცხრილი № 20: იქნებ KAWAC კორპუსიდან

ანმყო	იქნებ არის და მე ვერ ვიპოვე.
უნწყვეტილი	იქნებ იცოდა, რომ ელჩის ნათესავი ვიყავი. იქნებ იცოდა, რომ ეს ყველაფერი ხალხში სტრესის გამონწვევის მიზნით კეთდებოდა.
ანმყოს კავ- შირებითი	-----
მყოფადი	-----
ხოლმეობითი / პირობითი	-----
მყოფადის კავშირებითი	-----
წყვეტილი	იქნებ გიო სხვა ადამიანად იქცა? იქნებ დანერა კიდევ ვინმემ და სახელი შემიცვალა.
II კავშირები- თი	იქნებ ვინმე იყოს ჩვენიანი და ვნახო. ყურადღებით წაიკითხეთ, იქნებ მიხვდეთ რამეს. რას წარმოადგენს, ვინმემ იქნებ დანეროს.
I თურმეობი- თი / I შედე- გობითი	-----
II თურმეობი- თი / II შედე- გობითი	პატრონს ვეძახდი, იქნებ ეშველა. იქნებ სცოდნოდა მხოლოდ დედაბერს. რატომ თქვა მკურნალობაზე უარი, იქნებ გვეშველა.
III კავშირე- ბითი	-----

7.2.3. ამაჟ

ეგების ზმნას ძველ ქართულშივე აქვს მოდალური მნიშ-
ვნელობა და იგი აღნიშნავს შესაძლებლობას, ვალდებულებას,
ან შესაძლებლობის ფარგლებში მოქმედების შესრულების აუ-
ცილებლობას. ძველ ქართულში ეს ფორმა გამოიყენებოდა
ზმნური ფუნქციით და უმეტესად დასტურდებოდა არ ნაწი-
ლაკთან ერთად. თუმცა არის შემხვევები, როცა ის ნაწილაკის
გარეშე ან სხვა ფორმასთან ერთად გვხვდება:

(1) **არ ეგების** ამას იქით, თუმცა თავი არ გამოწე“ (ვეფხ. 254 ბ)

(2) რამინისაგან მისისა ძმისა უპატიობა **ვით ეგებისო**. (ვისრ.177, 10)

ზმნა ძველ ქართულში გამოიყენებოდა ძირითადად რამდენიმე მწკრივის ფორმით – **ანწყო** – **ეგების**, **არ ეგების**; **უნყვეტელი** – **ეგებოდა**, **არ ეგებოდა**, **უნყვეტლის ხოლმეობითი** – **ეგებოდის**, **არ ეგებოდის**, **I კავშირებითი** – **ეგებოდეს**, **არ ეგებოდეს**. ფორმას ძველ ქართულშივე ჰქონდა მოდალური მნიშვნელობა. ზმნურ ფორმაში აშკარად ვლინდება მთქმელის დამოკიდებულება. **ეგების / არ ეგების** გამოხატავს მთქმელის დამოკიდებულებას იმ მოქმედებისადმი, რაც საწყისით ან დამოკიდებული წინადადებით გადმოიცემა. მთქმელის შეხედულება ეფუძნება წინარე ცოდნას ან გამოცდილებას, მის რწმენასა თუ მოვლენის აღქმას და ეს გამოხატულია **ეგების / არ ეგების** ფორმით. მოდალური სემანტიკა ეპისტემურია და მიემართება ეპისტემურ შესაძლებლობას.

(3) **ყმამან თქვა**, თუ **არ ეგების** ან **ამისი ასრე თქმევა**.

სხვასა რასმე მოგონება სჯობს, საქმისა გამორჩევა. (ვეფხ. 244 ა, ბ)

კონტექსტი ავლენს, რომ მთქმელის შეხედულებითა და რწმენით არ შეიძლება იმგვარად თქმა, ლაპარაკი და სხვა ხერხი უნდა მოიფიქროს. მოცემულ კონტექსტში მთქმელის დამოკიდებულება წინარე გამოცდილებამ განაპირობა და მისი შეხედულება „**არ ეგების**“ – **არ შეიძლება**, **არაა მისაღები** ფორმით გადმოიცა. სემანტიკასთან ერთად **ეგების** ზმნის მოდალურ მნიშვნელობაზე მიუთითებს მისი სინტაქსური კონსტრუქციაც: **ეგების** სინტაქსურად და შინაარსობრივად უკავშირდება საწყისს მარტივ წინადადებაში და ზმნას რთულ ქვენყობილ წინადადებაში. ძველი ქართულისათვის ამ ზმნას დამოუკიდებელი ზმნური ფუნქცია აღარ აქვს და მოდალური მნიშვნელობით გა-

მოიყენება, ანუ სხვა ზმნურ ფორმას მიემართება და ამგვარად გამოხატული მოქმედების შესაძლებლობა-შეუძლებლობას გამოხატავს (შარაშენიძე 2010, 156-157).

(4) ამა კაცსა საკუთრველი ნადირი უნახავს, ან მისი **უნახაობა** ჩვენგან **არ ეგების**. (ამირ. 397,3)

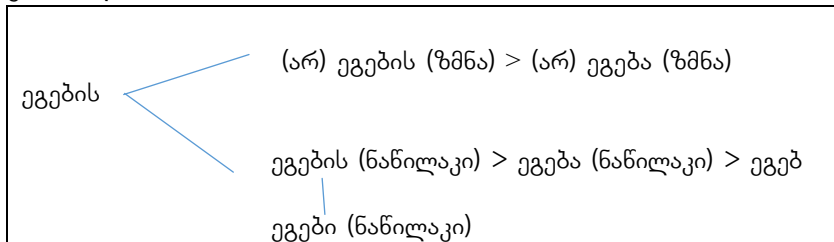
(5) ყოველთა მეფეთ-მეფე ხარ და **არ ეგების**, თუცა მათ კაცთა ამბავი არა **სცანით**. (ამირ. 12,11)

მოგვიანებით ცვლილება მოხდა სინტაქსური კონსტრუქციის თვალსაზრისითაც, მასდარული კონსტრუქცია (ეგების ყოფად) შეიცვალა კონსტრუქციით: **ეგების + კავშირებითი კილოს ფორმა** (ჯორბენაძე 1993). ეს ცვლილება, ვფიქრობთ, განპირობებული იყო **ეგების** ზმნური ფორმის დეკატეგორიზაციით, ზმნური ფუნქცია შეიცვალა მისი ნაწილაკური ფუნქციით. თუმცა უნდა აღინიშნოს, **ეგების > ეგება** ფორმის ცვლილებას წინ უძღოდა ფუნქციური ცვლილება – **ეგების** ნაწილაკის ფუნქციით ჩანს და ამავე დროს მას უკვე ვარაუდის სემანტიკა აქვს. XV საუკუნის ძეგლში „სამკურნალო წიგნი, კარაბადინი“ დასტურდება კონტექსტი, რომელშიც **ეგების ნაწილაკია** და ამავე დროს აქვს **ვარაუდის** სემანტიკა:

(6) ესე ნიშანი, რაცა დაგუიწერია, თუ სნეულზედ ნახო, ძნელად მორჩების კაცი, **ეგების** ღ[მერთმა]ნ და[ა]რცინოს, დაუბადებელს[ა]ცა დაბადებს, მისგ[ა]ნ ნუ გ[ა]გიკუთრდების. (კარაბადინი 88,1)

ფრაზა „ეგების ღმერთმან დაარჩინოს“ ვარაუდს გამოხატავს. ეს კონტექსტი ავლენს **ეგებ** მოდალური ფორმის ანალიზისათვის მნიშვნელოვან რამდენიმე საკითხს: სემანტიკის ცვლილება უკავშირდება **ეგების** ფორმას და შემდგომ თანაბრად განვითარდა **-ების > -ება** დაბოლოების ცვლილება ზმნასა და ნაწილაკში. ასევე კონტექსტზე დაფუძნებით შესაძლოა ითქვას, რომ შესაძლებლობის (შეუძლებლობის – **არ ეგების**) სემანტიკის მომდევნო საფეხური **ვარაუდის** სემანტიკა უნდა

ყოფილიყო, რომლისგანაც შემდგომ სხვა მნიშვნელობები განვითარდა.

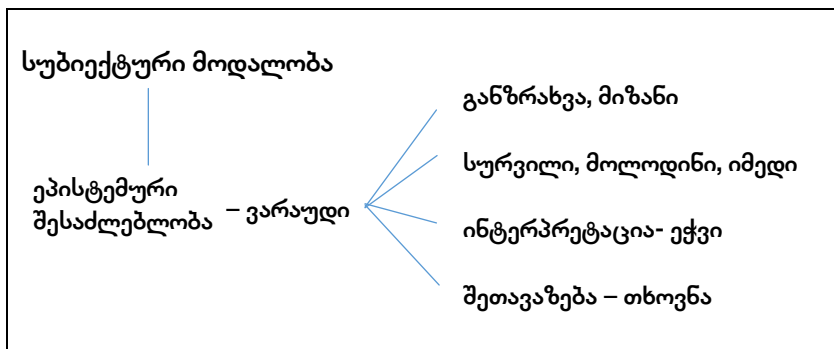

რაც შეეხება სემანტიკის ცვლილებას, ვფიქრობთ იგი ამგვარად უნდა წარმართულიყო:

შესაძლებლობა- შეუძლებლობა (ეგების / არ ეგების) > ვარაუდი > სასურველობა სუბიექტისთვის > დაეჭვება

ეგებ – სემანტიკა

ეგებ მოდალური ფორმა ეპისტემურია, იგი გამოხატავს ეპისტემურ შესაძლებლობას, კერძოდ ვარაუდს. თანამედროვე ქართულში ვარაუდის სემანტიკისგან განვითარდა რამდენიმე სემანტიკა: განზრახვა, მიზანი, სურვილი, მოლოდინი, იმედი, ეჭვი. ასევე, როგორც **იქნებ** მოდალურმა ფორმამ, **ეგებ** ფორმამაც განივითარა შეთავაზებისა და თხოვნის სემანტიკა.

ვარაუდის სემანტიკა ამ ფორმას შედარებით ადრე უჩნდება: ვარაუდის სემანტიკას ავლენს XVI საუკუნეში უცნობი

ავტორის მიერ თარგმნილი „იოსებზილიხანიანის“ კონტექსტები:

(7) **ვეება** მეცა მიჩვენო, სანამდი ისხდენ სმედაო. (იოსებზილიხანიანი 56, 398)

(8) საქმე კარგად მოვიგონე, **ვეებ** შენცა განახველო. (იოსებზილიხანიანი 75, 547)

(9) ესე სჯობს, რომე მათ ჰკითხო, **ვეებ** იამბოს ენითა. (იოსებზილიხანიანი 7, 26)

ნაწილაკური ფუნქციით გამოყენებისას **ვარაუდის** სემანტიკა ვლინდება საშუალო ქართულის სხვა ტექსტებშიც:

(10) **ვეების** სხვაც რამ ვასმინო, მე ესე მეიმედევდა. (თეიმურაზ II, 109, 82)

(11) **ვეების** ბაღში შეგიყვანო, ნარგიზი ნახე. (ბესიკი, 34, 3)

(12) უთხრა ცოლსა, უსხსა ამას გაყციდი, **ვეების** შენთვის და ჩემთვის სამოსელი ვიყიდოო. (საბა, სიბრძნე სიცრუისა, 42, 27)

(13) **ვეება** ჩემი ლექსისაც არავის ეთქვა გმობანი. (თეიმურაზ I, 70, 80)

(14) იმ ადგილას მიწა მოვხვეტე, ჩამჩაში ჩავყარე და ნამოვიღე, ამ ცხრილში გავავლებ, **ვეება** თეთრი ვიპოვნოო. (თეიმურაზ II, 169, 15)

(15) არ ვიცი, **ვეები** უცხოობამ მაჩვენა ისე ტკბილად. (საბა, მოგზაურობა, 233, 2)

(16) სიცოცხლე და შრომა გვწყურია, გვინდა კიდევ ვიშრომოთ, **ვეები** კიდევ გავზარდოთ ჩვენს ფესვებზე შვილი, **ვეები** კიდევ ვიგრძნოთ სიხარული. (ვაჟა-ფშაველა, ფესვები)

მოცემული კონტექსტები, ერთი მხრივ, ავლენს, რომ ნაწილაკის ფუნქციით გამოყენებისას **ვარაუდის** სემანტიკაა გამოხატული, მეორე მხრივ, კი ჩანს, რომ ვარაუდის გამოხატვა უკავშირდება როგორც **ვეების** (10, 11, 12), ისე **ვეება** (13, 14) და **ვეები** (15, 16) ფორმებს.

ვეებ მოდალური ფორმის **ვარაუდის** სემანტიკა ასევე გამოკვეთილია თანამედროვე ქართულში:

ვარაუდი

(17)...მაგრამ ვინ იცის, **ეგებ**, კარგიც იყოს, რომ დიდად არ აჰყვე საერთო მდინარებას და ის აკეთო, რაც უფრო უკეთ გამოგდის. (KAWAC)

(18) ოლონდაც თუ კარგად არ იცი, სად არის ეს ძველი აბანო, **ეგებ**, ვერც მიაგნო, სარდაფი და მიწაში ჩაკარგული კიბე ამ ქუჩაზე ბევრია. (KAWAC)

განზრახვა, მიზანი

(19) მამამისი ცოტათი „ნაწყენია“. ბოლო დროს, რამდენჯერაც ირანში ჩავედი, მასთან, ქაშანში სტუმრობა ვერაფრით მოვახერხე და ახლა, როგორც ჩანს, ამ ხერხს მიმართა. **ეგებ**, ბავშვების მეშვეობით ჩამიტყუოს და მერე -ია ალი! – გავუტევეთ ათას მშვენიერ ადგილას. (KAWAC)

(20) ხომ გახსოვთ, რაჟა სარჩიმელიას მიერ დაყაჩაღებული ერთი ქალბატონი მეორეს რომ ეუბნება, ვიკივლებ და ამყევი, **ეგებ**, ვინმემ გაიგონოს და მოგვეშველოსო. კი ვიკივლებ, მაგრამ ამყევიდან ესენიო? ამ დღეში ვართ. (KAWAC)

(21) უბრალოდ მინდა შევხვდე, გულთბილად ვესაუბრო და ჩემი ისტორია მოგუყვე, **ეგებ** ჭკუას უხმოს და მსგავსი ქმედებისგან თავი შეიკავოს. (KAWAC)

ვარაუდის სემანტიკისაგან განვითარებულად შეიძლება ჩაითვალოს განზრახვისა და მიზნის სემანტიკა. ის, რაც შესაძლებელია ან სავარაუდოა მთქმელისთვის, ხდება მისი სამოქმედო მიზანი, მისი ქმედების განზრახვა. ეს სემანტიკა ჩანს (19, 20, 21) კონტექსტებში, რადგან ყველა მოსალოდნელი ქმედება წინასწარ გააზრებულ განზრახვას გულისხმობს.

ვარაუდისაგან ასევე განვითარებულ სემანტიკად ჩანს **სურვილის, მოლოდინისა და იმედის** გამოკვეთა **ეგებ** მოდალური ფორმის მეშვეობით. ძირითადად ეს სემანტიკა მეორე კავშირებითის მწკრივის ფორმებითაა გამოხატული. თუმცა აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ მწკრივის ფორმები განასხვავებენ დროს ან ასპექტს, მაგრამ მკვეთრი სემანტიკური ცვლილებები მწკრივთა ფორმების მიხედვით არ ვლინდება. ამ შემთხვე-

ვაში სემანტიკის გამოკვეთა პარაფრაზირების მეთოდის გამოყენებით არის შესაძლებელი და ზმნით გამოხატული მოქმედება მთქმელისთვის აღიქმება როგორც სასურველი (22), ან გამონათქვამი გარკვეულ მოლოდინს (22), ან იმედს (23,24, 25) გამოხატავს.

სურვილი, მოლოდინი, იმედი

(22) **ვეებ** ვინმე დაინტერესდეს, რამდენი საქმეა აღძრული ჩვენთან კორუფციის მოტივით? ვერაფერს ნახავთ, რადგან არ არის. (KAWAC)

(23) **ვეებ** გამოჩნდეს ისეთი ადამიანი, რომელიც წარსულში ჩემსავით იტანჯებოდა და რომელიც შეძლებს ჩემთვის ღირებული რჩევის მოცემას. (KAWAC)

(24) ძალიან მომეწონა ეს პუბლიცისტიკა, მაინც მგონია, რომ გულწრფელად ფიქრობთ ასე და გადახედავთ ფინალს სხვა თვალით. თუ გნებავთ, ვიკამათოთ, ვნახოთ, **ვეებ**, დაიბადოს ჭეშმარიტება. (KAWAC)

(25) და რა რაგბს თამაშობს! **ვეებ** ჩვენც შევძლოთ იგივე. (KAWAC)

(26) ამ ნაწილმა დიდი შთაბეჭდილება ვერ მოახდინა, ვნახოთ, **ვეებ**, გაგრძელება უფრო საინტერესო აღმოჩნდეს. (KAWAC)

ინტერპრეტაცია- ეჭვი

ვარაუდის სემანტიკიდან არის განვითარებული ინტერპრეტაციის სემანტიკა, როცა მთქმელი ვარაუდს უფრო განავრცობს და **ვეებ** მოდალური ფორმის მეშვეობით საკუთარ ინტერპრეტაციას გვთავაზობს.

(27) **ვეებ** სუხიშვილების ანსამბლს დაშლა ემუქრება, თუკი ხელისუფლების დაკრულზე არ იცეკვებს? – სუხიშვილებს სახელმწიფო ბიუჯეტი აფინანსებს. (KAWAC)

(28) ნუ კარგით, **ვეებ** 5 საათში. თალიბებთან ბრძოლა იმიტომ გაიჭიმა დროში და შეუძლებელი გახდა მათი დამარ-

ცხება, რომ ნატომ არ იცის, სად და როდის მოახდენენ თაღობები თავდასხმას. (KAWAC)

(29) ალბერ კოენის დედა ყველა დედის კრებითი სახეა, აქ ყველა ამოიცნობს რაღაცით საკუთარ დედას და **ეგებ** ამიტომაც არის წიგნი ძალიან მნიშვნელოვანი. (KAWAC)

(30) იმიტომ ხომ არა, რომ, შებრუნებული დურბინდის ეფექტის წყალობით, ბალტიისპირეთის შორეთიდან ჩვენი პრობლემები ისეთი პატარა ჩანს, შეგიძლია პინცეტით ნიანგი დაიჭირო? ან, **ეგებ**, იმიტომ, რომ ხელისუფლებას განზრახული აქვს, მოაწყოს „კარის გადატრიალება“ ანუ „რევოლუცია ზემოდან“ – გორბაჩოვის „პერესტროიკის „ახალი ვარიანტი“?

(27) კონტექსტი ავლენს მთქმელის ვარაუდს, მაგრამ იგი ინტერპრეტაციად შეიძლება შეფასდეს იმის გამო, რომ იგი თავად ავითარებს ამ მოსაზრებას. კონტექსტის მიხედვით ჩანს, რომ მთქმელი თავად სვამს კითხვას და თავადვე უპასუხებს მას. ამდენად, მის მიერვე განვითარებული ვარაუდი ინტერპრეტაციის სახეს იღებს. (28) კონტექსტში **ეგებ** მოდალური ფორმით გადმოცემული აზრი განვითარებულია მთქმელისეული ახსნა-ინტერპრეტაციით. მთქმელის მოსაზრება და მისი ინტერპრეტაცია ჩანს (29) კონტექსტშიც. (30) კონტექსტი კი შედარებით ვრცელ, რამდენიმე მიმართულებიან ინტერპრეტაციას გვთავაზობს.

ინტერპრეტაციის სემანტიკის გაძლიერებით უნდა იყოს მიღებული ეჭვის სემანტიკა. ამდენად, ეს ორი მნიშვნელობა ერთად არის წარმოდგენილი. თუმცა ინტერპრეტაციასა და ეჭვს შორის სხვაობა, ვფიქრობთ, ისაა, რომ **ეჭვის** სემანტიკა უფრო **ნეგატიურ დამოკიდებულებას** შეიცავს. ეს ჩანს (31, 32) კონტექსტებში, რომელთა ერთ ნაწილში შიში და მისგან გამონეწეული ეჭვი იკვეთება, ხოლო მეორეში – ცუდი შედეგების შედეგად გაჩენილი ეჭვი.

ეჭვი

(31) მოქალაქენი სამ დღეს შიშით უმზერდნენ ეკლესიის წინ გაჩერებულ შინსახკომის შავსა და საშიშარ ფურგონს და

გული უსკდებოდათ – ვინ იცის, ვის წასაყვანად მოვიდნენ, იქ კი დგანან, მაგრამ **ვეებ** აქეთ იყურებიანო. (KAWAC)

(32) ამ 5 მწვრთნელს ერთი საერთო ჰქონდა: საქართველოში ჩამოსვლამდე ნაკრებში საერთოდ არ უმუშავიათ. **ვეებ**, ესაა მიზეზი მათი მკვეთრი და ცუდი შედეგებისა? (KAWAC)

შეთავაზება – თხოვნა

ვეებ მოდალური ფორმის ერთ-ერთი გამოკვეთილი სემანტიკაა შეთავაზებისა და თხოვნის შინაარსი. მისი მიღება, ვფიქრობთ, ვარაუდის სემანტიკის განვითარების შედეგია და პირველ ეტაპად შეთავაზება შეიძლება განვიხილოთ და შემდგომ მისგან განვითარებულად თხოვნის სემანტიკა.

შეთავაზება მთქმელის ვარაუდის ერთგვარი განვითარების შედეგი უნდა იყოს. შეთავაზება ძირითადად დიალოგის ფორმას უკავშირდება და ამ შემთხვევაში მთქმელი საკუთარ ხედვას სთავაზობს მოსაუბრეს.

(33) დიდი პრობლემა წამოჭერით, ბატონო ანზორ, მრავალპლანიანი და ძალიან მწვავე. **ვეებ**, ამაზე საუბარი უფრო ღრმად და ვრცლად უახლოესი შეხვედრისთვის გადავდოთ? (KAWAC)

(34) **ვეებ** ჯობდეს, მაგალითი რაგბისგან აგველო, სადაც მოთამაშეები მსაჯებს არ ესაუბრებიან და ერთმანეთს არ ლანძღავენ. (KAWAC)

თხოვნა

თხოვნა, ისევე როგორც შეთავაზება, ძირითადად დიალოგში ვლინდება. **ვეებ** მოდალური ფორმის გამოყენებით მთქმელი მიმართავს მოსაუბრეს და მისგან ითხოვს ახსნას, განმარტებას, დახმარებას. იმისათვის, რომ ეს თხოვნა უფრო თავაზიანად წარმოჩნდეს, გამონათქვამში გამოყენებულია **ვეებ** მოდალური ფორმა (ისევე როგორც **იქნებ** ფორმა).

(35) **ეგებ** ერთი წინადადებით დაასრულოთ ინტერვიუ?
(KAWAC)

(36) მგონი, ნაწილობრივ ვუპასუხე თქვენს შეკითხვას, – გმადლობთ. მაშინ, **ეგებ**, ასეთ შეკითხვასაც უპასუხოთ: რატომ გაიტანა აკადემიამ თავისი ანგარიში „ბანკ ქართუდან“?
(KAWAC)

(37) ვინმეს ხომ არ მიმასწავლით, ვინც პროგრამის გადაწერას აკეთებს და ქვეყნის კოდის ცვლილებას, და რა ჯდება, ფასიც **ეგებ** იცოდეთ. (თბილისის ფორუმი)

(38) **ეგებ** ამიხსნათ, რითი ჯობია „ბიძინა, ბიძინას“ ბლავილი „მიშა, მიშას“ ბლავილს. რა მნიშვნელობა აქვს ერთი ბელადი ეყოლება ქვეყანას თუ მეორე? (თბილისის ფორუმი)

ეგებ და **იქნებ** მოდალურ ფორმებს როგორც განვითარების გზა, ისე სემანტიკაც ერთნაირი აქვთ და თანამედროვე ქართულში ისინი სინონიმურ ერთეულებად არის მიჩნეული. ეს სალექსიკონო განმარტებებშიც ჩანს: **ქეგლ: ეგებ** – იქნებ, იქნება, შეიძლება, ვინ ცის, ვინძლო. **ქართული ლექსიკონი: ეგებ** – იქნებ, იმედია, შესაძლებელია. **იქნებ** – ეგებ, ვინ იცის, ვინიცობაა.¹⁸ ეს განმარტებები არა მარტო სინონიმურია, არამედ ამ ფორმების ერთმანეთით განმარტებასაც გულისხმობს. დგება საკითხი: ყველა შემთხვევაში ჩაენაცვლებიან ისინი ერთმანეთს თუ არა? არსებობს თუ არა რაიმე ნიუანსი, რაც ამ ფორმებს განასხვავებთ? ამ ორ შეკითხვაზე პასუხი ცალსახა ვერ იქნება, რადგან პირველი შეკითხვის პასუხია, რომ მათი ჩანაცვლება თანამედროვე ქართულში თითქმის თავისუფალია. რაც შეეხება მეორე შეკითხვას, თითქოს ერთი თავისებურება ვლინდება, რომ **ეგებ** ფორმის გამოყენების შემთხვევაში მეტი ეჭვი უნდა ჩანდეს, ხოლო **იქნებ** ფორმის გამოყენებისას – მეტი სურვილი. თუმცა ეს მხოლოდ ვარაუდია და გაცილებით დიდი მასალის დამუშავებასა და ანალიზს მოითხოვს.

¹⁸დამონმეებულია ორი განმარტებითი ლექსიკონი: ქეგლ – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი ტომი I – VIII, <http://ena.ge/explanatory-online>; ქართული ლექსიკონი – <https://www.ganmarteba.ge/>

ეგებ და მწკრივთა სისტემა

ეგებ მოდალური ფორმა გვხვდება რამდენიმე მწკრივის ფორმასთან, ეს მწკრივებია: ანმყო, უწყვეტილი, წყვეტილი, II კავშირებითი, I თურმეობითი და II თურმეობითი. როგორც უკვე აღინიშნა, სემანტიკური სხვაობა მათ შორის არ შეინიშნება; ანუ მწკრივისა და ზმნის ფორმის კომბინაცია მხოლოდ დროისა და ასპექტის ცვლილებას იწვევს და არა სემანტიკის. თუმცა შეინიშნება, რომ თხრობითი კილოს გამომხატველი მწკრივები უფრო მეტად ინტერპრეტაციასა და ეჭვს გამოხატავს, ხოლო სხვა მოდალური სემანტიკის გამოხატვა უფრო კავშირებითის მწკრივებს ეკისრება. ქვემოთ მოცემულ ცხრილებში წარმოდგენილია **ეგებ** მოდალური ფორმისა და ზმნის მწკრივთა ფორმების კომბინაცია და ასევე მასალა კორპუსიდან:

ცხრილი № 21: **ეგებ** მოდალური ფორმისა და ძირითადი ზმნის კომბინაცია

I სერია	მწკრივები	მოდალური ფორმისა და ზმნის შესაძლებელი კონსტრუქცია	სემანტიკა
	ანმყო	ეგებ აკეთებს	ეპისტემური ვარაუდი ახლანდელი დრო
	უწყვეტილი	ეგებ აკეთებდა	ეპისტემური ვარაუდი, წარსული დრო
	ანმყოს კავშირებითი	ეგებ აკეთებდეს	ეპისტემური ვარაუდი, ახლანდელი ან ზოგადი დრო
	მყოფადი	-----	
	ხოლმეობითი / პირობითი	-----	
	მყოფადის კავშირებითი	-----	
II სერია	წყვეტილი	ეგებ გააკეთა	ეპისტემური ვარაუდი, წარსული დრო

	II კავშირებითი	ეგებ გააკეთოს	ეპისტემური ვა- რაუდი, მომავა- ლი დრო
III სერია	I თურმეობითი / I შედეგობითი	ეგებ გაუკეთებია	ეპისტემური ვა- რაუდი, წარსუ- ლი დრო
	II თურმეობითი / II შედეგობითი	ეგებ გაეკეთებინა	ეპისტემური ვა- რაუდი, წარსუ- ლი დრო
	III კავშირები- თი	ეგებ გაეკეთებინოს	

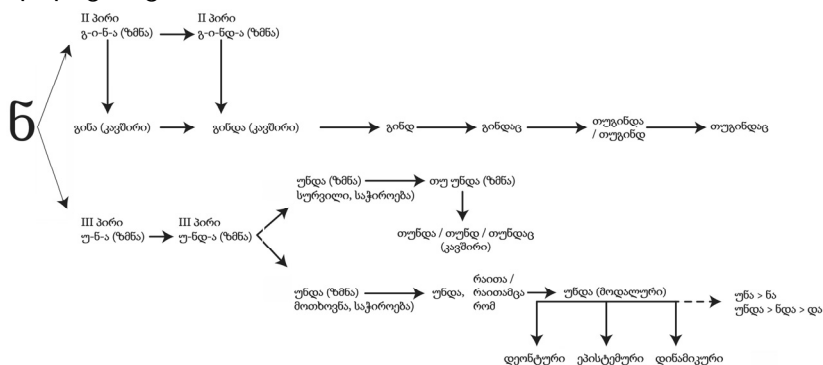
ცხრილი № 22: იქნებ KAWAC კორპუსიდან

ანმყო	ეგებ ავტორმა უკეთ იცის... ეგებ ამის გამოც არის ასეთი პოპულარული ...ჩვენ- თან.
უწყვეტილი	ეგებ ბრიტანელები ფიქრობდნენ, რომ საბჭოთა კავშირი და რუსეთი სინონიმებია.
ანმყოს კავ- შირებითი	მამაჩემმა მითხრა, ეგებ ჯობდეს, ქორწინება არ იჩ- ქართ...
მყოფადი	-----
ხოლმეობითი / პირობითი	-----
მყოფადის კავშირებითი	-----
წყვეტილი	ეგებ იმიტომაც ამოირჩია ... ეს ჭაობი ჩვენს დასა- სახლებლად, რადგან იაფი მუშახელი აქვე რომ ჰყოლოდა.
II კავშირები- თი	...ეგებ ეს იყოს ამ სტატიის სათაური... ეგებ ამ თემასაც შევეხოთ...
I თურმეობი- თი / I შედე- გობითი	ალბათ ფერიამ ზურგი აქცია, ან წავიდა, ანდა ეგებ არასოდეს უარსებია?
II თურმეო- ბითი / II შე- დეგობითი	ვინ იცის, ეგებ საქართველოსაც ალბანეთის ბედი სწვეოდა, თუ არა ერთი გარემოება.
III კავშირე- ბითი	-----

7.3. ეპისტემური აუცილებლობა. უნდა

უნდა დამოუკიდებელი ზმნის – „ნდომა“ სურვილი, წადილი – მესამე პირის მხოლოდითი რიცხვის ფორმაა. თანამედროვე ქართულში იგი გამოიყენება როგორც დამოუკიდებელი ზმნა და როგორც უცვლელი ელემენტი, რომელიც დაერთვის ზმნის ფორმას და ანიჭებს მას გარკვეულ სემანტიკას.

უნდა ფორმამ ფორმობრივი და ფუნქციური ცვლილების დიდი გზა გაიარა.

ფორმობრივი ცვლილების პარალელურად მიმდინარეობდა **უნდა** ზმნური ფორმის ფუნქციური და სემანტიკური ცვლილებაც. მოდალური ელემენტის მიღების პროცესი და მოდალური სემანტიკა ჯერ კიდევ გაურთულებელ ძირს უკავშირდება, გრამატიკალიზაციის შესახებ მსჯელობისას აღინიშნა, რომ ძველ ქართულში კავშირის ფუნქციით გამოიყენებოდა ფორმა **გინა / გინათუ**, და არჩევითობის სემანტიკას გამოხატავდა.

საშუალო ქართულში ჩნდება **უნდა** ფორმის ეპისტემური და დეონტური მოდალობის სემანტიკა. უფრო ადრეულია ეპისტემური აუცილებლობის შინაარსით, კერძოდ, ვარაუდის

შინაარსით მისი გამოყენება. დეონტური სემანტიკა კი შედარებით მოგვიანებით იკვეთება.¹⁹

ამდენად, **უნდა** მოდალური ფორმა „ნდომა“ ზმნის მესამე პირის მხოლოდითი რიცხვის ფორმაა, რომელიც უცვლელი ელემენტია, იგი არც პირებისა და არც რიცხვის მიხედვით არ იცვლება.

უნდა გავაკეთო

უნდა გავაკეთოთ

უნდა გააკეთო

უნდა გააკეთოთ

უნდა გააკეთოს

უნდა გააკეთონ

მოცემული ფორმის ამოსავლად მიჩნეულია ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია, (კოტინოვი 1986; ჯორბენაძე 1993), რომელშიც **მინდა** / **გინდა** / **უნდა** ზმნა მთავარ წინადადებაშია, ხოლო დამოკიდებულში კი ზმნა კავშირებითის კილოს ფორმითაა წარმოდგენილი. კავშირის ელიფსისის შედეგად მკვიდრდება ახალი კონსტრუქცია:

მინდა, რომ გავაკეთო > მინდა გავაკეთო

პირველი კონსტრუქცია ჰიპოტაქსის მეშვეობით გამოხატავდა სურვილს, ნდომას იმ მოქმედებისა, რაც დამოკიდებული წინადადების ზმნით არის გადმოცემული, ხოლო მეორე კონსტრუქცია კი არის სურვილის გამომხატველი ბივერბალური კონსტრუქცია, რომელიც სწორედ გარდამავალ ფორმად შეიძლება მივიჩნიოთ:

მინდა გავაკეთო > უნდა გავაკეთო

ფუნქციურ-სემანტიკური ცვლილების მომდევნო ეტაპია **უნდა** ფორმის რამდენიმე ახალი მოდალური სემანტიკით დატვირთვა, რაც თანამედროვე ქართულში მიმდინარე პროცესია და იგი თანდათან იფართოებს გამოყენების სფეროს.

¹⁹ ჯერ კიდევ მეთორმეტე საუკუნის ძეგლში იკვეთება ვარაუდის სემანტიკა, რომელიც ეპისტემური მოდალობის ერთ სახედ შეიძლება ჩაითვალოს: „მიბრძანა: სავარსამისძეო, მიკვირს, განა რა უნდა იყოს?!“ (ამირანდარეჯანიანი, 795, 22); ასევე: „უბრძანა ზავარს: ეს რა უნდა იყოს, ესეც გრძნება რამ არიო, თვარა სით აუყვანიათო?“ (რუსუდანიანი, 297, 25). ვფიქრობთ, ვარაუდის სემანტიკის გამოხატვისათვის კითხვით წინადადებაში მეტი შესაძლებლობაა და სწორედ ამ ტიპის წინადადებებში უნდა დანყებულყოფილი ამ სემანტიკის გამოვლენა.

თანამედროვე ქართულისათვის **მინდა** ზმნის შემცველი ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია ნაკლებად პროდუქტიულია, მაგრამ მის ნაცვლად აქტიურად გამოიყენება მოდალური კონსტრუქციები:

მინდა გააკეთება	სურვილის გამომხატველი ინფინიტიური კონსტრუქცია;
მინდა გავაკეთო	სურვილის გამომხატველი მოდალური კონსტრუქცია, მინდა ზმნური ფორმისა და ძირითადი ზმნის კავშირებითი კილოს ფორმის შემცველი. კონსტრუქცია გამოხატავს გადანყვეტილების, განზრახვის სემანტიკას;
უნდა გავაკეთო	ეპისტემური მოდალობის გამომხატველი კონსტრუქცია, უნდა მოდალური ფორმისა და ძირითადი ზმნის კავშირებითის ფორმის შემცველი. გამოხატავს სხვადასხვა ტიპის მოდალობას.
უნდა გააკეთო	დეონტური მოდალობის გამომხატველი კონსტრუქცია, უნდა მოდალური ფორმისა და ძირითადი ზმნის კავშირებითი კილოს ფორმის შემცველი.

7.3.1. ეპისტემური აუცილებლობის უნდა

ეპისტემური მოდალობა გამოხატავს წინადადებით გამოხატული რეალობისადმი მთქმელის დამოკიდებულებას – გამონათქვამი ჭეშმარიტია იმდენად, რამდენადაც მთქმელი ანიჭებს მას ჭეშმარიტების სტატუსს. მთქმელის დამოკიდებულებას კი განსაზღვრავს მისი ცოდნა, მისი რწმენა.

ეპისტემური აუცილებლობა გამოხატავს იმგვარ დამოკიდებულებას, როცა მოლაპარაკე საკუთარი რწმენისა და ცოდნის საფუძველზე თვლის, რომ მის მიერ გამოთქმული

აზრი არის სწორი, ჭეშმარიტი და მასში არ შეიძლება დაეჭვება. ესაა ლოგიკური აუცილებლობა, რომელიც შექმნილია მოლაპარაკის დამოკიდებულებით: მოლაპარაკეს მიაჩნია, რომ წინადადებით გამოხატული აზრი არსებული გამოცდილების გათვალისწინებითა და მოლაპარაკის დამოკიდებულების მიხედვით, არის ერთადერთი და ლოგიკური აუცილებლობა. ესაა სუბიექტური მოდალობა, რომელიც განპირობებულია მოლაპარაკის, ანუ სუბიექტის, დამოკიდებულებით, მისი რწმენით ან აზრით.

7.3.2. მოდალური ინდიკატორები და მოდალური კონსტრუქცია

ეპისტემური აუცილებლობა ქართულში ძირითადად გამოხატულია **უნდა** მოდალური ელემენტითა და **ზმნის კავშირებითი კილოს** ფორმით. მოდალობით გამოხატულ შინაარსს ზოგჯერ აძლიერებს დამხმარე ენობრივი საშუალებები, რომლებიც თვალნათლივ ავლენს, რომ **მოდალური ფორმითა და ზმნით** გამოხატული მნიშვნელობა არის მოლაპარაკის დამოკიდებულების შედეგად მიღებული დასკვნა. ამგვარი მოდალური ინდიკატორებია: **ვფიქრობ, უეჭველია, ნესით, ვგონებ...**

(1) **ვფიქრობ**, აუცილებლად **უნდა ჩატარდეს** ხელახალი არჩევნები, როცა მის უკანონობაზე სასამართლო მიიღებს გადაწყვეტილებას. უკანონო კი – **ნამდვილად** იყო. (GNC)

მოცემულ წინადადებაში არჩევნების უკანონობა არის არა ობიექტური მონაცემი, არამედ მოცემული მოვლენის სუბიექტური აღქმა. ამ დამოკიდებულებას ავლენს როგორც წინადადების დასაწყისში პირველი პირის ფორმით მოცემული გამოთქმა „**ვფიქრობ**“, არამედ მეორე მითითებაც: „**ნამდვილად**“, რომელიც აზუსტებს მთქმელის სუბიექტურ აღქმას. ორივე ეს ფორმა მთქმელის დამოკიდებულებისა და სუბიექტური პოზიციის გამაძლიერებელ საშუალებად გვევლინება წინადადებაში, ძირითადი მოდალური სემანტიკა კი გამოკვეთილია **უნდა** მოდალური ფორმითა და ზმნით.

(2) **ვგონებ**, გამოძიებამ ეს საკითხები კარგად **უნდა შეისწავლოს** და იფიქროს იმაზეც, ხომ არ გახდა პრემიერი ტენდერის შედეგებით უკმაყოფილოთა შურისძიების მსხვერპლი. (GNC)

(3) „დათა თუთაშხიას“ „ცისკარში“ დაბეჭდვა იმ დროის დიდი პარადოქსიც გახლდათ, რასაც, **უეჭველია**, ჟურნალის იმჟამინდელ რედაქტორს **უნდა ეუმადლოდეთ**. (GNC)

(4) ახალი სამსახურის ძებნა **წესით არ უნდა გაგჭირვებოდათ**. (GNC)

(2) ნიმუშში მოცემული ფორმა **„ვგონებ“** პირველი პირისაა და ხაზგასგასმით მიუთითებს მთქმელის სუბიექტურ მოსაზრებაზე, რაც გონისმიერი ანალიზით არის გამყარებული. (3) და (4) წინადადებებში ეპისტემური აუცილებლობის გამაძლიერებელ საშუალებებად გამოყენებულია **„უეჭველია“** და **„წესით“** ფორმები. **„უეჭველია“** მიაწინებს, რომ წინადადებით გამოხატული აზრი, მართალია, ფაქტი არაა მთქმელისთვის, მაგრამ სუბიექტური ანალიზისა და განსჯის შედეგად იგი ეჭვგარეშე ჭეშმარიტებად მიაჩნია, მიუხედავად იმისა, რომ ეს დამოკიდებულება მკვეთრად სუბიექტურია. ხოლო რაც შეეხება **„წესით“** ფორმას, იგი არა მხოლოდ მთქმელის დამოკიდებულებას ავლენს, არამედ უჩვენებს, რომ, მისი მოსაზრებით, ეს კანონზომიერი და ობიექტური ჭეშმარიტებაა.

ასე რომ, **უნდა** ფორმითა და ზმნის კავშირებითი კილოს ფორმით გადმოცემული მოქმედება გამოხატავს ეპისტემურ აუცილებლობას, რომელიც მოლაპარაკის, მთქმელის მიერ გამოტანილი დასკვნის ან ანალიზის შედეგად არის მიღებული და რომელსაც აძლიერებს და ამკვეთრებს დამხმარე ენობრივი საშუალებები ჩართული გამოთქმების სახით.

7.3.3. ზმნის პირველი პირის ფორმით გადმოცემული კონსტრუქცია

ეპისტემური აუცილებლობის გადმოცემის პროდუქტიული საშუალებაა **ზმნის პირველი პირის ფორმით** გამოხატვა. პირველი პირის ფორმით ხაზი ესმება მოლაპარაკის მიერ გამოთქმული აზრის სუბიექტურობას. აქ უნდა გამოიკვეთოს ორი შემთხვევა:

1. ზმნა წარმოდგენილია პირველი პირის **მხოლოებით** რიცხვის ფორმით:

2. ზმნა წარმოდგენილია პირველი პირის **მრავლობით** რიცხვის ფორმით:

ზემოთ განხილულ (3) ნიმუშში: პირველი პირისა და მრავლობითი რიცხვის ფორმით გადმოცემული ზმნა ხაზს უსვამს იმას, რომ აზრი პირველი პირის დამოკიდებულებაა, ხოლო მრავლობითის ფორმით კი ამ აზრის, დამოკიდებულების განზოგადება ხდება, რაც ობიექტურ ჭეშმარიტებამდე აყვანის მცდელობაა.

ამგვარივე სემანტიკა ვლინდება (5) ნიმუშშიც, რომელშიც მთქმელის პოზიცია გადმოიცემა **უნდა** მოდალურ ფორმასთან დაკავშირებული პირველი პირისა და მრავლობითით გადმოცემული ზმნის ფორმით (**უნდა გავსულიყავით**). მთავარი წინადადების ზმნა „გეთანხმებით“ კი გამოხატავს იმას, რომ დამოკიდებული წინადადებით გამოთქმული აზრი მთქმელის პოზიციაა, ხოლო **უნდა** ფორმა ზმნასთან ერთად მოცემული მოსაზრების ლოგიკურ აუცილებლობას გამოხატავს.

(5) **გეთანხმებით**, რომ იმ წელს მართლაც საოცრად ძლიერი გუნდი ვიყავით და ფინალში მაინც **უნდა გავსულიყავით**.
(GNC)

ზმნის პირველი პირის ფორმით გადმოცემულ კონსტრუქციაში სწორედ მრავლობითობა უსვამს ხაზს იმას, რომ მოლაპარაკის მიერ გამოხატული პოზიცია და მისი მიდგომა საკითხისადმი არის ობიექტური აუცილებლობა და კანონზომიერება, თუმცა სუბიექტური პოზიციით შეპირობებული.

მსგავსი ტიპის კონსტრუქციები მყარ გამოთქმებად შეიძლება მივიჩნიოთ. ამგვარ კონსტრუქციებში **უნდა** მოდალური ფორმა გამოხატავს მთქმელის, მოლაპარაკის მიერ გამოკვეთილ აუცილებლობას, რაც ზმნის პირველი პირის ფორმით გამოიხატება, აქცენტირდება, ხოლო **მრავლობითობა** კი მას განაზოგადებს და მთქმელის პირად დამოკიდებულებას ობიექტური ჭეშმარიტების ხარისხს ანიჭებს. კორპუსის მასალების ანალიზის შედეგად მიღებული ქვემოთ მოცემული ცხრილი კარგად ავლენს ამ ენობრივი საშუალებით გადმოცემულ ეპისტემურ მოდალობას:

ცხრილი № 23:

უნდა + ზმნის პირველი პირის კონსტრუქცია:	ზმნა მხოლობით-ში:	ზმნა მრავლობით-ში:
უნდა ვთქვა	953	890
უნდა აღვნიშნო	435	459
უნდა ვუთხრა	130	233
უნდა ვუმაღლოდე	40	111
მადლობა უნდა ვუთხრა	4	39
უნდა დავძინო	22	40
უნდა ვიფიქრო	76	875
უნდა გითხრა (ობიექტური წყობა)	218	961
სულ:	1878	3608

ფაქტობრივად, მრავლობითის ფორმიანი კონსტრუქცია დაახლოებით ორჯერ მეტია, რაც მიაჩნია იმაზე, რომ **უნდა** და ზმნის პირველი პირის ფორმით გადმოცემული ეპისტემური აუცილებლობა გამოხატავს არა მხოლოდ მთქმელის სუბიექტურ დამოკიდებულებას, არამედ იგი ორიენტირებულია **სუბიექტური დამოკიდებულების ობიექტურ ჭეშმარიტებად ქცევისაკენ**, რაც სწორედ მრავლობითობის სუფიქსით ხდება შესაძლებელი.

7.3.4. უნდა მოდალური ფორმით შედგანილი კონსტრუქცია

როგორც აღინიშნა, **უნდა** მოდალური ფორმის შემცველი კონსტრუქციები კორპუსში მრავალრიცხოვანია. ამ დიდძალი მასალის სემანტიკური ანალიზის შედეგად იკვეთება ეპისტემური აუცილებლობის გამომხატველი სამი კონსტრუქცია. სამივე კონსტრუქცია შეიცავს **უნდა** მოდალურ ფორმას, მაგრამ მასთან დაკავშირებული, კონსტრუქციაში შემავალი ზმნის კილოსა და მწკრივის ფორმის კომბინაციის შედეგად განსხვავებულია მათი სემანტიკური ფუნქცია.

ეპისტემური აუცილებლობის გამომხატვის ძირითად საშუალებად ქართულში გვევლინება **უნდა + ზმნის კავშირებითი კილოს** ფორმით შექმნილი კონსტრუქცია. კავშირებითი კილო ირეალური მოქმედების გამომხატველი საშუალებაა (Palmer 2001), ხოლო მოდალური ფორმა კი აკონკრეტებს ზმნით გამოცემულ შინაარსს და კონსტრუქციას ანიჭებს ახალ ფუნქციურ-სემანტიკურ დატვირთვას (პაპიძე 1981, 162).

1. **უნდა + მეორე კავშირებითი**

ყველაზე უფრო გავრცელებულია **უნდა** მოდალური ფორმისა და **მეორე კავშირებითის** შემცველი კონსტრუქცია. ამ მწკრივის ფორმები ისტორიულადაც და თანამედროვე ქართულშიც სემანტიკურად მრავალფუნქციურია: იგი გამოხატავდა როგორც კავშირებით კილოს, ისე ბრძანებითსა და თხრობით კილოებს (კოტინოვი 1986, 182). სწორედ ეს კომბინაცია გამოიყენება ყველაზე ხშირად როგორც ეპისტემური, ასევე დეონტური მოდალობის გამოსაცემად. ეპისტემური მოდალობის გამოსახატავად ეს ფორმები ერთდროულად მოიცავენ როგორც სუბიექტური აღქმით გამოწვეულ ლოგიკურ აუცილებლობას, ასევე სასურველობის სემანტიკას: ის რაც მოლაპარაკისათვის მისი პოზიციიდან ობიექტურ და ლოგიკურ აუცილებლობად ითვლება, ასევე არის მისთვის სასურველი. ხშირად ძნელდება საზღვრის გავლება ლოგიკურ აუცილებლობასა და სასურველობას შორის, ამდენად, სასურვე-

ლობა ეპისტემური მოდალობის ერთ-ერთ სემანტიკურ მახასიათებლად შეიძლება გამოიყოს. ის, რაც მოლაპარაკისთვის ლოგიკურ აუცილებლობას წარმოადგენს, არის კიდეც მისთვის სასურველი. ეს რთული სემანტიკური მახასიათებელი უნდა კონსტრუქციის შემცველ ბევრ კონტექსტს ახლავს.

(6) ახალგაზრდა მსახიობების უმეტესობა კი ასე არ ეფიქრობთ და მიგვაჩნია, რომ თეატრის ხელმძღვანელობა უნდა შეიცვალოს”. (GNC)

(7) მარჯანიშვილის თეატრის დირექტორი დარწმუნებულია, რომ „დაწყებული საქმე ბოლომდე უნდა მიიყვანოს”. მისი განცხადებით, თეატრში რემონტის დასრულების შემდეგ, ანუ სექტემბერ-ოქტომბერში იგი თანამდებობას დატოვებს. (GNC)

(8) ვგონებ, გამოძიებამ ეს საკითხები კარგად უნდა შეისწავლოს და იფიქროს იმაზეც, ხომ არ გახდა [პიროვნება] ტენდერის შედეგებით უკმაყოფილოთა შურისძიების მსხვერპლი. (GNC)

დეონტური და ეპისტემური მოდალობა არაერთ ენაში გადმოიცემა ერთი და იმავე ენობრივი საშუალებით. მაგრამ მათ შორის კონტექსტუალურ განსხვავებას ინვესს ის, რომ დეონტურ მოდალობას თავისი არსით სჭირდება სუბიექტი, ანუ კონტროლი, რომელიც ასრულებს მოქმედებას, მაშინ როცა ეპისტემური მოდალობა იკვეთება მთელ წინადადებაში და არ მოითხოვს აშკარად ან ფარულად გამოხატულ სუბიექტს (De Haan 2005).

საანალიზოდ მოცემულ კონტექსტებში ჩანს, რომ მოცემული კონსტრუქციები არ გულისხმობენ მოქმედების აუცილებელ განხორციელებას ვინმეს მიერ, არ ჩანს პირი, რომელიც მოცემული ქმედების განხორციელებისათვის იქნება პასუხისმგებელი. წინადადებით გამოხატული აზრი გულისხმობს იმას, რომ ეს არის მოლაპარაკის პოზიცია, მის მიერ გამოხატული აუცილებლობა, თუმცა ამ ქმედების განხორციელების გზა კონტექსტში არც ჩანს და არც შეიძლება ჩანდეს. (6) წინადადება პირდაპირ გამოხატავს იმ აზრს, რომ ეს არის ახალგაზრდათა ერთი ჯგუფის მოსაზრება და კონტექსტში არ ჩანს რაიმე იძულების მოხ-

დენის ან ადმინისტრაციული ქმედების პერსპექტივაც კი, რაც იმთავითვე გამოორცხავს კონტექსტში დეონტური მოდალობის გაგებას. ეპისტემური აუცილებლობა არის პოზიცია, რომლის ჭეშმარიტებაში დარწმუნებულია მოლაპარაკე, მაგრამ იგი არ გულისხმობს ქმედების შესრულების კონტროლს ან პერსპექტივას. (7) წინადადებაში ამკარად ჩანს, რომ კონსტრუქციით გამოხატული ქმედება არის მოლაპარაკის გადანყვეტილება და მასზე სხვა პირის კონტროლი არც შეიძლება იყოს. (8) წინადადება კი ამკარად გამოხატავს, რომ მომავალი ქმედება, თუ კი იგი განხორციელდება, გულისხმობს მოლაპარაკის პოზიციას და არა რაიმე მექანიზმების არსებობას, რომელიც ამ ქმედებას (საქმის შესწავლას) გააკონტროლებს.

ასე რომ, **უნდა + მეორე კავშირებითის** ფორმით გადმოცემული ეპისტემური აუცილებლობა გამოხატავს მთქმელის, მოლაპარაკის პოზიციას, რომელიც შეპირობებულია მისი ხედვით, მისი აზრით. იგი მოლაპარაკისათვის წარმოადგენს **ლოგიკურად აუცილებელ** ჭეშმარიტებას. კონსტრუქციას ასევე ახლავს **სასურველობის** სემანტიკა, დაფუძნებული იმაზე, რომ რაც მოლაპარაკისათვის ლოგიკური აუცილებლობაა, არის კიდევ სასურველი მისთვისვე.

2. უნდა + მეორე თურმეობითი

უნდა მოდალური ფორმა გვხვდება მეორე თურმეობითთან. მეორე თურმეობითის მწკრივის ფუნქცია თანამედროვე ქართულისათვის არის შედეგობითობა-რეზულტატიურობა და ევიდენციალობა (გოგოლაშვილი 2011).

უნდა მოდალურ ფორმასთან ერთად ამ მწკრივის ფორმა მეტად თავისებურ კომბინაციას ქმნის.²⁰ ამ კონსტრუქციით გადმოცემულია შემდეგი სემანტიკა: **უნდა** მოდალურ ფორმასთან დაკავშირებული ზმნა გამოხატავს იმგვარ ქმედებას, რომელიც მოსალოდნელი იყო და წარსულისათვის წარმოადგენდა ფაქტების ლოგიკურ შედეგს, რეზულტატივის სემანტი-

²⁰ აღნიშნული კონსტრუქციის შესახებ არაა მინიშნებული სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში.

კა, როგორც ჩანს, კონსტრუქციას ძირითადი ზმნის ფორმით ენიჭება, ხოლო ლოგიკური აუცილებლობის შინაარსს კი მას **უნდა** მოდალური ფორმა ანიჭებს. ამდენად, ესაა სპეციფიკური სემანტიკა, რომელიც გამოხატავს **ლოგიკურ აუცილებლობას ნარსულში, და ზოგჯერ განუხორციელებელ ქმედებას.**

(9) მამუკა **უნდა ჩამოსულიყო** ავსტრიაში, მაგრამ როგორც გითხარით, **არ ჩამოსულა.** (GNC)

(10) **ნესით** ჯინჯარაძეს „სოკოლის“ ძირითადში დამკვიდრება არ **უნდა გაჭირვებოდა**, მაგრამ სამწუხაროდ, ყველაფერი ფეხბურთელისთვის უკუღმა დატრიალდა. (GNC)

(11) ახალგაზრდა ექიმი კათედრაზე **უნდა დაეტოვებინათ**, დიდ იმედებს ამყარებდნენ მასზე, როგორც მომავალ მეცნიერზე, მაგრამ ომმა მისი გეგმები ისევ შეცვალა. (GNC)

(9) წინადადებაში ჩანს, რომ ზმნით გამოხატული ქმედება მოსალოდნელი იყო ნარსულში (**უნდა ჩამოსულიყო**). მომდევნო წინადადებაში იმავე სემანტიკის ზმნა მოცემულია **არ** ნაწილაკთან ერთად (**არ ჩამოსულა**), ანუ მოქმედება უარყოფილია. აღნიშნული კონსტრუქცია ხშირად გვხვდება რთულ წინადადებაში, რომელსაც აერთებს **მაგრამ** მაპირისპირებელი კავშირი. მომდევნო (10) და (11) წინადადებებში იგივე ვითარებაა. (10) ნიმუშში ლოგიკურ აუცილებლობას ამყარებს ჩართული გამოთქმა, ანუ მოდალური ინდიკატორი „**ნესით**“, (11) წინადადებაში მოდალური კონსტრუქციის შემცველ პირველ წინადადებას მოსდევს მეორე წინადადება, ხოლო მესამე წინადადებაში უარყოფილია მოდალური კონსტრუქციით გამოხატული ლოგიკური მოსალოდნელობა-აუცილებლობა. ამ სემანტიკის კონსტრუქციები მრავლადაა კორპუსში.

განსხვავებულ სემანტიკას ქმნის მოცემული კონსტრუქცია „**ყოფილიყო**“ ზმნასთან. „**უნდა ყოფილიყო**“ კონსტრუქცია კორპუსში საკმაოდ მრავალრიცხოვანია – იგი მოიცავს 4992 ერთეულს. უმეტესი მათგანი **ვარაუდს, ლოგიკურ აუცილებლობას** გამოხატავს. ვფიქრობთ, ეს განპირობებული უნდა იყოს თავად ზმნის სემანტიკით – მყოფობის, არსებობის გა-

ნუხორციელებლობა ერთნაირად არ შეიძლება იყოს ყველა კონტექსტის მახასიათებელი. ცხრილში მოცემულია **უნდა ნა-ნილაკისა და ყოფილიყო** ზმნის შემცველი კონსტრუქციები და სემანტიკა;

ცხრილი № 24:

კონსტრუქცია	ნიმუშთა რა- ოდენობა კორპუსში	სემანტიკა
უნდა ყოფილიყო	4992	ლოგიკური აუცილებლობა; ლო- გიკური აუცილებლობა განუხორ- ცილებელი შედეგით.
არ უნდა ყოფილიყო	664	ლოგიკური აუცილებლობა ვარა- უდის სემანტიკით.
რა უნდა ყოფილიყო	90	ლოგიკური აუცილებლობა ემო- ციური დამოკიდებულებით (გაკ- ვირვება, გაოცება...).
რომ უნდა ყოფილიყო	20	ლოგიკური აუცილებლობა

(12) თუკი ის ვინმეს ხელს უშლიდა, ძნელი **არ უნდა ყო-
ფილიყო** მისი თავიდან მოშორება...(GNC)

(13) ზოგისთვის გაუგებარი იყო, **რა უნდა ყოფილიყო** მი-
სი მუშაობის სფერო. (GNC)

(14) ჩვენ საუბარი გვაქვს იმ ტრადიციულ, ეროვნულ ლი-
რებულებებზე დაფუძნებულ განათლების რეფორმაზე, რომე-
ლიც სამწუხაროდ, ახლა საქართველოში არ არის, თორემ, რე-
ფორმა **რომ უნდა ყოფილიყო**, ამაზე ორი აზრი არ იყო. (GNC)

(12) წინადადება ლოგიკურ აუცილებლობასთან ერთად
ვარაუდსაც მოიცავს. ამას კარგად ავლენს სუბსტიტუცია:
სავარაუდოა, რომ ეს არ იყო ძნელი. (13) ნიმუში ლოგიკურ
აუცილებლობასთან ერთად გაკვირვებასაც შეიცავს, რასაც

ფორმაში „რა“ ფორმის არსებობა განაპირობებს.²¹ (14) წინა-დადებაში კი გადმოცემულია ლოგიკური აუცილებლობა.

შეიძლება ითქვას, რომ **უნდა** მოდალური ფორმითა და მეორე თურმეობითის ზმნით გადმოცემული კონსტრუქციის ძირითადი სემანტიკური მახასიათებელია **ლოგიკური აუცილებლობისა და რეზულტატიურობის** სემანტიკის გამოხატვა.

3. უნდა + აწმყოს კავშირებითი

აწმყოს კავშირებითისათვის საერთოდ დამახასიათებელია დროული განუსაზღვრელობა, რაც იმას ნიშნავს, რომ ამ მწკრივის ფორმას ენიჭება კომპლექსური შინაარსი: კილოს მიხედვით იგი არარეალურ მოქმედებას გამოხატავს, დროის მიხედვით იგი ზოგადი და დაუკონკრეტებელია (პაპიძე 1984, 83-84). **უნდა** მოდალურ ფორმასთან აწმყოს კავშირებითის ფორმები გამოხატავს ეპისტემურ აუცილებლობას დამატებითი სემანტიკური ნიუანსით:

(15) *კლუბების ხელმძღვანელობას უნდა ახსოვდეს თავისი პასუხისმგებლობა. (GNC)*

(16) *რომელიმე კონკრეტული ფეხბურთელით არ უნდა განისაზღვრებოდეს გუნდის თამაში და შედეგი. (GNC)*

(17) *„დანდიმ“ მეორე მარცხი იწვნია დიდი ანგარიშით, რაც პირველ რიგში, ალბათ, დაცვის პრობლემებზე უნდა მიუთითებდეს. (GNC)*

უნდა მოდალური ფორმისა და აწმყოს კავშირებითი გადმოცემული მოდალური კონსტრუქცია გამოხატავს მთქმელის, მოლაპარაკის იმ პოზიციას, რომელსაც ახლავს მკვეთრად გამოხატული სურვილი, ანუ სასურველობა. (15) წინადადებაში მთქმელი თვლის, რომ აუცილებელია და სასურველი

²¹ „რა“ კითხვითი ნაცვალსახელია, მაგრამ იგი ენაში გარკვეული მოდალური ფუნქციით გამოიყენება: „რა ლამაზია!“ – კონსტრუქცია გადმოსცემს აღფრთოვანებას, აღტაცებას, გაკვირვებას ან სხვა კონტექსტუალურ ემოციას. ასევე: მოდი რა – თხოვნა.

ხელმძღვანელობას ახსოვდეს თავისი პასუხისმგებლობა. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მწკრივის ფორმა არ არის დროში დაკონკრეტებული, იგი ზოგადდროულია, ამდენად, კონტექსტი ადვილად იგუებს ზოგადი დროის გამომხატველ ზმნიზედასაც – **ყოველთვის**. დროული გაგებისაგან დაცლილია (16) და (17) წინადადებების მოდალური შინაარსიც. მაგრამ (17) წინადადებას ასევე ახლავს **ვარაუდის** სემანტიკაც. აღნიშნული კონსტრუქციის მთავარ სემანტიკურ მახასიათებლად სწორედ ეს მიგვაჩნია – **ლოგიკური აუცილებლობა, ზოგადდროულობა და დამატებითი მოდალური ნიუანსი – სასურველობა ან ვარაუდი**.

ამდენად, **უნდა** მოდალური ფორმა მეტად პროდუქტიულია და თანამედროვე ქართულში იგი პოლისემანტიკური მოდალური ფორმაა. **უნდა** მოდალური ფორმითა და ზმნით გამოხატული ეპისტემური აუცილებლობა სხვადასხვა სემანტიკური ფუნქციით გვხვდება:

კონსტრუქცია	სემანტიკური ფუნქცია
უნდა + მეორე კავშირებითი, პირველი პირის მრავლობითი რიცხვის ფორმა (უნდა ვთქვათ...)	მთქმელის სუბიექტური დამოკიდებულება, რომელიც ეფუძნება ლოგიკურ აუცილებლობას და ახლავს ობიექტური ჭეშმარიტების შინაარსი.
უნდა + მეორე კავშირებითი (უნდა შეიცვალოს...)	მოლაპარაკის პოზიცია, რომელიც ეფუძნება სუბიექტურ აღქმას და წარმოადგენს ლოგიკურად აუცილებელ ჭეშმარიტებას. იგი გამოხატავს მომავალ დროში შესასრულებელ მოქმედებას, რომელსაც ახლავს სასურველობის სემანტიკა.
უნდა + მეორე თურმეობითი (უნდა ჩამოსულიყო...)	ლოგიკური აუცილებლობა და რეზულტატიურობა.
უნდა + ანმყოს კავშირებითი (უნდა ახსოვდეს...)	ზოგადდროულობა, ლოგიკური აუცილებლობა, სასურველობისა ან ვარაუდის დამატებითი მნიშვნელობით.

თავი 8 დეონტური მოდალობა ქართულში

8.1. დეონტური უნდა ქართულში

უნდა მოდალური ფორმა თანამედროვე ქართულში გადმოსცემს როგორც ეპისტემურ, ისე დეონტურ და დინამიკურ მოდალობას. მოდალურ სემანტიკას ქმნის **უნდა** მოდალური ფორმისა და ზმნის ფორმის (კილო, მწკრივი) კომბინაცია. ქართულ ენაში დეონტური მოდალობის მთავარი გამოხატველი არის კონსტრუქცია – შედგენილი **უნდა** მოდალური ფორმისა და ზმნის კავშირებითი კილოს ფორმით. **უნდა** ფორმით გადმოცემული დეონტური მოდალობა რამდენიმე გამოკვეთილ სემანტიკას მოიცავს.

ვალდებულების სემანტიკითა და ფუნქციით ფორმა პირველად დასტურდება სამართლის ძეგლებში. საკანონმდებლო დანიშნულების ტექსტში მისი გამოვლენა მიანიშნებს იმას, რომ ფუნქციურ-სემანტიკური ცვლილება ვალდებულების სემანტიკის, გამოხატვას უკავშირდება და ცვლილება XV საუკუნიდან დაიწყო.

(1) უნდა მიერთმოდეს მის დროს, გაურჯელად და ულაპარაკოდ, სამთავისის საყდარს პირველად. (XV ს. I ნახ., ქსდ, II, 198);

კონტექსტი გულისხმობს იმ **მოვალეობა-ვალდებულებას**, რაც აკისრია დაქვემდებარებულ პირს და დაწესებული წესის მიხედვით, აუცილებლად უნდა შესრულდეს. ფორმა **უნდა მიერთმოდეს** არის **უნდა** მოდალური ფორმისა და ზმნის კავშირებითი (პირველი კავშირებითის მწკრივი) ფორმის კომბინაციით მიღებული. მოვალეობა-ვალდებულების სემანტიკა კი **უნდა** ფორმას უკავშირდება.

მეორე კონტექსტში ზმნა მრავლობითი რიცხვის ფორმითაა წარმოდგენილი, **უნდა** მოდალური ფორმა კი უცვლელია რიცხვის გამოხატვის მიხედვით, რაც მის დამხმარე ფუნქციაზე მიუთითებს:

(2) ნურცა-ვინ გაგყრის თქვენს აზნაურიშვილსა და გლეხსა, ყულა ჩვენს დროშაზედ **უნდა იქნებოდენ...** (1562 წ., ქსდ, II, 191).

კონტექსტი გულისხმობა იმ გარემოებას, რომ ყველა თავადი ვალდებულია მისდამი დაქვემდებარებული პირებით მზადყოფნაში იყოს და საბრძოლო ვითარებაში სრული შემადგენლობით გამოცხადდეს. ამ კონტექსტში აშკარაა **უნდა** მოდალური ფორმისა და ზმნის კავშირებითი კილოს ფორმის კომბინაციით მიღებული ზოგადი **ვალდებულების, მოვალეობის** სემანტიკა.

მოვალეობა-ვალდებულების სემანტიკას შესაძლოა დაერთოს ინტენსიური, ხშირი განმეორების სემანტიკა.

(3) და იმ ყარაულებს თავ-თავისი ფასის მძევალი სოფლები განწესებულ ფასს დაუკლებლად **უნდა მისცემდენ ხოლმე.** (ქსდ, II)

კონტექსტში ზმნასთან დაკავშირებული ორი ნაწილაკია გამოყენებული და ორივე მათგანს დამატებითი სემანტიკა შეაქვს ზმნის ფორმაში. **უნდა** მოდალური ფორმა ზმნით გამოხატული მოქმედების **აუცილებელ** შესრულებას მოითხოვს და ამით **ვალდებულება-მოვალეობის** სემანტიკა ვლინდება, ხოლო ზმნის შემდეგ არსებული მეორე ნაწილაკი **ხოლმე** კი მოქმედების განმეორებითობას მიუთითებს. კონტექსტი ამ ორი ნაწილაკის გამოყენების შედეგად იღებს სემანტიკას, რომ ზმნით გამოხატული მოქმედება აუცილებლად შესასრულებელია, ვალდებულებაა, მოვალეობა და ამავე დროს მუდმივი განმეორებით უნდა შესრულდეს. ამგვარი წარმოება თავისებურ სემანტიკას გულისხმობს და თანამედროვე ქართულში ხშირი არაა. მაგრამ აღნიშნული კონტექსტი მიუთითებს, რომ მისი გამოყენების დროისათვის **უნდა** მოდალური ფორმის სემანტიკა იმდენად გამოკვეთილია, ჩამოყალიბებულია, რომ ზმნურ ფორმაზე მეორე ნაწილაკის დართვა არა თუ ფარავს მის სემანტიკას, არამედ ორი სემანტიკის თანაბარ შერ-

წყმას და ახალი თავისებური სემანტიკის წარმოქმნას განაპირობებს. ამდენად, დეონტური სემანტიკის გამოხატვა უნდა მოდალური ფორმის ერთ-ერთ მთავარ შინაარსს წარმოადგენს, რომელიც თავად ზმნური სემანტიკიდანაა განვითარებული.

8.1.1. უნდა ფორმის პოლისემანტიკური ფუნქცია

უნდა მოდალური ფორმის სემანტიკა მრავალფეროვანია. თანამედროვე ქართულში იგი გამოხატავს დეონტურ მოდალობას, ეპისტემურ აუცილებლობას, დინამიკურ მოდალობას, ვარაუდს, სასურველობას, გადაწყვეტილებას, განურჩევლობას, საჭიროობას... ფუნქციურ-სემანტიკური მრავალფეროვნება ართულებს **უნდა** ფორმიანი კონსტრუქციის მნიშვნელობის ცალსახად გარკვევას და ქმნის დამატებითი საშუალებების დახმარების აუცილებლობას. ფრაზის ორაზროვნების მოხსნის საკითხში მნიშვნელოვანია როგორც ფრაზის ინტონაციის გაანალიზება, ისე დამატებითი ენობრივი საშუალებების და მოდალური ინდიკატორების გათვალისწინება წინადადებაში ან დისკურსში. ეს საკითხი განსაკუთრებით იჩენს თავს თარგმნისას, როცა შესაძლებლობის, საჭიროობისა და სასურველობის სემანტიკა ქართულად შესაძლოა ერთი „**უნდა**“ ფორმით გამოიხატოს, რადგან ეს ფორმა ქართულში იგუებს ყველა ჩამოთვლილ სემანტიკას. თარგმნისას აუცილებლად გასათვალისწინებელია როგორც ორიგინალური ტექსტის მონაცემები, ისევე ალტერნატიული ენობრივი საშუალებები, რაც თავიდან აგვარიდებს ზოგჯერ ორაზროვნებას, ზოგჯერ კი – ტექსტის არასწორ ინტერპრეტაციას.²²

²² ამის კარგი მაგალითია ბარაკ ობამას მიერ საქართველოს შესახებ წარმოთქმული სიტყვის ქართული თარგმანი და მასზე არსებული გამოხმაურება. ენობრივი ნიუანსების არასწორმა ფორმულირებამ განაპირობა აშშ პრეზიდენტის სიტყვის სრულიად სხვაგვარი ინტერპრეტაცია, რაც ორიგინალური ტექსტისაგან საკმაოდ დაშორებულ აზრს შეიცავდა. სასურველობის, საჭიროობისა და შესაძლებლობის სემანტიკა (needs, can, work to be done, to be able to) ქართულში **უნდა** (=must, have to) ფორმით გადმოიტანეს, რამაც შესაძლებელი გახადა დისკურსის დეონტური მოდალობით (ვალდებულებისა

სემანტიკური ორაზროვნების თავიდან ასაცილებლად რამდენიმე ხერხი არსებობს, როგორც ლინგვისტური, ისე მეთოდოლოგიური. პირველ რიგში, აუცილებელია ინტონაციისა და დისკურსის ანალიზი და შესაბამისი ენობრივი საშუალებების გამოყენებით დისკურსის მოდალობის განსაზღვრა. ქართულ ენაში მნიშვნელოვან დამხმარე როლს ასრულებს მოდალური ინდიკატორები, ჩართული სიტყვები და გამოთქმები, ანუ მოდალურ სემანტიკაზე დამატებითი მინიშნების გამომხატველი ფრაზები (შარაშენიძე, 2015). მეორე მხრივ, აუცილებელია სპეციალური მეთოდოლოგიის გამოყენება, კერძოდ, **სუბსტიტუცია, ელიმინირება, სინტაქსური მოდიფიკაცია ანუ პერიფრაზი**. წინასწარ შემუშავებული ამ მეთოდების გამოყენების გარეშე ძნელი გახდება ფორმის მიკუთვნება მოდალობის რომელიმე სახეობასთან ან კონკრეტული მოდალური ფორმის სემანტიკური მახასიათებლების გამოკვეთა და ტექსტში მისი ფუნქციის განსაზღვრა.

ამდენად, ქართულ ენაში **უნდა** მოდალური ფორმის მრავალფუნქციურობა და პოლისემანტიკა ქმნის დამატებითი საშუალებების გამოყენების აუცილებლობას კონტექსტის მოდალური სემანტიკის განსაზღვრისათვის.

8.1.2. დეონტური მოდალობა და ძირითადი საკლასიფიკაციო სისტემა

დეონტური მოდალობის ანალიზისას პალმერი სპეციალურად შენიშნავს, რომ დეონტური მოდალობის სხვა სახეობებისგან გამოყოფა უფრო რთულია, ვიდრე ეპისტემურისა სხვა მოდალობებისაგან. ხშირად ამისათვის სინტაქსი და სემანტიკაა საჭირო. დეონტურ მოდალობას არ გააჩნია ისეთი

და მოვალეობის შინაარსით) წაკითხვის ინტერპრეტაცია, ეს კი ხელისუფლების მიერ გამოყენებული იქნა ახალი აგიტაციის საფუძვლად: ამშ თავს ვალდებულია მიიჩნევს დაგვეხმაროს (იხ.: ნ. მსახურაძე, ლექსიკურ-სემანტიკური და პრაგმატული ტრანსფორმაციები პოლიტიკურ დისკურსში (ინგლისურ, ქართულ და რუსულენოვან მასალაზე დაყრდნობით), დისერტაცია, ბათუმი 2013, http://old.bsu.edu.ge/humanities/upload/nana_msaxuradze_disertacia_2014_2.pdf)

სპეციფიკური სემანტიკური ნიშანი, როგორც ეს ეპისტემურს აქვს (Palmer, 1990). დეონტური მოდალობა ზოგჯერ განიხილება, როგორც დისკურსზე ორიენტირებული მოდალობა.

მეორე მხრივ, პრობლემას ქმნის დეონტური და დინამიკური მოდალობის სემანტიკურად გამიჯვნა. ერთ-ერთი კრიტერიუმი დეონტური მოდალობის გამოყოფისა არის ის, რომ დეონტური მოდალობის ამოსავალი სემანტიკა მეტ-ნაკლებად უკავშირდება პერფორმატივს.²³ დეონტური მოდალობის დეფინიციისას პალმერი აღნიშნავს, რომ ის არაა პერფორმატივი, მაგრამ გარკვეულად უკავშირდება პერფორმატივებს. პალმერი გამოყოფს სამ საკითხს: 1. დეონტური მოდალობა ვლინდება კითხვით კონსტრუქციაში ნებართვის აღებისთვის. ამ შემთხვევაში იგი უპირატესობას ანიჭებს ტერმინს „დისკურსზე ორიენტირებული (discourse oriented)“ და „სუბიექტზე ორიენტირებული (subject oriented)“. 2. როცა მოლაპარაკე იღებს პასუხისმგებლობას პერფორმატიულ აქტზე საკუთარი აქტიური ჩარევის გარეშე; 3. დეონტური მოდალობა გამოიყენება წესებისა და რეგულაციებისათვის და შეიძლება ასახავდეს პერფორმატიული აქტის ანგარიშს, (რეპორტს). მაგრამ, პალმერი იქვე აღნიშნავს, რომ ეს შემთხვევა ყოველთვის არაა გამიჯნული დინამიკური მოდალობისაგან (Palmer 1990, 59).

არსებობს მოდალობის განსხვავებული კლასიფიკაცია, რომელშიც შედის აგენტზე ორიენტირებული მოდალობა (Agent-oriented modality), მოლაპარაკეზე ორიენტირებული მოდალობა (Speaker-oriented modality) და მოვალეობა-ვალდებუ-

²³ პერფორმატივი არის გამონათქვამი, რომლის წარმოთქმა უკავშირდება გარკვეული ტიპის ქმედებას (ფიცის მიღება, გამოცხადება, დამტკიცება, ანდერძი). პერფორმატივი ავტორეფერენტული მოვლენაა და მიუთითებს მთქმელის მიერ შესასრულებელ ან შესრულებულ მოვლენაზე. პერფორმატივი ქმნის სოციალურ, კომუნიკაციურ სიტუაციას, რომელსაც გარკვეული ქმედება მოჰყვება. ცნება პერფორმატივი შემოიტანა ჯონ ოსტინმა მეოცე საუკუნის ორმოციან წლებში. ტერმინის განმარტებას მიეძღვნა მისი ლექციების კურსი „სიტყვა, როგორც ქმედება“. იხ. აგრეთვე: Alvarez E., Performative Speech Act Verbs in Present Day English, <https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/3697086.pdf>; მაჭავარიანი 1989.

ლების (Obligation) მოდალობა (Bybee 1994). აგენტზე ორიენტირებული მოდალობა გამოიხატება ლექსიკური და გრამატიკული მორფემებით. მას ახასიათებს როგორც გარეგანი (External) სოციალური პირობებით განსაზღვრული ქმედება, ასევე ძლიერი და სუსტი ვალდებულება (Bybee, 1994, 177). ამ საკლასიფიკაციო სისტემაში აგენტზე ორიენტირებული მოდალობა მთავარი კატეგორიაა, რომელიც უკავშირდება აგენტზე დაფუძნებულ გარემოებებს, როგორებიცაა ვალდებულება (obligation), სურვილი (desire), უნარი (ability), ნებართვა (permission), შესაძლებლობა (root-possibility). ის უპირისპირდება მოლაპარაკეზე ორიენტირებულ მოდალობას, რომელშიც შედის სამეტყველო აქტები, რომლებიც უნდა შესრულდეს – იმპერატივები, ოპტატივები, ნებართვები.

ზოგადად, დეონტური მოდალობა დაკავშირებულია მოქმედების აუცილებლობასა და შესაძლებლობასთან, რომელსაც განსაზღვრავს აგენტის მორალური პასუხისმგებლობა. იგი უკავშირდება ვალდებულებას (obligation) და ნებართვას (permission), სოციალური და ინსტიტუციური კანონებით განპირობებულ მოვალეობას (duties in terms of social or institutional laws), დირექტივებს, რომლებიც უკავშირდება ნებართვას და ვალდებულებას. ეს არის დისკურსზე ორიენტირებული, არაეპისტემური მოდალობა. დეონტური მოდალობა იყოფა შემდეგ სემანტიკურ ჯგუფებად: 1. დირექტივები (დეონტური შესაძლებლობა), დეონტური აუცილებლობა); 2. უფლებამოსილება (commissives) – (დაპირება (promises), ვალდებულება-გარანტია (undertakings); 3. ბრძანება / იმპერატივები; 4. სურვილი (volition), შეფასება (evaluative). დეონტური მოდალობა გამორიცხავს ფიზიკურ და მენტალურ შესაძლებლობას (physical and mental ability) და სურვილს (desire), რომლებიც დინამიკური მოდალობის კატეგორიებია, თუმცა ხშირად მათ საერთო გამონათქვამები აქვთ. დეონტური მოდალობისაგან განვითარებულად ითვლება ეპისტემური შინაარსი.

დეონტურ მოდალობასთან დაკავშირებით აღსანიშნავია ისიც, რომ მისთვის ტიპურია ორი ენობრივი სტრუქტურა: 1.

სუბიექტი სულიერია, ადამიანთა კლასისა, 2. ძირითადი ზმნა დინამიკური მნიშვნელობისაა, რაც იმას ნიშნავს, რომ ზმნით აღწერილია ქმედება, რომელიც შესაძლებელია დაექვემდებაროს კონტროლს (Biber 1999, 485)

8.1.3. დეონტური უნდა და მისი სემანტიკა

ქართულ ენაში **უნდა** მოდალური ფორმა დეონტური მოდალობის გამოხატველი ძირითადი საშუალებაა. **უნდა** ფორმა ძირითადად გვხვდება სამ კონსტრუქციაში: **უნდა + მეორე კავშირებითი**, **უნდა + მეორე თურმეობითი** და **უნდა + ანმცოს კავშირებითი** (Sharashenidze, 2015). ეს კონსტრუქციები დეონტური მოდალობისთვისაც გამოიყენება, ამ მხრივ განსხვავება არ არის ეპისტემური მოდალობისაგან. მაგრამ, **უნდა** აღინიშნოს, რომ დეონტურ მოდალობას უფრო ხშირად გამოხატავს კონსტრუქცია **უნდა + მეორე კავშირებითი**.

დეონტური მოდალობის გამოხატველ კონტექსტებში გამოიყოფა შემდეგი სემანტიკური ჯგუფები:

1. კანონით გათვალისწინებული ვალდებულებები:

უნდა / არ უნდა კონსტრუქცია გამოყენებულია საკანონმდებლო ენაში. ეს ფორმა ხშირად დასტურდება საქართველოს კონსტიტუციაში.²⁴ **უნდა / არ უნდა** მოდალური ფორმა ძირითადად უკავშირდება ანმცოს კავშირებითისა და მეორე კავშირებითის მწკრივის ფორმებს. კონსტიტუციაში დადასტურებულ ფორმათაგან უმრავლესში გამოყენებულია ვნებითი გვარის ზმნები, რადგან კანონის ენა უმეტესად პასიურ კონსტრუქციებს იყენებს. მაგრამ რამდენიმე შემთხვევაში ჩანს აქტიური, მოქმედებითი გვარის ზმნების შემცველი კონსტრუქციები. ძირითადი სემანტიკური სხვაობა ანმცოს კავშირებითისა და მეორე კავშირებითის კონსტრუქციებს შორის არის ის, რომ ანმცოს კავშირებითი **დროში დაუკონკრეტებელ**

²⁴ საქართველოს კონსტიტუცია, <http://www.parliament.ge/ge/kanonmdbloba/constitution-of-georgia-68>

მოქმედებას გულისხმობს, ხოლო მეორე კავშირებითი კი – ერთგზის მოქმედებას.

დეონტური მოდალობა, დროში დაუკონკრეტებელი მოქმედება: უნდა შეესაბამებოდეს, უნდა ემყარებოდეს, უნდა ინახებოდეს... არ უნდა აღემატებოდეს, არ უნდა ეწინააღმდეგებოდეს...

დეონტური მოდალობა, ერთგზისი მოქმედება: უნდა წარედგინოს, უნდა განთავისუფლდეს, უნდა განემარტოს, უნდა დაკმაყოფილდეს, უნდა გაიმართოს, უნდა ეცნობოს, უნდა იყოს... არ უნდა დაარღვიოს, არ უნდა იყოს...

უნდა	
უნდა + ანმყოს კავშირებითი, ვნებითი გვარის ფორმა	ყველა სხვა სამართლებრივი აქტი უნდა შეესაბამებოდეს კონსტიტუციას. (6,1) კონსტიტუციური შეთანხმება სრულად უნდა შეესაბამებოდეს საერთაშორისო სამართლის საყოველთაოდ აღიარებულ პრინციპებსა და ნორმებს... (9,2) განაჩენი უნდა ემყარებოდეს მხოლოდ უტყუარ მტკიცებულებებს. (40,3) ტექსტი ღიად უნდა ინახებოდეს საქართველოს ყველა ადგილობრივი ორგანოს შენობაში, (109,2) ადმინისტრაციული საზღვრების გადასინჯვას უნდა უსწრებდეს თვითმმართველ ერთეულთან კონსულტაციები. (101¹,3)
უნდა + მეორე კავშირებითი, ვნებითი გვარის ფორმა	უნდა წარედგინოს სასამართლოს (18,3) ... პირი დაუყოვნებლივ უნდა განთავისუფლდეს. (18,3) დაპატიმრებისთანავე უნდა განემარტოს (18,5) შეუძლია მოითხოვოს დამცველის დახმარება, რაც უნდა დაკმაყოფილდეს. (18,5) ყოველგვარი ეჭვი, რომელიც ვერ დადასტურდება კანონით დადგენილი წესით, უნდა გადანყდეს ბრალდებულის სასარგებლოდ. (40,3) პარლამენტის პირველი სხდომა უნდა გაიმართოს არჩევნებიდან 20 დღის განმავლობაში (51)

	დაპატიმრებული წევრი დაუყოვნებლივ უნდა განთავისუფლდეს. (52,2) პარლამენტს უნდა ეცნობოს სხვა საერთაშორისო ხელშეკრულებათა და შეთანხმებათა დადების შესახებ. (65,3) დაუყოვნებლივ უნდა ეცნობოს საქართველოს უზენაესი სასამართლოს თავმჯდომარეს. (87,1) კანდიდატის წარდგენა დადასტურებული უნდა იყოს ამომრჩეველთა ხელმოწერებით. (70,3) წარდგენილი უნდა იქნეს სამთავრობო პროგრამა. (80,3) ორგანული კანონი მიღებულ უნდა იქნეს 1996 წლის 1 თებერვლამდე. (107,3)
უნდა + მეორე კავშირებითი, მოქმედებითი გვარის ფორმა	ყოველი პირი უნდა განსაჯოს მხოლოდ იმ სასამართლომ. (42,2) ასეთი თანამდებობის პირს მოთხოვნისთანავე უნდა მოუსმინოს პარლამენტმა, კომიტეტმა ან კომისიამ. (60,2) საქართველოს პარლამენტმა უნდა მიიღოს კონსტიტუციით გათვალისწინებული ორგანული კანონები. (106,3)
არ უნდა	
არ უნდა + ან-მყოს კავშირებითი, ვნებითი გვარის ფორმა	ვადა არ უნდა აღემატებოდეს 9 თვეს... (18,6) საპარლამენტო უმრავლესობის წარმომადგენლობა არ უნდა აღემატებოდეს კომისიის წევრთა საერთო რაოდენობის ნახევარს. (56,2) არ უნდა ეწინააღმდეგებოდეს საქართველოს სუვერენიტეტს... (38,2)
არ უნდა + მეორე კავშირებითი	ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა განხორციელებამ არ უნდა დაარღვიოს სხვათა უფლებები და თავისუფლებები. (44,2) არავისთვის არ უნდა იყოს ხელმისაწვდომი თვით ამ ადამიანის თანხმობის გარეშე (41, 2) ფრაქციის წევრთა რაოდენობა არ უნდა იყოს ექვსზე ნაკლები. (58,1)

დეონტური **უნდა** არის გამოყენებული საკანონმდებლო აქტებსა და აღმასრულებელ დოკუმენტებში. საკანონმდებლო

ენაში უნდა ფორმით შექმნილი კონსტრუქცია ცალსახად გაიგება როგორც სავალდებულო, აუცილებლად შესასრულებელი, საყოველთაო მოვალეობის გამომხატველი ფორმა.

(4) მან [აბონენტმა] უნდა გადაიხადოს აქტით დარიცხული თანხაც. (GNC)

2. დეონტური მოდალობა წესებისა და რეგულაციის სისტემაში. კონსტრუქცია გულისხმობს, რომ ზმნით გამოხატული მოქმედება არის გარკვეული წესის ან რეგულაციის მიხედვით შექმნილი ვალდებულება, რომელიც ქმედებაში ჩართულ ყველა ინდივიდისთვის აუცილებლად შესასრულებელია.

(5) გუნდმა, რომელი სახელითაც იწყებს ჩემპიონატს, იმავეთი უნდა დაამთავროს. (GNC)

(6) მსურველებმა მასალები უნდა წარმოადგინონ პროექტის კოორდინატორთან ... „ლიტერატურული საქართველოს“ რედაქციაში. (GNC)

3. დეონტური მოდალობით გამოიხატება პირადი ან მორალური პასუხისმგებლობა. ზმნა შეიძლება გამოხატული იყოს პირველი, მეორე ან მესამე პირის ფორმით. პასუხისმგებლობა შესაძლოა განპირობებული იყოს საკუთარი თავისადმი დაპირებით, გადაწყვეტილებით, ამდენად, მას **პირადი პასუხისმგებლობის დეონტური მოდალობა** შეიძლება ვუწოდოთ. (7) წინადადება სწორედ პირადი პასუხისმგებლობის გამომხატველ ნიმუშად შეიძლება განვიხილოთ, რადგან კონტექსტში არ ჩანს სხვისგან ან კანონისაგან დაკისრებული მოვალეობა. ამ სემანტიკას „დაიჟინა“ ზმნაც გამოხატავს, რომლის მეშვეობითაც იკვეთება, რომ ქმედება პიროვნული გადაწყვეტილებისა და პასუხისმგებლობის შედეგია.

(7) ნოდარ ახალკაცი თავის მშობლიურ სოფელში სახლს აშენებდა. ხის მასალა ჩვენთან დაუმზადეს. ჩამოსვლისას

პურმარილზე წაყოლაზე ვერ დავითანხმეთ, დაიჟინა სალაროში ფული **უნდა გადავიხადო.** (GNC)

პასუხისმგებლობა შესაძლოა განპირობებული იყოს შეთანხმებით, ხელშეკრულებით, საკონტრაქტო წინადადებით ან სხვა რაიმე ვალდებულებით. (8) კონტექსტი ავლენს სწორედ ამგვარ ვალდებულებას.

(8) „მრეტების“ წერილში რომ წერია, კლუბს ვალი ფედერაციამ **უნდა გადაუხადოსო**, ცოტა დიდი ხანი დასჭირდებათ ლოდინი, სანამ ჩვენ მათ რამეს გადავუხდით. (GNC)

პასუხისმგებლობა ასევე შეიძლება განპირობებული იყოს ზეპირი შეთანხმებით, საყოველთაოდ აღიარებული წესით ან პირადი თხოვნით. (9) ნიმუშში არ ჩანს, თუ რა განაპირობებს ამ პასუხისმგებლობას, თუმცა იგი თანაბრად შეიძლება იყოს გამოწვეული კანონით, ხელშეკრულებით ან ზეპირი შეთანხმებით.

(9) ქართულმა მხარემ წინასწარ **უნდა აცნობოს** დსთ-ს აღმასრულებელ კომიტეტს მშვიდობისმყოფელთათვის მანდატის გაგრძელების, ან შეწყვეტის შესახებ. (GNC)

მეორე პირით გადმოცემული ზმნური ფორმა კი („უნდა დაუბარო“ შენ) მიუთითებს მოლაპარაკე პირისაგან მიღებულ პასუხისმგებლობას, რომელიც მეორე პირისათვის შესასრულებელ ვალდებულებად ჩანს **უნდა** დეონტური ფორმის გამოყენების შედეგად. მოცემულ კონტექსტში შესაძლოა **თხოვნის** სემანტიკაც ვლინდებოდეს, თუმცა სხვაზე დაკისრებული პასუხისმგებლობის სემანტიკასთან ერთად.

(10) **უნდა დაუბარო** ვინმეს, რომ პატივი სცენ მინა ომიადეს, მშვიერი ვიყავი და ორი სადილი მაჭამა. (GNC)

ამდენად, პირადი, მორალური ან დაკისრებული პასუხისმგებლობა დეონტური უნდა ფორმის მნიშვნელოვან სემანტიკად ვლინდება.

4. მორალური პასუხისმგებლობა, განპირობებული საზოგადოებრივი აზრით ასევე მნიშვნელოვან სემანტიკად ვლინდება დეონტური მოდალობისათვის ქართულში. მორალური პასუხისმგებლობა შეიძლება განვიხილოთ, როგორც ვალდებულება, მოვალეობა, რომელიც გამოიწვია საზოგადოებრივმა ცნობიერებამ, დამოკიდებულებამ, ხალხის აზრმა. ესაა ერთგვარი „დაუნერელი კანონი“, რომელიც დიდ პასუხისმგებლობას აკისრებს მოლაპარაკეს. მაგრამ ეს არ არის მხოლოდ მოლაპარაკეზე გავრცელებული პასუხისმგებლობა. თავად მოლაპარაკეც ამგვარ მორალურ პასუხისმგებლობას საყოველთაო ვალდებულებად მიიჩნევს. ეს ქართული სოციალური მნიშვნელოვანი მახასიათებელია. ენობრივი საშუალებაც – დეონტური სემანტიკის უნდა ფორმის გამოყენება – ამ ვალდებულება-მოვალეობას მნიშვნელოვნად აძლიერებს.

(11) ეს იციან მისმა მეგობრებმა, ეს უნდა იცოდეს ფეხბურთის ახალგაზრდა გულშემატკივარმაც. ქართული ფეხბურთის სინდის-ნამუსზე, ნოდარ ახალკაცის სისპეტაკეზე ისევე თამამად უნდა ისაუბრონ, როგორი გაბედულებით და ეროვნული სიამაყითაც ისაუბრებენ ნოდარ ახალკაცის მიერ ყოველი ქართველისათვის ნაჩუქარ სიამაყეზე. (GNC)

ამგვარი განზოგადებული პასუხისმგებლობა ერთგვარად ხელშემწყობია გარკვეული იდეოლოგიისა, რაც საბჭოთა მენტალობის ერთ-ერთი შემადგენელი ნაწილიც იყო. (11) ნიმუში ამ საყოველთაო ვალდებულებას გამოხატავს – პიროვნების მორალურ პასუხისმგებლობას უფრო დიდ ერთეულთან, კოლექტივთან ან საზოგადოებასთან მიმართებით.

(12) მე ვარ რიგითი ჯარისკაცი, რომელიც პირველ რიგში საკუთარ ქვეყანას, ხალხს და ფეხბურთს უნდა ემსახუროს. (GNC)

მორალური პასუხისმგებლობა, მორალური ვალდებულება, საზოგადოების აზრით, ასევე შემადგენელი ნაწილია ოჯახური ურთიერთობებისათვის. (13) ნიმუშში დეონტური **უნდა** ფორმის გამოყენება ამ ვალდებულებას აუცილებლობად წარმოაჩენს, რომელიც საზოგადოებრივი აზრით განპირობებულ მოვალეობად შეიძლება განვიხილოთ.

(13) მამა ოთარს ეუბნება: „ჩემი შვილი ხარ და **უნდა მომეორე**, სანამ ვიქნები... შენ **უნდა დამიხუჭო** თვალები, შენ **უნდა მიმაბარო** მინას... ამიტომ მოგნახე ამდენი ხნის მერე”. (GNC)

საზოგადოებრივი აზრით განპირობებული მორალური პასუხისმგებლობა ქართულში დეონტური მოდალობის ერთ-ერთ სპეციფიკურ სემანტიკად შეიძლება ჩაითვალოს.

5. **შეუსრულებელი მოვალეობა-ვალდებულება** – ეს სპეციფიკური სემანტიკა გამოიხატება კონსტრუქციით – **უნდა + მეორე თურმეობითი**. კონსტრუქცია გულისხმობს გარკვეული ვალდებულებით განსაზღვრულ მოქმედებას, რომელიც აუცილებლად შესასრულებელი იყო წარსულში, მაგრამ იგი არ შესრულდა. (14) წინადადებაში ჩანს ეს სემანტიკა, რომ გარკვეული თანხის გადახდა იყო აუცილებელი, მაგრამ ამ მოქმედების შეუსრულებლობას მოჰყვა შემდეგი ქმედება (სურათების დაპატიმრება). **უნდა + მეორე თურმეობითის** კონსტრუქცია რთულ წინადადებაში გამოიყენება და მოქმედებათა ისეთ თანმიმდევრობას გამოხატავს, რომელთაგან ერთი გამოხატავს შეუსრულებელ მოვალეობას, ხოლო მეორე ხსნის მიზეზს ან გამოკვეთს შედეგს.

(14) ადვოკატებმა მიაღწიეს პაბლოს რამდენიმე სურათის დაპატიმრებას, იმ თანხის სანაცვლოდ, რაც მას **უნდა გადაეხადა** ოლგასთვის. იმ დღიდან პაბლომ სამუდამოდ შეიძულა იგი. (GNC)

მოცემული კონსტრუქცია ასევე გამოყენებულია ეპისტემური მოდალობის გადმოსაცემად, კერძოდ კი, ლოგიკურ აუცილებლობისა და განუხორციელებელი შედეგის სემანტიკის გამოსახატავად (Sharashenidze 2015).

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ დეონტური მოდალობის გამომხატველი **უნდა** ფორმა ქართულ ენაში რამდენიმე სემანტიკით დასტურდება:

1. **კანონით გათვალისწინებული ვალდებულებები;**
2. **ნესები და რეგულაციები;**
3. **პირადი ან აღებული პასუხისმგებლობა;**
4. **საზოგადოებრივი აზრით განპირობებული მორალური პასუხისმგებლობა;**
5. **შეუსრულებელი მოვალეობა-ვალდებულება.**

თავი 9 დინამიკური მოდალობა ქართულში

9.1. დინამიკური აუცილებლობა ქართულში – უნდა

დინამიკური აუცილებლობის გამოხატვა ქართულში **უნდა** მოდალურ ფორმას ეკისრება. **უნდა** მოდალური ფორმის სემანტიკური და ფუნქციური მრავალფეროვნების შესახებ უკვე აღინიშნა. დინამიკური აუცილებლობის გამოხატვა მისი ერთ-ერთი გამოკვეთილი ფუნქციაა. დინამიკური მოდალობისათვის დამახასიათებელი სემანტიკაა ნეიტრალური აუცილებლობის გამოხატვა. მისი პარაფრაზია „აუცილებელია, რომ...“ (Palmer 1990, 113). ნეიტრალური აუცილებლობის მნიშვნელობა უფრო მეტად მიემართება ვითარების, მდგომარეობის აუცილებლობას. დინამიკური მოდალობის გამონათქვამში არ ჩანს მოლაპარაკის ჩართულობა. მოდალობის ამ სახეს ახასიათებს ისიც, რომ არ ჩანს მოლაპარაკე და მისი პოზიცია. ის, რაც გამოხატულია მოდალური ფორმით, მიემართება ზოგად აუცილებლობას, ზოგჯერ გარკვეულ წინაპირობას, ან შინაგანი თუ გარეგანი ფაქტორებით გამოწვეულ აუცილებლობას.

ქართულში დინამიკური აუცილებლობის **უნდა** და მისი სინტაქსური კონსტრუქცია სრულიად იდენტურია სხვა მოდალობისა. ეს იმას ნიშნავს, რომ უნდა დინამიკური მოდალობის სემანტიკით იმავე მწკრივის ფორმებს უკავშირდება, რომლებსაც ჩვეულებრივ – ანმყოს კავშირებითი, მეორე კავშირებითი და მეორე თურმეობითი. მწკრივთა ფორმების კომბინაციის მხრივ რაიმე სემანტიკური თავისებურება არ ვლინდება. მაგრამ დინამიკური მოდალობის გამომხატველი კონტექსტების ანალიზისას გამოიკვეთა რამდენიმე თავისებურება:

1. დინამიკური მოდალობის სემანტიკის გამოკვეთას აძლიერებს გამონათქვამში არსებული **მოდალური ინდიკატორი**:

(1) **წესით**, მისი დამთავრება აგვისტოსთვის **უნდა მოესწროს**, რადგან, ძირითადად, მხოლოდ კოსმეტიკური სამუშაოებიღა დარჩა.(GNC)

(2) **მეტი რა გზა გვაქვს, უნდა დაველოდოთ** ზაფხულს, როდესაც სერია A-ს გათამაშება გასრულდება და სატრანსფერო ციებას ცხელება შეცვლის, ცხელებას კი – ციება.(GNC)

(3) **დიახ, ახალი ხელისუფლება მოვიდა და ახალ მოთხოვნებსა და პრობლემებს აყენებს და ეს ასედაც უნდა იყოს**, ეს ჩვენ კარგად გვესმის, მაგრამ ისიც **უნდა გავიხსენოთ**, რომ აფხაზეთის ხელისუფლებას ყველაფრის დაწყება ნულიდან მოუხდა... (GNC)

მოცემულ კონტექსტებში მოდალური ინდიკატორების საშუალებით ხაზგასმითაა გამოხატული დინამიკური მოდალობა, რომელიც სწორედ ნეიტრალურ აუცილებლობას გამოხატავს.

(1) კონტექსტი ამას განმაზოგადებელი სიტყვით **„წესით“** აძლიერებს, რაც მიუთითებს, რომ ზმნით გამოხატული მოქმედება მთქმელის მოსაზრებას ან მიღებულ დირექტივას კი არ გულისხმობს, არამედ კანონზომიერ მოვლენას, ზოგადად, ბუნებრივად მოსალოდნელ ვითარებას. (2) კონტექსტი კი მთქმელის ნების საპირისპირო მოვლენას გამოხატავს: ფრაზით **„მეტი რა გზა გვაქვს“** მთქმელი მიანიშნებს, რომ მისი განწყობა ობიექტურ აუცილებლობას, ობიექტური რეალობის აღქმას ემყარება და არა მის დამოკიდებულებას, ცოდნას ან რწმენას. (3) კონტექსტში კი **„ასედაც“** ზმნიზება აძლიერებს ობიექტური აუცილებლობის შინაარსს. ამდენად, უფრო ფართო კონტექსტის (დისკურსის) ანალიზთან ერთად სწორედ მოდალური ინდიკატორი არის დინამიკური აუცილებლობის მოდალობის განმსაზღვრელი, გამაძლიერებელი ან გამომკვეთი.

2. დინამიკური აუცილებლობის სემანტიკა ვლინდება იმ კონტექსტებში, რომლებშიც ჩანს **მოქმედებათა თანამიმდევრულობა** და ეს გამოხატულია **ჯერ** ზმნიზებით. **ჯერ** ზმნიზება აქაც მოდალური ინდიკატორის ფუნქციას ასრულებს და ემსახურება იმის ხაზგასმას, რომ ზმნით გამოხატულ მოქმე-

დებას წინ უძღვის ობიექტური აუცილებლობით განსაზღვრული სხვა მოქმედება:

(4) ერთ თვეში, ნამდვილად, ვერ მოხერხდება; არა იმიტომ, რომ ძნელი იქნება, უბრალოდ, კონსტიტუციის ცვლილება ცოტა მეტ დროს ითხოვს. კანონპროექტი **ჯერ უნდა შევიდეს** პარლამენტში, ის პირველი მოსმენით **უნდა მიიღონ**. შემდეგ ერთ თვეს მიმდინარეობს სახალხო განხილვა, ისევ დაამტკიცებს პარლამენტი და საბოლოო რედაქციით შედის პრეზიდენტთან, ის აწერს ხელს და აქვეყნებს. (GNC)

(4) კონტექსტში კარგად ავლენს მოქმედებათა თანამიმდევრულობას, ხოლო **ჯერ** ზმნიზედითა და **უნდა** მოდალური ფორმით გამოხატული სემანტიკა კი დინამიკური აუცილებლობის მნიშვნელობას იღებს.

3. დინამიკური მოდალობის სემანტიკა ასევე ვლინდება იმ ტიპის გამონათქვამში, რომელსაც ახასიათებს იმპერსონალიზაცია, როცა სუბიექტური პირის ნაცვლად იმპერსონალური ზოგადი პირი, კერძოდ, მესამე პირის მრავლობითი რიცხვის ფორმა²⁵ (Siewierska 2011). ამ ტიპის გამონათქვამებში მოდალობის თვალსაზრისით იგულისხმება გარეგანი ან შინაგანი ფაქტორებით გამოწვეული ობიექტური აუცილებლობა.

(5) მათი რეაქცია მართლაც უცნაური იყო – ჩვენს მეგობარზე თქვენ რატომ საუბრობთო. იმიტომ, რომ ის ქვეყნის

²⁵საკითხი სიღრმისეულად არაა შესწავლილი ქართულ ენაში, მაგრამ ტიპოლოგიურად ქართული იმ ენათა რიცხვს განეკუთვნება, რომელშიც იმპერსონალიზმი წარსული დროის მესამე პირის მრავლობითი რიცხვის ფორმით გამოიხატება. დანერჩილებით იხილეთ: Siewierska Anna, *Overlap and Complementarity in Reference Impersonals, Man-constructions vs. Third person plural-impersonals in the Languages of Europe*; წიგნში: *Impersonal constructions A cross-linguistic Perspective*, Edited by Andrej Malchukov and Anna Siewierska, *Studies in Language Companion, Series 124*, John Benjamins Publishing Company, 2011 თუმცა ქართული ენის მონაცემები ამ კრებულში არაა განხილული.

პრემიერ-მინისტრი იყო, თანაც მკვლელობა საჯარო ბრალდების საქმეა და ის აუცილებლად **უნდა გამოიძიონ**, იმის მიუხედავად, ვინ დაიღუპა.(GNC)

4. დინამიკური აუცილებლობის მოდალობა ყველაზე უფრო ხშირად გამოხატულია **უნდა** მოდალური ფორმისა და **ვნებით გვარის ზმნის კომბინაციით**. ობიექტური აუცილებლობით გამონვეული სემანტიკის გამოხატვა პასიური კონსტრუქციის საშუალებით, როგორც ჩანს, დინამიკური აუცილებლობის გამოხატვის სპეციფიკურ კონსტრუქციად შეიძლება მივიჩნიოთ ქართულში. დინამიკური აუცილებლობის გამოხატველი **უნდა** ფორმის შემცველი მასალის უმეტეს ნაწილში სწორედ ვნებითი გვარის ზმნა მონაწილეობს და ეს ბუნებრივიცაა, რადგან ვნებითი გვარის ზმნა ორიენტირებული არაა აქტიურ სუბიექტზე. ამდენად, ვნებითის ფორმებთან **უნდა** მოდალური ფორმის გამოყენება იმთავითვე შეიძლება დახასიათდეს როგორც დინამიკური აუცილებლობის გამოხატველი კონსტრუქცია.

(6) ტყეების გაჩეხვა **უნდა შეჩერდეს**.(GNC)

(7) დროულად **უნდა განხორციელდეს** სატყეო დარგის სისტემური რეორგანიზაცია.(GNC)

(8) პროექტის თანახმად, მარშალ გელოვანის გამზირის დასავლეთ მხარეს არსებულ რთულ რელიეფზე, რომელიც გამოუყენებელ ხეობებსა და კლდოვან ფერდობებს მოიცავს, მრავალფუნქციური კომპლექსი და პარკი **უნდა აშენდეს**.(GNC)

(9) განცხადებას თან **უნდა ერთვოდეს** პირადობის მოწმობა, დაბადების მოწმობის ასლი, მშობელთა თანხმობა და შსს-ს შესაბამისი ორგანოს ნებართვა სახელის, გვარის შეცვლაზე.(GNC)

(10) ეპიდემიის თავიდან აცილების მიზნით დედაქალაქში სანიტარიული მდგომარეობა დაუყოვნებლივ **უნდა მოწესრიგდეს**.(GNC)

(11) სამწუხაროდ, დღეისათვის არა გვაქვს სრულფასოვანი მონაცემები ტყეების უსისტემო ჭრების შემდეგ ქვეყანაში დარჩენილი ტყის რესურსების შესახებ, დროულად **უნდა აღირიცხოს** დარჩენილი რესურსები, **ყურადღება მიექცეს** ტყეების გეგმაზომიერ ექსპლოატაციის, აღდგენისა და დაცვის საქმეს, რათა რაც დაგვრჩა, ის მაინც შევინარჩუნოთ. დროულად **უნდა განხორციელდეს** სატყეო დარგის სისტემური რეორგანიზაცია. (GNC)

(12) **უნდა შეკეთდეს** სვეტიცხოველი, / **აღდგეს** ქართული წესი და რიგი, / **უნდა ისმოდეს** ქართული სიტყვა, / **გადაინეროს** ქართული წიგნი! (GNC)

საილუსტრაციოდ მოყვანილი კონტექსტები ავლენს, რომ **უნდა** მოდალურ ფორმიანი კონსტრუქცია არის ნეიტრალური და დინამიკური აუცილებლობის სემანტიკას გადმოხატავს. ვნებიითი გვარის ფორმით გადმოცემული მოქმედება აუცილებლად არის შესასრულებელი, მაგრამ ამას არ განსაზღვრავს არც მთქმელის რწმენა და შეხედულება და არც ვალდებულება-მოვალეობა. ის ობიექტური აუცილებლობით არის განპირობებული. (11) და (12) კონტექსტები იმიტაც არის საყურადღებო, რომ მათში **უნდა** ფორმა გამოტოვებულია (***ყურადღება [უნდა] მიექცეს; [უნდა] აღდგეს, [უნდა] გადაინეროს**), თუმცა დინამიკური აუცილებლობის სემანტიკა წინა ფორმების გათვალისწინებით მათზეც ვრცელდება.

9.3. შესაძლებლობისა და უნარის უარყოფა ქართულში –ვერ

მოდალობისა და უარყოფის კატეგორიები უნივერსალური კატეგორიებია და მათ მრავალი ფუნდამენტური კვლევა მიეძღვნა. ქართულ ენაში ეს საკითხი ჯერ კიდევ შესასწავლია და არაერთ საინტერესო სამეცნიერო პრობლემას გამოავლენს როგორც კონკრეტულად ქართული ენისათვის, ისე

ქართველოლოგიისათვის და ასევე ტიპოლოგიური კვლევებისათვის. ქართული ენის უარყოფის სისტემა სამწევრია და იგი მოიცავს კატეგორიულ / ნეიტრალურ უარყოფას (**არ** ნაწილაკი), შესაძლებლობის უარყოფას (**ვერ** ნაწილაკი), აკრძალვისა და თხოვნის უარყოფას (**ნუ** ნაწილაკი). შესაძლებლობის უარყოფის ანალიზი მოიცავს როგორც უარყოფის, ასევე მოდალობის კატეგორიის ასპექტებს და წარმოაჩენს ქართული ენის მნიშვნელოვან მახასიათებელს – ერთი ფორმით გამოიხატოს უარყოფა და მოდალობა. **ვერ** ნაწილაკის გამოყენების არე ფართოა, იგი კონსტრუქციას ქმნის როგორც თხრობითი, ისე კავშირებითი კილოს ფორმებთან.

9.3.1. უარყოფის კატეგორია – მოკლე ანალიზი

უარყოფა კოგნიტური კუთხით მოიცავს შედარებას ორ მდგომარეობას შორის: **რეალური სიტუაცია**, რომელსაც აკლია გარკვეული ელემენტი და **წარმოსახვითი სიტუაცია**, რომელსაც არ აკლია ეს ელემენტი. უარყოფის კატეგორია გამოიხატება სხვადასხვა საშუალებით: ლექსიკური, მორფოლოგიური, სინტაქსური. უარყოფითი გამონათქვამები მარკირებულია, როგორც წესი, ემოციურია, ვინაიდან მისი მიზანია ადამიანის ცნობიერებაში არსებული ფაქტის, ობიექტის და ა.შ. უარყოფა. ბუნებრივ ენებში უარყოფა, ისევე როგორც მოდალობა და კვანტორები, გამოდის ოპერატორის როლში. ოპერატორს გააჩნია თავისი მოქმედების ფარგლები (scope, სკოპუსი), რაც გულისხმობს, რომ მისი მნიშვნელობა ზემოქმედებას ახდენს ტექსტის შემადგენელ სხვა ელემენტებზე. ეს ზემოქმედება შეიძლება გამოვლინდეს იმავე ან წინა კლაუზულაში.

უარყოფა განიხილება როგორც გრამატიკული კატეგორია და გამოიყოფა უარყოფის ორი ძირითადი სახე: შეთავაზებაზე უარი და მტკიცების უარყოფა. უარყოფა შეიძლება იყოს ექსპლიციტური და იმპლიციტური (Tottie, 1999). ის შეიძლება მოიცავდეს მთელ წინადადებას (კლაუზულას) ან მის შემადგენელ რომელიმე ელემენტს. ქართულ ენაში ეს გამოი-

ხატება ზმნური და სახელური უარყოფით (ადეძე 2018). ენებში უარყოფის გამოხატვის სხვადასხვა მიზანი არსებობს: ყოფიერების, ქმედებების, ფაქტების, სამეტყველო აქტების და ა.შ. უარყოფა (Payne, 1997). უარყოფა შეიძლება გამოხატული იყოს სხვადასხვა გრამატიკული საშუალებებით: ნაწილაკით, ზმნით (avoid), არსებითი სახელით (ansence), ზედსართავი სახელით (pointless), ნაცვალსახელით (nobody), ზმნიზებით (never), წინდებულით (without), მსაზღვრელით (no), კავშირით (nor), კომპლემენტიზატორით (that, if) (Wouden1997). უარყოფასთან ხშირად ასოცირებულია / შესიტყვებას ქმნის გარკვეული ლექსიკური ერთეულები, რომლებიც, ფაქტობრივად, ხელს უწყობენ მის ინტენსიფიკაციას, მაქსიმიზაციას. მათთან კომბინაცია, ძირითადად, ემფაზას გამოხატავს. ნეგაცია სინტაქსის დონეზეც სცდება უარყოფითი სემანტიკის ფარგლებს. უარყოფითი სემანტიკური ლექსიკური ერთეულების გარდა ამ კატეგორიას მიეკუთვნება უარყოფასთან შესიტყვებით დაკავშირებული და უარყოფის მოქმედების სფეროში არსებული ზოგიერთი ლექსიკური ერთეული.

ქართულ ენაში უარყოფის კატეგორია გამოიხატება როგორც გრამატიკული, ისე ლექსიკური საშუალებებით.

უ- პრეფიქსი შეიძლება დაერთოს როგორც არსებით სახელებს (უნიგნო), ზედსართავ სახელებს (ულამაზო), ისე ნაზმნარ სახლებს (დაუნერელი).

უარყოფის გამოსახატავად გამოიყენება ნაწილაკთა სამწერა სისტემა.

არ ნაწილაკი გამოხატავს ნეიტრალურ ან კატეგორიულ უარყოფას. ეს ნაწილაკი გამოიყენება ზმნის სამივე კილოს ფორმასთან: თხრობითი – **არ** აკეთებს, კავშირებითი – **არ** გააკეთო, ბრძანებითი – **არ** გააკეთო! გარკვეულ ზმნურ ფორმებთან **არ** ნაწილაკი ნეიტრალიზაციას განიცდის და აღნიშნავს მოქმედების უარყოფის ნეიტრალურ შედეგს: **არ** გამიკეთებია.

ვერ ნაწილაკი ქართულ ენაში მიჩნეულია შესაძლებლობის უარყოფის გამოხატველად. იგი გვხვდება მხოლოდ თხრობითი და კავშირებითი კილოს ფორმებთან. **ვერ** ნაწილა-

კი არასოდეს არ დასტურდება ბრძანებითი კილოს ფორმებთან.

ნუ ნაწილაკი გამოიყენება აკრძალვისა და თხოვნის სემანტიკის გადმოსაცემად. გამოიყენება ბრძანების სემანტიკის გამომხატველ ფორმებთან, გვხვდება ახლანდელი და მომავალი დროის ფორმებთან და არასოდეს არ დასტურდება ზმნის წარსული დროის ფორმასთან (ჭუმბურიძე 1970, ჯორბენაძე 1984, შარაშენიძე 2015, ადვაძე 2018).

უარყოფის სამწევრა სისტემა და კილო

თხრობითი კილო	ვერ	არ
კავშირებითი კილო		
ბრძანებითი კილო	ნუ	

9.3.2. მოდალობის კატეგორია

მოდლობის კვლევისას მნიშვნელოვანია კატეგორიის შიგნით არსებული ძირითადი ცნებების განსაზღვრა. როგორც უკვე აღინიშნა, პირველი რიგის ცნებებად გამოიყოფა ეპისტემური, დეონტური და დინამიკური მოდალობები. **ეპისტემური** მოდალობა მთქმელის ცოდნასა და რწმენას გამოხატავს, ხოლო **დეონტური** მოდალობა გულისხმობს შინაარსს, რომელშიც სუბიექტი ასრულებს მოქმედებას და ეს მოქმედება განპირობებულია მოლაპარაკის სურვილით ან სხვა სპეციფიკური მოტივით (მაგალითად, კანონი, მორალი, შინაგანი ან გარგანი დირექტივა და ა.შ.) (Lyons 1977; Palmer 1979, 1990, 2001; Frawley 1992; De Haan 1997; Van der Anvera and Plungian 1998; Portner 2009). **დინამიკური** მოდალობა გამოხატავს უნარს, მიდრეკილებას (ბერძნ.: *dinamis* – ძალა, ღონე, ენერგია) (Von Wright 1951). დინამიკურ მოდალობაში გამოიყოფა გარემო პირობებით გამოწვეული შესაძლებლობა (ნეიტრალური) და შინაგანი შესაძლებლობა ან შეძენილი უნარი (სუბიექტზე ორიენტირებული) (Palmer 1990, 83; Portner 2009, 135).

მოდლობის ძირითად გამომხატველად, უპირველეს ყოვლისა, მიიჩნევენ სპეციალურ მოდალურ ზმნებს, რომლებ-

საც მოდალური დამხმარე ზმნები ეწოდება (modal auxiliary verbs). როგორც უკვე აღინიშნა, ერთი ფორმა შესაძლოა გამოხატავდეს როგორც ეპისტემურ, ასევე დეონტურ მოდალობას. ამგვარი ფენომენი ჩვეულებრივია და მიჩნეულია კროს-ლინგვისტურ ფენომენად (Cross-linguistic phenomenon) და აქვს დიაქრონიული საფუძველი, რადგან ეპისტემური მნიშვნელობა განვითარებულია დეონტური მნიშვნელობისაგან (Traugott 2005). ამგვარი ორაზროვნება, ანუ ერთი ფორმის გამოყენება ძლიერი და სუსტი მოდალობისათვის, დამახასიათებელია გერმანიკული, სლავური, რომანული, აფრიკული ენებისათვის (De Haan 2005). იგივე ვითარებაა ქართულ ენაშიც, როცა **უნდა** მოდალური ფორმა გამოხატავს როგორც დეონტურ, ისე ეპისტემურ მოდალობას ან **ვერ** ნაწილაკის შემთხვევაში, როცა იგი გამოხატავს დინამიკურ მოდალობას, მაგრამ გარკვეულ კონსტრუქციებში გვევლინება ეპისტემური შინაარსითაც.

ქართულ ენაში მოდალობის გამოხატვის სხვადასხვაგვარის სიტემა ვლინდება ძველსა და ახალ ქართულში. ძველ ქართულში მოდალური სემანტიკა გამოიხატებოდა სპეციალური ზმნებით: **ძალ-უძს** > **ძალ-უც**, **ჯერ-არს**, **ჯელ-ენიფების**, **შესაძლო არს**, **შემძლებელ არს**, IX საუკუნიდან კი ჩნდება **უძლავს** ტიპის ფორმები (ლამბაშიძე 2018). საშუალო ქართულიდან, XV საუკუნიდან, გრამატიკალიზაციის მოვლენის შედეგად ჩამოყალიბდა ახალი სისტემა. მოდალობის გამოხატვა დაეკისრა ნაზმნარ მოდალური ნაწილაკებს, მოდალურ ელემენტებს, რომლებიც დაერთვის კავშირებითი და თხრობითი კილოს ფორმებს და წინადადებაში მოდალური სემანტიკა შეაქვთ (შარაშენიძე 2008). მაგრამ რამდენადაც ქართულ ენაში მოდალობის კატეგორია არაა ბოლომდე გრამატიზებული, მოდალური სემანტიკის გადმოსაცემად გამოიყენება როგორც მოდალური ზმნები და სპეციალური ნაწილაკები, ისე ზმნიზედები და ლექსიკური საშუალებები.

ცხრილი № 25: მოდალური საშუალებების არასრული სია:

მოდალური ზმნები	ნდომა, შეძლება
მოდალური უპირო ზმნები	შეიძლება, შესაძლოა, შესაძლებელია
მოდალური ნაწილაკები (ნაზმნარი ნაწილაკები)	უნდა, იქნებ, ეგებ, ლამის
მოდალური კითხვითი ნაწილაკები	განა, ნუთუ, აკი
მოდალური უარყოფითი ნაწილაკები	ვერ, ნუ

მოდალური ელემენტები უშუალოდ უძღვის წინ ზმნურ ფორმას, ზმნასა და მოდალურ ნაწილაკს შორის შეიძლება მხოლოდ უარყოფითი ნაწილაკი აღმოჩნდეს. ჩვეულებრივ, მოდალურ ელემენტს ფრაზაში შეაქვს მოდალური სემანტიკა, თუმცა სხვა გრამატიკულ მახასიათებლებს (დრო, ასპექტი) ზმნის ფორმა გამოხატავს.

9.3.3. ვერ ნაწილაკი

ვერ ნაწილაკი საერთო ქართველურ დონეზე ვლინდება. **ვერ** ნაწილაკის შესატყვისი ფორმა არ იძებნება სვანურში, მაგრამ იგი აღდგება ქართულ-ზანური ენების ერთიანობის ეტაპზე. ქართული **ვერ** ნაწილაკის შესატყვისად მიჩნეულია მეგრულ-ლაზურის **ვარ / ვა** ფორმა (ფენრიხი, სარჯველაძე 1990), თუმცა მეგრულში ამ ნაწილაკს არა აქვს შესაძლებლობის უარყოფის სემანტიკა და იგი ნეიტრალურ უარყოფას გამოხატავს. ეს მონაცემი საშუალებას გვაძლევს ვივარაუდოთ, რომ საერთოქართველურმა უარყოფის სისტემამ მხოლოდ ქართულში განივითარა **ვერ** ნაწილაკთან დაკავშირებული შესაძლებლობის უარყოფის სემანტიკა.

ვერ ნაწილაკი უძველესი ტექსტებიდან ვლინდება და თავად მას არ განუცდია არც ფორმოზომიერ და არც ფუნქციური ცვლილება. შეიძლება ითქვას, რომ ეს ფორმა ქართულ

ენაში უარყოფისა და მოდალური სემანტიკის ყველაზე ძველი და სტაბილური გამომხატველია.

ქართულ ენაში **ვერ** ნაწილაკი არა მხოლოდ უარყოფის მანარმოებელია, არამედ იგი აწარმოებს სხვა ფორმებსაც:

ცხრილი № 26: ვერ ნაწილაკით ნაწარმოები ფორმები (კვანტორები)

		-ც მაფოკუ- სირებელი და დამატე- ბითობის გა- მომხატვე- ლი ნაწილა- კით	-ლა ზღვრული უარყოფის ნა- წილაკით	-ლა – -ც
პირის ნაც- ვალსახელი, სულიერი	ვერავინ	ვერავინაც	ველარავინ	ველარავი- ნაც
პირის ნაც- ვალსახელი, უსულო	ვერაფერი	ვერაფერიც	ველარაფერი	ველარაფე- რიც
განუსაზ- ღვრელი ნაცვალსა- ხელი უსუ- ლო	ვერავითარი	-----	ველარავითა- რი	-----
უარყოფითი დროის ზმნიზედა	ვერასდროს, ვერასოდეს	ვერასდრო- საც -----	ველარას- დროს, ველა- რასოდეს	ველარას- დროსაც -----
უარყოფით ადგილის ზმნიზედა	ვერსად	ვერსადაც	ველარსად	ველარსა- დაც
კავშირი		ვერც ... ვერც	ველარც ... ველარც	-----

ყველა ფორმას, რომელშიც **ვერ** ნაწილაკი მონაწილეობს, აქვს შესაძლებლობის უარყოფის სემანტიკა. ეს სემანტიკა კარგად ვლინდება უარყოფის სამწევრა სისტემაზე დაფუძ-

ნებული სხვა ოპოზიციურ ფორმებში (არავინ – ვერავინ – ნურავინ, არაფერი, ვერაფერი – ნურაფერი, არსად – ვერსად – ნურსად...), რომელთა შორის განსხვავება სწორედ ამოსავალი სემანტიკით განისაზღვრება. ვერავინ, ვერაფერი, ვერსად – თარგმანში შესაძლოა ნეიტრალური უარყოფითი ნაცვალსახელით გადავიდეს, მაგრამ ქართულში მათ შორის განსხვავება აქტუალურია. გარდა მნიშვნელობისა და სემანტიკისა, ქართულ ენაში მოქმედებს წესი, რომლის მიხედვითაც ორმაგი უარყოფის შემთხვევაში სამწევრა სისტემის ყოველი მონაცემი მხოლოდ შესაბამის წარმოებას ააქტიურებს და ამ მხრივ გამონაკლისი არ არსებობს. მაგალითად:

**არსად არ მივდივარ,
ვერსად ვერ ვნახე,
ნურავის ვერ ეტყვი...**

ენაში ამ სისტემის აღრევის შემთხვევები არაბუნებრივია და არ დასტურდება უარყოფის სხვადასხვა ჯგუფის ნევრთა კომბინაციით აგებული კონსტრუქციები. *არსად ვერ მივდივარ; *ვერსად არ მივდივარ; *ნურავის ვერ ეტყვი – ქართული სათვის სრულიად მიუღებელია.

9.3.4. ვერ უარყოფითი ნაწილაკი და მოდალობა

ვერ ნაწილაკი დინამიკური მოდალობის გამომხატველია და იგი აღნიშნავს ფიზიკური, მენტალური ან სხვა გარემოებებით გამოწვეული შესაძლებლობის უარყოფას. **ვერ** ნაწილაკდართული ზმნური ფორმის სემანტიკა შეიძლება განისაზღვროს როგორც ნეიტრალური (გარემო პირობების ზეგავლენით გამოწვეული), ისე „სუბიექტზე ორიენტირებული“ (შინაგანი ან შეიძენილი უნარის) შესაძლებლობის უარყოფით. თანამედროვე ქართულში ამ თვალსაზრისით განსხვავება არ ჩანს. „ვერ წავალ“, „ვერ გავაკეთებ“ შესაძლებელია გულისხმობდეს როგორც ფიზიკური ან მენტალური შესაძლებლობის უარყოფას, ისე გარემო პირობებით გამოწვეული შესაძლებლობის უარყოფას. სემანტიკა შესაძლოა დაკონკრეტდეს ფართო კონტექსტით, დისკურსით, მაგრამ არა კონსტრუქციით.

მოდალობის თვალსაზრისით საინტერესოა ძველი ქართულის ერთი მონაცემი, რაც ენაში აღარ განვითარებულა და თანამედროვე ქართულში განსხვავებული წარმოება დამკვიდრდა. „ვერ მიძლავს“ (=არ შემიძლია) გამოხატავს მოქმედების შეძლების იმგვარ უარყოფას, როდესაც სუბიექტს, თავისი სურვილის მიუხედავად, არ შეუძლია მოქმედების შესრულება:

(1) „ასოცი წლისა ვარ და ვერ მიძლავს მე შემოსლვად და განსვლად თქუენ წინაშე“ (მეორე სჯულისაჲ) (GNC)

ამ ფორმაში ზმნა წარმოდგენილია ობიექტური პირის ნიშნითა და ვერ ნაწილაკით. ესაა დინამიკური მოდალობის ნიმუში, რომელშიც ჩანს შესაძლებლობის, უნარის უარყოფა. ძველი ქართულის ეს წარმოება თანამედროვე ქართულისათვის აღარაა აქტიური, რადგან თანამედროვე ქართულში ობიექტური პირის ნიშნებით გაფორმებული ზმნური ფორმა არ ნაწილაკს შეითავსებს, ხოლო სუბიექტური ნიშნით გაფორმებული – ვერ ნაწილაკს:

არ შემიძლია – ვერ შევძლებ.

*ვერ შემიძლია წარმოება ქართულში აღარ განვითარდა. ამის მიზეზი უნდა იყოს ის, რომ დინამიკური მოდალობის გამოხატველი და ობიექტური პირის ნიშნებით გაფორმებული „შემიძლია“ ზმნა ადვილად ითავსებს ნეიტრალური უარყოფის გამომხატველ არ ნაწილაკს. მაგრამ ვ- სუბიექტური პირის ნიშნითა და აქტიური სუბიექტის გამომხატველმა „შევძლებ“ ფორმამ დაირთო ვერ შესაძლებლობის უარყოფის ნაწილაკი და დინამიკური მოდალობა ეპისტემურ (ცოდნაზე, რწმენაზე დაფუძნებული პოზიცია) მოდალობად იქნა გააზრებული²⁶. ვერ შევძლებ კონსტრუქცია გულისხმობს, რომ აქტი-

²⁶ შესაძლებელია ვივარაუდოთ, რომ ამგვარ გადააზრებას ხელი შეუწყო კონტროლის კატეგორიის შედეგად გააქტიურებულმა სემანტიკამ, რომლის მიხედვითაც მ- პირის ნიშნით გამოიხატება მინუს კონტროლი, ხოლო – ვ

ური სუბიექტის მიერ საკუთარი უნარის, შესაძლებლობის უარყოფა ეფუძნება შესაძლებლობის გაცნობიერების შედეგად მიღებულ ცოდნასა და რწმენას, რაც ეპისტემური მოდალობის ძირითადი მახასიათებელია.

ვერ ნაწილაკის სემანტიკა სხვა რამდენიმე შესიტყვების არსებობას ან ბლოკირებას განაპირობებს. რამდენადაც დინამიკური მოდალობა უნარსა და მიდრეკილებას გამოხატავს და **ვერ** სწორედ მისი უარყოფის გამომხატველად გვევლინება ქართულში, სრულიად ბუნებრივია, რომ **ვერ** ნაწილაკი არასოდეს არ შექმნის დეონტური მოდალობის სემანტიკის მქონე კონსტრუქციას. ამდენად, ის ფაქტი, რომ **ვერ** არ გამოიყენება ბრძანებითი კილოს ფორმებთან, სწორედ მისი მოდალური სემანტიკით არის განპირობებული.

ვერ ნაწილაკი, დინამიკური მოდალობის სემანტიკის გამო, არასოდეს არ დაერთვის გარკვეული ტიპის ზმნებს. უპირველეს ყოვლისა, ესაა **გრძნობა-აღქმის ზმნები (Verba Sentiendi)** და **მყოფობა-მქონებლობის ზმნები (Existential Verbs)**. შეზღუდვა, რა თქმა უნდა, გამოწვეულია ამ ზმნათა სემანტიკით. გრძნობა-აღქმის ზმნები გამოხატავენ ბუნებრივ მოთხოვნილებებს, რაც ყველა ცოცხალ არსებას გააჩნია (შიმშილი, წყურვილი, ტკივილი, სიცივე, სიყვარული, სიძულვილი, სურვილი, ნდომა, სმენა...). ამ ზმნებთან **ვერ** ნაწილაკის გამოყენება ეწინააღმდეგება დინამიკური მოდალობის სემანტიკას, რადგან ბუნებით მოცემული გრძნობები დამახასიათებელია ნორმის ფარგლებში მყოფი ადამიანისთვის. ამ ზმნებთან მხოლოდ ნეიტრალური უარყოფის გამომხატველი **არ** ნაწილაკი გამოიყენება, რაც დროის კონკრეტულ მონაკვეთში გამოხატული მდგომარეობის უარყოფას გადმოსცემს (და არა უნარის, მიდრეკილების, შესაძლებლობის უარყოფას). ეს თვალნათლივ მიუთითებს სემანტიკურ ბლოკირებაზე, რასაც საფუძვლად დინამიკური მოდალობის მახასიათებელი უდევს.

პირის ნიშნით კი პლიუს კონტროლი. იხ. თანდაშვილი მ., ზმნის სემანტიკური კლასიფიკაცია ქართულში, 2017; აგრეთვე: მელიქიშვილი 2014.

ვერ ნაწილაკი ასევე არ გვხვდება **სტატიკურ ზმნებთან**. სტატიკა აღნიშნავს ფაქტობრივ მდგომარეობას, რასთანაც შეუთავსებელია უნარის უარყოფა.

ცხრილი № 27: **ვერ** ნაწილაკის შეუთავსებლობა

გრძნობა-აღქმის ზმნები (Verba Sentiendi)	მშია, მწყურია, მტკივა, მცვივა, მიყვარს, მძულს, მინდა, მესმის
კოგნიტური ზმნები	ვიცი
მყოფობა-მქონებლობის ზმნები (Existential Verbs).	არის, არსებობს, იმყოფება, მდებარეობს, აქვს, ჰყავს
სტატიკურ ზმნები (Stative Verbs).	წერია, აბადია, გააჩნია, ავლია, ასხია, აყრია, აწერია, ახატია, ახურავს, აწყვია, ატყვია, არტყია, აცვია, აჩნია

ვერ ნაწილაკი სრულიად თავსებადია კოგნიტურ ზმნებთან (ცოდნის, გაგება-მიხვედრის, განაცხადის, ანალიზის, სინთეზის, შეფასების შინაარსის გამომხატველ ზმნებთან), რამდენადაც კოგნიტური ზმნები სწორედ უნარსა და მიდრეკილებას გამოხატავენ, ხოლო **ვერ** ნაწილაკი ამ უნარის ხარისხს ან მისი გამოყენების შესაძლებლობას მიემართება. თუმცა, უნდა აღნიშნოს, რომ ამ მხრივ გამონაკლისს წარმოადგენს **ცოდნა (ვიცი)** ზმნა, რომელიც არასოდეს არ დაირთავს **ვერ** ნაწილაკს და ყოველთვის ნეიტრალური **არ** ნაწილაკით გამოიყენება – **არ ვიცი**. ამის ასახსნელად შეიძლება გამოდგეს ის გარემოება, რომ ცოდნაც ფაქტობრივია და მისი უნართან მიმართება მისი არსებობის ფაქტს გულისხმობს.²⁷ კოგნიტურ ზმნებთან **ვერ** ნაწილაკთან ერთად თავისუფლად მონაცვლეობს **არ** ნეიტრალური უარყოფის ნაწილაკიც, თუმცა ეს კონსტრუქციები განსხვავებულ შინაარსს გამოხატავენ: **ვერ აღწერა** (= ვერ შეძლო აღწერა) – **არ აღწერა** (=არ სურს

²⁷ ვიცი ზმნა ქართულ ენაში გამონაკლისია, მხოლოდ ამ ზმნას აქვს ახლანდელ დროში ერგატიული კონსტრუქცია – იცის მან ის. ეს ზმნური ფორმა ძველ ქართულშივე თავისივე კონსტრუქციით არის გადმოსული მეორე სერიიდან პირველ სერიაში,

აღწერა), ვერ წარმოიდგინა (ვერ შეძლო წარმოდგენა) – არ წარმოიდგინა (არ სურს წარმოდგენა). კოგნიტური ზმნები არ ნაწილაკით შედარებით იშვიათად დასტურდება და მაშინაც უმეტესად პირობით კონსტრუქციაში **თუ** კავშირთან ერთად. ამგვარი მხოლოდ ერთი მაგალითი დადასტურდა KAWAC კორპუსში:

მკითხველს გაუჭირდება ამ სურათის აღქმა, თუ არ წარმოიდგინა დღევანდელი ფილარმონიის ადგილზე მორკალული ლიანდაგი (KAWAC)

როგორც უკვე აღინიშნა, ეგზისტენციალურ ზმნებთან **ვერ** ნაწილაკი არ გამოიყენება. თუმცა თანამედროვე ქართულის სასაუბრო მეტყველებაში ვლინდება კომბინაცია, რომელმაც ორი მნიშვნელობა განივითარა: „ვერ არის“ – 1. თავს კარგად არ გრძნობს, არ არის ჯანმრთელად; 2. მენტალურად არასტაბილურია, მენტალურად არაა ჯანსაღად. ამ მონაცემთან დაკავშირებით შეიძლება ითქვას, რომ ენაში ხდება სემანტიკური ბლოკირების მოხსნა, რამაც კონსტრუქციის გადააზრება, მისი სემანტიკის ცვლილება და დამატებითი პრაგმატული ასპექტი განაპირობა. ასეთივე სემანტიკური ცვლილება ვლინდება შემდეგ კონსტრუქციაშიც:

არ მესმის = არ შემოიძლია გაგონება, მაგრამ: **ვერ მესმის** = არ შემოიძლია ამის გაგება, გაანალიზება, გაცნობიერება. ეს მაგალითები წარმოადგენს **ვერ** ნაწილაკის დამატებით პრაგმატულ რეალიზებას და ავლენს სასაუბრო მეტყველებაში არსებულ ტენდენციებს.

9.3.5. ვერ ნაწილაკი სინტაქსურ დონეზე

ვერ ნაწილაკის გამოყენება წინადადებაში სინტაქსურ დონეზე რამდენიმე შემთხვევას გამოყოფს:

1. **ვერ** ნაწილაკი უარყოფს მოქმედებას ან მდგომარეობას, რომელის შესრულება არ ხდება გარეგანი ან შინაგანი პირობების შესაძლებლობის არქონის გამო. ნაწილაკი **ვერ** ყო-

ველთვის წინ უძღვის ზმნას და უარყოფს ზმნით გამოხატული მოქმედების ჩადენის შესაძლებლობას. როგორც აღინიშნა, **ვერ** არ განასხვავებს შინაგან და გარეგან შესაძლებლობას. ამის განსხვავება წინადადებაში მხოლოდ ლექსიკურ დონეზე ან და-მოკიდებული წინადადების შემოტანით შეიძლება მოხდეს.

(2) გუშინ ანა ვერ წავიდა თეატრში.
Adv Temp N Neg V Aor Pv S:3Sg N Dat Sg PP

2. **ვერ** გამოიყენება კითხვის პასუხად და მთელი წინადადების მაგივრობას სწევს.

(3) შეასრულე დავალება? – ვერა
V Act Aor Pv S:2Sg DO:3N VN Pv Nom Sg _ Neg L Pot

3. ზღვრული უარყოფის “**ლა**” ნაწილაკი და დამატებითობის გამომხატველი “**ც**” ნაწილაკებით გართულებული ფორმები (**ვერც**, **ველარც**) ახდენენ იმ სიტყვის ფოკუსს, რომელთანაც დგას:

(4) ვერც მე და ვერც შენ ვერ გავაკეთებთ ამას.
Neg Pot Encl: Foc Pron Pers 1 Nom Sg Cj Coord Neg Pot Encl: Foc Pron Pers 2 Nom Sg Neg V Act Fut Pv S: 1Pl DO:3 Pron Pers 3 Dat Sg

(5) ველარც მე გნახეთ და ველარც თქვენ გვნახეთ.
Neg PotPron Pers 1 Sg Cj Coord Pron Pers 2 Nom Pl Encl:c FocPron Pers 2 PlV Act Aor S:2Pl DO:1Pl

უნდა აღინიშნოს, რომ **ვერ** ნაწილაკი სინტაქსურად იმავე კოლოკაციებს ქმნის, რასაც სხვა უარყოფითი ნაწილაკები (არ და ნუ) (ადვადე 2018) და ამ მხრივ განსხვავებები არ იჩენს თავს. ის მთავარი, რაც უარყოფის სამწევრა სისტემას ქმნის ქართულში, არის უარყოფის ნაწილაკების სემანტიკა.

9.3.6. პერ ნანოლაკი და ორმაგი უარყოფა

ქართული იმ ენათა ჯგუფს განეკუთვნება, რომლებშიც გამოიყენება ორმაგი უარყოფა.

ორმაგი უარყოფის გამოყენების თვალსაზრისით ქართულში რამდენიმე შემთხვევა გამოიყოფა,

1. ორმაგი უარყოფა აუცილებელია მაშინ, თუ უარყოფით ნაცვალსახელი ან ზმნიზედა ზმნისაგან გათიშულია სხვა სიტყვებით;

2. ორმაგი უარყოფა აუცილებელია, თუ უარყოფითი ნაცვალსახელი ან ზმნიზედა მოსდევს შემასმენელს.

3. ორმაგი უარყოფა ასევე აუცილებელია „და“ და „ც“ ნანოლაკებით გართულებული ნაცვალსახელებისა და ზმნიზედების გამოყენების შემთხვევაში.

ორმაგი უარყოფა შესაძლებელია არ იყოს გამოყენებული მხოლოდ მაშინ, თუ უარყოფით ნაცვალსახელს ან ზმნიზედას უშუალოდ მოსდევს ზმნა (გეგუჩაძე 2007), თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ სამეცნიერო ლიტერატურაში მითითებულია, ამ შემთხვევაშიც დასაშვებია ორმაგი უარყოფის გამოყენება და იგი სტილისტიკურ ფუნქციას იძენს – ნანოლაკის გამოყენებით ძლიერდება უარყოფა (უარყოფის ინტენსიფიკაცია).

ზოგადად, მრავალჯერადი უარყოფის გამოყენება წინადადებაში არ ექვემდებარება ლოგიკის უარყოფის წესს – ლოგიკაში ორი უარყოფა იძლევა უარყოფის ანულირებას, ხოლო სამი – ერთ უარყოფას. ლინგვისტიკაში გამოიყოფა მრავალჯერადი უარყოფის რამდენიმე ჯგუფი. აღნიშნულია, რომ ორმაგი უარყოფა იძლევა ერთმაგი უარყოფის ნაკითხვას და ამ გზით ხდება უარყოფის გაძლიერება (ინტენსიფიკაცია) (Wouden, 1997), უარყოფის ინტერპრეტაცია დაკავშირებულია პრაგმატიკასთან. ბუნებრივ ენაში ორმაგი უარყოფის გამოყენებას აქვს შესაბამისი წინაპირობები. ამ მხრივ, საინტერესოა იმ ენათა მონაცემების ანალიზი, რომლებშიც ორმაგი უარყოფა გამოიყენება. ორმაგი უარყოფა ქართულისათვის ბუნებრივია და მისი გამოყენება განპირობებულია იმით, რომ

წინადადებაში ხდება სახელური და ზმნური უარყოფის გააქტიურება. შეიძლება გადაჭრით ითქვას, რომ ქართული ორმაგი უარყოფის ენათა ჯგუფს განეკუთვნება. ქართულში ორმაგი უარყოფა მიემართება წინადადების ორ წევრს, ერთი მხრივ ხდება სახელური უარყოფა, ხოლო მეორე მხრივ – ზმნური უარყოფა. **ვერ** ნაწილაკით შექმნილი კვანტორები ხშირად მონაწილეობენ **ვერ** ნაწილაკიან წინადადებაში და ზმნურ უარყოფასთან ერთად ქმნიან სახელური ფრაზის უარყოფას. ამ შემთხვევაში შესაძლებლობის მოდალობის უარყოფა უფრო ფართო გამოხატულებას იძენს, და მიემართება როგორც სახელურ უარყოფას, ისე – ზმნურ უარყოფას.

9.3.7.ვერ ნაწილაკი და ორმაგი მოდალობა

როგორც აღინიშნა, **ვერ** ნაწილაკი ქართულში უგამონაკლისოდ უშუალოდ წინ უძღვის ზმნას და გადმოსცემს ზმნით გამოხატული მოქმედების ჩადენის შეუძლებლობას. ამგვარად კოლოკაცია გამოხატავს შესაძლებლობის უარყოფის მოდალურ სემანტიკას. ამ საკითხთან დაკავშირებით ჩნდება კითხვა, რამდენად ითავსებს ეს კოლოკაცია სხვა მოდალურ ფორმებს? KAWAC კორპუსში გამოვლინდა შემთხვევები, როცა **ვერ** ნაწილაკსა და ზმნას შორის თავსდება **უნდა** და **შეიძლება** მოდალური ფორმები. **უნდა** ეპისტემური აუცილებლობის გამომხატველი მოდალური ფორმაა, **შეიძლება** კი – ეპისტემური შესაძლებლობის გამომხატველი მოდალური ფორმა. **ვერ** ნაწილაკთან ერთად გამოყენების შემთხვევები რთულ მოდალურ სემანტიკას ავლენენ. ამ დროს მნიშვნელობა ენიჭება მოდალობის გამომხატველი ფორმის ადგილს და სიტყვათა რიგს. განვიხილოთ რამდენიმე შემთხვევა KAWAC კორპუსიდან²⁸. მასალის ანალიზისათვის გამოვიყენებთ პირო-

²⁸მასალა განხილილია KAWAC კორპუსიდან, რომელიც განთავსებულია ლიდსის უნივერსიტეტის გვერდზე, Leeds collection of internet corpora, Querying internet corpora: <http://corpus.leeds.ac.uk/internet.html>

ბით აღნიშვნებს: $N_{\text{ვერ}}$ -ვერ ნაწილაკი $M_{\text{უნდა}}$ -მოდალური ფორმა უნდა, მოდალური ფორმა შეიძლება – $M_{\text{შეიძლება}}$, V – ზმნა.

ვერ და უნდა მოდალური ფორმა – $N_{\text{ვერ}} + M_{\text{უნდა}} + V$: მოცემული მიმდევრობა ერთადერთია და შებრუნებული რიგი არ გვხვდება, კორპუსში 82 მაგალითი დასტურდება. მასალის ანალიზმა გამოავლინა ორი ჯგუფი:

1. $N_{\text{ვერ}} + M_{\text{უნდა}} + V$ – ფრაზა გამოხატავს **ეპისტემური აუცილებლობის შესაძლებლობის უარყოფას**. ამ შემთხვევაში უარყოფის გავრცელების არეალი – სკოპუსი (scope) უფრო ფართოა და იგი გადაფარავს ეპისტემური აუცილებლობის სემანტიკას: **[შესაძლებლობის უარყოფა + [ეპისტემური შესაძლებლობა] + ზმნა]**

(6) პატარა ვერ უნდა გრძნობდეს, რომ დაძაბული ხარო.

ზოგჯერ ეს კოლოკაცია ორმაგი უარყოფითაც არის გაძლიერებული:

(7) შესანიშნავის მიტანა ვერავინ ვერ უნდა მოგასწროს ამ ტაძართან.

(8) წესით, ვერანაირად ვერ უნდა გაეგოთ, სპეცრაზმი რომ აპირებდა ოპერაციის ჩატარებას. (KAWAC)

2. **კითხვითი სიტყვა + $N_{\text{ვერ}} + M_{\text{უნდა}} + V$** – ფრაზა გამოხატავს უფრო კომპლექსურ სემანტიკას: გაოცება / გაკვირვება + უარყოფა + ეპისტემური აუცილებლობა, ანუ ფრაზაში ეპისტემური აუცილებლობის უარყოფისადმი გამოხატულია გაოცება-გაკვირვების ემოციური დამოკიდებულება: **[[გაოცება/გაკვირვება + [უარყოფა + [ეპისტემური აუცილებლობა] + ზმნა]**

(9) ოცნება როგორ ვერ უნდა აისრულო?!

(10) რატომ ვერ უნდა დაენახა?

(11) რატომ ვერ უნდა ხედავდნენ ისინი?

(12) ცხრამეტი წლის ბიჭმა როგორ ვერ უნდა გადაწყვიტო რა უნდა ქნა მაგ დროს?

ვერ და შეიძლება მოდალური ფორმა: ამ ჯგუფში განსხვავებული ვითარებაა: ეპისტემური შესაძლებლობისა (შეიძლება) და დინამიკური შესაძლებლობის უარყოფა (ვერ) ორი მიმდევრობით გვხვდება:

1. $M_{\text{შეიძლება}} + N_{\text{ვერ}} + V$ – ამ მიმდევრობაში (სულ 81 მაგალითი კორპუსში) მოდალური ფორმის გავრცელების არეალი – სკოპუსი უფრო ფართოა, ხოლო **ვერ** უარყოფს ზმნით გამოხატული მოქმედების შესაძლებლობას. ამ ფრაზის სემანტიკა ამგვარად შეიძლება გამოისახოს: **[ეპისტემური შესაძლებლობა + [შესაძლებლობის უარყოფა + ზმნა]]**:

(13) მათ შეიძლება ვერ გაიგონ ჩვენი იუმორი

(14) აღამიანმა შეიძლება ვერ გაუძლოს და უარესად დაავადდეს.

(15) შეიძლება ვერ იყიდო ისეთი რამ, რაც ნამდვილად სჭირდებოდა საჩუქრის მიმღებს...

(16) ზოგი / ბევრი შეიძლება ვერ მიხვდეს, რაზეა საუბარი...

2. $N_{\text{ვერ}} + M_{\text{შეიძლება}} + V$ – ამგვარი მიმდევრობის შემცველი კონტექსტების რაოდენობა შეზღუდულია, KAWAC კორპუსში მხოლოდ 6 მაგალითი იძებნება. უარყოფითი ნაწილაკის გავრცელების არეალი უფრო ფართოა და მოიცავს ეპისტემური შესაძლებლობის მოდალობის სემანტიკას. **[შესაძლებლობის უარყოფა + [ეპისტემური შესაძლებლობა + ზმნა]]**:

(17) თუ არა მეკობრეობა, სხვანაირად ვერ შეიძლება შეფასდეს ეს გადანყვეტილება.

(18) თუ არა მეკობრეობა, სხვაგვარად ვერ შეიძლება შეფასდეს გადანყვეტილება რუსეთსა და აფხაზეთს შორის პირდაპირი საავიაციო მიმოსვლის შესახებ.

(19) ეს არ არის ის ციფრი, რომელიც სახელმწიფომ ვერ შეიძლება დაფაროს.

ამ ჯგუფშიც გვხვდება კითხვითი სიტყვის გამოყენების შედეგად გაოცება-გაკვირვების სემანტიკის დართვა, თუმცა წინადადება მტკიცებითი ფორმით არის წარმოდგენილი.

(20) *გასაგებია, რატომ ვერ შეიძლება დაასახელონ მათ რუსი სამხედროების მიერ ჩადენილი დანაშაულის ფაქტები.*

ასევე დასტურდება ორმაგი უარყოფის შემცველი კონტექსტი:

(21) *კატეგორიული იმპერატივი არანაირად და ვერანაირად ვერ შეიძლება იდგეს ერთმნიშვნელოვან მიმართებაში ჭეშმარიტებასთან.*

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ ქართულისათვის ორმაგი მოდალობის გამოხატვა შესაძლებელია და ამ შემთხვევაში მნიშვნელობა ენიჭება მოდალური ფორმების მიმდევრობას: პირველი მოდალური ფორმის სემანტიკის გავრცელების არეალი უფრო ფართოა, ხოლო მომდევნო ფორმისა – უფრო მცირე და ხშირად იგი მხოლოდ ზმნურ ფორმას მიემართება.

თავი 10. **მოდალობა, დრო, კილო და ასპექტი** **ქართულში**

10.1. მოდალობა და მწკრივთა სისტემა

ქართულ ენაში ზმნური პარადიგმა მწკრივების სამი ჯგუფით (სერიებით) არის წარმოდგენილი (მარი 1908, შანიძე 1980). მწკრივი რთული გრამატიკული კატეგორიაა, რომელიც მოიცავს დროის, პირის, ასპექტის, კილოს, პერმანსივის, რეზულტატივის, პერფექტულობის, ევიდენციალობის მახასიათებლებს. ენის აგლუტინაციური ბუნება ზმნის ერთ ფორმაში რამდენიმე გრამატიკული შინაარსის არსებობას გულისხმობს. ზმნის სემანტიკა სწორედ ამ კატეგორიათა კომბინაციას წარმოადგენს და თითოეულ აფიქსს თავისი სემანტიკა შემოაქვს ფორმაში. თუმცა ყველა კატეგორიას არ აქვს სპეციალური ნიშანი ზმნაში. პირისა და რიცხვის ნიშანი ყველა ფორმაში ვლინდება, ასევე, უმეტეს შემთხვევაში ჩანს მწკრივის ნიშანი. კილო მწკრივის ფორმის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მახასიათებელია და ის მწკრივის სახელწოდებაშიც ვლინდება, თუმცა კავშირებითის ფორმებში გაჩენილი ნიშანი მაინც მწკრივის ნიშნადაა მიჩნეული და არა კილოს მანარმოებლად (შანიძე 1980, გოგოლაშვილი 2018). რაც შეეხება სხვა კატეგორიებს (დრო, კილო, რეზულტატიურობა, პერფექტულობა, ევიდენციალობა) ზმნური ფორმის სემანტიკურ მახასიათებლებია და ამ კატეგორიებს სპეციალური მანარმოებელი ნიშანი თანამედროვე ქართულში არ მოეპოვება.

მოდალობის კატეგორიის გამოხატვა ზმნურ ფორმაზე მოდალური ელემენტების დართვით ხდება. ძირითადად ამგვარი მოდალური ელემენტები კავშირებითი კილოს ფორმებს ერთვის, თუმცა მოდალური სემანტიკის გამოსახატავად მოდალურ ელემენტთან ერთად თხრობითი კილოს ფორმებიც გამოიყენება. მოდალური სემანტიკაც კომპლექსურია ქართულში – მოდალური ელემენტი მოდალურ სემანტიკას გამოხატავს, ხოლო ზმნის ფორმაში ვლინდება სხვა გრამატიკული

კატეგორიების მნიშვნელობა. ამდენად, ქართულში მოდალური კონსტრუქცია რამდენიმე გრამატიკული მახასიათებლისა და შინაარსიის კომბინაციას მოიცავს. მოდალური ელემენტი ჩვეულებრივ ყველა მწკრივის ფორმასთან არ გვხვდება. მოდალური შინაარსის გამოსახატავად სხვადასხვა მოდალური ელემენტი სხვადასხვა მწკრივის ფორმას ირჩევს. რა განაპირობებს ამ არჩევანს, რატომ გვხვდება ერთი მოდალური ელემენტი გარკვეული მწკრივის ფორმასთან და რატომ არ დასტურდება სხვა მწკრივის ფორმასთან, ეს მნიშვნელოვანი საკითხია როგორც ზოგადად მოდალობის კატეგორიის, ისე თითოეული მოდალური ფორმის ფუნქციურ-სემანტიკური ანალიზისათვის.

10.2. დრო, ასპექტი და კილო ქართულში

დრო, ასპექტი და კილო მწკრივის ფორმაში შემავალი კატეგორიებია. ზმნის ფორმა პირისა და რიცხვის კატეგორიებთან ერთად გამოხატავს გარკვეულ დროს, კილოსა და ასპექტს.

10.2.1. დროის გამოხატვა ქართულში

დროის კატეგორია მიუთითებს ზმნით გამოხატული მოქმედების მიმართებას საუბრის მომენტთან. ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში დამკვიდრებულია მოსაზრება, რომ გრამატიკული დროის განმარტება სამწევრა სისტემას ეყრდნობა – წარსული, ახლანდელი და მომავალი. მწკრივის ფორმას აქვს სხვა კატეგორიის მახასიათებლებიც, რაც ხშირად გავლენას ახდენს დროის გამოხატვაზე და ფორმაში შეაქვს ისეთი სემანტიკური მახასიათებლები, რაც შესაძლოა დროის გაგებასაც ცვლიდეს²⁹. თუმცა ძირითადად გარკვეული

²⁹ეს ეხება იმგვარ ფორმებს, როცა ძირითადი დროის ნაცვლად ზმნური ფორმა სხვა დროს გამოხატავს: მაგალითად: პირველი თურმეობითის ფორმა ჩვეულებრივ რეზულტატივს ან ევიდენციალობას გამოხატავს, თუმცა შეიძლება ახლანდელი დროის სემანტიკითაც შეგვხვდეს გარკვეულ გამოთქმებში: მომილოცავს (= გილოცავ)...

მწკრივის ფორმა გარკვეული დროის გამოხატვას ემსახურება. დროის სემანტიკური კატეგორიის გამოხატვა ქართულში ამგვარადაა განაწილებული:

წარსული დრო	1. უწყვეტილი – წარსული დრო, უწყვეტი მოქმედების პროცესი, დაუსრულებელი, განგრძობითი მოქმედება წარსული დროის გარკვეულ მონაკვეთში(ცნერდი, ვაშენებდი); 2. ხოლმეობით-შედეგობითი / პირობითი – წარსული დრო, მრავალგზისი, განმეორებითი მოქმედება (დაცნერდი, ავაშენებდი); ; 3. წყვეტილი – წარსული დრო, წარსულის კონკრეტულ მომენტში მიმდინარე და შეწყვეტილი მოქმედება, დასრულებული ან დაუსრულებელი მოქმედება (ცნერე / დაცნერე, ვაშენე/ავაშენე);. 4. პირველი თურმეობითი / შედეგობითი / – წარსულში მომხდარი მოქმედების შედეგი; უნახაობა (დამიწერია, ამიშენებია); 5. მეორე თურმეობითი /შედეგობითი – წარსულ დროში მომხდარი უწინარესი მოქმედება (დამეწერა, ამეშენებინა)
ახლანდელი დრო	1. ანმყო – ახლანდელი დრო, ზოგადი, განუსაზღვრელი დრო (ცნერ, ვაშენებ); 2. ანმყოს კავშირებითი – ზოგადი ანმყო, განუსაზღვრელი ფორმა, განგრძობითი, მრავალგზისი, ჩვეულებითი(ცნერდე, ვაშენებდე).
მომავალი დრო	1. მყოფადი – მომავალი დრო (დაცნერ, ავაშენებ). 2. მყოფადის კავშირებითი – მომავალი დრო, სასურველი მოქმედების გამომხატველი (ნეტავ დაცნერდე, ნეტავ ავაშენებდე). 3. მეორე კავშირებითი – მომავალი დრო, სასურველი ან აუცილებლად შესასრულებელი მოქმედების გამომხატველი (უნდა დაცნერო, უნდა ავაშენო). 4. მესამე კავშირებითი – მომავალი დრო, აუცილებლობის ან ძლიერი სურვილის გამომხატველი (ნეტავ დამეწეროს, ნეტავ ამეშენებინოს).

თუ დროის სემანტიკის შემადგენელ მონაცემებს განვაზოგადებთ, წარსული დრო ქართულში ხასიათდება უწყვეტი, წყვეტილი, განმეორებული, განგრძობითი, შედეგით და უწინარესობით; ახლანდელი დროის მთავარი მახასიათებელია ზოგადი, განუსაზღვრელი ან კონკრეტულ მონაკვეთში მიმდინარე პროცესი; ხოლო მომავალი დროის ძირითადი მახასიათებელი საუბრის შემდგომი მოქმედების გამოხატვა და გარკვეული მოდალური მახასიათებლით წარმოდგენილი სემანტიკაა.

დრო ქართულ ენაში მიჩნეულია არა მორფოლოგიურ, არამედ სემანტიკურ კატეგორიად, რადგან მას არ აქვს სპეციალური აფიქსი საპირისპირო ფორმათა საწარმოებლად. თანამედროვე ქართულში ზმნათა უმრავლესობაში მომავალი დრო იწარმოება ახლანდელი დროის ფორმაზე ზმნისწინის დართვით, თუმცა ამგვარი წარმოება ერთადერთი არაა და საკმაოდ პროდუქტიულია მეორე კავშირებითი გამოხატული მომავალი დრო სხვადასხვა მოდალური ელემენტითა და დამატებითი მოდალური სემანტიკით.

10.2.2. ასპექტის გამოხატვა ქართულში

ასპექტი ქართული ზმნის ერთ-ერთი მთავარი კატეგორიაა. მისი გამოხატვა ძველსა და ახალ ქართულში განსხვავებულია. ასპექტი დროის უწინარეს კატეგორიად არის მიჩნეული და თავდაპირველად იგი მომენტობრივ და განგრძობით მოქმედებას ასახავდა. განსხვავებულია ასპექტის წარმოება ძველსა და ახალ ქართულშიც: ძველ ქართულში უღლების კატეგორია იყო, პირველი სერიის ზმნები უსრული ასპექტისა იყო, ხოლო მეორე სერიის ზმნების სრული ასპექტისა, ზმნისწინი კი მხოლოდ გეზს და მიმართულებას აღნიშნავდა. ახალ ქართულში კი ასპექტი წარმოქმნის კატეგორიაა და მისი წარმოებელი არის ზმნისწინი: უზმნისწინო ფორმები უსრული ასპექტისაა, ხოლო ზმნისწინიანი ფორმები – სრული ასპექტისა (შანიძე 1980, 262-270) უსრული ასპექტი ზმნით გამოხატული მოქმედების დაუსრულებლობას ასახავს, ხოლო

სრული ასპექტის ფორმა, ანუ ზმნისწინიანი ფორმა, დასრულებულ მოქმედებას გამოხატავს. ამიტომ პირველ სერიაში ორი წრე გამოიყო, ანმყოს წრე უსრული ასპექტისაა, ხოლო მყოფადის წრე სრული ასპექტისა, მეორე და მესამე სერიის ფორმები კი სრული ასპექტისაა შეიძლება იყოს და უსრული-საა, ეს დამოკიდებულია იმაზე, ზმნისწინიანია ფორმა თუ უზმნისწინო.

10.2.3. კილოს გამოხატვა ქართულში

კილო არის ზმნით გამოხატული მოქმედების მიმართება სინამდვილისადმი. ქართულში კილო უღლების კატეგორიაა და მწკრივის ფორმის ერთ-ერთი ძირითადი მახასიათებელია. მწკრივის სახელწოდება იმთავითვე მიაწინებს მის კილოურ შინაარსზე. კავშირებითი მწკრივის ფორმა სამივე სერიის შემადგენლობაში შედის, პირველ სერიაში კი ორი კავშირებითის მწკრივია, როგორც ანმყოს წრეში (ანმყოს კავშირებითი), ისე მყოფადის წრეში (მყოფადის კავშირებითი). მეორე და მესამე კავშირებითი კი, შესაბამისად, მეორე და მესამე სერიის ფორმებია. კავშირებითის მწკრივთა მანარმოებელი სუფიქსებია **ა**, **ე** და **ო**. ქართულში კავშირებითი მწკრივის ფორმები დამოუკიდებლად არ გამოიყენება, ისინი ან ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში სხვა ზმნასთან მიმართებით გვხვდება, ან რომელიმე მოდალურ ელემენტთან ერთად და გამოხატავს სხვადასხვა მოდალურ სემანტიკას. თანამედროვე ქართულში მეტად გავრცელებულია ბივერბალური კონსტრუქციები, რომლის პირველი კომპონენტი მოდალური ზმნაა (*მინდა*, *მსურს*, *შემიძლია*, *ვცდილობ*), ხოლო მეორე კომპონენტი კი კავშირებითი კილოს ფორმა (კოტინოვი 1986).

10.3. უნდა მოდალური ფორმა და მნკრივთა სისტემა

როგორც უკვე აღინიშნა, მოდალური ზმნა „ნდომა“ და გრამატიკალიზაციის შედეგად მიღებული მოდალური ფორმა „უნდა“ მხოლოდ ზმნის სამი მნკრივის ფორმასთან დასტურდება. KaWac კორპუსის მონაცემებმა ეს მკაფიოდ გამოავლინა. ეს მნკრივებია: ანმყოს კავშირებითი, მეორე კავშირებითი და მეორე თურმეობითი (Sharashenidze 2014). მოცემული კონსტრუქციები ძირითადად დროის მიხედვით ნაწილდება: ანმყოს კავშირებითი გადმოსცემს ზოგად ან ახლანდელ დროსა და უსრულ ასპექტს, მეორე კავშირებითი – მომავალ დროს, ხოლო მეორე თურმეობითი – წარსულ დროს.

მნკრივი	კონტექსტი	პოზიცია	დრო, ასპექტი	სემანტიკა
ანმყოს კავშირებითი	უნდა ვაკეთებდე	უნდა + ზმნა	განუსაზღვრელი / ახლანდელი დრო, უსრული ასპექტი	ლოგიკური აუცილებლობა, ვალდებულება, სურვილი
მეორე კავშირებითი	უნდა გავაკეთო უნდა ვაკეთოთ	უნდა + ზმნა	მომავალი დრო, სრული ასპექტი / უსრული ასპექტი	ლოგიკური აუცილებლობა, ვალდებულება, სურვილი
მეორე თურმეობითი	უნდა გამეკეთებინა უნდა მეკეთებინა	უნდა + ზმნა	წარსული დრო სრული / უსრული ასპექტი	ლოგიკური აუცილებლობა, ვალდებულება, სურვილი

რამდენადაც მნკრივი ქართულში რთული და კომპლექსური კატეგორიაა, მნიშვნელოვანია გაირკვეს, რა სემანტიკური მახასიათებლები აიღო მოდალურმა კონსტრუქციამ მნკრივის სემანტიკიდან. ამისათვის განვიხილოთ ეს მნკრივები:

10.4. ანმყოს კავშირებითი

ანმყოს კავშირებითი შედარებით ახლად გაჩენილი მწკრივია. ძველ ქართულში პირველ სერიაში არსებობდა პირველი კავშირებითის მწკრივი, რომელიც ასპექტისა და დროის ახალი სისტემის ჩამოყალიბების შედეგად გაიყო ორ მწკრივად – ანმყოს კავშირებითი ანმყოს წრეში დარჩა, ხოლო ზმნისწინიანი ფორმებით მყოფადის წრე ჩამოყალიბდა და მყოფადის კავშირებითიც ცალკე მწკრივად გამოიყო. საკუთრივ პირველი კავშირებითის ფუნქციები ძირითადად ანმყოს კავშირებითზე გადავიდა (პაპიძე 1984, 82). ანმყოს კავშირებითის ძირითადი სემანტიკა არის **დროითი განუსაზღვრელობა, ზოგადი დრო**. კავშირებითი კილო ამ მწკრივს ირეალურ სემანტიკას ანიჭებს, ხოლო დრო ახლანდელი ან ზოგადია, განუსაზღვრელი. გარდა ამისა, ანმყოს კავშირებითის მწკრივის სემანტიკაში გამოიკვეთება განგრძობითობა, დიურატიულობა, ასევე მრავალგზისი (მრავალჯერ განმეორებული) მოქმედება. უფრო კონკრეტულად „ესაა მრავალგზისობა, რომლის განმეორებითობის გაგრძელება სასურველ-სავარაუდოა“ (პაპიძე 1984, 91). მას ასევე შეიძლება ახლდეს მოქმედების ჩვეულებითობის გაგებაც. ჩვეულებრივი მოქმედება ასევე შეიძლება დაუკავშირდეს ნატვრასა ან სურვილს.

ანმყოს კავშირებითს ასევე უკავშირდება რამდენიმე მოდალური სემანტიკა: **პირობა** (პირობითობა), რომელიც დროში წინ უსწრებს მეორე ზმნით გამოხატულ მოქმედებას, **ნატვრა** (ნატვრითობა), რაც ვლინდება დალოცვის ან წყევლის გამოთქმებში, და **ბრძანება**, რაც ჩანს მუქარის ან მონოდების გამოთქმებში. ანმყოს კავშირებითთან ყველაზე ხშირად გამოიყენება **უნდა** და **თითქოს** მოდალური ფორმები (პაპიძე 1984).

ამდენად, ანმყოს კავშირებითის მწკრივისა და უნდა მოდალური ფორმის კომბინაცია წარმოადგენს სემანტიკას, რომელშიც აისახება **უნდა** მოდალური ფორმით გამოხატული სპეციფიკური მოდალობა (უფრო მეტად, დეონტური მოდალობის სხვადასხვა სემანტიკა) და ახლანდელი დროის, ან ზოგადი, დროში განუსაზღვრელი სემანტიკა, რომელსაც მო-

დალურ კონსტრუქცია მწკრივის სემანტიკიდან იღებს. ამიტომაც არის **უნდა + აწმყოს კავშირებითი** ხშირად გამოყენებული კანონთა ენაში დეონტური მოდალობის გამოსახატავად, ხშირად ვნებითი გვარის ფორმით: **უნდა შეესაბამებოდეს, უნდა ინახებოდეს, უნდა ესწრებოდეს...** (შარაშენიძე 2017).

10.5. მეორე კავშირებითი

კავშირებითი კილოს (მწკრივის) ფორმებიდან ყველაზე მეტი სიხშირით გამოიყენება მეორე კავშირებითი, რომელიც მეორე სერიაში შემავალი მწკრივია. იგი უძველესი მწკრივია და ძველ ქართულში რამდენიმე ფუნქციით გამოიყენებოდა: ა) გამოხატავდა თხრობითი კილოს მომავალ დროს; ბ) გამოხატავდა კავშირებითი კილოს სემანტიკას და გ) გამოიყენებოდა ბრძანებითი კილოს ფუნქციით. მისი ფუნქციური მრავალფეროვნება განაპირობებდა მის ხშირ გამოყენებას. აღსანიშნავია, რომ ამ მწკრივს ეს ფუნქციები თანამედროვე ქართულშიც გადმოჰყვა, თუმცა თხრობითი კილოს მომავალი დროის გამოხატვა ამ მწკრივის მთავარ ფუნქციას აღარ წარმოადგენს, რადგან ამისათვის დროის სისტემის გამოხატვის ცვლილებამ ახალი მწკრივი წარმოქმნა – მყოფადი, რომელიც ახლანდელი დროის ფორმებზე ზმნისწინის დართვით ზმნათა უმრავლესობაში თავისუფლად აწარმოებს მომავალ დროს. მომავალი დროის გამოხატვის თვალსაზრისით მეორე კავშირებითი კვლავ აქტუალურია, მაგრამ იგი მომავალ დროს უკვე მოდალობის კატეგორიის სისტემაში გამოხატავს. **მოდალური ფორმა + მეორე კავშირებითის** კონსტრუქციით გამოიხატება მოდალური სემანტიკით მარკირებული და მომავალში შესასრულებელი მოქმედება. აღსანიშნავია, რომ მეორე კავშირებითის მწკრივში დროის გამოხატვა აჭარბებს კილოს შინაარსს (პაპიძე 1981).

ამდენად, მეორე კავშირებითის უძველესი ფუნქცია – გამოეხატა მომავალი დრო – თანამედროვე ქართულშიც სრულფასოვნად გაგრძელდა. ეს ფუნქცია კიდევ უფრო მე-

ტად გახდა კავშირებით კილოსთან დაკავშირებული და იგი მოდალობის სისტემის ყველაზე პროდუქტიულ გამომხატველად იქცა არა მარტო **უნდა** ფორმასთან დაკავშირებით, არამედ სხვა მოდალურ ფორმებთან მიმართებითაც. ასე რომ, მეორე კავშირებითის ფუნქცია თანამედროვე ქართულისთვის ცალსახად შეიძლება გამოიხატოს ასე – ეს მწკრივი არის მოდალობის კატეგორიის მომავალი დროის გამომხატველი მთავარი ფორმა. გარდა მომავალი დროისა, მის სემანტიკაში შედის მომავალში შესასრულებელი მოქმედების სხვადასხვა მოდალობით დახასიათებული სემანტიკა.

10.6. მესამე კავშირებითი

სრულიად ლოგიკური იყო, რომ მოდალობის ახალი სისტემის გამოხატვის ჩამოყალიბებასთან ერთად მოდალობის გამოხატვის ფუნქცია გაენაწილებინა მესამე კავშირებითის მწკრივს. ეს მწკრივი მესამე სერიაშია, არის კავშირებითი კილოს ფორმა, რაც მის სახელწოდებაშიც ჩანს. მაგრამ მივიღეთ განსხვავებული სურათი – მესამე კავშირებითმა არა თუ განივითარა თავისი არსებობა მოდალური სემანტიკის გამოხატვით, არამედ დასუსტდა და თანამედროვე ქართულისათვის იგი გაქრობის გზაზე დამდგარ მწკრივად მიიჩნევა. ფუნქციები, რაც მას დარჩა, სპეციფიკურია და გარკვეული სემანტიკის გამოხატვას უკავშირდება:

ა) ძირითადად გვხვდება დაქვემდებარებულ წინადადებაში და გამოხატავს სავარაუდო მოქმედებას ან მის უარყოფას წარსულში და სასურველს მომავალში. მთლიანი შინაარსის გაგება შეუძლებელია მეზობელი წინადადების შინაარსის გაუთვალისწინებლად (პაპიძე 1979).

ბ) მესამე კავშირებითი გამოიყენება რამდენიმე ტიპის დამოკიდებულ წინადადებაში – გასაზღვრებით და ვითარების გარემოებით დამოკიდებულ წინადადებაში, მაგრამ არასოდეს არ გვხვდება დროის, ადგილის და მიზნის გარემოებით დამოკიდებულ წინადადებაში.

გ) გამოიყენება დალოცვის ფორმულებში: „**მუდამ ასე შეგცვლოდეთ ჭირი ლხინით**“ – ამ ტიპის წინადადებაში აღ-
დგება სურვილის გამოხატველი ზმნა (გისურვებ, ვისურვებ,
მინდა...), რომელიც ხშირად წინადადებაში არაა, დაკარგუ-
ლია.

დ) ნატვრით წინადადებაში – ეს მესამე კავშირებითი
ერთ-ერთი ძირითადი ფუნქციაა „**ღმერთმა ქნას, რომ სურვი-
ლი შეგსრულდეს**“.

ე) მესამე კავშირებითის მწკრივი გამოიყენება **თითქოს,
ვითომც და გინდ** მოდალურ ფორმებთან. **თითქოს + მესამე
კავშირებითი** ყველაზე გავრცელებული მოდელია და არარეა-
ლურ მოქმედებას, მოქმელის შეხედულებას, დამოკიდებულე-
ბას გამოხატავს გამონათქვამის მიმართ. „**ისე იქცეოდა, თით-
ქოს არაფერი მომხდარიყოს**“.

ვ) მესამე კავშირებითი გვხვდება **თუნდაც, გინდაც** მო-
დალურ ფორმებთან ერთად კატეგორიული გამორიცხვის წი-
ნადადებებში: – „**იმ ადგილას ვერავინ მივიდოდა, თუნდაც მე-
ფის შთამომავალი ყოფილიყოს**“ (პაპიძე 1979).

მართალია, ფუნქციათა ეს ჩამონათვალი მცირე არაა,
მაგრამ მაინც სპეციფიკურ გამონათქვამებს მიეკუთვნება და
მათი ჩანაცვლება სხვა ფორმებით შეუძლებელი არაა. გარდა
ამისა, მნიშვნელოვანია ერთი გარემოება: კავშირებითი კილო
მოდალობის კატეგორიის ერთ-ერთი მთავარი გამოხატვე-
ლია, ხოლო მოდალობის კატეგორიას ესაჭიროებოდა სპეცი-
ფიკური ფუნქციის მქონე ენობრივი საშუალება, რომელიც
მოდალობის გამოხატვის საერთო სისტემას გამართავდა
დროის გამოხატვის თვალსაზრისით. მართალია, მესამე კავ-
შირებითს შეუძლია სხვადასხვა სემანტიკის გამოხატვა, მაგ-
რამ იგი სპეციფიკური ვერ იქნებოდა წარსული დროის გამო-
ხატვის მხრივ, რადგან კავშირებითი კილოს სემანტიკა თით-
ქოს ხელს უშლიდა გამოეხატა წარსული დრო და ამით ქცეუ-
ლიყო სისტემის ნაწილად. დროის სისტემა თითქმის გამარ-
თული იყო – **ახლანდელსა და ზოგად, განუსაზღვრელ დროს
ანმყოს კავშირებითი** გამოხატავდა, **მომავალ დროს – მეორე
კავშირებითი** (და ეს სრულიად ბუნებრივი იყო ამ მწკრივის

უძველესი ფუნქციის გათვალისწინებით). რჩებოდა **წარსული დროის** გამოხატვის აუცილებლობა, რომლის სრულფასოვან გამომხატველად ვერ იქცა მესამე კავშირებითი, სწორედ მისი კავშირებითის სემანტიკისა და სპეციფიკური ფუნქციების გამო. წარსული დროის გამოხატვა მოდალობის კატეგორიის სრული პარადიგმის შექმნისთვის მნიშვნელოვანი ფუნქცია იყო. ეს ფუნქცია დაეკისრა **მეორე თურმეობითის** მწკრივს, რომელიც მართალია, ქართულში გვიან ჩამოყალიბებული მწკრივია, მაგრამ ყველაზე მკვეთრად გამომხატველია წარსული დროისა. მოდალური ფორმის სემანტიკის შეთავსების შემდეგ მეორე თურმეობითი (მიუხედავად მისი თხრობითი კილოს შინაარსისა) გახდა მოდალური სისტემის მნიშვნელოვანი შემადგენელი ნაწილი. ამდენად, სწორედ **მოდალობის კატეგორიის წარსული დროის გამოხატვის ფუნქცია** გახდა განმსაზღვრელი ფაქტორი მეორე თურმეობითის როლის გაზრდისთვის და სწორედ ეს ფაქტორი იქცა მესამე კავშირებითის როლის დასუსტების დასაწყისად.

10.7. მეორე თურმეობითი

სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ მეორე თურმეობითი ძველ ქართულში შედარებით იშვიათად გამოიყენებოდა, მაგრამ მისი როლი ახალ ქართულში შესამჩნევად გაიზარდა (ბაბუნაშვილი 1995). მეორე თურმეობითის ერთადერთი და ძირითადი ფუნქცია იყო და არის „ნამყო პერფექტის“ (ე.წ. პლუსკვამპერფექტის) გამოხატვა. ამის განმსაზღვრელ ფაქტორად მიჩნეულია ის, რომ „წარსული დროის ვნებით გვარის მიმღეობა მოქმედებას დასრულებულად წარმოგვიდგენს, უკვე მომხდარად, ხოლო მეშველი ზმნა წყვეტილის ფორმით მიუთითებს იმაზე, რომ მოქმედების შედეგი ჩანს არა ანმყოში, როგორც ეს პირველი თურმეობითის შემთხვევაშია, არამედ ნამყოში (წარსულში) (ბაბუნაშვილი 1995).

გაკეთებული + იყო > გაკეთებულიყო.

ცალკე აღებულ მიმღეობურ კონსტრუქციას ახალ ქართულშიც აქვს შედეგობითი მნიშვნელობა, მაშინ როდესაც სა-

ხელურ კონსტრუქციას მხოლოდ აწმყოს მნიშვნელობა აქვს: **დაკარგულია < დაკარგული არის (შედეგი) – დიდია < დიდი არის.**

საშუალო ქართულში მეორე თურმეობითის ძირითად მნიშვნელობას – შედეგობითი წარსულის აღნიშვნას – ემატება კიდევ ერთი ფუნქცია, უნახავი, ე. ი. ისეთი მოქმედების გამოხატვა, რომელიც მოუბარს არ უნახავს და რომლის შესახებაც შედეგის, რეზულტატის მიხედვით მსჯელობს (ბაბუნაშვილი 1995). ამდენად, თურმეობითების მთავარი ფუნქცია სწორედ შედეგის გამოხატვაა, ხოლო მეორეული – უნახაობისა.

ახალ ქართულში მეორე თურმეობითის როლის გაზრდა და გაცილებით მეტი სიხშირით გამოყენება სამეცნიერო ლიტერატურაში დაკავშირებულია მომავალი დროის გამოხატვის სისტემის ცვლასთან და „მცა“ ნაწილაკიანი ფორმების გაქრობასთან.

საერთოდ, მესამე სერიის ფორმები იშვიათად გამოიყენება ძველ ქართულში, რადგან შედარებით ახალი წარმონაქმნია ენაში. პირველი თურმეობითი შედარებით ხშირად გამოიყენებოდა, მეორე თურმეობითიც გარკვეული სიხშირით ვლინდება ძველ ქართულში, მაგრამ მესამე კავშირებითი თითო-ოროლა მაგალითით ამოიწურება (ნათაძე 1995, ბარამიძე, 1964, ქურციკიძე 1963, იმნაიშვილი 1971). რადგან მესამე სერიის მწკრივების მთავარი ნიშანი შედეგის გამოხატვაა, მესამე კავშირებითს ძირითადად ჰქონდა **შედეგობითი მომავალი დროის სემანტიკა**, მაგრამ ამ მწკრივის ფორმა მაინც მცირე რაოდენობის ნიმუშებში დასტურდება. სამეცნიერო ლიტერატურაში ახსნილია, რომ რადგან მესამე კავშირებითმა ვერ განივითარა მისი ფუნქციები, ამიტომ **-მცა** ნაწილაკი დაერთო მეორე კავშირებითს და მეორე თურმეობითმაც შეინარჩუნა კავშირებითი კილოს გამოხატვის ფუნქციები გარკვეულ შემთხვევებში (ბაბუნაშვილი 1995). თუმცა საბოლოოდ ამგვარი ნიმუშების რაოდენობა მნიშვნელოვნად გაზრდილია ახალ ქართულში. იმ საკითხში, რომ მეორე თურმეობითის მწკრივმა აიღო მესამე კავშირებითის ფუნქციები, ყველა მეცნიერი

თანხმდება, მაგრამ სამეცნიერო ლიტერატურაში ამ პროცესის ამხსნელი ნათელი და ცალსახა სურათი არ იკვეთება – ანუ პასუხი არაა გაცემული კითხვაზე, რატომ მოხდა ასე?

ამ კითხვის პასუხი მოდალობის ახალი სიტემის ჩამოყალიბებაში უნდა ვეძიოთ. ძველ ქართულში მოდალობის კატეგორიას რამდენიმე სპეციალური ზმნა გამოხატავდა (ძალ-უც, ეგების, ჯერ-არს, ჯამს...). ქართულ ენაში დაახლოებით XIV საუკუნიდან გრამატიკალიზაციის შედეგად იწყება მოდალობის გამოხატვის ახალი სისტემის ჩამოყალიბება – ჩნდება ნაზმნარი მოდალური ელემენტები, რომლებიც დაერთვება ზმნურ ფორმას და აძლევს მას მოდალურ სემანტიკას. ამ სისტემას ესაჭიროებოდა ქართული ენისათვის მნიშვნელოვანი სხვა გრამატიკული კატეგორიები – ასპექტი და დრო. ასპექტის სისტემაში მომხდარი ცვლილება (ზმნისწინიანი ფორმებით სრული ასპექტის გამოხატვის პრინციპი) ადვილად აისახა მოდალობის სისტემაშიც, მაგრამ რაც შეეხება დროის კატეგორიის გამოხატვას, მას აუცილებლად ესაჭიროებოდა გარკვეული ენობრივი საშუალებები სამივე დროისათვის. ახლანდელი და მომავალი დროის სემანტიკა შეითავსა პირველმა კავშირებითმა (რაც გადმოვიდა ანწყოს კავშირებითის სემანტიკაშიც), მომავალი დროის გამოხატვის ფუნქცია დარჩა მეორე კავშირებითს, როგორც მისი უმთავრესი მახასიათებელი, ხოლო მეორე თურმეობითის მწკრივმა ამ სისტემაში ადვილად დაიმკვიდრა ადგილი რამდენიმე საკითხის გათვალისწინებით: მწკრივის **მკვეთრად გამოხატული წარსული დროისა და შედეგობითობის სემანტიკით** და კავშირებითის კილოსთან **ფორმობრივი მსგავსებით – გაკეთებულიყო (მეორე თურმეობითი) – გაკეთებულიყოს (მესამე კავშირებითი)**. ამის შედეგად მოდალობის გამოხატვისათვის დროული სისტემა გაიმართა და მეორე თურმეობითის ფუნქციებიცა და სიხშირეც მკვეთრად გაიზარდა.

10.8. ქართული ენის სწავლება – მოდალობა და დრო

მოდალური კონსტრუქციების ათვისება ენის სწავლების პროცესის მნიშვნელოვანი შემადგენელი ნაწილია, ისინი მთქმე-

ლის დამოკიდებულებას გამოხატავენ გამონათქვამისადმი და ამ თვალსაზრისით ენის სწავლების გარკვეულ ეტაპზე ეს კონსტრუქციები მეტად ხშირი გამოყენებისაა. მნიშვნელოვანია ამ კონსტრუქციების წარმოების დაუფლება. ამ მხრივ რამდენიმე პრინციპის გათვალისწინებაა საჭირო: 1. მოდალური კონსტრუქციების მიმართების გამოკვეთა გრამატიკულ დროსთან. 2. ამ კონსტრუქციებში შემავალი მწკრივების ფორმების წინასწარ მიწოდება ენის შემსწავლელისათვის და 3. სპეციალური სავარჯიშოების შედგენა მოდალური კონსტრუქციების ასათვისებლად (ჩასმა, ტექსტის შევსება, დროში გადაყვანა).

თავი 11. მოდალოზის კატეგორია და ქართული ლექსიკოგრაფია

11.1. უნდა ფორმა და მთქმელის განუსაზღვრელი დამოკიდებულება

მოდალური სემანტიკა ენის ყოველ დონეზე ვლინდება, მაგრამ მოდალური კატეგორიის მანარმოებლებია ის ენობრივი ფორმები, რომლებიც ამ სემანტიკის მუდმივ გამომხატველად ჩაითვლება ენაში. ამ ფორმების გამოყენებას ყოველთვის შეაქვს მოდალური შინაარსი ფრაზაში ან დისკურსში. ყველა ენაში არსებობს ამგვარი ფორმები და ლექსიკოგრაფიაში მათი ასახვა მეტად მნიშვნელოვანი საკითხია. საინტერესოა, როგორ არის ეს ფორმები ასახული ქართულ ლექსიკოგრაფიაში?

როგორც უკვე აღინიშნა, მოდალური ფორმები ძირითადად არის გრამატიკალიზაციის შედეგად ზმნისაგან მიღებული ნაწილაკები. მათი მოდალური ფუნქცია აღნიშნულია „ქართული ენის მორფემებისა და მოდალური ელემენტების ლექსიკონში“ (ჯორბენაძე, კობაძე, ბერიძე 1988), მაგრამ ამგვარი მახასიათებელი არ ჩანს „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში“. ამ ლექსიკონში „უნდა“ მოდალური ფორმა განმარტებულია როგორც ზმნა და დამატებით მითითებულია, რომ არის „დამხმარე სიტყვა, იხმარება კავშირებითის ფორმასთან“ (ქეგლ). ამგვარი ინფორმაცია არასრულია როგორც ფორმის სალექსიკონო ასახვისათვის, ისე ამ ფორმის სხვა მნიშვნელობისა და ფუნქციის წარმოსაჩენად. ლექსიკონში მოცემული ინფორმაცია სრულად უნდა ასახავდეს როგორც ფორმის სახვადასხვა მნიშვნელობას, ისე ამ ფორმით შექმნილ კოლოკაციებს. მოდალური ფორმების გამოყენება ცვლის წინადადების სემანტიკას, ამდენად, ლექსიკონი აუცილებლად უნდა მოიცავდეს სრულ ინფორმაციას ენაში ფორმის ფუნქციონირების შესახებაც.

გარდა უკვე განხილული და მრავალფეროვანი მოდალური სემანტიკისა, **უნდა** ფორმა დასტურდება გარკვეულ ფრაზულ გამოთქმებში. ამგვარი გამოთქმებით გამოხატულია აზ-

რი, რომ მთქმელის დამოკიდებულება განუსაზღვრელია, მნიშვნელობა არ ენიჭება, ვინ / რა / სად / როგორი / რამდენი იქნება ობიექტი, მთქმელის დამოკიდებულება მისდამი განურჩეველია. მოდალური ფრაზა დამახასიათებელია რთული წინადადებისათვის და მოდალური ფრაზა ძირითადად წარმოადგენილია დამოკიდებულ წინადადებაში, რომელიც უმეტესად პირველ ადგილზე გვხვდება.

ცხრილი № 28: უნდა მოდალური ფორმის კონსტრუქციები:

I წინადადება (დამოკიდებული წინადადება)			II წინადადება	
ვინც / რაც / სადაც / როგორიც / რამდენიც	(არ) უნდა	ზმნა	მაინც	ზმნა
...				
მთქმელის განუსაზღვრელი დამოკიდებულება			შედეგი	

მთავარ წინადადება მეორე პოზიციას იკავებს, მასში მოცემული ზმნა მოქმედების შედეგს გულისხმობს, ხოლო დამოკიდებული წინადადებით გამოხატული სემანტიკა ავლენს მთქმელის განურჩეველ დამოკიდებულებას.

(1) **ვინც არ უნდა იყოს ოფისში, დაუტოვე ეს დოკუმენტი.** – ფრაზით გამოხატულია აზრი, რომ სულერთია, მთქმელისთვის მნიშვნელობა არ ენიჭება იმას, თუ ვინ იქნება ოფისში, მოქმედება (დოკუმენტის დატოვება) უნდა შესრულდეს.

(2) **რაც არ უნდა გააკეთოს, მაინც არ მინდა.** – მთქმელისთვის მნიშვნელობა არ ენიჭება, სულერთია, განუსაზღვრელია ქმედების პროცესი.

(3) **სადაც არ უნდა წავიდეს, მაინც მოვძებნი** – ფრაზაში გადმოცემულია აზრი, რომ მთქმელისთვის განუსაზღვრელია, მნიშვნელობა არ ენიჭება ადგილს, მომდევნო ზმნით გამოხატული მოქმედების შესრულებისათვის.

(4) **როგორიც არ უნდა იყოს, ნუ იყიდი.** – მთქმელისთვის მნიშვნელობა არ ენიჭება ხარისხს, მთავარი წინადადებით გადმოცემული მოქმედების შესრულებისათვის.

(5) **რამდენიც არ უნდა მისცე, მაინც არ გაყიდის.** – მთქმელისთვის მნიშვნელობა არ ენიჭება რაოდენობას მთავარი წინადადებით გადმოცემული მოქმედების შესრულები-სათვის.

11.2. უნდა ფორმით შექმნილი მოდალური გამოთქმები

უნდა ფორმით შექმნილი კოლოკაციების ანალიზმა გა-მოავლინა რამდენიმე გამოთქმა, რომელიც სპეციალურ მოდა-ლურ სემანტიკას გადმოსცემს. ამ თვალსაზრისით დამუშავდა KaWaC კორპუსის მონაცემები³⁰.

უნდა ფორმა და „**რა**“ კითხვითი ნაცვალსახელი ქმნის რამდენიმე მოდალურ გამოთქმას, რომელშიც აშკარად ჩანს მთქმელის დამოკიდებულება გამონათქვამისადმი. წინადადე-ბაში გამოყენებულია „**რა**“ კითხვითი ნაცვალსახელი, მაგრამ წინადადება არაა კითხვითი. განხილული მაგალითებისგან განსხვავებით, „უნდა“ ფორმის მნიშვნელობაა „საჭიროა“. ეს გამონათქვამებია:

(6) **ამის გაკეთებას რა უნდა.** – ფრაზის მნიშვნელობაა „ადვილია, ძალიან იოლია“.

(7) **ამ წიგნს აქ რა უნდა.** – ფრაზის მნიშვნელობაა „მისი ადგილი აქ არ არის“.

(8) **ამან რა უნდა დაწეროს.** – ფრაზის მნიშვნელობაა „ვერ დაწერს“.

„უნდა“ ფორმით არის შექმნილი რამდენიმე მოდალური გამოთქმა, რომლებიც წინადადებაში მოდალური ინდიკატო-რის როლს ასრულებენ და მიუთითებენ მთქმელის დარწმუნე-ბულობას გამონათქვამის ჭეშმარიტებასთან მიმართებით. **რა თქმა უნდა / რაღა თქმა უნდა** – გამოთქმები მთელ წინადადე-ბას მიემართება და წინადადებით გადმოცემული აზრის ჭეშ-მარიტებას ადასტურებს.

³⁰KaWaC – <http://corpus.leeds.ac.uk/internet.html>

(9) *რა თქმა უნდა, ეს ამბავი მალე გაიგო ყველამ.* – მოდალური გამოთქმის საშუალებით გამოხატულია მთქმელის დარწმუნებულობა და ლოგიკური აუცილებლობით განპირობებული დასკვნა.

11.3. მოდალური ფორმების ასახვა ქართული ენის ლექსიკონებში

მოდალური ფორმები ყველაზე უფრო სრულად ასახულია სპეციალურ ლექსიკონში, რომელიც სპეციალისტებისთვისაა განკუთვნილი. მასში შესულია ძველ და ახალ ქართულ ენაში, ასევე დიალექტებში გავრცელებული მორფემები და მოდალური ელემენტები (ჯორბენაძე, კობაიძე, ბერიძე 1988) ლექსიკონში განმარტებულია მორფემები, მოდალური ელემენტები და დამოუკიდებელი მნიშვნელობის ის ფორმები, რომლებიც გამოყენებულია თანდებულების, ნაწილაკებისა და დამხმარე ზმნების დანიშნულებით. სალექსიკონო სტატიის აგების პრინციპი შეიცავს ფორმის განმარტებას, დანიშნულებას და შენიშვნებს, რომლებიც ძირითადად წარმოადგენს დამატებით ინფორმაციას მოცემული ფორმის შესახებ. ლექსიკონში შეინიშნება ტერმინოლოგიური მრავალფეროვნება, კერძოდ, გამოყენებულა ტერმინები: მოდალური ელემენტი (ალბათ), მოდალური ფორმა (უნდა, შეიძლება), ნაწილაკი-მორფემოიდი (ეგებ, იქნე, ნეტავ, ლამის, თითქმის, თითქოს, კინაღამ, მაინც, ვერ, განა, აკი, ნუთუ). მაგრამ ლექსიკონში არ დასტურდება ისეთი ფორმები, რომლებიც მოდალური სემანტიკით გამოიყენება ენაში, ასეთებია: ადგა, შემოძლია, მომინვეს, ვიცი, რა, ღირს.

მოდალური ფორმების სალექსიკონო ფორმების გაანალიზებისათვის დამუშავდა რამდენიმე ლექსიკონი: სულხან-საბა ორბელიანის „ლექსიკონი ქართული“, ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, გ. ცოცანიძე, ნ. ლოლაძე, ქ. დათუკიშვილი „ქართული ლექსიკონი“. ლექსიკონთა მონაცემების დამუშავებამ რამდენიმე საკითხი გამოავლინა.

1. მოდალური სემანტიკა არასრულადაა ასახული ლექსიკონში, ინფორმაცია ფორმის შესახებ არასრულია. ამის მაგა-

ლითად შეიძლება განვიხილოთ **უნდა** სალექსიკონო ერთეული: სტატიაში წარმოდგენილია **უნდა** ზმნის ორი მნიშვნელობა (1. *სურვილი, ნდომა აქვს, სურს, სწადია*; 2. *ესაჭიროება, საჭიროა მისთვის*), შემდეგ მოცემულია სამი გამოთქმა (*რა(ლა) თქმა უნდა, რა გინდა სულო და გულო, ვისაც არ უნდა*). ბოლოს კი აღნიშნულია: „*უნდა დამხმარე სიტყვა, იხმარება კავშირებითის ფორმასთან.*“ სტატიაში არაა მოცემული ინფორმაცია იმის შესახებ, თუ რა სემანტიკა აქვს მოცემულ ფორმას სხვადასხვა მწკრივის ფორმასთან. ასევე არაზუსტია განმარტება იმ თვალსაზრისითაც, რომ **უნდა** ფორმა არ გამოიყენება ყველა კავშირებით მწკრივთან, მაგალითად, ის არასოდეს არ დასტურდება მყოფადის კავშირებითთან და მესამე კავშირებითთან, მაგრამ გამოიყენება მეორე თურმეობითთან, რომელიც არ არის კავშირებითი კილოს მწკრივი. ასეთივე არასრულია ინფორმაცია **შეუძლია, იცის, ღირს** ფორმების შესახებაც.

2. მოდალური ფორმა განმარტებულია სინონიმური ფორმით. მაგალითად, ეგებ მოდალური ფორმა განმარტებულია ამგვარად: „*ეგებ, ეგება, ეგები(ს) ნაწილაკი. იქნებ, იქნება, შეიძლება, ვინ იცის, ვინძლო.*“ (ქეგლ). ამ განმარტების შემდეგ მოცემულია ორი კონტექსტი სალექსიკონო ფორმის სემანტიკის მითითების გარეშე. სინონიმური ერთეულებით განმარტება არ იძლევა იმ სემანტიკურ განსხვავებას, რომლებიც ამ ფორმებს შორის არსებობს, ამდენად, ამგვარი განმარტება სრული ინფორმაციის შემცველი არაა.

3. მოდალური ფორმები არაა წარმოდგენილი ლექსიკონებში. ამგვარი ფორმებია: **მოუწევს, ღირს, მოდი, მიდი, ადგა, რა, ერთი, შესაძლოა, შესაძლებელია.**

ამდენად, ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონები არასრულ ინფორმაციას იძლევა მოდალური ფორმების შესახებ და მათში არაა ასახული ის სემანტიკური მახასიათებლები, რომლებიც მოდალურ ფორმებს აქვთ.

11.4. მოდალოზის გამომხატველი ფორმების ლექსიკონში ასახვის პრინციპი

მოდალური ფორმების შესახებ ლექსიკონში მოცემული ინფორმაცია მაქსიმალური სისრულით უნდა ასახავდეს როგორც მოდალური ფორმის ფუნქციონირებას, ისე მის სემანტიკას და ასევე კოლოკაციებს. ლექსიკონში ცალკე სტატია უნდა ეთმობოდეს ზმნურ ფორმას და ცალკე გრამატიკალიზაციის შედეგად მიღებულ მოდალურ ფორმას. სალექსიკონო სტატია აუცილებლად უნდა ითვალისწინებდეს კორპუსის მონაცემების ანალიზს და განმარტების ყოველი პუნქტი წარმოდგენილი უნდა იყოს კონტექსტით.

მოცემული პრინციპის სანიმუშოდ წარმოდგენილია ცხრილი, რომლის მარცხენა სვეტში მოცემულია მოდალური ფორმის ზოგადი მახასიათებლები, ხოლო მარჯვენა სვეტში კი მოცემულია ერთი მოდალური ფორმის სალექსიკონო სტატიის ნიმუში.

ცხრილი № 29: უნდა მოდალური ფორმის სალექსიკონო სტატიის ნიმუში:

მოდალური ფორმა	უნდა
ფუნქცია	მოდალური ფორმა. გამოიყენება მოდალური ფუნქციით, დაერთვის ზმნის ფორმას და გამოხატავს მთქმელის დამოკიდებულებას გამონათქვამისადმი.
ადგილი ზმნასთან მიმართებით	ყოველთვის უშუალოდ წინ უძღვის ზმნას: უნდა + ზმნა.
სემანტიკა	1.აუცილებლობა – აუცილებლად უნდა წავიდე. 2.მორალური ვალდებულება – ყველა ადამიანმა უნდა დაიცვას კანონი. 3.ვალდებულება – შენ ეს უნდა დანერო. 4.ლოგიკური აუცილებლობა – ის ახლა სახლში უნდა იყოს. 5.ვარაუდი – ეს ახალი ამბავი მართალი არ უნდა იყოს. 6.სურვილი – ეს ფილმი უნდა ვნახო.

მოდალური ფორმისა და მწკრივის კომბინაცია	ანწყოს კავშირებითი ფორმასთან გამოხატავს ახლანდელ დროს ან ზოგად ანწყოს: ყველა ადამიანი უნდა იცავდეს კანონს. მეორე კავშირებითი გამოიყენება მომავალი დროსი მნიშვნელობით: ეს აუცილებლად უნდა ნაკიკითხო. მეორე თურმეობითი ფორმასთან გამოიყენება წარსული დროის მნიშვნელობით; ეს აუცილებლად უნდა გამეკეთებინა, მაგრამ ვერ გავაკეთე.
სინტაქსური კონსტრუქცია	უნდა უცვლელი ფორმაა, წინადადების კონსტრუქციას ქმნის ძირითადი ზმნა: მოქალაქე ყოველთვის უნდა იცავდეს კანონს. მოქალაქემ ყოველთვის უნდა დაიცვას კანონი. მოქალაქეს უნდა დაეცვა კანონი.
მოდალური გამოთქმები	მოდალური გამოთქმა – ვინც/რაც/სადაც/როგორც/რამდენიც (არ) უნდა იყოს – გამოხატავს მთქმელის განურჩეველ დამოკიდებულებას: ვინც (არ) უნდა იყოს ოფისში, ეს დოკუმენტები დაუტოვე. გამოთქმა სასაუბრო მეტყველებაში ხშირად გამოიყენება არ ნაწილაკთან ერთად, გამოთქმა გვხვდება არ ნაწილაკის გარეშეც.
ფრაზული გამოთქმები	რა ნაცვალსახელთან ერთად გამოყენებისას ქმნის რამდენიმე სემანტიკას და გამოხატავს მთქმელის დამოკიდებულებას გამონათქვამისადმი. მისი მოდალური ფუნქცია დაკავშირებულია ნდომა ზმნის მეორე მნიშვნელობასთან: სჭირდება, ესაჭიროება. 1.ამის გაკეთებას რა უნდა. – ფრაზის მნიშვნელობაა „ადვილია, ძალიან იოლია“. 2.ამ წიგნს აქ რა უნდა. – ფრაზის მნიშვნელობაა „მისი ადგილი აქ არ არის“. 3.ამან რა უნდა დაწეროს. – ფრაზის მნიშვნელობაა „ვერ დანერს“.
მიმართება სხვა მოდალურ ფორმებთან	შეიძლება სხვა მოდალურ ფორმასთან ერთად გამოყენება: ალბათ უნდა ნაკიდე- ვარაუდი და ვალდებულება.
ფორმის მიღების გზა:	მიღებულია ნდომა ზმნის მესამე პირის ფორმისაგან.
საღიგისკონო ფორმასთან დაკავშირებული სხვა ფორმები	ნდომა ზმნის მეორე პირის ფორმა (გინა > გინდა > გინდ) ასევე გამოიყენება მოდალური სემანტიკით. იხ. გინდა, გინდ, გინდაც, თუნდა, თუნდ, თუნდაც

მოდალური ფორმები მნიშვნელოვანია ენის პრაგმატული დონის კვლევისათვის. ლექსიკონებში მოწოდებული სრული ინფორმაცია მნიშვნელოვანი იქნება თარგმნითი ლექსიკონების განვითარების პროცესშიც. ასევე ეს მიდგომა გათვალისწინებული უნდა იყოს სასწავლო ელექტრონულ ლექსიკონებშიც, აგრეთვე ქართულის როგორც მეორე ენისა და ქართულის როგორც უცხო ენის სწავლების პროცესშიც.

მოდალობის კატეგორია ქართულ ენაში ძირითადი დასკვნები

მოდალობა, როგორც აზრის გამოხატვის სუბიექტური პოზიცია და გამონათქვამისადმი დამოკიდებულების გარკვეული ფორმა, უძველესი დროიდან ხვდება ფილოსოფოსთა და ენის მკვლევართა თვალთახედვის არეში და დღემდე რჩება მათი ინტერესის ობიექტად.

მოდალობა, როგორც მთქმელის დამოკიდებულება გამონათქვამისადმი, ენობრივი სისტემის ყველა დონეზე ვლინდება. ის შეიძლება გამოიხატოს ინტონაციით, სიტყვათა რიგით წინადადებაში, რთული ჰიპოტაქსური კონსტრუქციით, მოდალური ზმნების ან სპეციალური ნაწილაკების დართვით, ზმნის კილოს ფორმით. სწორი გზა მოდალობის გამოსაკვეთად არის ის, რომ დავიწყოთ იმ ენობრივი მახასიათებლის გამოკვეთა, რომელიც აშკარად შეიცავს მოდალობის სემანტიკას,

მოდალური სემანტიკა ენებში ძირითადად უკავშირდება ორ კატეგორიას: ერთი არის თავად მოდალური სისტემა, ხოლო მეორე - კილოს კატეგორია. ამ კატეგორიათა კავშირი უნივერსალია და სხვადასხვა სახით ყველა ენაში ვლინდება. ენათა უმრავლესობაში ორივე კატეგორია არსებობს, მაგრამ შესაძლოა ეს კატეგორიები სხვადასხვა ძალით იყოს გამოხატული.

კილოს კატეგორიასთან დაკავშირებით ყველაზე მეტად გავრცელებულია კლასიფიკაცია თხრობით და კავშირებით კილოდ. კილოს ეს ორი სახეობა კარგადაა გამოკვეთილი როგორც კლასიკურ ენებში, ისე ენათა უმრავლესობაში. თხრობი-

თი კილო, ჩვეულებრივ, უკავშირდება რეალური ფაქტის გადმოცემას, ხოლო კავშირებითი კილო კი - არარეალურ, ჰიპოთეტურ მოქმედებას. კილოს კატეგორია ისეთ სემანტიკასაც გამოხატავს, როგორებიცაა: ბრძანება, პოტენციალისი, ოპტატივი, განზრახვა (მიზანი). ინდოევროპულ ენებში ძირითადად კილოს სამი სახეობაა გამოკვეთილი, ესაა თხრობითი, კავშირებითი და ბრძანებითი.

ქართულ ენათმეცნიერებაში კილო ძირითადად განიხილება როგორც გრამატიკული კატეგორია. თუმცა არსებობს განსხვავებული პოზიცია და ზოგი მეცნიერი კილოს სემანტიკურ კატეგორიად მიიჩნევს. ამ მოსაზრების ძირითადი არგუმენტებია ის, რომ კილოს გამოხატვა ქართულში არ ხდება მორფოლოგიური საშუალებით, რაიმე აფიქსით, კილოს მნიშვნელობა შეიძლება ერთი მწკრივის ფარგლებში ცვალებადი იყოს და კონტექსტის გარეშე შესაძლოა გართულდეს კილოური მნიშვნელობის განსაზღვრა.

კილო ზმნურ ფორმათა მწკრივებად დაჯგუფების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი და ძირითადი კატეგორიაა. თითოეული მწკრივის მნიშვნელობა კილოს, დროისა და ასპექტის კატეგორიათა მახასიათებლებით არის შედგენილი. მოდალური სემანტიკა თანამედროვე ქართულში გამოიხატება მოდალური ნაწილაკისა და ზმნის თხრობითი ან კავშირებითი კილოს ფორმის კომბინაციით.

მოდალობის სისტემამ დიდი ცვლილება განიცადა - სპეციალური მოდალური ზმნების სისტემიდან გრამატიკალიზაციის შედეგად ნაწილაკური სისტემა მივიღეთ. ქართული ენის ზმნური სისტემის საყრდენი არის დრო და კილო. ამდენად, მოდალობის კატეგორიის ანალიზისას მნიშვნელოვანია სწორედ მოდალური ფორმითა და მწკრივის ფორმით მიღებული სემანტიკა,

გრამატიკალიზაცია ქართულში ახალი სისტემის ჩამოყალიბების საფუძველი გახდა - მოდალობის კატეგორიის სისტემური გამოხატვა მჭიდროდ უკავშირდება გრამატიკალიზაციის პროცესს. ძველ ქართულში მოდალური სემანტიკა მხოლოდ სპეციალური ზმნების გამოყენების საშუალებით იყო შესაძლებელი (ჯერ არს, უკმს, ეგების, ძალ-უცს...). დაახლოებით

XIV – XV საუკუნეებიდან ენაში დიდი ძვრები შეინიშნება და ეს უკავშირდება გარკვეულ ფორმათა სისტემურ ცვლილებებს. ამ ფორმათაგან ყველაზე დიდი ცვლილება სწორედ „ნდომა“ ზმნას შეეხო. მისი ფორმობრივი და ფუნქციური ცვლილებები, ამ ფორმასთან დაკავშირებული გრამატიკალიზაციის არაერთი მოვლენა გახდა საფუძველი მოდალობის კატეგორიის ჩამოყალიბებისა. მოდალობის კატეგორიის შესწავლა გრამატიკალიზაციის მოვლენის შესწავლის გარეშე ვერ მოხდება, რადგან ამ სისტემურმა ცვლილებამ არაერთი ფორმისა და ახალი სემანტიკის განვითარება გამოიწვია.

გრამატიკალიზაციის პროცესის კვლევა არა მხოლოდ ფორმის ცვლილების ანალიზს მოიცავს, არამედ იმ სემანტიკური ცვლილებების ახსნასაც ითხოვს, რომლებსაც ადგილი ჰქონდა ენაში. ამ მხრივ, **უნდა** ფორმის სემანტიკური ცვლილება მეტად თავისებურ სურათს გვიჩვენებს. გრამატიკალიზაციისას ცნობილია სემანტიკური მახასიათებლების გაქრობის ან დაკარგვის შემთხვევები, მაგრამ „ნდომა“ ფორმის ანალიზი საშუალებას იძლევა ვიმსჯელოთ ფორმის ახალი სემანტიკით დატვირთვის შესახებაც. „ნდომა / წადილის“ ამოსავალი სემანტიკა ქართულში გახდა საფუძველი მეტად მრავალფეროვანი მოდალური შინაარსისა. ამ ფორმას დაუკავშირდა არაერთი მოდალური სემანტიკა. პირველი სემანტიკური გადანევა უკავშირდება არა მესამე პირის ფორმას, არამედ მეორე პირის გამომხატველ **„გინა / გინდა“** ფორმას. **„ნდომა“** ზმნის გრამატიკალიზაციის პირველ საფეხურად ვლინდება **თავისუფალი არჩევანის (არჩევითობის) და განურჩევლობის სემანტიკა**. დეკატეგორიზებული **„უნდა“** ფორმაც ანალოგიურად ამ სემანტიკას ავლენს, თუმცა შემდგომ მასში პარალელურად იკვეთება ახალი სემანტიკა: ესაა დებიტივის, ვალდებულების, დეონტური მოდალობისა და ეპისტემური აუცილებლობის ძირითადი სემანტიკა, რომელიც თავისთავად არაერთ სხვა სუბსემანტიკურ გაგებას გვაძლევს.

გრამატიკალიზაციის პროცესის შედეგად საშუალო ქართულის პერიოდში კიდევ რამდენიმე მოდალური ნაწილაკი ჩამოყალიბდა, ესენია **იქნებ, ეგებ, ლამის** ნაწილაკები. მათი განვითარების გზა ერთნაირად წარიმართა. გრამატიკალიზაციის

პროცესის შედეგად მიღებული მოდალური ნაწილაკების სემანტიკა დაეფუძნა მათ ლექსიკურ მნიშვნელობას და ფორმაუცვლელ ელემენტად ქცევის შემდგომ უფრო კონკრეტული მოდალური სემანტიკის მატარებელი გახდა.

მოდალობის კატეგორიის გამოხატვის ის სისტემა, რომელიც თანამედროვე ქართულში არსებობს, დაახლოებით XV საუკუნიდან გრამატიკალიზაციის პროცესის შედეგად ყალიბდება. ესაა კომბინაცია, რომლის შემადგენელია მოდალური სემანტიკის გამომხატველი დამხმარე ელემენტი (მოდალური ნაწილაკი) და ძირითადი ზმნის პირიანი ფორმა. მოდალური სემანტიკა იცვლება მოდალური ელემენტის ჩანაცვლების შედეგად, მაგრამ სხვა კატეგორიებისა და მნიშვნელობის გამომხატვა ეკისრება ძირითად ზმნას.

ქართული ენის მოდალობის კატეგორიის გამომხატველი სისტემა მოიცავს შემდეგ სახეებს:

ეპისტემური შესაძლებლობა - ეპისტემური მოდალობის მთავარი სემანტიკა არის **ეპისტემური შესაძლებლობა**, დაფუძნებული მთქმელის აზრსა და რწმენაზე და თანამედროვე ქართულში ის გამომხატულის **შეიძლება** მოდალური ფორმით / მოდალით. **ვარაუდის მოდალობა** - ეპისტემური შესაძლებლობა ქართულში ასევე მოიცავს **ვარაუდის** სემანტიკას. ვარაუდის შინაარსი ეფუძნება მთქმელის ვარაუდს, ქმედების წინასწარ აღქმას, იმ შესაძლებლობას, რაც მოხდა ან შეიძლება მოხდეს, ფაქტის მისეულ გააზრებას. ეს ცენტრალური სემანტიკაა და გამომხატულია **ეგებ, იქნებ** ნაზმნარი (დევერბალიზებული) მოდალური ელემენტებით. აქვე შეიძლება შემოვიდეს **აღბათ** მოდალური ფორმაც. ეს მოდალური ფორმები გამოხატავს **ეჭვის, იმედისა და თხოვნის** სემანტიკასაც, თუმცა ვარაუდი მაინც ცენტრალური სემანტიკაა ამ ჯგუფის მოდალობისათვის. მისი პარაფრაზული შინაარსი გამოიხატება ფრაზით: „სავარაუდოა...“, შესაძლებელის იმის ვარაუდი, რომ...”

ეპისტემური აუცილებლობა - მნიშვნელობა ეფუძნება შინაარსს „აუცილებელია, რომ...” „რამდენადაც ჩემთვის ცნობილია, აუცილებელია რომ...” „აუცილებელია, რამდენადაც მე ვიცი, რამდენადაც მე მნამს...” ეპისტემური აუცილებლობა გულისხმობს მთქმელის იმგვარ დამოკიდებულებას, რომელიც

განპირობებულია მისი ცოდნითა და რწმენით, მისი ხედვის ჭეშმარიტებით. გამონათქვამის პროპოზიცია გულისხმობს მოლაპარაკის აზრს, გამოცდილებას, ცოდნით გამყარებულ დამოკიდებულებას, ხოლო გამონათქვამი გამოხატავს მოქმედების ლოგიკურ აუცილებლობას. ესაა სუბიექტური მოდალობა, რომელიც ეფუძნება მთქმელის დამოკიდებულებას. ქართულში ეს შინაარსი გამოხატულია **უნდა** მოდალური ფორმით.

დეონტური მოდალობა - დეონტური მოდალობა ტრადიციულად განიხილება როგორც მორალური ვალდებულებებისა და ნებართვის გამომხატველი სემანტიკა, რომელშიც გამოკვეთილია შესაძლებლობისა და აუცილებლობის მნიშვნელობა. ის, რაც განიხილება მორალურ ვალდებულებად და აუცილებლობის სფეროს განეკუთვნება, მიემართება მორალურ წესებს. ხოლო ის, რაც ნებადართულია და შეესაბამება კანონს, მიჩნეულია შესაძლებლად. დეონტური მოდალობა ეფუძნება პარაფრაზს „აუცილებელია, რომ...“, შესაძლებელია. რომ...“, „სავალდებულოა, რომ...“. გარდა მოდალური ფორმებისა, გამონათქვამში სემანტიკა ხშირად გაძლიერებულია დეონტური შინაარსის გამომხატველი ზედსართავითა და ზმნიზედებით. დეონტურ მოდალობაში რამდენიმე ძირითად სემანტიკას გამოყოფენ. მათ შორის ცენტრალურია **ნებართვისა და ვალდებულების** მნიშვნელობა. დეონტური მოდალობა ქართულში მოიცავს **ნებართვის, ვალდებულებისა და აკრძალვა-თხოვნის** სემანტიკას. ნებართვა მოიცავს იმ პირობებისა და გარემოებების გათვალისწინებას, რომლის ფარგლებშიც შესაძლებელია ან დასაშვებია მოქმედება. ქართულში დეონტური შესაძლებლობის სემანტიკა დაკავშირებულია **შეძლება** მოდალური ფორმასთან. დეონტური მოდალობის გამოკვეთილი სემანტიკაა **მოვალეობა-ვალდებულება**, რაც **უნდა** მოდალური ფორმითაა გამოხატული. ეს მნიშვნელობა გულისხმობს როგორც წესებისა და რეგულაციების მოთხოვნებს, ასევე იმ მორალურ ვალდებულებებს, რასაც საზოგადოება ან მორალი აკისრებს პიროვნებას.

დინამიკური მოდალობა - დინამიკური მოდალობა გამოხატავს გარეგანი ან შინაგანი მდგომარეობის შედეგად გამოწვეულ შესაძლებლობას ან აუცილებლობას. იგი გულისხმობს როგორც მენტალური, ისე ფიზიკური შესაძლებლობების, უნა-

რის გამოხატვას. დინამიკურ მოდალობაში გამოიყოფა დინამიკური აუცილებლობისა და დინამიკური შესაძლებლობის სემანტიკა (Palmer, 2013). დინამიკური მოდალობა არ მიეკუთვნება სუბიექტურ მოდალობას. მისი პარაფრაზია: „შესაძლებელია...“ „აუცილებლობა, რომ...“ „შემიძლია / შეუძლია...“, „უნარი აქვს...“. ქართულ ენაში დინამიკური მოდალობა ძირითადად მოიცავს უნარისა და შესაძლებლობის სემანტიკას, რომელიც გამოხატულია **შეძლება** მოდალური ზმნის **ობიექტური ულლების ფორმებით** (*შემიძლია, შეგიძლია, შეუძლია, შეგვიძლია, შეგიძლიათ, შეუძლიათ*). დინამიკური აუცილებლობის სემანტიკა აქვს აგრეთვე **უნდა** მოდალურ ფორმასაც, როცა ის გამოხატავს **ობიექტური რეალობით გამოწვეულ აუცილებლობას**. ქართულისთვის სპეციფიკურია დინამიკური შესაძლებლობის უარყოფის გამოხატვა **ვერ** უარყოფითი ნაწილაკით.

სურვილის მოდალობა - სურვილის მოდალობა, ანუ ვოლიტივი თანამედროვე ქართულში მოიცავს სურვილს, რომელსაც **იქნებ** მოდალური ფორმა გამოხატავს და ძლიერ სურვილს, ანუ ნატვრას, რომელსაც **ნეტავ** მოდალური ფორმა გადმოსცემს.

მოდალური ინდიკატორების გამოყოფა, კლასიფიკაცია და მათი დაკავშირება მოდალობის სახეებთან აუცილებელ საფუძველს წარმოადგენს ქართულ ენაში მოდალობის კატეგორიის გამოხატვის სრული სურათის წარმოსაჩენად.

დანართი 1: მოდალობის სისტემა ახალ ქართულში

ეპისტემური მოდალობა

ეპისტემური მოდალობა				
ლოგიკური შესაძლებლობა	შესაძლებლობის მოდალობა	შეიძლება	შეიძლება + კავშირებითი კილო	შეიძლება ასე იყოს შეიძლება ასე გაკეთდეს შეიძლება ნაკიდეს შეიძლება მოიტანოს
	ვარაუდის მოდალობა	ალბათ	ალბათ + თხრობითი კილო	ალბათ მოვა ალბათ გეტყვის
		იქნებ	იქნებ + კავშირებითი კილო იქნებ + თხრობით კილო	იქნებ იყო იქნებ მოვიდა იქნებ იყოს იქნებ მოვიდეს
		ეგებ	ეგებ + კავშირებითი კილო ეგებ + თხრობითი კილო	ეგებ იყო ეგებ მოვიდა ეგებ იყოს ეგებ მოვიდეს
ლოგიკური აუცილებლობა	ლოგიკური აუცილებლობა	უნდა	უნდა + კავშირებითი კილო	ის ახლა სახლში უნდა იყოს მას კარგად უნდა გაეკეთებინა ეს საქმე

დეონტური მოდალობა

დეონტური მოდალობა				
დეონტური მოდალობა	ვალდებულება მოვალეობა	უნდა	უნდა + კავშირებითი კილო	უნდა დაწერო უნდა გააკეთო
	აკრძალვა-თხოვნა	ნუ	ნუ + თხრობითი კილო	ნუ აკეთებ ნუ კითხულობ
	ნებართვა	შეიძლება / თუ შეიძლება	შეიძლება + კავშირებითი კილო	შეიძლება ნახვიდე? შეიძლება გავაკეთო? თუ შეიძლება მომეცით.
		შემიძლია	შეიძლება ობიექტური უღლების ფორმით + კავშირებითი კილო	შეგიძლია ნახვიდე შეგიძლია გააკეთო

დინამიკური მოდალობა

დინამიკური მოდალობა				
დინამიკური შესაძლებლობა	შესაძლებლობა, უნარი	შემიძლია	შემიძლია + საწყისი შემიძლია + კავშირებითი კილო	შემიძლია ცურვა შემიძლია გაკეთება შემიძლია გააკეთო
	შესაძლებლობისა და უნარის უარყოფა	ვერ	ვერ + თხრობითი კილო	ვერ ვცურავ ვერ ვხედავ ვერ მივდივარ ვერ გავაკეთებ

დინამი- კური აუ- ცილებ- ლობა	დინამიკუ- რი აუცი- ლებლობა	უნდა	უნდა + კავშირები- თი კილო	უნდა გაიგ ზავ- ნოს
---------------------------------------	----------------------------------	------	---------------------------------	-----------------------

ცხრილი #. სურვილის მოდალობა, ვოლიტივი

სურვილის მოდალობა, ვოლიტივი				
სურვილის მოდალობა	სურვილი	იქნებ	იქნებ + კავშირე- ბითი კი- ლო	იქნებ ნა- ვიდე იქნებ გა- ვაკეთო
	ძლიერი სურვილი, ნატვრა	ნეტავ	ნეტავ + კავშირე- ბითი კი- ლო	ნეტავ ნა- ვიდე ნეტავ გა- ვაკეთო

ცხრილი # კვაზიმოდალური ნაწილაკები ქართულში

კვაზიმოდა- ლური ნაწი- ლაკი / ფორ- მა	სემანტიკური მახასიათე- ბელი	„მორფემებისა და მოდალური ელემენტების ლექსიკონის“ სახელდება
აბა	ნაქეზება; გაკვირვება; და- დასტურება; დასკვნა; დანანება	მოდალური ნაწი- ლაკი
ბარე, ბარემ (<ბარე-მცა)	მოწოდება; ნებართვა მი- ღებული გადაწყვეტილე- ბის შესასრულებლად; და- დასტურება-დაზუსტება;	მოდალური ფორმა
თითქმის (<თუ-ით- ქმის)	შეფასება-მიახლოებითო- ბა;	ნაწილაკი-მორფე- მოიდი

თითქოს (თუ-ითქმის)	დაეჭვება; მოჩვენებითობა; ოდნაობა	ნაწილაკი-მორფე- მოიდი
კინალამ (კნიკ-ლა)	შეფასება-მიახლოებითო- ბა; ოდნაობა;	ნაწილაკი-მორფე- მოიდი
ვითომ (ვი- თარ-მცა > ვითამცა > ვითომც - ვი- თომ)	შეფასება-მიახლოებითო- ბა; დაეჭვება; გაკვირვება; მიმსგავსება; მოჩვენები- თობა;	ნაწილაკი-მორფე- მოიდი
ვინიცობაა (ვინ იცის > ვინ-იც-ობა)	პირობა-შესაძლებლობა;	მოდალური ფორმა
ვინძლო (ვინ შეიძლო > ვინ - ძლო)	ნახალისება, წაქეზება;	ნაწილაკი-მორფე- მოიდი
განა	გაკვირვება; გაოცება; ჩა- კითხვა;	ნაწილაკი-მორფე- მოიდი, გამოხა- ტავს კითხვას.
ნუთუ (ნუ + თუ)	გაკვირვება; გაოცება; აღ- შფოთება	კითხვითი ნაწილა- კი-მორფემოიდი
აკი	დადასტურება; გაკვირვე- ბა; საყვედური ნიშნისმოგება	ნაწილაკი-მორფე- მოიდი

დანართი 2: მოდალური ინდიკატორები

ეპისტემური მოდლობის ინდიკატორები	
ზედსართავი სახელები	საკამათო, სადავო, შესაძლებელი, წარმოსადგენი, საეჭვო, ბუნდოვანი, გაურკვეველი, მოსალოდნელი, საკითხავი...
მოდალური ზმნიშედები	თითქოს, ვითომ, ვითომდა, თითქოს, თითქოსდა, აშკარად, ცხადად, უეჭველად, თვალნათლივ, სადავოდ, უდავოდ, უეჭველად, აუცილებლად, უცილობლად ნათლად, აშკარად, ცხადად, დარწმუნებით, იმედით, სასოებით, (-ის) თანახმად, ერთი შეხედვით...
რომ კონსტრუქცია	დარწმუნებული ვარ, რომ... დარწმუნებული ვარ იმაში, რომ... უეჭველია, რომ... უდავოა, რომ... უცილობელია, რომ... აუცილებელია, რომ... აშკარაა, რომ... ცხადია, რომ... თვალნათლივ ჩანს, რომ... თვალნათელია, რომ... ნათელია, რომ... აღსანიშნავია, რომ... უეჭველად ჩანს, რომ...
ზმნები, რომლებიც გამოხატავენ ეპისტემური მოდლობის სემანტიკას	მჯერა, რომ... მწამს, რომ... ვაცხადებ, რომ... [საჯაროდ] ვაცხადებ, რომ... ვადასტურებ, რომ... ვამოწმებ, რომ... ვამტკიცებ, რომ... ვადასტურებ, რომ... მოვითხოვ, რომ... შევნიშნავ, რომ... აღვნიშნავ, რომ... განვმარტავ, რომ... ვვარაუდობ, რომ... ვფიქრობ, რომ... ვაფასებ, რომ... ვადგენ, რომ... მივანიშნებ, რომ... აღვნიშნავ, რომ... შევნიშნავ, რომ... ვგულისხმობ [იმას], რომ... [-ის საფუძველზე]
რომ კონსტრუქცია	

	ვასკენი, რომ... [დაკვირვების შედეგად] ვასკენი, რომ... ვალიარებ, რომ... ვნინასწარმეტყველებ, რომ... გთავაზობთ, რომ... გეუბნებით, რომ... მოგახსენებთ, რომ... გაცნობებთ, რომ... გატყობინებთ, რომ... წინასწარ განვჭვრეტ, რომ... საჯაროდ ვაცხადებ, რომ... განსახილველად გთავაზობთ, რომ... უფლება მაქვს, მოვითხოვო, რომ... უფლება მაქვს, მოვითხოვო, რომ... ვაფასებ რა... ვაცხადებ რა... განვსაზღვრავ რა... ამტკიცებს, რომ... აცხადებს, რომ... კამათობს, რომ... დაჟინებით აცხადებს, რომ... განაცხადა, რომ... იწინასწარმეტყველა, რომ...
გავრცელებული, მაგრამ სტილისტურად გაუმართავი გამოთქმები	*ანონსებს, რომ... *არეკლამებს, რომ... *პრეტენზია მაქვს -ზე, რომ... *ახსნა-განმარტებას ვაკეთებ, რომ... *ვაკომენტარებ, რომ... *ვასაჯაროებ, რომ...

ეპისტემური მდგომარეობა	ნავარაუდევია, რომ... დამაჯერებელია, რომ... განხილულია, რომ... გასათვალისწინებელია... წარმოსადგენია... ადვილი წარმოსადგენია... წარმოუდგენელია... საგრძნობია... სავარაუდოა... საფიქრებელია... მიჩნეულია, რომ... [ადვილი] მისახვედრია... მოსალოდნელია, რომ... საეჭვოა... ეჭვის აღმძვრელია... უეჭველია... ეჭვგარეშეა...
-------------------------------	--

გამონათქვამი შეფასებულია როგორც უეჭველი, უტყუარი, ნამდვილი ფაქტი:	რასაკვირველია, რა თქმა უნდა, ცხადია, თავისთავად ცხადია, უეჭველია, მართლაც, მე რომ მკითხოთ...
გამონათქვამი შეფასებულია მთქმელის ემოციური განწყობით:	სამწუხაროდ, საბედნიეროდ, საუბედუროდ, ჩვენდა სასიხარულოდ, ბედად...
გამოხატავს აზრის წყაროს, თუ ვის ეკუთვნის მოსაზრება	ჩემი აზრით, მისი აზრით, ჩემი წარმოდგენით, მისი წარმოდგენით, -ის თანახმად...
მთქმელის დამოკიდებულება გამოთქმული მოსაზრებისადმი და გამონათქვამის სტრუქტურირება:	უფრო სწორად რომ ვთქვათ, ასე ვთქვათ, უკეთ რომ ვთქვათ, უკეთ, ვთქვათ, უფრო სწორად... ჯერ ერთი, მეორეც, ერთი მხრივ, მეორე მხრივ, პირველი, მეორე, ერთი სიტყვით, ამგვარად, ასე და ამრიგად, მაშასადამე, დასასრულ, როგორც ვთქვით, როგორც აღვნიშნეთ, როგორც მოგახსენეთ, მოკლედ, ამასთანავე, სხვათა შორის, მაგალითად, პირიქით, სამაგიეროდ...
გამონათქვამი შეფასებულია როგორც ვარაუდი, საეჭვო, სათუო ან საეგებო:	მგონი, მგონია, ვგონებ, როგორც ჩანს, ეტყობა, ეტყობოდა, როგორც ვატყობ, რამდენადაც მახსოვს, თუ არ ვცდები, როგორც ვხედავთ, ვინ იცის, ვფიქრობ, ერთი შეხედვით, ვთქვათ, ერთი(ც) ვნახოთ...

შესაძლებლობის მოდალობა	შესაძლოა, რომ...შესაძლებელია, რომ... შეიძლება, რომ... მოსალოდნელია, რომ... ადვილი წარმოსადგენია, რომ... ჩანს, რომ...ეტყობა, რომ...
ვარაუდის მოდალობა	სავარაუდოა, რომ...საფიქრებელია, რომ...დიდი ალბათობაა, რომ... სავარაუდოდ...

დეონტური მოდალობის ინდიკატორები	
ზედსართავი სახელები და მოდალური ზმნიზედები	აუცილებლად, უცილობლად, უსათუოდ, უეჭველად, უთუოდ, ნამდვილად,
ზმნები, რომლებიც გამოხატავენ დეონტური მოდალობის სემანტიკას	უფლებამოსილია, რომ... მოთხოვნილია, რომ... შეთავაზებულია, რომ... გთავაზობთ, რომ... გამოძახებულია...გამოცხადებულია, რომ გამოქვეყნებულია, რომ... შეთანხმებულია, რომ... მოვუწოდებთ, რომ...
რომ კონსტრუქცია	ნაბრძანებია, რომ... ნაფიქრია, რომ...
ნა-პრეფიქსიანი წარსული დროის მიმღეობა	აკრძალულია... დამტკიცებულია, რომ... გაფრთხილებულია, რომ...
მოემართება დეონტურ მოქმედებას	აცნობიერებს, რომ / გაცნობიერებულია... მოწვეულია, დაპატიჟებულია, ნებადართულია გაცემულია განკარგულება... დაჟინებით მოვითხოვთ, რომ... მივმართავთ, რომ... მივმართავთ თხოვნით, რომ...

	უფლებამოსილება გადაეცა... შუამდგომლობა მიცემულია... შუამდგომლობა მოთხოვნილია/გადაცემულია... დაკითხულია, გამოკითხულია, რომ... ანონდანიონილია, რომ...
მიემართება მდგომარეო- ბას, რომელიც განპირობებუ- ლია უფრო დე- ონტური ქმე- დებით, ვიდრე თავად არის დეონტური ქმედება.	დასაშვებია, რომ... დაშვებულია, რომ... აღიარებულია, რომ... იძულებულია, რომ... დაკანონებულია, რომ... შესაძლებლობა მიეცათ, რომ... უფლება მიეცათ, რომ... ვალდებულებისაგან განთავისუფლდნენ... განზრახულია, რომ... დაგეგმილია, რომ... გამიზნულია, რომ... საჭიროა, რომ... აუცილებელია, რომ... სავალდებულოა, რომ... აუცილებელია, რომ... ვალდებულია, რომ... მოვალეა, რომ... ვალდებულება აკისრია, რომ... დაუშვებელია, რომ... თავიდან ასაცილებელია, რომ... ესაჭიროება სჭირდება მოითხოვს იძულებით... იძულების წესით... ვალდებულებისაგან თავის არიდება... ვალდებულებისაგან თავის არიდების გამო...

გამონათქვამი მიუთითებს აზრის წყაროს:	-ის მიხედვით, -ის ბრძანებით, -ის წარმოდგენით, -ის ცნობით, -ის აზრით, -ის თქმულებით... (კონსტიტუციის მიხედვით, მინისტრის ბრძანებით, ხალხის / ჩემი / მისი წარმოდგენით, გაზეთის ცნობით, მეთაურის აზრით, ხალხის თქმულებით...)
---	--

დინამიკური მოდალობის ინდიკატორები	
ზედსართავი სახელები და მოდალური ზმნიზედები	ადვილად, კარგად, მარჯვედ, ხელმარჯვედ, შნოიანად, უნარიანად...
ზმნები, რომლებიც გამოხატავენ დინამიკური მოდალობის სემანტიკას	უნარი აქვს მიდრეკილება აქვს შესაძლებლობა აქვს პოტენციალი აქვს სურვილი აქვს მზაობა აქვს იცის ეხერხება ემარჯვება ეადვილება გამოსდის აგვარებს
ზმნები უსულო სუბიექტისათვის	ტევადობა - იტევს მოცულობა - მოიცავს
გამონათქვამი შეფასებულია როგორც ჩვეულებრივი ფაქტი, აღიარებული ქეშმარიტება ან განზოგადებული თვალსაზრისი:	ჩვეულებრივ, როგორც წესი, წესის თანახმად, როგორც ვიცით, როგორც ცნობილია, როგორც ყოველთვის, როგორც ხშირად ხდება ხოლმე, საერთოდ, საზოგადოდ...

სურვილის მოდალობის ინდიკატორები	
მოდალური ზმნიზედები	ძალიან, ძლიერ, ძლიერად, მეტად, ძალუმად, ძალუმ,
ზმნები, რომ- ლებიც გამო- ხატავენ სურ- ვილის მოდა- ლურ სემანტი- კას	სურს სნადია უნდა ინებებს, ჰნებავს, ელტვის, მიელტვის... იმედოვნებს, იმედი, აქვს, იმედია... ოცნებობს ისწრაფვის, მიისწრაფვის... ეშურება ეფიქრება...

დანართი 3: მოდალი და მწკრივთა სისტემა -1

ანწყო	შეიძლე- ბა	ალ- ბათ	იქნებ	ეგებ		ნეტავ	ნუ	ვერ
უწყვეტე- ლი	შეიძლე- ბა	ალ- ბათ	იქნებ	ეგებ		ნეტავ		ვერ
ანწყოს კავშირები- თი	შეიძლე- ბა		იქნებ	ეგებ	უნდა	ნეტავ		ვერ
მყოფადი		ალ- ბათ				ნეტავ	ნუ	ვერ
ხოლმეო- ბითი / პი- რობითი		ალ- ბათ				ნეტავ		ვერ
მყოფადის კავშირები- თი						ნეტავ	ნუ	ვერ
წყვეტილი	შეიძლე- ბა	ალ- ბათ	იქნებ	ეგებ		ნეტავ		ვერ
II კავში- რებითი	შეიძლე- ბა		იქნებ	ეგებ	უნდა	ნეტავ		ვერ
I თურმეო- ბითი / I შე- დეგობითი	შეიძლე- ბა	ალ- ბათ	იქნებ	ეგებ		ნეტავ	ნუ	ვერ
II თურმე- ობითი / II შედეგობი- თი	შეიძლე- ბა		იქნებ	ეგებ	უნდა	ნეტავ	ნუ	ვერ
III კავში- რებითი			იქნებ	ეგებ		ნეტავ	ნუ	ვერ

მოდული და მწკრივთა სისტემა 2:

ანწყო	შეიძლება / ალბათ / იქნებ / ეგებ ყიდულობს / აკეთებს უნდა ----- ნეტავ ყიდულობს / აკეთებს? ნუ ყიდულობ / აკეთებს ვერ ყიდულობს / აკეთებს
უწყვეტელი	შეიძლება / ალბათ / იქნებ / ეგებ ყიდულობდა / აკეთებს უნდა ----- ნეტავ ყიდულობდა / აკეთებდა? ნუ ----- ვერ ყიდულობს / აკეთებს
ანწყოს კავ- შირებითი	შეიძლება / ალბათ / იქნებ / ეგებ ყიდულობდეს / აკეთებდეს უნდა ყიდულობდეს / აკეთებდეს ნეტავ ყიდულობდეს / აკეთებდეს ნუ ----- [რომ] ვერ ყიდულობდეს / აკეთებდეს
მყოფადი	შეიძლება / იქნებ / ეგებ ----- . ალბათ იყიდის / გაა- კეთებს უნდა ----- ნეტავ იყიდის / გააკეთებს? ნუ იყიდის / გააკეთებს ვერ იყიდის / გააკეთებს
ხოლმეობი- თი / პირობი- თი	შეიძლება / იქნებ / ეგებ ----- ; ალბათ იყიდიდა / გა- აკეთებდა უნდა ----- ნეტავ იყიდიდა / გააკეთებდა? ნუ იყიდიდა / გააკეთებდა ვერ იყიდიდა / გააკეთებდა
მყოფადის კავშირებითი	შეიძლება / იქნებ / ეგებ / ალბათ ----- უნდა ----- ნეტავ იყიდიდეს / გააკეთებდეს? ნუ იყიდიდეს / გააკეთებდეს ვერ იყიდიდეს / გააკეთებდეს
წყვეტილი	შეიძლება / ალბათ / იქნებ / ეგებ იყიდა / გააკეთა უნდა ----- ნეტავ იყიდა / გააკეთა? ნუ -----

	ვერ იყიდა / გააკეთა
II კავშირ- ბითი	შეიძლება / ალბათ / იქნებ / ეგებ იყიდოს / გააკეთოს უნდა იყიდოს / გააკეთოს ნეტავ იყიდოს / გააკეთოს ნუ ----- ვერ იყიდოს / გააკეთოს
I თურმეობი- თი / I შედე- გობითი	შეიძლება / ალბათ / იქნებ / ეგებ უყიდა / გაუკეთებია უნდა ----- ნეტავ უყიდა / გაუკეთებია? ნუ უყიდა / გაუკეთებია ვერ უყიდა / გაუკეთებია
II თურმეო- ბითი / II შე- დეგობითი	შეიძლება / ალბათ / იქნებ / ეგებ ეყიდა / გაეკეთებინა უნდა გაეკეთებინა ნეტავ ეყიდა / გაეკეთებინა ნუ ეყიდა / გაეკეთებინა [რომ] ვერ ეყიდა / გაეკეთებინა
III კავშირ- ბითი	შეიძლება / ალბათ / ----- ; იქნებ / ეგებ ეყიდოს / გა- ეკეთებინოს უნდა ----- ნეტავ ეყიდოს / გაეკეთებინოს ნუ ეყიდოს / გაეკეთებინოს ვერ ეყიდოს / გაეკეთებინოს

დანართი 4: დრო, ასპექტი, კილო და მოდალობა ქართულში

	ახლანდელი, ზოგადი / განუსაზღვრელი დრო	მომავალი დრო	წარსული დრო
ასპექტი	უსრული ასპექტი უნდა კეთდებოდეს -	უსრული ასპექტი უნდა აკეთოს სრული ასპექტი უნდა გააკეთოს	უსრული ასპექტი უნდა ეკეთებინა სრული ასპექტი უნდა გაეკეთებინა
მწკრივი	ანწყოს კავშირებითი	მეორე კავშირებითი	მეორე თურმეობითი
მწკრივის წარმოება	ფუძე + დ /ოდ -ე	ფუძე + ე, ო, ა	ერთპირიანი ზმნები: მიმღეობა + მეშველი ზმნა წყვეტილში (იყავი / იყავი / იყო) ორპირიანი გარდაუვალი ზმნები: -ოდ-ი ორპირიანი გარდამავალი ზმნები: -ებინ / -ინ
მოდალური ფორმა	• უნდა, უნდოდა, შეიძლება, შეიძლებოდა, • იქნებ, ეგებ, ლამის, ვინძლო, თითქოს, თითქმის, ვითომ, ნეტავ, ბარემ, ოღონდ, თუნდა.. • სურდა, ცდილობდა, ღირდა, საჭირო იყო,		
ნიმუში	უნდა კეთდებოდეს უნდა თბებოდეს უნდა წერდეს უნდა ესაღმებოდეს უნდა შენდებოდეს	უნდა გააკეთოს უნდა გათბეს უნდა დაწეროს უნდა მიესაღმოს უნდა ააშენოს	უნდა გაკეთებულიყო უნდა გამთბარიყო უნდა დაეწერა უნდა მისაღმებოდა უნდა აეშენებინა

MODALITY IN GEORGIAN

SUMMARY

Modality as a subjective expression of opinion and a certain form of attitude to the statement has been within the focus of philosophers and linguists since ancient times and still remains an object of their interest.

Modality as the speaker's attitude to the utterance is revealed on each level of the language system. It can be expressed by means of intonation, word order, complex hypotactic construction, addition of modal verbs or specific particles as well as the category of mood. A proper way to approach modality is to outline the linguistic peculiarities related to the semantics of modality.

The semantics of modality is chiefly related to two categories: one is the modal system itself, and the other is the category of mood. The link between these categories is universal and is revealed in various forms in all languages. The majority of languages have both categories, expressed in diverse ways.

The most widespread classification related to the category of mood is indicative and subjunctive. These two types of mood are well expressed in classical languages as well as other languages of the world. As a rule, the indicative mood expresses real facts, whereas the subjunctive mood is related to unreal, hypothetical actions. The category of mood also expresses the semantics of command, potentialis, optative, intention (aim). In Indo-European

languages, there are three major types of mood: indicative, subjunctive and imperative.

In Georgian linguistics, mood is generally viewed as a grammatical category. However, some scholars regard mood as a semantic category. Their argumentation is based on the fact that in Georgian mood is not expressed morphologically, by means of affixes. There may be different moods within one and the same screeve, and, outside the context, it might be difficult to identify the meaning of mood.

Mood is one of the important categories according to which verb forms are grouped into screeves. The meaning of each screeve embraces the features of mood, tense and aspect. In contemporary Georgian, modal semantics is expressed by means of combination of modal particles and the verb in either indicative or subjunctive mood.

The system of modality underwent great changes: as a result of grammaticalization, the system of special modal verbs turned into the system of particles. Tense and mood form basis of the Georgian verb system. Therefore, when analyzing the category of modality, it is important to focus on the semantics of the modal form and the screeve form of the verb.

Grammaticalization led to the development of a new system in Georgian: systemic expression of the category of modality is closely related to the process of grammaticalization. In Old Georgian, modal semantics was expressed solely by means of special verbs (**ჴერ არს** (should), **უQმს** (must), **ეგების** (may), **ჴალ-უცს** (can)...). Beginning from the 14th-15th centuries, great systemic changes of

certain forms took place in the language. Out of these forms, the verb „**ndoma**“ (want) underwent the most significant changes. Its formal and functional changes and numerous phenomena related to grammaticalization of this form led to the development of the category of modality. The category of modality cannot be studied without analyzing the phenomenon of grammaticalization, because this systemic change led to the development of numerous forms and new semantics.

Research of the process of grammaticalization embraces not only the analysis of the change of form but also the explanation of the semantic changes occurring in the language. In this regard, the semantic change of the form **unda** is of special interest. Grammaticalization implies loss of semantic features. However, the analysis of the form „**ndoma**“ enables us discuss the process of acquisition of new semantics. The initial semantics of the verb „**ndoma**“ (want/wish) formed basis for an extremely diverse modal content. The first semantic shift is related to the second person form „**gina** / **ginda**“. The first step of grammaticalization of the verb „**ndoma**“ (want) is the semantics of **free choice and absence of difference**. Decategorized form „**unda**“ also reveals this semantics. However, later it acquired additional semantics of debitive, obligation, deontic modality and epistemic necessity, which in itself embraced numerous other sub-semantics.

As a result of grammaticalization, several other modal particles were developed in Middle Georgian, namely **iqneb (possibly)**, **egeb (maybe)**, **lamis (almost)**. They were developed in the same way. The semantics of modal

particles obtained as a result of grammaticalization was based on their lexical meaning. After they became invariant elements, they acquired more concrete modal semantics.

The contemporary Georgian system of expression of the category of modality has been developed since the 15th century as a result of grammaticalization. This system consists of elements of modal semantics (modal particles) and the main verb in this or that person form. Modal semantics changes as a result of replacement of modal elements, but other categories and meanings are expressed by the main verb.

The category of modality in Georgian consists of the following types:

Epistemic possibility – the main semantics of epistemic modality is **epistemic possibility**, which is based on the opinion and belief of the speaker. In contemporary Georgian, it is expressed by the modal form **შეიძლება (may)**. **Modality of assumption**- epistemic possibility in Georgian also embraces the semantics of **assumption**. The assumption is based on the speaker's perception of the action, the possibility that something has happened or may happen, the speaker's understanding of the fact. This central semantics is expressed by means of **egeb (maybe), iqneb (possibly)** deverbilized modal elements. In this regard, mention should also be made of the modal form **აღბათ (probably)**. These modal forms express the semantics of **doubt, hope and request**, although assumption is central semantics for the modality of this group. It can be paraphrased as: „it is probable...“, “it can be assumed that...”

Epistemic necessity – the meaning is based on the content „it is necessary...“ „as far as I know, it is necessary...“ „I believe it is necessary...“. Epistemic necessity implies the attitude of the speaker based on the latter's background knowledge, belief, vision of the truth. The proposition of the utterance implies the speaker's opinion, experience, attitude based on knowledge, whereas the utterance expresses logical necessity of action. It is subjective modality which is based on the speaker's attitude. In Georgian, this semantics is expressed by the modal form **unda** (must).

Deontic modality – deontic modality is traditionally viewed as semantics of moral obligation and permission, with the meaning of possibility and necessity. Whatever is viewed as moral obligation and belongs to the field of necessity, is related to moral rules, and whatever is allowed and lawful, is considered possible. Deontic modality can be paraphrased as „it is necessary...“, “it is possible...”, „it is obligatory...“. Apart from modal forms, the semantics of the utterance is enhanced by means of adjectives and adverbs with deontic content. There are several key semantics in the deontic modality, out of which the semantics of **permission** and **obligation** are central. In Georgian, deontic modality embraces the semantics of **permission, obligation and prohibition-request**. Permission implies those circumstances and situations which allow the action and make it possible. In Georgian, the semantics of deontic possibility is related to the modal form **šegleba** (can). One of the central semantics of deontic modality is **obligation**, which is expressed by means of modal form **unda** (must). This

meaning implies the requirements related to rules and regulations, as well as moral obligations imposed by the society and ethical norms.

Dynamic modality – dynamic modality denotes ability or necessity caused by internal or external state. It implies both mental and physical abilities. Dynamic modality embraces the semantics of dynamic necessity and dynamic ability (Palmer, 2013). Dynamic modality does not belong to subjective modality. It can be paraphrased as follows: „it is possible...“ „it is necessary...“ „I/he/she can...“, „is able to...“. In Georgian, dynamic modality chiefly embraces the semantics of ability and possibility and is expressed by **objective conjugation forms** of the modal verb **šezleba** (can) (*šemizlia* (*I can*), *šegizlia* (*you can (second person singular)*), *šeu3lia* (*he/she/it can*), *šegvizlia* (*we can*), *šegizliat* (*you can (second person plural)*), *šeu3lia* (*they can*)). The modal form **unda** (must) also has the semantics of dynamic necessity if it expresses **necessity caused by objective reality**. In Georgian, a specific negative particle **ver** denotes the absence of dynamic ability.

The modality of desire – the modality of desire i.e. volitive, in contemporary Georgian embraces desire expressed by the modal form **iqneb** (maybe) and a strong wish, dream, expressed by the modal form **neṭav** (if only).

Identification and classification of **modal indicators** and analysis of their relations with the types of modality enable us to draw a complete picture of expression of the category of modality in the Georgian language.

მიმთიხუმი ლიტერატურა:

1. ადვადე 2018 – ადვადე მ., „ვერ“ ნაწილაკით გამოსხატული სახე-
ლური და ზმნური უარყოფა ქართულში, ენა და კულტურა N19,
2918
2. არაბული 1992 – არაბული ა, ქართული ზმნის ფორმათა სემან-
ტიკური ანალიზისათვის, მაცნე N 4, ენისა და ლიტერატურის
სერია, 1992.
3. არაბული 2004 – არაბული ა., ქართული მეტყველების კულტურ-
რა, თბ. 2007
4. ბაბუნაშვილი 1995 – ბაბუნაშვილი ე., II თურმეობითის სემან-
ტიკასთან დაკავშირებული ზოგი საკითხისათვის ქართულში, სა-
ენათმეცნიერო ძიებანი, IV, 1995.
5. ბერიძე 1983 – ბერიძე მ., კავშირებითის წარმოების ერთი თავი-
სებურებისათვის მესხურში, საენათმეცნიერო ძიებანი, თბ. 1983
6. ბოლქვაძე 1992 – ბოლქვაძე ს., ზოგი რამ კილოს შესახებ, მაც-
ნე N 3, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1992.
7. ბრაჭული და სხვ. 2015 – ფილოსოფიის შესავალი, ი, ბრაჭული,
ვ. რამიშვილი, ა. ზაქარიაძე, დ. ჯალაღონია, ი. ჯავახიშვილის
სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ჰუმანიტა-
რულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი, ფილოსოფიის ინსტიტუტი,
მეოთხე შევსებული და გადამუშავებული გამოცემა, თბ.2015,
გამომცემლობა „მერიდიანი“
8. გაჩეჩილაძე 1960 – გაჩეჩილაძე პ., კვლავ -მცა ნაწილაკისათ-
ვის, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. XII, 1960.
9. გეგეშიძე 2005 – გეგეშიძე ი., „მოდლობა“, „ზმნის კილო“ და
„წინადადების რაგვარობა“ ქართულ ენათმეცნიერულ ლიტერა-
ტურაში, იკე, XXXV, თბ., 2005.
10. გეგუჩაძე 2007 – გეგუჩაძე I., ერთმაგი უარყოფის მცდარ ფორ-
მათა შესახებ თანამედროვე ქართულში, კრებული ქართული სა-
ლიტერატურო ენის საკითხები: ისტორია და თანამედროვე
მდგომარეობა, თბ. 2007, გვ. 32-40
11. გოგოლაშვილი 1983 – გოგოლაშვილი გ., ე და ა სუფიქსიანი მე-
ორე კავშირებითის შესახებ ახალ ქართულში, ქართული სიტ-
ყვის კულტურის საკითხები, V, 1983.

12. გოგოლაშვილი 1984 – გოგოლაშვილი გ., მეორე კავშირებითის ფორმათა წარმოების ზოგი საკითხი თანამედროვე ქართულში, ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, VI, 1984.
13. გოგოლაშვილი 2011 – გოგოლაშვილი გ., არაბული ა., სუხიშვილი მ., მანჯგალაძე მ., ჭუმბურიძე ნ., ჯვორბენაძე ნ., თანამედროვე ქართული ენის მორფოლოგია, სალიტერატურო ენა, გიორგი გოგოლაშვილის საერთო რედაქციით, 2011.
14. გოგოლაშვილი, არაბული 2016 – ახალი ქართული ენა, სალიტერატურო ენის მორფოლოგია, ზმნა, გ. გოგოლაშვილისა და ა. არაბულის რედაქციით, წიგნი II, 2016.
15. ზექალაშვილი 2012 - ზექალაშვილი რ., ქართული დიალოგური მეტყველება (ძირითადი ლინგვისტური და ექსტრალინგვისტური მახასიათებლები) თბილისი, 2012.
16. ზექალაშვილი 2017 – ზექალაშვილი რ., „ნატვრის გამოხატვა და ზმნის გრამატიკულ-სემანტიკური ცვლილებები ქართულში“, ენათმეცნიერების საკითხები 2017.
17. თანდაშვილი 2017 – თანდაშვილი მ., ზმნის სემანტიკური კლასიფიკაცია ქართულში, 2017.
18. კარტოზია 2009 – კარტოზია გ., ნატვრითის წარმოება მეგრულში, ენათმეცნიერების საკითხები, 1-2, 2009.
19. კარტოზია და სხვ., 2010 – კარტოზია გ., გერსამია რ., ლომია მ., ცხადაია თ., მეგრულის ლინგვისტური ანალიზი, 2010.
20. კობაიძე 1983 – კობაიძე მ., ბრძანებითი კილო მთიულურ ტექსტებში, საენათმეცნიერო ძიებანი, III, თბ., 1983.
21. კოტინოვი 1959 – კოტინოვი ნ., კილოს კატეგორია ქართულ ენაში, თელავის პედაგოგიკის შრომები, ტ. III, თბ., 1959.
22. კოტინოვი 1964 – კოტინოვი ნ., ვითარებითში დასმული მასდარის ფუნქციები ძველ ქართულში, ი. გოგებაშვილის სახ. თელავის სახელმწ. პედაგოგიკის შრომები, ტ. V, 1964.
23. კოტინოვი 1986 – კოტინოვი ნ., კილოს კატეგორია და სინტაქსის ზოგიერთი საკითხი ქართულში, თბ., 1986.
24. კუბლაშვილი 1952-1953 – კუბლაშვილი კ., ბრძანებითი კილოს ზოგიერთი ფორმის შესახებ ძველ ქართულში, აღ. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, XI, 1952-1953.
25. მარგიანი-სუბარი 2012 – მარგიანი-სუბარი ქ., ევიდენციალობის კატეგორია სვანურ ენაში, 2012.

26. მარგიანი-სუბარი 2013 – მარგიანი-სუბარი ქ., კილოსა და ევი-დენციალობის ურთიერთმიმართებისათვის სვანურ ენაში, ენათმეცნიერების საკითხები, 2013.
27. მარტიროსოვი 1955 – მარტიროსოვი ა., მასდარული კონსტრუქციის გენეზისისათვის ძველ ქართულში, იკე, ტ. V თბ., 1955.
28. მაჭავარიანი 1989 - მაჭავარიანი მ., პერფორმატივების (შესრულების გამონათქვამების) სტატუსისათვის (ჯ. ოსტინის მიხედვით), იკე 28, 1989
29. მელიქიშვილი 1980 – მელიქიშვილი დ., მომავალი დროისა და კავშირებითი კილოს ურთიერთობის საკითხისათვის, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების წელიწდეული, ტ. VII, 1980.
30. მელიქიშვილი 2012 – მელიქიშვილი დ., დროის სამწევრა სისტემის ჩამოყალიბების ისტორიისათვის ქართულში, თსუ ქართული ენის ინსტიტუტის საენათმეცნიერო შრომების კრებული, III, 2012.
31. მელიქიშვილი 214 – მელიქიშვილი ი., სემანტიკური მარკირება მორფოლოგიაში და აქტიურობა-ინტერაქტიურობის კატეგორია ქართველურ ენებში, ენათმეცნიერების საკითხები, 2014.
32. ნინუა 1967 – ნინუა გ., კავშირებითისა და ბრძანებითის ფორმათა ფუნქციების შესახებ, მაცნე, 1967, N 1.
33. გ. ნინუა 1967 – ნინუა გ., ბრძანებითი ახალ ქართულში: ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში, 1967, N 2.
34. ნინუა 1968 – ნინუა გ., ბრძანებითი კილო ქართულ ენაში (საკანდიდატო დისერტაცია), 1968.
35. ნორმები 1986 – თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმები, კრებული პირველი, თბ., 1986
36. ოქროპირიძე 1974 – ოქროპირიძე ნ., კავშირებითი კილოს მოდალური ფუნქციები ქართულ ენაში, საქართველოს სსრ პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, II, 1974.
37. პაპიძე 1979 – პაპიძე ა., III კავშირებითი თანამედროვე სალიტერატურო ენაში, ქსკს, II, 1979
38. პაპიძე 1981 – პაპიძე ა., მეორე კავშირებითის ნაკვთის ფუნქციები და გამოყენება თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში, ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, წიგნი 4, 1981

39. პაპიძე 1981 – პაპიძე ა., კავშირებითი კილოსა და მომავალი დროის გამოხატვისათვის ქართულში, ქართველურ ენათა სტრუქტურა, ტ. V, 1981.
40. პაპიძე 1983 – პაპიძე ა., მყოფადის კავშირებითის ნაკვთისათვის ქართულში, ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, V, 1983.
41. პაპიძე 1984 – პაპიძე ა., ანმყოს კავშირებითის ფუნქციებთან დაკავშირებული ზოგი საკითხი, ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, VI, 1984.
42. პაპიძე 1984 – პაპიძე ა., კილოს კატეგორიისათვის თანამედროვე ქართულში, ენათმეცნიერების ინსტიტუტის სამეცნიერო სესიის მასალები, თბ., 1984.
43. როგავა 1945 – როგავა გ., აორისტისა და კავშირებითი მეორის ზოგ აფიქსთა გენეზისისთვის -ევ სუფიქსთან დაკავშირებით ქართულსა და მეგრულში, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ 1, თბილისი 1945.
44. სარჯველაძე 1986 – სარჯველაძე ზ., ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიის შესავალი, თბ. 1986
45. ფეიქრიშვილი 2010 – ფეიქრიშვილი ჟ., ქართული ენის მორფოლოგია, 2010.
46. ქაჯაია 1999 – ქაჯაია ო., კილოს კატეგორია მეგრულში, სულხან-საბა ორბელიანის სახელობის თბილისის სახელმწიფო პედაგოგიური უნივერსიტეტი, პროფესორ-მასწავლებელთა სამეცნიერო სესია (მასალები), 63, თბ., 1999.
47. ქობალავა 2001 – ქობალავა ი., კავშირებითი კილო მეგრულში, ენათმეცნიერების საკითხები, 4, თბ., 2001.
48. ღამბაშიძე 2018 – ღამბაშიძე მ., დინამიკური მოდალური სემანტიკის გამომხატველი „შეძლება“ ზმნა და მასთან დაკავშირებული უკუთქმითი ნაწილაკები ქართულ სამწერლობო ენაში, ახალგაზრდა მეცნიერთა II საერთაშორისო სიმპოზიუმი ჰუმანიტარულ მეცნიერებებში. 2018
49. ღვინაძე 1989 – ღვინაძე თ., აღწერითი ვნებითი თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში, ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, წიგნი 9, თბ. 1989
50. შანიძე 1976 – შანიძე ა., ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, თბ. 1976

51. შანიძე 1980 – შანიძე ა., ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, თხზულებანი თორმეტ ტომად, III, თბ., 1980.
52. შანიძე 1981 – შანიძე ა., ქართული ენის სტრუქტურისა და ისტორიის საკითხები, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. II, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბ., 1981.
53. შარაშენიძე, 1999 – შარაშენიძე ნ., უნდა მოდალური ფორმის ისტორიისა და მორფოსინტაქსური ანალიზისათვის, ენათმეცნიერების საკითხები, 1999, № 4.
54. შარაშენიძე 2010 – შარაშენიძე ნ., ზმნათა ფორმობრივი და ფუნქციური ცვლილებები ქართულში, თბილისი 2010
55. შარაშენიძე 2015 – შარაშენიძე ნინო, უარყოფის სისტემა ქართულში, ზოგადი ანალიზი, საენათმეცნიერო ძიებანი, XXXVIII, თბ. 2015, 220-230.
56. შარაშენიძე 2017 – შარაშენიძე ნ., უნდა მოდალური ფორმის დეონტური სემანტიკა ქართულში, ენა და კულტურა, iIV, ქუთაისი, 2017
57. ჩიქობავა 1952 – ჩიქობავა ა., ენათმეცნიერების შესავალი, თბ., 1952.
58. ცქიტიშვილი 1988 – ცქიტიშვილი ნ., ჩართული, ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები 8, თბ., 1988
59. წერეთელი 2000 – წერეთელი გ., არაბული ქრესტომათია ლექსიკონითურთ, თბილისი 2000, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა
60. ჭუმბურიძე 1970 – ჭუმბურიძე ზ., უარყოფითი ნაწილაკები ქართულში და მათი ხმარების სტილური თავისებურებანი, ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში, 1970 №2, გვ. 41 – 56.
61. ჯორბენაძე 1984 – ჯორბენაძე ბ., უარყოფის გამომხატველ ფორმათა ნაირსახეობებისთვის ქართულში, ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, წიგნი VI, Tb. 1984, გვ. 136 – 166
62. ჯორბენაძე, კობაძე, ბერიძე 1988 – ჯორბენაძე ბ., კობაძე მ., ბერიძემ., ქართული ენის მორფემებისა და მოდალური ელემენტების ლექსიკონი, თბ. 1988
63. ჯორბენაძე, 1993 – ჯორბენაძე ბ., ნაზმნარი მოდალური ელემენტები ქართულში, ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, წიგნი 10, თბ. 1993.
64. Alvarez 2005 – Alvarez E., Performative Speech Act Verbs in Present Day English, Interlinguistica, ISSN 1134-8941, 16 (2) 2005,

- pp. 685-702,
<https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/3697086.pdf>
65. Bauma 1975, Bauma I., On contrasting the semantics of the modal auxiliaries of German and English, *Lingua* 37, 1975
 66. Biber 1999 – Biber D., *Longman Grammar of Spoken and Written English*, London, 1999.
 67. Bybee 1985 – Bybee Joan, *Morphology: A study of the relation between Meaning and Form*, Amsterdam, Benjamins, 1985 (სადაბნავი)
 68. Bybee, Perkins, Pugliuca 1994 – Bybee Joan, Perkins Revere and Pagliuca William, *The Evolution of Grammar, Tense, Aspect, and Modality in the Languages of the world*, The University of Chicago Press, Chicago and London, 1994
 69. Bybee & Fleischman 1995 – Bybee Joan & Fleischman Suzanne, *Modality in Grammar and Discourse*, Amsterdam/Philadelphia, Benjamins Publishing company, 1995 (სადაბნავი)
 70. Bybee, Fleischmann 1998 – Bybee Joan L., Fleischmann Suzanne, *Modality in Grammar and Discourse*, Amsterdam, Benjamins, 1998.
 71. Bybee 1998 – Bybee Joan L., *Irrealis as a grammatical category*, *Anthropological Linguistics*, 40, 257-271.
<https://www.unm.edu/~jbybee/downloads/Bybee1998IrrealisCategory.pdf>
 72. Campbell, Harris 1995 – Campbell, Lyle & Alice C. Harris. *Historical syntax in cross-linguistic perspective*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
 73. Charlow, Crisman 2016, – *Deontic Modality*, Edited by Nate Charlow and Matthew Chrisman, Oxford, 2016
 74. Comrie 1985 – Comrie Bernard, *Tense*, Cambridge: Cambridge University Press, 1985 (სადაბნავი)
 75. De Haan 1997 – De Haan Ferdinand, *The Interaction of Modality and Negation, A Typological Study*, New York: Garland, 1997
 76. De Haan 2005 – De Haan Ferdinand, *Typological Approaches to Modality, The Expression Modality*, edited by William Frawley, Berlin:Mouton de Gruyter, 2005;

<https://pdfs.semanticscholar.org/f433/1055c9d78e29d7024f7d966fe22e5c749eac.pdf>

77. De Haan F, Epistemic must, *Studies on English Modality*, 2009,
78. Frawley 1992 – Frawley William, *Linguistic Semantics*, Hillsdale, HJ: Lawrence Erlbaum, 1992
79. Givon 1971 – Givon, T., *Historical syntax and synchronic morphology: An archaeologist's field, trip*, *Chicago Linguistic Society* 7:394-415, University of Chicago, 1971
80. Harris, Campbell 1995 – Harris A. C., Campbell L., *Historical Syntax in Cross linguistics Perspective*, Cambridge 1995
81. Harris 1995 – Harris A. C., *Modal Auxiliaries in Georgian*, ფილოლოგიური ძიებანი, თბ. 1995
82. Heine, Kuteva 2007 – Heine Bernd and Tania Kuteva, *The Genesis of Grammar*. Oxford University Press, 2007.
83. Hopper, Paul J. 1991[1988] – Hopper, Paul J., *On some principles of grammaticalization*. In Traugott and Heine, *Approaches to Grammaticalization*, vol. 1: Amsterdam/Philadelphia, 1991
84. Hopper, Traugott 2003, – Hopper, Paul J. and Elizabeth Traugott. *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
85. Jespersen 1924 – Jespersen O., *The philosophy of grammar*, London: Allen and Unwin, 1924
86. Leech 1969 – Leech G.N., *Towards a Semantic Description of English*. London, Longman, 1969
87. Lehmann 2002 – Lehmann, Christian. *Thoughts on Grammaticalization*. Vol. 2. (revised edition). (Arbeitspapiere des Seminars für Sprachwissenschaft der Universität Erfurt, No. 9. Erfurt, 2002.
88. Lyons 1968 – Lyons J., *Introduction to theoretical linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press 217, 1968.
89. Lyons 1977 – Lyons J., *Semantics*, v. I II, University of Cambridge, 1977
90. Kurylowicz 1975 – Kurylowicz Jerzy, *The evolution of grammatical categories*. In *Esquisses linguistiques II*, Munich: Fink, 1975.
91. Lyons 1977 – *Semantics*, London, Cambridge University Press

92. Meillet 1912 – Meillet Antoine, *L'évolution des Formes Grammaticales* 1912
93. Palmer 1986 – Palmer F.R., *Mood and Modality*, Cambridge University Press, 1986.
94. Palmer 1990 – Palmer F. R., *Modality and the English Modals*, second edition, Routledge, New York and London, 1990
95. Palmer 2001 – Palmer F. R., *Mood and Modality*, 2001
96. Payne 1985 – J. R. Payne, 'Negation.' In: *Language typology and syntactic description*, ed. by T. Shopen, vol. 1, 197-242. Cambridge: Cambridge UP; 1985.
97. Perkins 1983 – Perkins Michael R., *Modal Expressions in English*, Frances Pinter (Publishers), London 1983
98. Portner 2009 – Portner Paul, *Modality*, Oxford university press, 2009
99. Quirk 1972 – Quirk R, Greenbaum S., Leech G., Svartvik J., *A Grammar of Contemporary English*, London, Longman, 1972
100. Rescher 1968 – Rescher N., *Topics in Philosophical Logic*, Dordrecht, Reidel, 1968 (საფილოსოფიო)
101. Saritarani, Pramodini 2014 – Saritarani Wahengbam., N. Pramodini. *Grammaticalization in the Morphosyntactic Study of Meiteilon – Grammaticalization of the verb lak “come”*, *Language in India* www.languageinindia.com ISSN 1930-2940 Vol. 14:10 October 2014.
<http://www.languageinindia.com/oct2014/saritaranigrammaticalizationfinal.pdf>
102. Sharashenidze 2015 – Sharashenidze N., *Epistemic Modality in Georgian*, *Verbum*, Vilnius, 2014, vol. 5, 178-192, <http://www.journals.vu.lt/verbum/article/view/50>.
103. Sharashenidze N, *Grammaticalization of unda form in Georgian*, *Historical Linguistics of the Caucasus*, book of Abstracts, Paris, 12-14 April, 2017. <https://immocal.ifeaistanbul.net/2017/09/221/>
104. Traugott 2011 – Traugott Elizabeth Closs, *Modality from Historical Perspective*, *Language and Linguistics*, Compass, Blackwell Publishing, 2011
105. Tottie 1991 – Tottie G., *Negation in English Speech and Writing: a Study in Variation*. New York: Academic Press, INC, 1991.

106. Van der Anvera & Plungian 1998 – Van der Anvera Johan, Plungian Vladimir, Modality's semantic map, Linguistic Typology 2, 1998
107. Von Wright 1951 – Von Wright Georg H., An Essay in Modal Logic, 1951, North-Holland Publishing Company, Amsterdam, 1951.
108. Wouden 1997 – Wouden T., Negative contexts: collocation, polarity and multiple negation, London: Routledge. 1997.

ლექსიკონები:

1. აბულაძე 1973 – აბულაძე ი., ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, 1973
2. იმნაიშვილი 1986 – იმნაიშვილი ი., ქართული ოთხთავის სიმ-ფონია-ლექსიკონი, თბ. 1986
3. ორბელიანი ს.-ს., ლექსიკონი ქართული, I – 1991, II – 1993.
4. ქართული ლექსიკონი – გ. ცოცანიძე, ნ. ლოლაძე, ქ. დათუკიშვილი, ქართული ლექსიკონი, ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა, 2014
5. ფენრიხი, სარჯველაძე 1990 – ფენრიხი ჰაინც, სარჯველაძე ზურაბ, ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, თბ. 1990
6. ქეგლ – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტ. I – VIII; Tbilisi 1950 – 1964.
7. ინგლისურ-ქართული და ქართულ-ინგლისური ინტერნეტლექსიკონი – <https://translate.google.com/>
8. ინგლისურ-ქართული ლექსიკონი – <http://dictionary.ge/>

კორპუსები:

GNC – ქართული ენის ეროვნული კორპუსი / Georgian National Corpus – <http://gnc.gov.ge/gnc/static/portal/gnc.html>

KaWaC – ლიდზის უნივერსიტეტის კორპუსი – <http://corpus.leeds.ac.uk/internet.html>

ქართული დიალექტების კორპუსი – <http://corpora.co/№/>

ქართული სამეცნიერო მეტაენის კორპუსი – <http://sml.corpora.co/№/>

დამონმებული წყაროები:

1. ამირ. – მოსე ხონელი, ამირანდარეჯანიანი, გამოსცა ლ. ათანე-ლიშვილმა (XVII- XVIII ს. ს. ხელნაწერთა მიხედვით) თბ. 1967
2. არჩ., I-II – არჩილი, თხზულებათა სრული კრებული ორ ტომად. აღ. ბარამიძისა და ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით, თბ. ტ. I – 1936 წ., ტ. II – 1937 წ.
3. ბესიკი – ბესიკი, თხზულებანი, ტექსტი, შენიშვნები, ლექსიკონი. აღ. ბარამიძისა და ვ. თოფურიას რედაქციით, თბ. 1962
4. ბოლოკ. ბასილის მშენ. – აბუსერიძე ტბელი, ბოლოკ-ბასილის მშენებლობა შუარტყალში და აბუსერისძეთა საგვარეულო მა-ტანე, 1233 წ. ტექსტი გამოსცა ლ. მუსხელიშვილმა, თბ. 1941
5. განრიგ. ჯელმნიფის კარისა-ნიგნში: ივ. ჯავახიშვილი, ქართვე-ლი ერის ისტორია, IV, თბ. 1967 (გვ. 442-462)
6. გ. ოთხმ. ლაპიდ. წარწ. – გ. ოთხმეზური, XII-XIII საუკუნეების მიწის ქართული ლაპიდარული წარწერები, როგორც საისტო-რიო წყარო, ეპიგრაფიული ძეგლები და ხელნაწერთა მინაწერე-ბი, VI, თბ. 1981
7. დავითიანი – დავით გურამიშვილი, თხზულებათა სრული კრე-ბული, ტექსტი, გამოკვლევა, ლექსიკონი. აღ. ბარამიძისა და ს. იორდანიშვილის რედაქციით, თბ. 1931
8. ვახტ. VI – ვახტანგ VI, ლექსები და პოემები, აღ. ბარამიძის რე-დაქციით და შენიშვნებით, თბ. 1947
9. ვეფხ. – შოთა რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი, I, გამოსცეს ა. შა-ნიძემ და ა. ბარამიძემ, თბ. 1966.
10. ვეფხ. – შოთა რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი, ტექსტი გამოსა-ცემად მოამზადა გ. წერეთელმა, ს. ცაიშვილმა და გ. კარტოზი-ამ, თბ. 1966
11. ვეფხ. – შოთა რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი, ტექსტი გამოსა-ცემად მოამზადა, შესავალი, განმარტებანი, კომენტარი და ბო-ლოსიტყვა დაურთო ნ. ნათაძემ, თბ. 1986
12. ვისრ. – ვისრამიანი, გამოსცეს ა. გვახარიამ და მ. თოდუამ, თბ. 1962
13. თეიმ. I – თეიმურაზ I, თხზულებათა სრული კრებული, ტექსტი, გამოკვლევა, ლექსიკონი. აღ. ბარამიძისა და გ. ჯაკობიას რე-დაქციით. თბ. 1933

14. თეიმ. II – თეიმურაზ მეორე, თხზულებათა სრული კრებული, გიორგი ჯაკობიას წინასიტყვაობით, რედაქციით, ლექსიკონითა და შენიშვნებით. თბ. 1939
15. I ი. ზ. – იოსებ-ზილიხანიანის ქართული ვერსიები. წიგნში: გ. ჯაკობია, იოსებ-ზილიხანიანის ქართული ვერსიები, კრიტიკული ტექსტი ლექსიკონისა და საძიებლების დართვით, პირველი ნაწ. ტექსტები, ტფილისი 1927
16. კარაბ. – ზაზა ფანასკერტელ-ციციშვილი, სამკურნალო წიგნი. კარაბადინი, თბ. 1978
17. კურთხ. ერისთ. – კურთხევაჲ ერისთავისაჲ, წიგნში: კ. კეკელიძე, ეტიუდები, ტ. III, თბ. 1955, გვ. 162-165
18. ლაპიდ. წარწ. – ლაპიდარული წარწერები, ქართული წარწერების კორპუსი I, ლაპიდარული წარწერები I (აღმ. და სამხრ. საქართველო V-XII), გამოსაცემად მოამზადა ნ. შოშიაშვილმა, თბ. 1980
19. რუსუდ. – რუსუდანიანი, ი. აბულაძისა და ივ. გიგინეიშვილის რედაქციით, თბ. 1957
20. საბა – სულხან-საბა ორბელიანი, თხზულებანი, ტ. I, თბ. 1959
21. ფეშანგი – ფეშანგი, შაჰნავაზიანი, გ. ლეონიძისა და ს. იორდანაშვილის რედაქციით, თბ. 1935
22. ქისკ – ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, I (შეადგინეს და გამოსაცემად მოამზადეს თ. ენუქიძემ, ვ. სილოგავამ, ნ. შოშიაშვილმა), თბ. 1984
23. ქსდ I – ქართული სამართლის ძეგლები, გამოსაცემად მოამზადა ი. დოლიძემ, ტ. I – 1963 წ., ტ. II – 1965 წ., ტ. III – 1970 წ.
24. ქც. – ქართლის ცხოვრება. ტ. I – 1955, ტ. II – 1959
25. ძეგლის დადება – ი. დოლიძე, გიორგი ბრწყინვალის სამართალი (ძეგლის დადება), თბ. 1957

შემოკლებები

Act – Active, Adv – Adverb, Aor – Aorist, Cj – Conjunction,
 Coord – Coordinative, Dat – Dative, DO – Direct Object, Fut – Future,
 N – Noun, Neg – Negative, Neg L Pot – Negative Potential, Neg Pot
 Encl: Foc – Negative Potential Enclitic: Focus, Pers – Personal, Pp –
 Preposition, Pron – Pronoun, Pv – Preverb, S – Subject, Sg – Singular,
 Temp – Temporary, V – Verb, VN – Verbal Noun

ტერმინთა სავიშეობა

- აბსტრაგირება (“abstracting out”) 144, 164, 172, 188, 229, 233, 236, 240, 245, 253, 255, 256
- აგენტზე ორიენტირებული მო-
დალობა (Agent-oriented
modality) 188
- აკრძალვა 14, 19, 28, 39, 124,
- აკრძალვა-თხოვნა 107, 248
- ალბათობის მოდალობა 20
- ალეთური მოდალობა 19, 20
- არადეონტური მოდალობა 28
- არაკლასიკური ლოგიკა 11
- არჩევითობა 71, 72, 73
- ასპექტი 38, 40, 42, 46, 57, 168,
2017, 213, 220, 221, 223,
224, 225, 226, 232, 242,
261
- აუცილებელი მომავალი 33
- აუცილებლობა 21, 22, 23, 29, 53,
82, 94, 96, 100, 101, 107,
108, 144, 148, 170, 172, 173,
174, 175, 176, 177, 178, 179,
180, 181, 182, 183, 186, 187,
189, 196, 198, 199, 200, 217,
230, 239, 244, 245, 246
- ბივერბალური კონსტრუქცია
135
- ბრძანება 28, 34, 37, 48, 123,
189, 226, 242
- გადანეგეტილება 21, 22, 45,
118, 179, 186, 218
- გამონათქვამი 7, 9, 10, 12, 15,
16, 18, 25, 43, 73, 93, 95,
96, 97, 98, 100, 104, 108,
109, 111, 112, 113, 115,
119, 121, 122, 125, 128,
130, 131, 135, 136, 140,
- განსაზღვრული მომავალი 33
- განუსაზღვრელი მომავალი 33
- გაოცება 22, 30, 116, 181, 217,
219, 250
- გარდაუვალი მომავალი 33
- გარდაქმნის იერარქია (Layering)
63, 71
- გრამატიკალიზაცია 46, 57, 58,
60, 61, 62, 64, 65, 66, 67,
74, 76, 77, 78, 80, 86, 88,
98, 114, 242
- გრამი 64, 65, 66
- გრძნობა-აღქმის ზმნები (Verba
Sentiendi) 211, 212
- დაგეგმილი მომავალი 33
- დაეჭვება 116, 155, 161, 250
- დამხმარე ზმნა 32, 54, 62, 92,
111, 130
- დაპირება (promises) 189
- დაჟინება (ძლიერი სურვილი) 22
- დასკვნა (სუსტი) 21, 24, 116, 249
- დეკატეგორიზაცია 63, 67, 68,
74, 86,
- დეონტური აუცილებლობა 189
- დეონტური მოდალობა 27, 28,
29, 96, 102, 103, 106, 107,
184, 187, 188, 189, 191,
193, 205, 245, 248
- დეონტური მომავალი 23
- დესემანტიზაცია 57, 66

- დინამიკური აუცილებლობა 23, 198
- დინამიკური მოდალობა 27, 91, 107, 109, 126, 198, 199, 2015, 210, 245, 246, 248
- დინამიკური მომავალი 23
- დირექტივები 28, 189,
- დისკურსზე ორიენტირებული მოდალობა (discourse oriented) 188
- დისკურსის მოდალობა 25
- დროის კატეგორია 32, 44, 221, ელიმინირება 187
- ეპისტემური აუცილებლობა 100, 101, 144, 170, 172, 173, 179, 183, 217, 244
- ეპისტემური მოდალობა 27, 96, 101, 131, 142, 172, 176, 178, 247
- ეპისტემური შესაძლებლობა 33, 91, 97, 99, 138, 218, 244,
- ექსტრინზიკული 21
- ეჭვი 49, 82, 118, 119, 121, 152, 153, 154, 161, 164, 165, 167, 244, 252,
- ვალდებულება 14, 16, 21, 22, 24, 27, 28, 39, 94, 96, 102, 105, 106, 123, 125, 158, 184, 185, 189, 193, 194, 195, 196, 197, 239, 240, 245, 255
- ვარაუდი 13, 21, 22, 24, 39, 45, 49, 77, 82, 99, 100, 101, 111, 118, 119, 122, 123, 129, 125, 131, 133, 134, 137, 141, 142, 144, 145, 148, 149, 152, 153, 154, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 170, 171, 183, 239, 240, 244, 253, 254
- ვოლიტივი 110, 111, 112, 113, 114, 249
- ზოგადდროულობა 183,
- თავისუფალი არჩევანის (არჩევი-თობა) და განურჩევლობა 71, 80, 243
- თხოვნა 39, 48, 106, 107, 118, 124, 152, 156, 161, 166, 182, 248
- თხრობითი კილო 30, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 66, 85, 88, 115, 168, 206, 220, 227, 247, 248
- იმედი 37, 99, 111, 128, 139, 152, 153, 161, 163, 164, 244
- იმპერატივი 30, 219
- იმპლიციტური უარყოფა 203
- ინტერპრეტაცია 152, 153, 154, 161, 164, 165, 168, 186, 167, 215
- ინტრინზიკული 21
- ირეალისი 29, 30, 31, 32, 37
- კავშირებითი კილო 30, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 49, 50, 75, 83, 86, 88, 101, 106, 107, 109, 114, 172, 177, 184, 185, 203, 204, 205, 220, 224, 226, 227, 229, 231, 238, 242, 247
- კვაზიმოდალური 114, 115
- კლაუზულაში 203
- კლინი (Cline) 68
- კოგნიტური ზმნები 212, 213

კონტროლი 21, 22, 178, 179,
210, 211
მასდარული კონსტრუქცია 74,
84, 86, 160
მიზეზის მოდალობა 20
მოდალური ბრუნვა 31
მოდალური გამოთქმა 25, 236,
240
მოდალური დამხმარე ზმნა 54,
130
მოდალური ელემენტი 8, 52, 53,
71, 72, 93, 95, 170, 173, 220,
221, 223, 237, 244
მოდალური ზმნა 21, 86, 97, 98,
103, 104, 132, 140, 143,
224, 225
მოდალური ინდიკატორი 109,
129, 130, 155, 180, 188,
199
მოდალური ლოგიკა 12
მოდალური მსჯელობა 12, 13,
14
მოდალური ნაწილაკი 49, 52, 53,
92, 93, 116, 243
მოდალური ფორმა 50, 53, 80, 94,
95, 99, 100, 103, 108, 111,
113, 116, 117, 129, 139,
135, 137, 138, 143, 148,
151, 152, 155, 161, 166,
168, 171, 176, 177, 179,
180, 183, 184, 185, 190,
206, 216, 217, 218, 225,
234, 237, 238, 239, 245,
246, 249, 250, 261
მოვალეობა-ვალდებულება 184,
196, 197, 245
მოლოდინი 119, 161, 163, 164
მორფემოიდი 53, 116, 237, 150

მორფოლოგიზაცია 62, 63
მორფოლოგიური რედუქცია 67,
87
მყოფობა-მქონებლობის ზმნები
(Existential Verbs) 211
ნატვრა 111, 112, 113, 114, 128,
226, 246, 249
ნატვრითი კილო 38, 113
ნაწილაკი-მორფემოიდი 53, 116,
237
ნებართვა 14, 19, 21, 22, 24, 28,
29, 103, 104, 105, 107,
110, 116, 123, 189, 201,
245, 248, 249
ნებაყოფლობა, ნება 29
ობიექტური რეალობით გამოწვე-
ული აუცილებლობა 108
ოპტატივი 30, 37, 242
ორმაგი მოდალობა 216
ორმაგი უარყოფა 215
პარაფრაზირების მეთოდი 95,
118, 164
პერიფრაზი 187
პერფორმატივი 188
პირადი ან აღებული პასუხის-
მგებლობა 197
პირობითი კილო 42
პროგნოზი 119
რეალისი 29, 30, 31, 32, 37
რენალიზი 54, 70, 71, 77, 91
სავარაუდო მომავალი 33
საზოგადოებრივი აზრით განპი-
რობებული მორალური პა-
სუხისმგებლობა 195, 196
სასურველობა 24, 44, 47, 82, 149,
150, 161, 177, 182, 183, 186
საჭიროობა 186

- სემანტიკური შინაარსის დასუსტება („weaking of semantic content”) 66
- სემანტიკური განზოგადება (Semantic generalization) 65, 79
- სემანტიკური მახასიათებლების გაქრობა (“bleaching”) 48, 64, 79, 187, 243
- სემანტიკური რედუქცია 65, 66
- სემანტიკური ცვეთა (“semantic depletion”) 64
- სენტენციური მოდალობა 25, 28
- სინტაქსური მოდიფიკაცია 187
- სკოპუსი (scope) 95, 148, 217, 218
- სპეციალიზაცია (Specialization) 63, 86, 87
- სტატიკურ ზმნები (Stative Verbs) 89
- სუბსენტენციური მოდალობა 25
- სუბსტიტუცია 181, 167
- სურვილის მოდალობა 20, 110, 111, 113, 114, 128, 246, 249
- უნარი 20, 21, 22, 24, 28, 33, 34, 76, 107, 109, 126, 127, 189, 202, 20, 209, 210, 211, 212, 246, 248, 256
- უშუალო მომავალი 33
- ფონეტიკური ეროზია 66, 67
- ფონოლოგიური რედუქცია 65, 74
- ფონოლოგიური ცვეთა 67
- შეთავაზება 73, 119, 124, 152, 155, 161, 166
- შესაძლებლობა 11, 16, 21, 23, 24, 38, 29, 33, 34, 39, 44, 49, 51, 82, 84, 87, 91, 94, 96, 97, 98, 99, 10, 107, 108, 109, 116, 126, 127, 131, 132, 133, 137, 138, 148, 152, 153, 158, 159, 161, 171, 189, 205, 212, 214, 218, 144, 145, 250, 256
- შესაძლებლობის უარყოფა 97, 98, 108, 203, 209, 211, 217, 218
- შეუძლებლობა 11, 84, 160, 161, 216
- შეფასების მოდალობა 20
- შორეული მომავალი 33
- ნესები და რეგულაციები 197
- წინადადების მოდალობა 47
- წინასწარ განსაზღვრული მომავალი 33
- წინასწარმეტყველება 33, 45
- ჰიპოთეზა/ ვარაუდი 2, 119
- ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია 39, 74, 75, 86

ბაანალიზებულ ფორმათა საძიებელი

- აბა 249
- აკი 207
- ალბათ 99, 100, 102, 129, 134, 144, 145, 146, 147, 148, 149
- არ ეგების 82, 85, 159, 160
- არ იქნების / არ იქნება 82, 151
- არ შემიძლია 210, 213
- არ ძალმიც 89
- ბარე, ბარემ (<ბარე-მცა) 116, 249, 161

განა 116, 171
გება 82
გინა 79, 71, 73, 170
გინა თუ 70
გინდ 72,73, 229
გინდა 70, 71,72, 73, 74, 171, 238,
240
გინდეს 70
გინდოდა 70
გიძლავს 90
გნებავდათ 70
-და 78
ეგებ 51, 85, 87, 94, 99, 102,
134, 151, 158, 160, 161,
162, 163, 164, 165, 166,
167, 168, 169, 247, 258,
259, 260,264, 265
ეგება 82, 85, 87, 100, 161, 162
ერთხელაც იქნება 82
ვერ 204, 211, 217
ვითომ (ვითარ-მცა > ვითამცა >
ვითომც - ვითომ) 228, 230
ვინ გინდ 72
ვინც არ უნდა 235
ვინძლო (ვინ შეიძლო > ვინ -
ძლო) 114
თითქმის (<თუ-ითქმის) 88
თითქოს (თუ-ითქმის) 116, 226,
229
თუ გინდ 72, 73
თუგინდაც 73
თუნდ 77
თუნდა 73,76
იქნებ 51, 87, 94, 95, 99, 100, 102,
111, 113, 114, 131, 134, 144,
149, 150, 151-158, 161, 166,
167, 169, 244, 246,247, 149,
258, 2-260, 264, 265, 267
კინალამ (კნიკ-ლა) 116, 250
ლამის 80, 83, 85, 86, 88, 207,
243, 264
მინდა 74, 75, 83,163, 171, 172
მიძლავს 210
ნეტავ 51, 111, 112, 113, 114,
222, 246, 249, 258, 259,
260
ნუ 41, 106, 107, 164, 205, 207,
209, 235, 248
რაც არ უნდა 235
უნდა 16, 17, 30, 51, 54, 69, 70,
73-79, 81, 84, 88, 92, 94,
98, 100, 101, 105, 106-
108, 117, 118, 128, 129,
132, 140, 144, 148, 170-
184
შეგიძლია 89, 92, 103, 107, 165,
248
შევძელი 89
შევძელით 89
შეიძლება 51, 54, 86, 90, 91, 95,
97, 98, 101,103, 104, 107
ძალ უც 89
ჯერ არს 82
ჰნებავს 70

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0186, ა. ჰოლიტაოვსკაიას №4. ☎: 5(99) 33 52 02, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal505@ymail.com; gamomcemlobauniversali@gmail.com

